

การจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิม : กรณีศึกษากองทุนชะกาตในชุมชน
มุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
**Welfair for Disaduevilage Muslim Community : A Case Study of Zakat in
Muslim Community Musjid Ban Nuea Kutao Region Hatyai District Songkhla
Province**

ว่าที่ร.ต.หาญเม บิลก่อเต็ม
Hachem Bilkodem

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of
Master of Arts in Human and Social Development
Prince of Songkla University**

2554

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ชื่อวิทยานิพนธ์ การจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิม : กรณีศึกษากองทุนชะกาต
ในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
ผู้เขียน ว่าที่ร.ต.หาญเม บิลก่อเต็ม
สาขาวิชา พัฒนามนุษย์และสังคม

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

คณะกรรมการสอบ

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศรีสุพร ปิยะตน์วงศ์)

.....ประธานกรรมการ
(ดร.เกษตรชัย และหีม)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศรีสุพร ปิยะตน์วงศ์)

.....
(ดร.อัปศุรอนิง สือแต)

.....กรรมการ
(ดร.อัปศุรอนิง สือแต)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มุฮัมมัดซาคี เจ๊ะหะ)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์
และสังคม

.....
(ศาสตราจารย์ ดร.อมรรัตน์ พงศ์ดารา)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ชื่อวิทยานิพนธ์	การจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิม : กรณีศึกษากองทุน ชะกาตในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัด สงขลา
ผู้เขียน	ว่าที่ร.ต.หาญเมธ บิลก่อเต็ม
สาขาวิชา	พัฒนามนุษย์และสังคม
ปีการศึกษา	2553

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ในประเด็นรูปแบบการบริหารจัดการ และผลของการจัดสวัสดิการ รวมถึงปัญหาและอุปสรรคของการจัดสวัสดิการ โดยทำการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก ซึ่งประกอบด้วยผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 15 คน และผู้ให้ข้อมูลรอง 17 คน สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์

ผลการวิจัยพบว่า กองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือมีรูปแบบการบริหารจัดการภายใต้การกำกับดูแลของมัสยิดบ้านเหนือ คณะกรรมการกองทุนชะกาตเกือบทั้งหมดมาจากคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดบ้านเหนือ ซึ่งมีการแบ่งภาระงานตามฝ่ายที่สังกัด แต่ไม่ได้กำหนดรายละเอียดเป็นลายลักษณ์อักษร การบริหารจัดการกองทุนชะกาตครอบคลุมตั้งแต่การจัดเก็บชะกาตจนถึงการจัดสวัสดิการจากชะกาตแก่คนด้อยโอกาสในชุมชน พร้อมทั้งมีการติดตามประเมินผลภายหลังให้สวัสดิการแล้ว

ภายหลังจากจัดสวัสดิการแก่คนด้อยโอกาสจากกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือแล้วพบว่า คนด้อยโอกาสที่ได้รับสวัสดิการมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีงานทำที่มั่นคง มีบ้านพักอาศัยที่แข็งแรง ได้รับการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น แต่ยังคงมีคนด้อยโอกาสบางส่วนที่ได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะกาตแล้ว นำสวัสดิการที่ได้รับไปขาย ขาดความกระตือรือร้นในการใช้สวัสดิการที่ได้รับให้เกิดประโยชน์ในระยะยาวส่งผลให้ชีวิตความเป็นอยู่ไม่ดีขึ้นตามเป้าหมายของการจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือ

ว่าการจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือต้องประสบปัญหาเกี่ยวกับการบริหารจัดการ เนื่องจากคณะกรรมการกองทุนชะกาตมีภาระหน้าที่หลายด้านในชุมชน และขาด

ประสบการณ์ในการบริหารจัดการองค์กร อีกทั้งคนด้อยโอกาสบางส่วนขาดความคิดในการใช้สวัสดิการที่ได้รับเป็นจุดเริ่มต้นในการพัฒนาตนเอง กองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือได้แก้ปัญหาดังกล่าวโดยเพิ่มจำนวนกรรมการกองทุนชะกาดที่มีความรู้แต่ละด้านมาทำหน้าที่ร่วมกับกรรมการที่มีอยู่แล้ว พร้อมทั้งเพิ่มระดับการติดตามประเมินผลคนด้อยโอกาสที่ได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะกาด เพื่อนำข้อมูลมาปรับปรุงการจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสจากกองทุนชะกาดให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

โดยสรุป การจัดตั้งกองทุนชะกาดในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือเกิดจากความต้องการของชาวบ้าน เพื่อเป็นองค์กรจัดเก็บชะกาดในชุมชน นำมาจัดเป็นสวัสดิการให้แก่คนด้อยโอกาสที่มีความประพฤติดีและปฏิบัติตามระเบียบบริหารกิจการมัสยิด โดยคณะกรรมการกองทุนชะกาดมาจากคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดบ้านเหนือ ภาพรวมของชุมชนและคนด้อยโอกาสที่ได้รับสวัสดิการมีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น ส่วนปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น มาจากการขาดประสบการณ์ในการบริหารจัดการชะกาด อีกทั้งคนด้อยโอกาสบางส่วนจำเป็นต้องได้รับการติดตามและให้คำแนะนำอย่างใกล้ชิดมากขึ้น

Thesis Title Welfare for Disadvantaged Muslim Community : A Case Study of Zakat in Muslim Community Masjid Ban Nuea Kutao Region Hatyai District Songkhla Province

Author Acting Sub Lt. Hachem Bilkodem

Major Program Human and Social Development

Academic Year 2010

Abstract

This qualitative study aimed 1) to examine the management of welfare for underprivileged people in Masjid Ban Nuea Muslim community in Tambon Kutao, Hat Yai district, Songkhla province in terms of its structure of administration and results and to explore problems and obstacles in managing the welfare. The surveys consisted of nonparticipating observations and in-depth interviews with 15 key informants and 17 minor informants. The research instrument was the interview question.

Data analysis revealed that the Ban Nuea Masjid *Zakat* funds were administered by the Ban Nuea Masjid Committee, most of which were the members of Ban Nuea Muslim Committee. The jobs and responsibilities were distributed to the committees according to the division they worked for. The details for the responsibilities were, however, not written or recorded. The administering procedure included the collection of the *zakat*, distribution of *zakat* to the underprivileged persons and evaluation of the *zakat* funds administering procedure.

After the allocation of the *zakat* funds, most of the underprivileged persons were found to have a better living, a permanent job and housing, and better education. Some of those underprivileged persons, however, after receiving the *zakat* funds, sold out the *sakart* or did not use them carefully for their long-termed privileges. This, therefore did not follow the objectives of the Ban Nuea Masjid *Zakat* funds.

Some problems found in Ban Nuea Masjid *Zakat* funds were due to several factors such as the committee for Ban Nuea Masjid *Zakat* funds had overloaded responsibilities in several divisions for the community development and some did not have experience in the organizational administration. Moreover, the

underprivileged persons lacked initiations and knowledge on how to use the funds for developing their living. To solve the problems, more knowledgeable committee should be appointed to the existing committee and the follow-up evaluating process should be done more strictly with those underprivileged persons, who had the *zakat* funds. The obtained information would be used for further development of the fund administration.

In summary, Ban Nuea Masjid *Zakat* funds were initiated by the people in the community to collect *zakat* and distribute it among the underprivileged persons who were well behaved and obeyed the Masjid administration principles. The *Zakat* funds committees were some of those who were in the Masjid Ban Nuea Muslim committee. In general, results revealed that people and underprivileged persons in the community who had the *zakat* funds had a better living. Problems and obstacles included inexperience in organizational administration of the committees and needs for closer followed-up helps and suggestions for the underprivileged persons who had received the *zakat*.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ด้วยความเมตตาของพระองค์อัลลอฮ์ และแบบฉบับอันดีงามของท่านรซูล (ช.ล.) ที่ผู้วิจัยใช้เป็นแนวทางในการศึกษาหาความรู้ รวมถึงความร่วมมือของผู้ให้ข้อมูลในสนามทั้งที่ได้กล่าวชื่อไว้ในภาคผนวกและที่ไม่ได้กล่าวไว้ การพูดคุย สัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลเป็นไปในลักษณะพี่น้องร่วมศาสนาอิสลาม ที่บ่งบอกถึงการมีไมตรีจิตต่อกัน มากกว่าเป็นเรื่องสัมภาษณ์ระหว่างผู้วิจัยกับผู้ถูกสัมภาษณ์ การทำงานในภาคสนามจึงเต็มไปด้วย ความรู้สึกร่วมกันที่แสดงออกถึงมิตรภาพในแต่ละช่วงเวลาของการเก็บข้อมูลในพื้นที่

ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศรีสุพร ปิยรัตนวงศ์ ที่เพียรพยายามอธิบาย และแนะนำประเด็นต่างๆ ในการเก็บข้อมูลภาคสนามรวมถึงการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ ในชุมชนศึกษา กระทั่งผู้วิจัยมีความเข้าใจจนสามารถมองงานวิจัยของตัวเองได้รอบด้านมากยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณ ดร.อับลอรอนิง สือเต ที่คอยให้คำชี้แนะในการปรับปรุงงานวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นที่เกี่ยวกับรายละเอียดในศาสนาอิสลาม รวมถึงอาจารย์ในคณะศิลปศาสตร์ และอาจารย์พิเศษทุกท่านที่คอยให้คำปรึกษาและให้กำลังใจตลอดมาทั้งเรื่องการเรียนรู้และเรื่องการทำงาน ขอขอบคุณครูอัสสัน บินอัสสัน ครูมาเหริยม หัสเหล็ม และครูดารีหัยยะ บินล่าเต๊ะ ที่อำนวยความสะดวกให้กับผู้วิจัยในการเก็บข้อมูลภาคสนามเสมอมาและคุณเตาฟีก คอเต็บมัสยิดบ้านเก่าเกาะหมีที่ได้สละเวลา ช่วยค้นคว้าตำราภาษาอาหรับ ซึ่งนับว่ามีความจำเป็นต่อการเติมเต็มให้งานวิจัยมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

สุดท้ายนี้ขอขอบพระคุณ คุณพ่อมูหำหมัด บิลก้อเด็ม คุณแม่โรหนับ บิลก้อเด็ม และทุกคนในครอบครัวที่ได้ให้ข้อคิด แนะนำและคอยให้การสนับสนุนตลอดมา ขอพระองค์อัลลอฮ์ ทรงโปรดประทานให้ผู้ที่เกี่ยวข้องในงานวิจัยนี้ พึงได้รับการชี้นำไปสู่แนวทางอันอันเที่ยงตรงและดีงาม สำหรับข้อผิดพลาดและข้อบกพร่องของงานวิจัยฉบับนี้ ผู้เขียนขอน้อมรับไว้เพียงผู้เดียว

หาเจม บิลก้อเด็ม

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ ภาษาไทย.....	(3)
บทคัดย่อ ภาษาอังกฤษ.....	(5)
กิตติกรรมประกาศ.....	(7)
สารบัญ.....	(8)
รายการตาราง.....	(11)
รายการแผนที่ยี่.....	(12)
รายการภาพ.....	(13)
บทที่ยี่.....	
1 บทนำ	
1. ความสำคัญของปัญหา.....	1
2. วัตถุประสงค์ในการวิจัย.....	6
3. คำถามในการวิจัย.....	6
4. ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา.....	6
5. ขอบเขตการศึกษา.....	7
6. ข้อตกลงเบื้องต้น.....	7
7. นิยามคำศัพท์เฉพาะ.....	8
8. กรอบแนวคิดการวิจัย.....	8
2 แนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
1. ความรู้ทั่วไปและแนวคิดเกี่ยวกับชะงาด.....	11
2. ความรู้ทั่วไปและแนวคิดเกี่ยวกับสวัสดิการ.....	46
3. ทฤษฎีศักยภาพการพัฒนาและการแพร่กระจาย.....	54
4. แนวคิดเกี่ยวกับคนด้อยโอกาส.....	55
5. แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต.....	58
6. แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนมุสลิม.....	63
7. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการ.....	66
8. การจัดการชะงาดในประเทศไทย.....	71

9. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	73
3 วิธี ดำเนินการวิจัย	
1. ผู้ให้ข้อมูล.....	88
2. การพิทักษ์สิทธิ์ผู้ให้ข้อมูล.....	89
3. สถานที่ศึกษา.....	90
4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	91
5. การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ.....	93
6. การวิเคราะห์ข้อมูล.....	94
4 ผลการวิจัย	
1. สภาพทั่วไปของชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ.....	96
2. ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลหลัก.....	122
3. พัฒนาการและการบริหารจัดการชะกาดในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ.....	137
4. รูปแบบการจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาด.....	145
5. ผลของการจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาดแก่กลุ่มคนด้อยโอกาสใน ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ.....	154
6. ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดจากการจัดสวัสดิการสังคมเพื่อคนด้อยโอกาส	160
7. ข้อเสนอแนะและข้อคิดเห็นของชุมชน.....	162
5 สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล	
1. สรุปผลการวิจัย.....	165
2. อภิปรายผลการวิจัย.....	173
3. ข้อเสนอแนะ.....	179
บรรณานุกรม.....	181
บุคลากร.....	189
ภาคผนวก.....	192
ประวัติ ผู้ วิ...จ...ย.....	214

รายการตาราง

ตารางที่	หน้า
1	แสดงผู้ดำรงตำแหน่งอิหม่ามมัสยิดบ้านเหนือ 2498 – ปัจจุบัน 123
2	ออกคณะกรรมการกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือ 132
3	รายชื่อผู้จ่ายชะกาดในปีพ.ศ. 2553 (ฮ.ศ.1421) (อย่างไม่เป็นทางการ) 133
4	รายชื่อผู้ได้รับทุนการศึกษาจากกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือในปี พ.ศ. 2551 135

รายการแผนที่

แผนที่		หน้า
1	แสดงเส้นทางไปชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ	91
2	แสดงพื้นที่หมู่บ้านต่างๆ ในเทศบาลตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา	98
3	แผนที่เทศบาลตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา	99
4	แสดงการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ	101

รายการภาพ

ภาพที่		หน้า
1	กรอบแนวคิดการวิจัยเรื่อง “การจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิม : กรณีศึกษากองทุนชะกาตในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา”	10
2	โครงสร้างโดยรวมของศาสนาอิสลาม	13
3	แสดงเป้าหมายของกระบวนการจัดสวัสดิการจากชะกาต	34
4	ทุ่งเลี้ยงสัตว์ของชาวบ้านในยามเช้าตรู่	110
5	การใช้คลองเพื่อประกอบอาชีพประมงและคมนาคมของชาวบ้าน	111
6	ปลาที่แม่ค้านำมาขายในตลาดนัดวันอาทิตย์บ้านทุ่งน้ำ	113
7	มะพร้าว ไม้ และต้นไม้ต่างๆ ที่ชาวบ้านนิยมปลูกไว้ริมสองฝั่งคลอง	116
8	การละหมาดอีศร่ามกันของชาวบ้านหน้าลานมัสยิดบ้านเหนือ	119
9	หัตถกรรมจักสานสร้างรายได้หลังเสร็จงานประจำจากการประมง	125
10	แผนผังโครงสร้างการปฏิบัติของกรรมการกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือ	127
11	โครงการเยี่ยมชุมชนกมาลุลอิสลามเพื่อหน้าบ้านน้อมอง	142
12	การประชุมสัมมนาแกนนำเยาวชน โครงการประมงบ้านเหนือรักษาสุภาพะ	143
13	โรงน้ำชาแหล่งปรึกษาหารือและกระจายข่าวสารกิจกรรมภายในชุมชน	143
14	มหกรรมกีฬาเพื่อคุณค่าแห่งสายน้ำ กิจกรรมสันตนาการกีฬาทางน้ำ	143
15	กระดานแสดงรายชื่อผู้จ่ายชะกาตพร้อมจำนวนเงินที่จ่ายชะกาตในแต่ละครั้ง	144
16	รถจักรยานยนต์พ่วงข้างใช้ขนส่งผู้โดยสารและสินค้าจากชุมชนไปยังตลาด	150
17	ผู้สูงอายุในชุมชนเปิดร้านขายขนมพื้นบ้านเพื่อเพิ่มรายได้ให้ครอบครัว	152

บทที่ 1

บทนำ

1. ความสำคัญของปัญหา

ศาสนาอิสลามเป็นระบบแห่งการดำเนินชีวิตที่มีความเป็นหนึ่งเดียวระหว่างหลักคำสอนข้อปฏิบัติกับวิถีการดำรงชีวิตประจำวัน ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามมีระเบียบแบบแผนการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับหลักคำสอนนับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย นับได้ว่าเป็นศาสนาที่กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้ากับมนุษย์และระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และเป็นศาสนาแห่งความศรัทธา ให้ความสำคัญกับมุสลิมทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน ทุกคนสามารถปฏิบัติตามหลักคำสอนทั้งหลักศรัทธา 6 ประการ และ หลักปฏิบัติ 5 ประการ ส่วนหนึ่งจากหลักปฏิบัติอันสมบูรณ์ คือ การช่วยเหลือกันระหว่างมนุษย์ โดยกำหนดการเสาะตะเกาะฮุ ให้มุสลิมปฏิบัติ ซึ่งเป็นบทบัญญัติที่ไม่มีมาตรการบังคับหรือกฏเกณฑ์ใด ๆ มาควบคุม ดังนั้นจึงก่อให้เกิดความไม่แน่นอนทั้งผู้ให้และผู้รับ กล่าวคือ ผู้ให้มีสิทธิ์ให้ตามใจชอบตามความรู้สึกที่จะให้ โดยผู้รับเป็นใครก็ได้ที่ผู้ให้มีความต้องการหรือยินดีที่จะให้ ซึ่งการบริหารจัดการแบบนี้ไม่สามารถประกันการแก้ปัญหาสังคมหรือลดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนได้ (บรรจง บินกาชัน 2543, 45)

ในลักษณะเช่นนี้ศาสนาอิสลามได้วางระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และกันของคนในชุมชน เรียกเป็นภาษาอาหรับว่า “ชะกาต” หรือ “ทานบังคับ” การจ่ายชะกาตจึงถือเป็นแนวปฏิบัติอยู่ทั่วไปในชุมชนมุสลิม โดยแบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ชะกาตฟิตรีเราะฮุ (อาหาร) และชะกาตมาล (ทรัพย์สิน) โดยเฉพาะชะกาตอาหารสามารถจ่ายได้ตั้งแต่เข้าเดือนรอมฎอน จนกระทั่งก่อนการละหมาดอีดิลฟิตรีชะกาตชนิดนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเติมเต็มความบกพร่องของการถือศีลอดให้สมบูรณ์ ส่วนชะกาตทรัพย์สินมีเป้าหมายเพื่อแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจและเป็นสวัสดิการ ของสมาชิกที่ด้อยโอกาสในชุมชน (อุษมาน อิดริส 2551, 2)

อย่างไรก็ตาม การจ่ายชะกาตที่เป็นอยู่ในปัจจุบันของแต่ละชุมชนมุสลิมในประเทศไทย ส่วนมากดำเนินการโดยไม่มีกรวางกฏเกณฑ์ ไม่มีระเบียบแบบแผน ไม่มีการบริหารจัดการที่เป็นระบบ ผู้จัดเก็บและผู้จ่ายชะกาตขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับชะกาต สังคมไม่มีความเข้าใจบทบัญญัติของชะกาตเพื่อแก้ปัญหาและช่วยเหลือสมาชิกของสังคมที่ยากจนและด้อยโอกาส ส่งผลให้ชะกาตไม่

สามารถสร้างคุณประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่สังคมมุสลิมอย่างเป็นรูปธรรมตามวัตถุประสงค์และเจตนารมณ์ของศาสนาอิสลามได้ ในระยะต่อมาได้มีการริเริ่มฟื้นฟูจัดตั้งกองทุนชะกาต (บัยตุลมาล) ในชุมชนมุสลิมเหมือนอย่างที่เคยรุ่งเรืองในสมัยท่านรซูล (ซ.ล.) และซอฮาบะฮ์ เพื่อบริหารจัดการชะกาตตั้งแต่การจัดเก็บการคิดคำนวณ ไปถึงการจัดสรรเป็นสวัสดิการสู่สมาชิกของสังคม เพื่อให้ชะกาตบรรลุเป้าหมายการแก้ปัญหาสังคมตามเจตนารมณ์ศาสนาอิสลาม (ซัย หะซาเล็ม และคณะ 2550, 121-122)

อนึ่ง กลุ่มคนที่นับถือศาสนาอิสลามซึ่งเรียกว่า มุสลิม ปรากฏหลักฐานการเข้ามาตั้งถิ่นฐานในดินแดนประเทศไทยอย่างน้อยในสมัยอยุธยา ดังหลักฐานจากสนธิสัญญาการเดินเรือ ค.ศ. 1462 (พ.ศ. 2005) กล่าวถึง “กรุงศรีอยุธยา” ในภาษาเปอร์เซียว่า “ซา-ริน-นอว์” แปลว่า เมืองแห่งเรือหรือนาวานคร (ชาญวิทช์ เกษตรศิริ 2546) ชาวมุสลิมที่เดินทางเข้ามาในดินแดนประเทศไทยมีหลายเชื้อชาติ เช่น อาหรับ เปอร์เซีย อินเดีย โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อประกอบกิจการการค้าขาย ดังปรากฏหลักฐานจากการขุดค้นกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะของกรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ. 2500 พบเหรียญทองคำ 2 เหรียญ มีอักษรภาษาอาหรับด้านหนึ่งอ่านว่า “สุลฏอน อัล- อาดีล” แปลว่า กษัตริย์ผู้ทรงความยุติธรรม อีกด้านหนึ่งอ่านว่า “ซัยนุลอาบิติมะลิก” แปลว่า ขอความสันติสุขจงมีแด่กษัตริย์ซัยนุลอาบิติน เหรียญทองคำทั้งสองนี้ทำขึ้นที่เมืองเคซเมียร์ในรัชกาลกษัตริย์ซัยนุลอาบิติน แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 หรือเจ้าสามพระยากับกษัตริย์ซัยนุลอาบิติน (ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์ 2517) ชาวมุสลิมที่เข้ามาติดต่อค้าขายได้ตั้งรกรากถิ่นฐานรวมตัวกันเป็นชุมชนในกรุงศรีอยุธยา จนกระทั่งในสมัยพระเจ้าทรงธรรมผู้นำชุมชนมุสลิมชาวเปอร์เซีย ชื่อ เชคอะหมัด เข้ารับราชการในราชสำนักและได้เลื่อนตำแหน่งเป็นเสนาบดีกรมมหาดไทย ได้รับพระราชทานที่ดินในเขตกำแพงพระนครให้ตั้งศาสนสถานและบ้านพักอาศัย บรรดาลูกหลานของเชคอะหมัดต่างมีบทบาททางการเมืองการปกครองในราชสำนักสืบมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ส่วนชาวมุสลิมเชื้อสายมลายูซึ่งมีถิ่นฐานบริเวณคาบสมุทรมลายู โดยเฉพาะแถบเมืองปัตตานี ซึ่งในอดีตมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นที่รู้จักกันดีในนามอาณาจักรฟาตอนีคารุสลาม และได้รับการขนานนามว่า “ระเบียงแห่งมังกะฮ์” (บะห์รุณ 2550) ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในกรุงศรีอยุธยาทั้งในสถานะเชลยศึกสงครามและพ่อค้า โดยตั้งเป็นชุมชนมลายูใกล้หมู่บ้านโปรตุเกส ตั้งบ้านเรือนอยู่แถบคลองตะเคียนริมวัดลอคช่อง มีอาชีพทอผ้าไหม ผ้าฝ้ายขาย และนำสินค้าจากเมืองปัตตานีมาจอดีอขายที่ปากคลองคูจามอีกด้วย (ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์ 2517)

นอกจากการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมุสลิมในอาณาจักรอยุธยาและอาณาจักรฟาตอนีคารุสลามแล้ว ยังมีที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนมุสลิมที่เมืองสิงคโปร์หรือเมืองสงขลาในปัจจุบัน ซึ่งเป็นชุมชนมุสลิมที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยอยุธยาสืบมาจนปัจจุบัน ดังที่อาลี เสือสมิง (2553) ได้กล่าวถึงขุนนางมุสลิมที่มาจากแหลมมลายูว่า ในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2148-พ.ศ. 2153) เจ้าพระยานครศรีธรรมราช ซึ่งมีหน้าที่ดูแลหัวเมืองภาคใต้ของกรุงศรีอยุธยา ได้รายงานถึงราชสำนักว่าท่านคะ โตะ

โมกอลมุสลิมชนนี่ย้ายมาจากเมืองสาเลห์ในซาวกลาง ได้เข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ที่บริเวณหัวเขาแดง ริมทะเลปากอ่าวสงขลา และสร้างบ้านแปลงเมืองจนมีความเจริญ สมเด็จพระเอกาทศรถจึงทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ท่านคะโต๊ะ โมกอลเป็นข้าหลวงผู้สำเร็จราชการเมืองสิงขรนคร

ท่านคะโต๊ะ โมกอลดำรงตำแหน่งข้าหลวงผู้สำเร็จราชการเมืองสิงขรนคร ตั้งแต่พ.ศ. 2148 และได้สิ้นชีวิตใน พ.ศ. 2163 รวมเวลา 15 ปีเศษ ท่านคะโต๊ะ โมกอลมีบุตรชายที่ติดตามมาด้วยจากเมืองสาเลห์ 2 คน คนโตชื่อ สุลัยมาน คนน้องชื่อ ฟารีซี มีอายุน้อยกว่าสุลัยมานพี่ชาย 10 ปี สุลัยมานได้สืบทอดตำแหน่งผู้สำเร็จราชการเมืองสิงขรนครต่อจากจากคะโต๊ะ โมกอลผู้เป็นบิดาขณะมีอายุได้ 30 ปี ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ต่อมาราว พ.ศ. 2472 ออกญาทูลโหมปราบดาภิเษกโดยสำเร็จโทษพระราชโอรสของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมและสถาปนาตนเองเป็นกษัตริย์มีพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ท่านสุลัยมานจึงประกาศแข็งเมืองไม่ยอมขึ้นต่อราชสำนักกรุงศรีอยุธยา และนครศรีธรรมราช พร้อมทั้งสถาปนาตัวเองขึ้นเป็น สุลต่าน สุลัยมาน ชาฮู แห่งเมืองสิงขรนคร นับแต่ พ.ศ. 2185

ฝ่ายกรุงศรีอยุธยาได้ส่งกองทัพลงมาปราบปรามถึง 2 ครั้ง คือ พ.ศ. 2191 และ พ.ศ. 2198 แต่ก็ปราบชัยกลับไปทั้ง 2 ครั้ง สิงขรนครจึงถือเป็นรัฐสุลต่านของชาวมุสลิมมลายูอีกแห่งนอกเหนือจากรัฐสุลต่านแห่งปัตตานี อาณาเขตของเมืองสิงขรนครในสมัยสุลต่าน สุลัยมาน ชาฮู เรื่องอำนาจนั้นกว้างขวางตลอดชายฝั่งและอันดามันและฝั่งอ่าวไทย ด้านใต้จรดปัตตานีและไทรบุรี ด้านเหนือจดเมืองนครศรีธรรมราช สุลต่านสุลัยมาน ชาฮู ลี้พระชนม์ในปี พ.ศ. 2211 หลังจากปกครองรัฐอิสระมาเป็นเวลา 26 ปี ต่อมาบุตรชายของสุลต่านสุลัยมานชาฮูได้ขึ้นปกครองเมืองสิงขรนครจนกระทั่งปราชัยแก่กรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2223 ดังปรากฏในจดหมายเหตุของมองซิเออ เวย์เรต์ ชาวฝรั่งเศส ที่มาค้าขายในกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. 2230 ว่า “พระเจ้ากรุงสยามได้ส่งกองทัพเรือซึ่งมีเรือรบจำนวนมาก ให้มาตีเมืองสงขลาและใช้แผนล่อลวงผู้รักษาป้อมแห่งหนึ่งให้มีใจออกห่างจากนายของตน จากนั้นทหารกรุงศรีอยุธยาจึงลอบเข้าไปทางประตูดังกล่าวเปิดประตูให้ทหารเข้ามาทำลาย และเผาเมืองเพลิงได้ลุกลามเผาไหม้เมือง ตลอดจนวังของพระเจ้าสงขลาหมดสิ้น อีกทั้งทหารกรุงศรีอยุธยาได้ยกทัพเข้าไปในเมืองทำลาย ป้อม ประตู หอรบ และบ้านเมืองจนเหลือแต่แผ่นดิน เพราะเกรงว่าจะมีคนคิดกบฏขึ้นมาอีก” (อาลี เสือสมิง 2546, 148-165)

ทั้งนี้คะโต๊ะ โมกอลถือเป็นต้นสกุลของลูกหลานคนไทยที่สืบเชื้อสายมาจนปัจจุบัน ซึ่งมีทั้งที่เป็นสามัญชน ราชินิกุลในรัชกาลที่ 3 ลูกหลานในชั้นหลังเป็นสมาชิกในพระบรมราชจักรีวงศ์ บางท่านเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูง สามารถสืบสาแหรกย้อนกลับไปนับแต่อยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ ยาวนานร่วม 400 ปี ทั้งนี้ลูกหลานของท่านมีทั้งที่ยังคงเป็นมุสลิม และกลายเป็นพุทธศาสนิกชนในสายตระกูลพระยาพัทลุงคางเหล็ก (ขุน) เจ้าเมืองพัทลุงในสมัยแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าตากสิน

กล่าวได้ว่า การตั้งถิ่นฐานของชุมชนมุสลิมที่หัวเขาแดงเป็นจุดเริ่มต้นของการวางรากฐานความเจริญเติบโตของเมืองสงขลา ซึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครองและเศรษฐกิจในภาคใต้ตอนล่างในปัจจุบัน ทั้งนี้ในพื้นที่จังหวัดสงขลามีชุมชนมุสลิมกระจายอยู่ในอำเภอต่างๆ โดยเฉพาะอำเภอหาดใหญ่มีชุมชนมุสลิมหลายชุมชน หนึ่งในจำนวนนั้น คือ ตำบลคูเต่าที่ประกอบด้วย 10 หมู่บ้าน 2,391 ครัวเรือน มีประชากรทั้งหมด 10,551 คน เป็นชาย 5,175 คน และหญิง 5,376 คน นับถือศาสนาพุทธร้อยละ 55 และนับถือศาสนาอิสลามร้อยละ 45 ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ประมงและรับจ้าง (เทศบาลตำบลคูเต่า 2551) ประชาชนหลายหมู่บ้านในตำบลคูเต่าประสบปัญหาการดำเนินชีวิต แม้ว่าพื้นที่ตั้งของตำบลคูเต่าไม่ไกลจากใจกลางเมืองหาดใหญ่มากนักก็ตาม แต่การได้รับความช่วยเหลือรวมถึงการพัฒนาชุมชนให้มีความสะดวกสบายไม่ทันทั่วถึงกับความต้องการของชุมชน ดังนั้นชาวบ้านในตำบลคูเต่าจากชุมชนต่างๆ ได้รวมกลุ่มก่อตั้งองค์กรช่วยเหลือสมาชิกเมื่อประสบปัญหาและทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น ธนาคารชีวิต การออมเงินสัจจะ และสมาพันธ์กองทุนชุมชนตำบลคูเต่า (เทศบาลตำบลคูเต่า 2551) แต่กระนั้นการรวมกลุ่มของชาวบ้านในตำบลคูเต่าดังกล่าวไม่อาจตอบสนองความต้องการได้อย่างทั่วถึงทุกชุมชน อันเนื่องมาจากความแตกต่างและความไม่เข้าใจในวิถีปฏิบัติของแต่ละศาสนา ทำให้ความพยายามจัดตั้งองค์กรเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่ได้รับความร่วมมือและไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร โดยเฉพาะในชุมชนที่มีประชากรนับถือศาสนาอิสลามจำนวนมาก ดังเช่น ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ หมู่ที่ 7 ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือหมู่ที่ 7 ประกอบด้วย 310 ครัวเรือน มีประชากร 1,795 คน ทั้งหมดนับถือศาสนาอิสลามแบ่งเป็นชาย 901 คนและหญิง 894 คน ในชุมชนมีโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม 1 โรง โรงเรียนประถม 2 โรง สมาชิกของชุมชนประกอบอาชีพเกี่ยวกับการประมง 85 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 28.42 ค้าขาย 85 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 28.42 ทำสวน 25 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 8.16 รับราชการ 16 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 2.95 และประกอบอาชีพอื่นๆ 99 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 31.95 (ข้อมูลรวมระดับชุมชนมัสยิดบ้านเหนือ ทะเบียน 2550)

ในด้านการบริหารกิจการมัสยิดในปัจจุบัน ดำเนินไปภายใต้พระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 มีคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดรวม 15 คน โดยมีนายวิสุทธิ บิลลาเต๊ะ ดำรงตำแหน่งอิหม่ามประจำมัสยิด มีการแต่งตั้งที่ปรึกษาจากผู้ที่มิใช่ผู้ศรัทธาอันเหมาะสม มีประสบการณ์ในการทำงานและเป็นที่เคารพนับถือของสัปบุรุษในหมู่บ้าน ทำหน้าที่ให้คำแนะนำการบริหารกิจการมัสยิดและเป็นองค์คณะวินิจฉัยข้อพิพาทต่างๆ ระหว่างสัปบุรุษในชุมชน รวมทั้งมีหน้าที่พิจารณาผู้มีสิทธิรับชะกาตในชุมชนด้วย

สำหรับการบริหารแบ่งออกเป็น 10 เขต เพื่อรับเรื่องร้องเรียนจากชาวบ้านและเพิ่มประสิทธิภาพการประชาสัมพันธ์โครงการหรือกิจกรรมของมัสยิด ในแต่ละเขตมีกรรมการอิสลาม

ประจำมัสยิด 1 คน เป็นหัวหน้าเขต และแต่งตั้งผู้ช่วยหัวหน้าเขตๆ ละ 2 คน รวม 30 คน แต่งตั้งคณะผู้พิทักษ์ระเบียบมัสยิดซึ่งส่วนใหญ่เป็นคณวิญญูหมุมจากสัปบุรุษทุกเขตๆ ละ 3 คนรวม 30 คน ทำหน้าที่ดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสัปบุรุษขณะประกอบศาสนกิจต่างๆ ในมัสยิด แต่งตั้งคณะทำงานเรียกว่า คณะฮิสบะฮ์ เขตละ 2 คน รวม 20 คน ทำหน้าที่คอยแนะนำสัปบุรุษไปในสิ่งที่ดีๆ และคอยตักเตือนหากพบเห็นสัปบุรุษประพฤติผิดหลักศาสนา นอกจากนี้ยังจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านมัสยิดบ้านเหนือ ทำหน้าที่ประสานงานในฝ่ายของสตรี รวมกลุ่มสตรีเพื่อฝึกอาชีพและการทำงานร่วมกัน รวมทั้งจัดตั้ง สภาเยาวชน เพื่อเป็นเวทีของกลุ่มวัยรุ่นหนุ่มสาวในการฝึกฝนพัฒนาตนเองและช่วยเหลือสังคม

กล่าวได้ว่าการบริหารมัสยิดบ้านเหนือเป็นการบริหารชุมชนให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของศาสนาอิสลาม ซึ่งนอกเหนือจากการจัดองค์กรดังกล่าวข้างต้น มัสยิดบ้านเหนือยังมีหน้าที่รับผิดชอบหน่วยงานในสังกัดอีก 4 หน่วยงาน ประกอบไปด้วย ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์มัสยิดบ้านเหนือ ศูนย์อบรมศาสนาอิสลามและจริยธรรมประจำมัสยิดบ้านเหนือ ศูนย์ออมทรัพย์เพื่อบ้านมั่นคงมัสยิดบ้านเหนือ และกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือ

อนึ่งเนื่องจากการดำเนินตามนโยบายของภาครัฐบางประการไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนที่ปฏิบัติตามหลักคำสอนและความเชื่อของศาสนาอิสลาม ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือจึงรวมกลุ่มเพื่อดำเนินการจัดตั้งองค์กรที่สอดคล้องกับคำสอนและหลักความเชื่อของศาสนาอิสลาม เพื่อให้ความช่วยเหลือแก่ลูกแก้วชาวบ้านที่ยากจนและด้อยโอกาส จนนำมาสู่การเกิดกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือ

สำหรับการจัดตั้งกองทุนชะกาตของชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือในปี พ.ศ.2541 นับได้ว่าเป็นองค์กรที่มีความสอดคล้องกับความเชื่อและวิถีชีวิตมากกว่าองค์กรในรูปแบบอื่นๆ ที่เคยจัดตั้งตามนโยบายของภาครัฐ ทั้งนี้ทรัพย์สินที่ได้จากการจ่ายชะกาตของชาวบ้านในชุมชน ทางกองทุนชะกาตนำไปบริหารจัดการเป็นสวัสดิการสังคมในด้านต่างๆ กระจายสู่ชุมชนและคนด้อยโอกาสอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านการศึกษา การสร้างอาชีพ การซ่อมแซมที่อยู่อาศัย การรักษาพยาบาล การดูแลคนชรา คนยากจน คนอนาถา สตรีหม้ายและเด็กกำพร้า เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิจัย เรื่อง “การจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิม : กรณีศึกษากองทุนชะกาตในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา” เพื่อศึกษารูปแบบการจัดตั้งกองทุนชะกาต ตลอดจนผลของสวัสดิการที่มีต่อชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มคนด้อยโอกาสและชาวบ้านในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือหลังมีการจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือ รวมทั้งปัญหา อุปสรรค และแนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการกองทุนชะกาตให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน เพื่อพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชนให้อยู่ดีมีสุขอย่างยั่งยืน สร้างประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคม โดยอาศัยทรัพยากรทางสังคมและภูมิปัญญา

ที่มาจากหลักคตินิยมความเชื่อในศาสนาอิสลาม จนก่อเกิดแนวคิดการช่วยเหลือกันภายในชุมชน นำมาซึ่งการจัดตั้งกองทุนชะกาตของชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ อีกทั้งผู้วิจัยคาดหวังว่า ผลที่ได้รับจากการศึกษาในครั้งนี้ จะเพิ่มแนวทางการแก้ปัญหาความยากจนของชุมชน การขาดสวัสดิการจนนำไปสู่การด้อยพัฒนาในการดำรงชีวิต ซึ่งเป็นวิธีการแก้ปัญหาโดยอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่ในสังคม โดยที่ชุมชนมุสลิมและชุมชนอื่นๆ สามารถนำไปปรับหรือประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชนต่อไปได้

2. วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการสวัสดิการของกองทุนชะกาตแก่กลุ่มคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ
2. เพื่อศึกษาผลของการจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาตแก่กลุ่มคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ
3. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคของการบริหารจัดการกองทุนชะกาตและการจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาตของชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ

3. คำถามในการวิจัย

1. การจัดสวัสดิการเพื่อกลุ่มคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมโดยผ่านกองทุนชะกาตของชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ มีรูปแบบการบริหาร การจัดการ ในลักษณะไหน อย่างไร
2. การจัดสวัสดิการเพื่อกลุ่มคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมโดยผ่านกองทุนชะกาตของชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ ส่งผลต่อกลุ่มคนด้อยโอกาสและสมาชิกของชุมชนในลักษณะไหนอย่างไร
3. การจัดสวัสดิการเพื่อกลุ่มคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมโดยผ่านกองทุนชะกาตของชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ มีปัญหาและอุปสรรคในด้านใด อย่างไร

4. ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา

1. ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือได้แนวทางการพัฒนาการบริหารและการจัดสวัสดิการของกองทุนชะกาตแก่กลุ่มผู้ด้อยโอกาสที่สอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชน

2. การจัดสวัสดิการของกองทุนชะกาดในชุมชนมุสลิมมัศยิดบ้านเหนือเป็นแนวทางเพื่อพัฒนาปรับปรุงสวัสดิการให้ตรงตามความต้องการของกลุ่มผู้ด้อยโอกาสและชาวบ้านในชุมชนอื่นๆ

3. หน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน หรือชุมชนมุสลิมอื่นๆ สามารถนำรูปแบบการบริหารจัดการกองทุนชะกาดไปปรับประยุกต์ หรือกำหนดนโยบายให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน

5. ขอบเขตการศึกษา

การจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสจากกองทุนชะกาดของชุมชนมุสลิมมัศยิดบ้านเหนือ เป็นความรู้ที่ชุมชนท้องถิ่นสร้างขึ้นตามแบบวิถีชีวิตอันมีพื้นฐานมาจากหลักคำสอนในศาสนาอิสลาม ปรับ ประยุกต์ให้ดำรงอยู่อย่างกลมกลืนกับบริบทชุมชน โดยยังคงรักษาเจตนารมณ์ในการช่วยเหลือสมาชิกของชุมชนตามที่อัลลอฮ์ได้ทรงกำหนดไว้ หากแต่ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยเลือกศึกษาผ่านปรากฏการณ์ทางสังคม ซึ่งเป็นวิถีชาวบ้านในด้านการจัดการสวัสดิการชุมชนแก่คนด้อยโอกาสในชุมชนปฏิบัติการชุมชนมุสลิมมัศยิดบ้านเหนือ หมู่ 7 ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา มีความมุ่งมั่นในการดำเนินกองทุนชะกาด จนสามารถจัดสวัสดิการให้แก่คนด้อยโอกาสในชุมชน ซึ่งปรากฏภาพฉายชัดของหลักคำสอนศาสนาอิสลามที่มีได้มีนัยเป็นเพียงนามธรรม หากแต่มีความหมายอยู่ในสังคมและมโนธรรมของคนในชุมชนมุสลิมมัศยิดบ้านเหนือ ซึ่งครอบคลุมไปถึงรูปธรรมของการดำรงอยู่ของผู้คนในชุมชน เป็นแบบแผนของการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสในชุมชนที่ถูกเรียกร้อยด้วยคุณธรรมจากหลักคำสอนในศาสนาอิสลามที่รู้จักร่วมรับผิดชอบต่อสังคม โดยที่ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2541- ปัจจุบัน (2553) โดยที่ใน พ.ศ. 2541 เป็นช่วงเวลาที่ได้มีการจัดระบบการบริหารจัดการกองทุนชะกาดอย่างเป็นรูปธรรม

6. ข้อตกลงเบื้องต้น

การแปลข้อความคัมภีร์อัลกุรอานในงานวิจัยนี้ใช้สำนวนของสมาคมนักเรียนเก่าอาหรับ พ.ศ. 2527

7. นิยามคำศัพท์เฉพาะ

สวัสดิการ หมายถึง การจัดระบบช่วยเหลือทางสังคมจากกองทุนชะกาต ซึ่งเกี่ยวกับการป้องกัน การแก้ไขปัญหา การพัฒนา และการส่งเสริมความมั่นคงในชีวิต เพื่อตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชาวบ้านที่เป็นคนด้อยโอกาส ให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีและสามารถพึ่งตนเองได้ โดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิที่คนด้อยโอกาสพึงได้รับการจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาต

คนด้อยโอกาส หมายถึง สัปบุรุษมัศยิดบ้านเหนือที่ไม่อาจสนองต่อความต้องการของตนเอง ครอบครัว และผู้ที่ต้องดูแลรับผิดชอบได้ตามความจำเป็นขั้นพื้นฐานตามบทบัญญัติศาสนาอิสลาม เช่น ด้านอาหาร ที่อยู่อาศัย การประกอบอาชีพ ฯลฯ

ชุมชนมุสลิม หมายถึง ชุมชนมุสลิมมัศยิดบ้านเหนือ ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา หรือชุมชนในพื้นที่อื่นที่มีสมาชิกส่วนใหญ่เป็นผู้นับถือศาสนาอิสลาม

ชะกาต หมายถึง สวัสดิการสังคมตามบทบัญญัติศาสนาอิสลามที่มุ่งเน้นการดูแลปกป้องบุคคลในสังคม ซึ่งเป็นภารกิจของปัจเจกบุคคลที่มีความสามารถ โดยที่หลักของชะกาตครอบคลุมตั้งแต่ระดับอุดมการณ์ของสังคม จริยธรรมของบุคคลในสังคม พฤติกรรมการใช้ชีวิตในสังคม โดยมีความศรัทธาต่อพระองค์อัลลอฮ์เป็นแกนกลาง และการช่วยเหลือด้วยทรัพย์สินเป็นกลไก เพื่อผู้มีสิทธิรับชะกาตโดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาสของชุมชน สามารถใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุขและมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งชะกาตแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ชะกาตฟิตเราะฮ์ (อาหาร) และชะกาตมาล (ทรัพย์สิน)

การบริหารจัดการ หมายถึง ระบบหรือกระบวนการปฏิบัติงานอย่างมีหลักเกณฑ์ของกองทุนชะกาต โดยประสานทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และสร้างคุณประโยชน์ตามเป้าหมายขององค์กร

8. กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยนี้มุ่งทำความเข้าใจการดำเนินงานการจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาต เพื่อคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมที่มีผลต่อการพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิตของคนด้อยโอกาส ในชุมชน โดยนำหลักคำสอนของศาสนาอิสลามมาปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม ผู้วิจัยใช้กรอบโครงของกระบวนการค้นคว้าวิจัย ซึ่งรวมถึง ทฤษฎี คือ การมองธรรมชาติของความจริง ระดับ ญาณวิทยา คือ ลักษณะหรือความสัมพันธ์ของผู้ศึกษาที่มีต่อสิ่งที่ศึกษา ตลอดจนระดับวิธีวิทยา หรือการเข้าถึงความจริง มากี่หลาย

ให้เห็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ปรากฏขึ้นและดำรงอยู่ในชุมชนปฏิบัติการ ดังนั้นการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมดังกล่าวพิจารณาในประเด็นดังต่อไปนี้

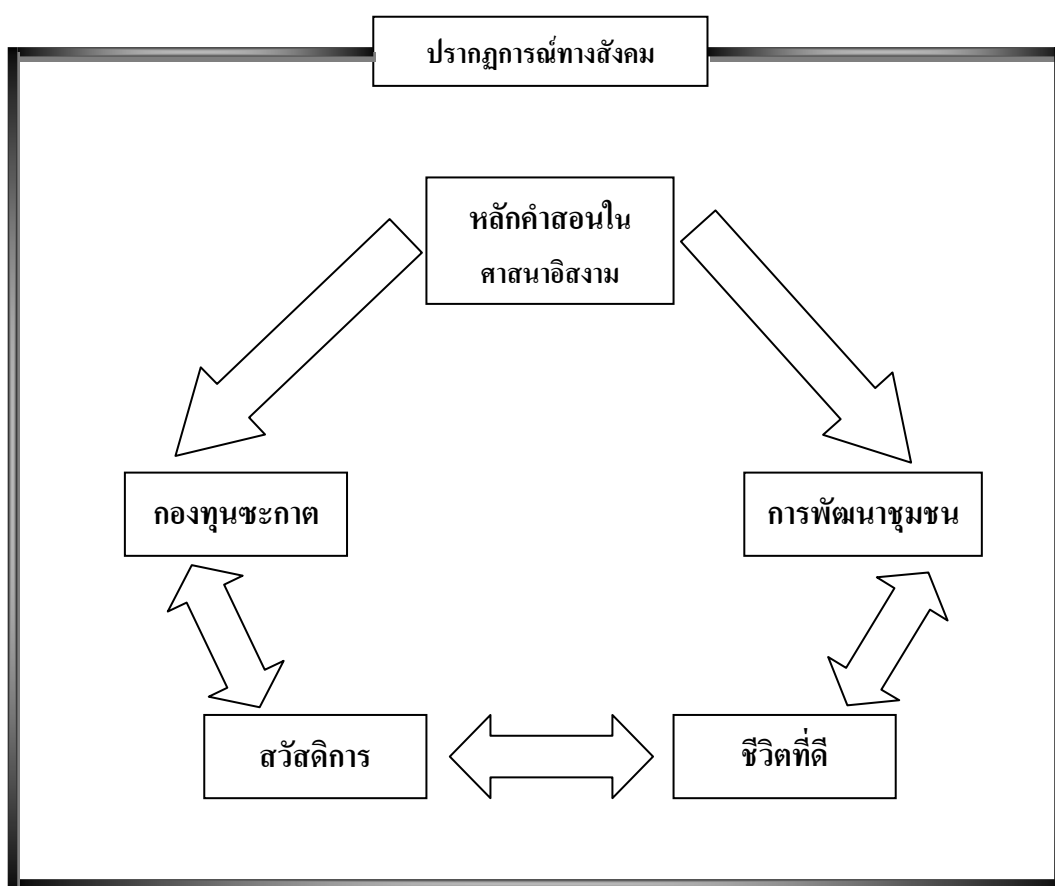
การดำเนินงานการจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาดเพื่อคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมที่มีผลต่อการพัฒนาสังคม การวิเคราะห์นี้ชี้ให้เห็นว่า การดำเนินงานกองทุนชะกาด เพื่อจัดสวัสดิการแก่คนด้อยโอกาสในชุมชนเป็นอย่างไร มีผลต่อการพัฒนาสังคมอย่างไร การจัดสวัสดิการในหลักคำสอนศาสนาอิสลามวางอยู่บนฐานคิดแบบใด โดยใช้แนวคิดเกี่ยวกับชะกาด สวัสดิการสังคม และการบริหารจัดการ อันนำมาสู่การจัดระเบียบความรู้ เพื่ออธิบายให้เห็นถึงสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสที่มาจากกองทุนชะกาด การบริหารจัดการด้านการเงิน ด้านการจัดการกองทุน และผลที่มีต่อวิถีชีวิตชุมชนในด้านเศรษฐกิจ ด้านการศึกษา สุขพลานามัย ที่อยู่อาศัย สังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นเพราะแรงเกาเกี่ยวจากฐานคิดสำคัญของหลักคำสอนศาสนาอิสลามและสมาชิกในชุมชนปฏิบัติการ ที่จัดสวัสดิการบนฐานของการอุ้มชูเกื้อกูลและแบ่งปัน เป็นการนำวิถีปฏิบัติในการพัฒนาสังคมตามหลักศาสนาอิสลามมาสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม เชื่อมร้อยอดีตกับปัจจุบันเพื่อสานต่ออนาคตให้เป็นสังคมอยู่เย็นเป็นสุขอย่างยั่งยืน

การจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาดเพื่อคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมที่มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนด้อยโอกาสในชุมชน การวิเคราะห์นี้เพื่อเผยให้เห็นถึงกระบวนการสร้าง และพัฒนาการจัดสวัสดิการชุมชน เป็นอย่างไร มีฐานคิดในกระบวนการสร้าง การพัฒนาและเชื่อมโยงหลักคำสอนศาสนาอิสลามเข้ากับการจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสในชุมชน นำไปสู่การยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในสังคมที่ยังคงต้องการสวัสดิการจากชุมชนที่อาศัยอยู่ได้อย่างไร โดยใช้แนวคิดเกี่ยวกับคนด้อยโอกาสและแนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต อธิบายถึงกระบวนการสร้าง การพัฒนา เพื่อชี้ให้เห็นถึงการตอบสนองความต้องการสวัสดิการในชุมชนที่ได้รับจากกองทุนชะกาดอันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้ด้อยโอกาสในชุมชน ผู้วิจัยได้เชื่อมโยงให้เห็นถึงความครอบคลุมของศาสนาอิสลามที่ได้วางแนวทางการดำรงชีวิตให้กับมนุษย์ในทุกมิติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกองทุนชะกาดที่ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่การปฏิบัติเพื่อให้รอดพ้นจากภรรยาที่อันพึงมีต่อพระเจ้าเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมไปถึงความรับผิดชอบต่อสังคมอันเป็นการแสดงออกถึงความศรัทธาในพระเจ้าที่ส่วนรวมจะได้รับประโยชน์อันสูงสุด

การดำเนินงานเพื่อการจัดสวัสดิการแก่คนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมต้องประสบปัญหาและอุปสรรค การศึกษาและวิเคราะห์นี้ เพื่อทำความเข้าใจ ศึกษากระบวนการจัดการปัญหาและแนวทางการเผชิญกับอุปสรรค โดยที่กองทุนชะกาดยังสามารถจัดสวัสดิการแก่คนด้อยโอกาสได้อยู่ โดยใช้แนวคิดเกี่ยวกับชะกาด การบริหารจัดการ และแนวคิดเกี่ยวกับชุมชนมุสลิม ทั้งนี้เพื่อนำมาสู่การทำความเข้าใจปรากฏการณ์ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานเพื่อการจัดสวัสดิการแก่คนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิม พร้อมทั้งนำข้อมูลการจัดการชะกาดในประเทศไทยและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กับชะกาดหรือการจัดสวัสดิการมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคนำมาสู่การได้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการแก้ปัญหาและวิธีการเผชิญกับอุปสรรคอันเกิดจากการดำเนินงานเพื่อการจัดสวัสดิการแก่คนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิม

ทั้งนี้ผู้วิจัยได้สรุปกรอบแนวคิดอันเป็นแนวทางการศึกษาปรากฏการณ์การจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมดังภาพที่ 1 ต่อไปนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัยเรื่อง “การจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิม : กรณีศึกษา กองทุนชะกาดในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา”

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “การจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิม : กรณีศึกษา กองทุนชะกาตในชุมชนมุสลิมบ้านเหนือ ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา” นี้ ผู้วิจัยนำทฤษฎี และแนวคิดต่างๆ มาใช้เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา ดังนี้

1. ความรู้ทั่วไปและแนวคิดเกี่ยวกับชะกาต
2. ความรู้ทั่วไปและแนวคิดเกี่ยวกับสวัสดิการ
3. ทฤษฎีศักยภาพการพัฒนาและการแพร่กระจาย
4. แนวคิดเกี่ยวกับคนด้อยโอกาส
5. แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต
6. แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนมุสลิม
7. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการ
8. การจัดการชะกาตในประเทศไทย
9. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ความรู้ทั่วไปและแนวคิดที่เกี่ยวกับชะกาต

ชะกาตเป็นบทบัญญัติประการสำคัญที่พระองค์อัลลอฮ์ทรงตรัสใช้สำหรับมุสลิมซึ่งท่าน รซูล (ช.ล.) ได้ปฏิบัติไว้ให้เห็นเป็นรูปธรรมตั้งแต่ขั้นตอนในการจัดเก็บจกนกระทั่งการติดตามประเมินผลผู้ที่ได้รับชะกาต เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับชะกาตอย่างเป็นระบบ ผู้วิจัยขอเสนอรายละเอียดในประเด็นต่างๆ เกี่ยวกับชะกาต ดังต่อไปนี้

1.1 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับชะกาต

การจ่ายชะกาตเป็นวินัยบัญญัติประการสำคัญถัดจากการละหมาด ศาสนาอิสลามได้กำหนดให้การจ่ายชะกาตเป็นหน้าที่สำหรับมุสลิมที่มีทรัพย์สินครบตามหลักเกณฑ์ของศาสนาจะต้องปฏิบัติ บทบัญญัติเกี่ยวกับชะกาตได้ถูกกำหนดให้แก่บรรดาบรรดานบีและประชาชาติก่อนสมัยท่าน รซูล (ช.ล.) เช่นเดียวกับบทบัญญัติเรื่องการละหมาดและการถือศีลอด เช่น พันธะสัญญาระหว่างอัลลอฮ์

บนิอิสรออีลที่ได้ทรงกำหนดเรื่องการละหมาดและการจ่ายชะกาตไว้ควบคู่กัน ดังที่อัลลอฮ์ได้ทรงตรัสใน
ซูเราะฮ์อัลบาคอเราะฮ์ อายะฮ์ที่ 83

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ
وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنتُمْ
مُعْرِضُونَ

แปลความว่า : และจงรำลึกถึงขณะที่เราได้เอาคำมั่นสัญญาจากวงศ์วานอิสรออีลว่า
พวกเขาจะต้องไม่เคารพสักการะ นอกจากอัลลอฮ์เท่านั้น และจงทำดีต่อบิดามารดา ญาติที่ใกล้ชิด เด็ก
กำพร้า และขัดสน และจงพูดจาแก่เพื่อนมนุษย์อย่างดี และจงดำรงไว้ซึ่งการละหมาด และจงจ่ายชะกาต แต่
แล้วพวกเขาก็ผินหลังให้ นอกจากเพียงเล็กน้อยในหมู่พวกเขาเท่านั้น และพวกเขาก็กำลังผินหลังให้อยู่

อัลลอฮ์ได้ทรงทำสัญญาผูกมัดวงศ์วานอิสรออีลและได้ตั้งหัวหน้า 12 คนขึ้นจากหมู่
พวกเขา ดังที่อัลลอฮ์ได้ทรงตรัสในซูเราะฮ์อัลมาอิดะฮ์ อายะฮ์ที่ 12

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ
أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمْ مَوَاهِبَهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا
لَّا تَكْفُرْنَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأَدْخِلَنَّاكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ
فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ

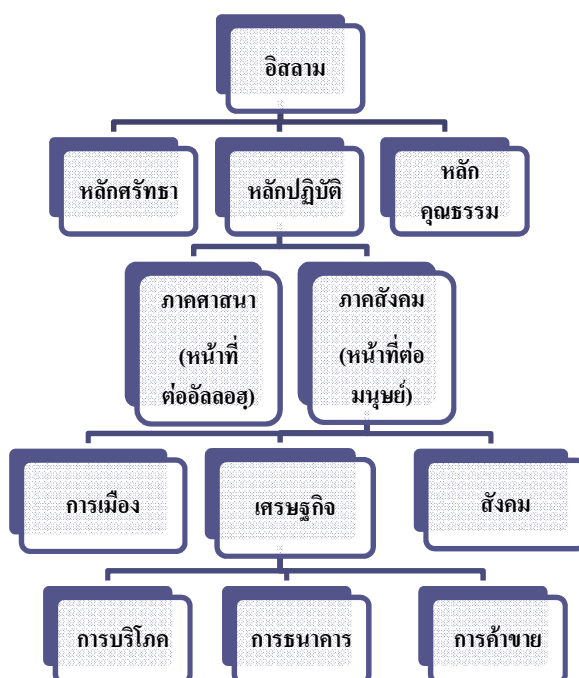
แปลความว่า : และแท้จริงอัลลอฮ์ได้ทรงเอาสัญญาแก่วงศ์วานอิสรออีล (คือ เอาสัญญา
แก่พวกเขาว่า ให้พวกเขาปฏิบัติตามบัญญัติที่อยู่ในคัมภีร์อัลเตอรอต) และเราได้แต่งตั้งผู้ดูแลจากหมู่
พวกเขาขึ้นสิบสองคน (คือ หัวหน้าเผ่าในหมู่พวกเขาสิบสองเผ่าด้วยกัน) และอัลลอฮ์ได้ทรงกล่าวว่า
(คือ ทรงกล่าวแก่ท่านนบีมูซา) แท้จริงข้าพเจ้าจะได้อยู่ร่วมกับพวกเขา ถ้าหากพวกเขาดำรงไว้ซึ่งการละหมาด
และชำระชะกาต และศรัทธาต่อบรรดาทูตของข้า และสนับสนุนพวกเขา และให้อัลลอฮ์ยืมหนี้ที่ดีแล้ว
(หมายถึง ให้บริจาครูปยิปไปในทางของพระองค์ โดยที่พระองค์จะทรงชดเชยให้ถึงเจ็ดร้อยเท่า) แน่นอน
ข้าจะลบล้างให้พ้นจากพวกเขา ซึ่งความชั่วทั้งหลายของพวกเขา และแน่อนข้าจะให้พวกเขาเข้าบรรดา
สวนสวรรค์ ซึ่งมีแม่น้ำหลายสายไหลอยู่เบื้องล่างของสวนสวรรค์เหล่านั้นแล้วผู้ใดในหมู่พวกเขาปฏิบัติ
(คือ ปฏิเสธสัญญาที่ให้ไว้แก่อัลลอฮ์) หลังจากนั้นแล้ว แน่อนเขาก็หลงทางอันเที่ยงตรง

นอกจากนี้อัลลอฮ์ได้ตรัสถึงคำกล่าวของท่านนบีอิซาไว้ในอัลกุรอานซูเราะฮ์ มัรยัม
อายะฮ์ที่ 31

وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا

แปลความว่า: และพระองค์ทรงให้ฉันได้รับความจำเริญ ไม่ว่าฉันจะอยู่ ณ ที่ใด และทรง
ตั้งเสียให้ฉันทำการละหมาดและจ่ายซะกาตราบที่ฉันมีชีวิตอยู่

ศาสนาอิสลามได้กำหนดบทบาทมนุษย์ในฐานะที่เป็นผู้ศรัทธา ให้มีภารกิจที่แสดงออก
ซึ่งความศรัทธาที่มีต่ออัลลอฮ์ การละหมาดเป็นการแสดงออกถึงความศรัทธาผ่านการเคารพสักการะอัลลอฮ์
(อิบาดะฮ์) โดยตรง แต่การจ่ายซะกาตนั้นเป็นการแสดงความเคารพสักการะพระองค์ผ่านทางเพื่อนมนุษย์
ในสังคม (มุอามาลาต) อันเป็นการแสดงออกถึงความรักและความศรัทธาต่อพระองค์อัลลอฮ์ ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 โครงสร้างโดยรวมของศาสนาอิสลาม

ที่มา : (บรรจง บินกาชัน 2543, 10)

การปฏิบัติที่สมบูรณ์ของผู้ศรัทธา ทั้งหน้าที่ที่มีต่ออัลลอฮ์และที่มีต่อเพื่อนมนุษย์
เพื่อยืนยันถึงความศรัทธาในพระเจ้าของมุสลิมผู้นั้น จะส่งผลดีให้แก่ทั้งผู้ปฏิบัติและสังคมโดยรวม
ดังที่ อัลลอฮ์ได้ทรงตรัสในซูเราะฮ์ อัลบาคอเราะฮ์ อายะฮ์ที่ 43

وَأَقْبِمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاٰكِعِيْنَ

แปลความว่า : และจงดำรงละหมาด และจ่ายซะกาต และจงโค้งคำนับต่อฉันร่วมกับบรรดาผู้ที่โค้งคำนับ

ซะกาตเป็นส่วนหนึ่งของระบบสวัสดิการในศาสนาอิสลาม มีเป้าหมายด้านการดูแลปกป้องบุคคลในสังคม ซึ่งเป็นภารกิจสำคัญสำหรับปัจเจกบุคคลที่มีความสามารถ โดยหลักของสวัสดิการนั้น ครอบคลุมตั้งแต่ระดับอุดมการณ์ของสังคม จริยธรรมของบุคคลในสังคม พฤติกรรมการดำรงชีวิตในสังคม โดยมีความศรัทธาต่อพระองค์อัลลอฮ์เป็นแกนกลางและการช่วยเหลือด้วยทรัพย์สินเป็นกลไก เพื่อให้ผู้มีสิทธิรับซะกาตสามารถใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุขและมีเกียรติ

ซะกาตเป็นการชำระจิตใจผู้ศรัทธาต่อพระองค์อัลลอฮ์ให้บริสุทธิ์จากความตระหนี่ถี่เหนียว ซึ่งเป็นโรคที่เป็นภัยคุกคามต่อความจำริญทางจิตใจและสังคมของสังคมมนุษย์ ซะกาตจึงเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการชำระสังคมให้บริสุทธิ์จากการขัดแย้งระหว่างคนมั่งมีกับคนยากจนหรือด้วยโอกาส ซึ่งนอกจากจะเป็นการเคารพภักดีต่อพระองค์อัลลอฮ์แล้ว ยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อสังคมส่วนรวมอีกด้วย

พระองค์อัลลอฮ์ทรงสร้างมนุษย์ให้มีความแตกต่างกัน ทำให้ความสามารถของมนุษย์แต่ละคนในการแสวงหารายได้แตกต่างกันตามไปด้วย ศาสนาอิสลามไม่ต้องการให้ความแตกต่างด้านความสามารถหรือด้านรายได้นำไปสู่ความแตกต่างทางด้านชนชั้น จนเกิดความขัดแย้งจากความแตกต่างนั้น คนมั่งมีไม่ใส่ใจคนยากจนด้วยโอกาสหรือมองด้วยสายตาถูกเหยียดหยาม ในขณะที่คนยากจนหรือด้วยโอกาสที่มีชีวิตอยู่อย่างแร้นแค้น มองคนรวยด้วยสายตาแห่งความอิจฉาริษยา ศาสนาอิสลามไม่ต้องการให้มีสถานการณ์แบบนี้เกิดขึ้นในสังคม ดังคำกล่าวของท่านอาลี บิน อับีฏอลิบว่า “แท้จริงพระองค์อัลลอฮ์ได้ทรงกำหนดให้อาหารของคนจนอยู่ในทรัพย์สินของคนรวย คนจนจะไม่หิว นอกจากคนรวยกินจนเกินความพอดี” (มุฮัมหมัด ฎ็อยฟูลลอฮ์ ม.ป.ป., 123) ซึ่งคำกล่าวนี้นี้สะท้อนให้เห็นถึงความปรารถนาที่จะให้คนในสังคมใช้ชีวิตอย่างเกื้อกูลเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

ซะกาตเป็นบทบัญญัติประการสำคัญในศาสนาอิสลามที่มุสลิมทุกคนที่มีความสามารถและคุณสมบัติครบตามเงื่อนไขกฎเกณฑ์มีหน้าที่ต้องปฏิบัติ อัลลอฮ์ได้ทรงตรัสเกี่ยวกับซะกาตในคัมภีร์อัลกุรอานควบคู่กับการละหมาดเสมอ โดยที่ท่านารซูล (ซ.ล.) ได้นำมาขยายความและปฏิบัติเป็นแบบอย่างเพื่อให้มุสลิมมีความเข้าใจ สามารถปฏิบัติหน้าที่ที่มีต่ออัลลอฮ์และหน้าที่ที่มีต่อเพื่อนมนุษย์อันแสดงถึงความศรัทธาที่มีต่อพระองค์อัลลอฮ์ได้อย่างสมบูรณ์

1.2 ความหมายของชะกาต

ชะกาตเป็นคำที่มาจากภาษาอาหรับ ตามความหมายในเชิงภาษาศาสตร์ หมายถึง การทำให้สะอาดบริสุทธิ์ ความจำเริญ การพัฒนา การงอกเงย หรือ การเพิ่มพูน นอกจากนั้นยังมีความหมายที่ใช้ในการยกย่องสรรเสริญ การชำระล้างทำความสะอาด หรือ การปรับปรุงแก้ไข ทั้งนี้ได้เรียก อัตร่าที่จ่ายชะกาตว่าชะกาตนั้น เพราะส่วนดังกล่าว (ทรัพย์สินที่ได้จ่ายชะกาตแล้ว) จะเพิ่มพูนสิริมงคลแก่ทรัพย์สินที่อยู่ภายใต้การครอบครอง และเป็นการชำระเจ้าของทรัพย์สินด้วยการอภัยโทษจากอัลลอฮ์ (อับดุลลอฮ์ บิน อับดุลเราะฮ์มาน อิบนูซอและห์ อาลุมัซซาม 2543, 383)

ในขณะที่ความหมายในเชิงนิติศาสตร์อิสลามได้ให้ความหมายของชะกาตว่าหมายถึงทรัพย์สินจำนวนหนึ่งที่ศาสนาอิสลามได้บัญญัติให้เจ้าของทรัพย์สิน มีหน้าที่ต้องจ่ายให้แก่บุคคลผู้มีสิทธิได้รับชะกาตตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่ศาสนาอิสลามได้บัญญัติไว้ หรือ หมายถึงทรัพย์สินจำนวนหนึ่งที่อัลลอฮ์ทรงกำหนดให้จ่ายแก่บรรดาผู้ที่มีสิทธิ ซึ่งความหมายที่ทำให้เข้าใจได้ชัดเจนขึ้นคือ ชะกาต ถือเป็นส่วนหนึ่งของระบบสวัสดิการในศาสนาอิสลามที่มีจุดมุ่งหมายในการดูแลปกป้องบุคคลในสังคม ซึ่งเป็นภารกิจของปัจเจกบุคคลที่มีความสามารถ (อรุณ บุญชม ม.ป.ป., 40)

จากนิยามความหมายที่กล่าวมาข้างต้นสรุปว่า ชะกาต หมายถึง สวัสดิการตามบทบัญญัติศาสนาอิสลามที่มุ่งเน้นการดูแลช่วยเหลือบุคคลที่กำลังทุกข์ยากในสังคม ซึ่งเป็นภารกิจของปัจเจกบุคคลที่มีความสามารถ โดยหลักของชะกาตครอบคลุมตั้งแต่ระดับอุดมการณ์ของสังคม จริยธรรมของบุคคลในสังคม พฤติกรรมการใช้ชีวิตในสังคม โดยมีความศรัทธาต่อพระองค์อัลลอฮ์เป็นแกนกลาง และการช่วยเหลือด้วยทรัพย์สินเป็นกลไก เพื่อให้ผู้มีสิทธิรับชะกาตหรือผู้ด้อยโอกาสของชุมชนสามารถใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุขและมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์ (อับดุลสุโก ดินอะ 2551)

1.3 บทบัญญัติเรื่องชะกาตในศาสนาอิสลาม

พระองค์อัลลอฮ์ทรงประทานบทบัญญัติเรื่องการจ่ายชะกาตให้กับท่านรซูล (ช.ล.) เพื่อเผยแพร่แก่ประชาชาติของท่านในเดือนชะอฺบาน ปีอิหฺเราะฮ์ศักราชที่ 2 ดังที่อัลลอฮ์ได้ทรงตรัสในซูเราะฮ์ อัดเตาบะฮ์ อายะฮ์ที่ 103

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلَّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

แปลความว่า : (มุหัมหมัด) เจ้าจงเอาส่วนหนึ่งจากทรัพย์สินสมบัติของพวกเขาเป็นทาน เพื่อให้พวกเขาบริสุทธิ์ และล้างมลทินของพวกเขาด้วยสิ่งที่เป็นทานนั้น และเจ้าจงขอพรให้แก่พวกเขา

เกิด เพราะแท้จริงการขอพรของท่านนั้น ทำให้เกิดความสุขใจแก่พวกเขา และอัลลอฮ์นั้นเป็นผู้ทรง
ไต่ถาม ผู้ทรงรอบรู้

อัลลอฮ์ได้บัญญัติถึงเรื่องชะกาทไว้ในอัลกุรอานถึง 58 ครั้ง ในจำนวนนั้นอัลลอฮ์ได้
บัญญัติให้มุสลิมปฏิบัติไปพร้อมๆ กับการดำรงละหมาด ดังที่อัลลอฮ์ได้ทรงตรัสในซูเราะฮ์ อัลบาคอเราะฮ์
อายะฮ์ที่ 43

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاٰكِعِينَ

แปลความว่า : และจงดำรงละหมาด และจ่ายชะกาท และจงโค้งคำนับต่อฉัน ร่วมกับ
บรรดาผู้ที่โค้งคำนับ

หลักการปฏิบัติทั้ง 2 ประการนี้มีความสำคัญมากถึงขนาดว่า ถ้าหากผู้ใดมีการละเลย
โดยเจตนาพร้อมกับปฏิเสธ จะส่งผลให้ผู้นั้นสิ้นสภาพจากการเป็นมุสลิมดังที่อัลลอฮ์ได้ทรงตรัส
ในซูเราะฮ์ อัตเตาบะฮ์ อายะฮ์ที่ 11

فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَنُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

แปลความว่า : แต่ถ้าหากพวกเขาขออุกแก่โทษ และดำรงการละหมาดและจ่ายชะกาท
ดั่งนั้น พวกเขาก็เป็นพี่น้องร่วมศาสนากับเจ้าและเราได้จำแนกอย่างแจ่มแจ้ง ซึ่ง โองการทั้งหลายสำหรับ
หมู่ชนที่รู้

ท่านฆอลานาซัยยิด อบุล-อะอฺลา เมาคฺดูดี (1903-1979) นักคิดผู้ฟื้นฟูหลักธรรมคำสอน
ของศาสนาอิสลามในสังคมมุสลิม ได้อธิบายว่า เพียงแค่การเลิกบูชาเทพเจ้าอื่นๆ ยังไม่เพียงพอใน
การศรัทธาต่ออัลลอฮ์ พวกเขาจะต้องดำรงการละหมาดและจ่ายชะกาท จึงจะถือว่าหันมาสู่ศาสนาอิสลาม
อย่างแท้จริง จากความหมายของอายะฮ์อัลกุรอานและการอธิบายข้างต้นหมายความว่า ผู้ที่อ้างนาม
ว่าเป็นมุสลิมแต่ละทิ้งการละหมาด และละทิ้งการจ่ายชะกาท โดยเจตนา นั้นโดยแก่นแท้แล้วเขามีใช้
มุสลิมอย่างแท้จริง (บรรจง บินกาซัน 2547) ดังมีคำกล่าวจากท่านรซูล (ซ.ล.) ที่ได้บันทึกโดยมุสลิมและ
อิบนุมาญะฮ์ ว่า “เจ้าจงสอนพวกเขาให้รู้เถิดว่า แท้จริง อัลลอฮ์ ได้ทรงบัญญัติชะกาทสำหรับพวกเขา
ให้เป็นหน้าที่ที่จะต้องถูกเก็บจากรวยร่ำรวยในหมู่พวกเขา และจ่ายคืนให้แก่คนยากจนในหมู่พวกเขา”
(ซัซ หะซาเล็ม และคณะ 2550, 15)

การจ่ายชะกาทได้รับการประทานจากอัลลอฮ์เพื่อเป็นหน้าที่ให้มุสลิมปฏิบัติ ภายหลัง
จากที่ท่านรซูล (ซ.ล.) ได้อพยพไปพำนัก ณ เมืองมาดีนะฮ์ได้ 2 ปี ชะกาทเป็นบทบัญญัติที่พระองค์อัลลอฮ์

ทรงตรัสควบคุมกับการละหมาดเสมอ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการจ่ายชะกาตว่าอยู่ในระดับเดียวกับ การละหมาด ผู้ที่ละเลยโดยเจตนาพร้อมกับปฏิเสธจะตกเป็นมูรตัดและจะถูกลงโทษในวันแห่งการพิพากษา อย่างแสนสาหัส

1.4 การจัดระบบชะกาตตามศาสนบัญญัติ

จากการศึกษาหลักฐานต่างๆ จากคำภีร์อัลกุรอาน ตำราอัลหะดีษ และการปฏิบัติของ บรรดาซอฮาบะฮ์ พบว่า ชะกาตไม่ใช่ศาสนกิจที่บุคคลแต่ละคนจะปฏิบัติกันเองเหมือนกับศาสนกิจอื่นๆ แต่ชะกาตเป็นศาสนกิจที่ต้องทำเป็นระบบ มีการจัดการ มีเจ้าหน้าที่ มีองค์กรรับผิดชอบที่ชัดเจน ในการจัดเก็บ และแจกจ่ายชะกาตให้แก่ผู้มีสิทธิรับชะกาต รวมถึงกิจการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังหลักฐาน จากอัลกุรอานในซูเราะฮ์ อัลเตาบะฮ์ อายะฮ์ที่ 60 ได้บอกถึงบุคคลผู้มีสิทธิรับชะกาต 8 ประเภท หนึ่งใน นั้นคือ “وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهِ” (อ่านว่า วัลอามิลีนอาลัยฮุ) แปลว่า เจ้าหน้าที่จัดเก็บชะกาต เป็นหลักฐานยืนยัน ว่าการจัดเก็บชะกาตเป็นหน้าที่ขององค์กรหรือหน่วยงานซึ่งมีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบในการจัดเก็บชะกาต โดยมีสิทธิได้รับชะกาตจากการเป็น 1 ใน 8 ประเภทของบุคคลที่มีสิทธิได้รับชะกาตตามที่พระองค์อัลลอฮ์ ทรงกำหนด แม้ว่าจะเป็นผู้ที่มีฐานะร่ำรวยก็ตาม ในขณะที่เดียวกันไม่อนุญาตให้รับสินบน ของขวัญ ของ กำนัล ไม่ว่าจะป็นสิ่งของหรือเงินทอง ซึ่งท่านรซูล (ซ.ล.) จะทำการสอบสวนเจ้าหน้าที่จัดเก็บชะกาต เมื่อพบว่ามีพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้องและเหมาะสม เช่นในกรณีของท่านอับดุลลุดบียะฮ์ เจ้าหน้าที่ที่ ท่านรซูล (ซ.ล.) ได้ส่งไปจัดเก็บชะกาต ณ เผ่าบนิสุลัยม ท่านอับดุลลุดบียะฮ์ มาหาท่านรซูล (ซ.ล.) ท่านรซูล (ซ.ล.) ได้สอบสวนเขา เขากล่าวว่า อันนี้เป็นของพวกท่าน (เป็นชะกาต) ส่วนอันนี้เป็น ของกำนัล (ชะดียะฮ์) ที่เจ้าของชะกาตมอบให้แก่ฉัน ท่านรซูล (ซ.ล.) ได้ดำเนินเขาพร้อมทั้งกล่าวว่า ท่านน่าจะนั่งอยู่ในบ้านบิดาและมารดาของท่านเพื่อที่จะมีไครนำของกำนัลนี้มาให้แก่ท่าน ขอสาบาน ต่ออัลลอฮ์ พวกท่านจะรับของกำนัลใดๆ มิได้ (บุคคลอรัย 2542, 120 หมายเลข 7197) และในซูเราะฮ์ เดียวกัน อายะฮ์ที่ 103 อัลลอฮ์ได้ตรัสไว้ความว่า “(โอ้ผู้หมั่น) เจ้าจงเอาจากทรัพย์สินของพวกเขามาเป็น ทานชะกาต ซึ่งจะทำให้พวกเขาสะอาด และจะทำให้พวกเขาบริสุทธิ์อีกด้วย” อายะฮ์นี้เป็นหลักฐานว่า ท่านรซูล (ซ.ล.) (ซึ่งเป็นผู้นำทั้งฝ่ายศาสนจักรและอาณาจักร) เป็นผู้มีอำนาจในการจัดเก็บชะกาต และ บรรดานักปราชญ์ (อูลามาอ์) ชื่อนำต่างมีความเห็นตรงกันว่า หลังจากท่าน รซูล (ซ.ล.) เสียชีวิตไปแล้ว อำนาจดังกล่าวตกเป็นของผู้ปกครองมุสลิม (เคาะลีฟะฮ์) และผู้ดูแลกิจการของมุสลิมโดยทั่วไป

มีรายงานว่าท่านรซูล (ซ.ล.) ได้ส่งซอฮาบะฮ์ไปยังหัวเมืองต่างๆเพื่อทำหน้าที่จัดเก็บ และรวบรวมชะกาต ส่วนหนึ่งจากรายงานดังกล่าวคือ รายงานของท่านอับดุลอับบาส ได้รายงานว่าท่านรซูล (ซ.ล.) ได้ส่งท่าน มุอาซ บิน ญะบัล ไปยังเมืองเยเมน และท่านได้ส่งเสียมุอาซไว้ตอนหนึ่งว่า “จงบอกพวกเขาว่า อัลลอฮ์ได้ทรงกำหนดชะกาตเหนือพวกเขา โดยเก็บจากคนร่ำรวยของพวกเข และจ่ายคืนให้แก่คน

ยากจนของพวกเขา” ท่านอิบนุหะญูรกล่าวว่า หะดีษนี้เป็นหลักฐานว่าผู้นำรัฐอิสลามหรือตัวแทนมีหน้าที่จัดเก็บและแจกจ่ายชะกาต หากประชาชนคนใดฝ่าฝืนไม่ยอมจ่ายก็ให้จัดเก็บโดยการบังคับ

บรรดาซอฮาบะฮ์ต่างยึดมั่นในแบบอย่างของท่านรซูล (ซ.ล.) ในการจัดเก็บและการแจกจ่ายชะกาต ดังปรากฏหลักฐานว่า บรรดาเคาะลีฟะฮ์ทั้งสี่ (อับบักกร อุมัร อุสมาน และอะลี) ได้แต่งตั้งเจ้าหน้าที่จัดเก็บชะกาต และส่งคนเหล่านั้นไปยังหัวเมืองต่างๆ ตลอดสมัยการปกครอง มีรายงานจากสะหุล บิน อบีซอและหุ จากบิดาของท่านได้กล่าวว่า ข้าพเจ้ามีเงินครบพิกัดที่จะต้องจ่ายชะกาต ข้าพเจ้าได้ถามท่าน สะอูด บิน อบีวักก็อศ ท่านอิบนุอุมัร ท่านอับดุลฮะซิบ และท่านอับดุลอะซีด อัลคุดริยฺ ว่าข้าพเจ้าจะจ่ายชะกาตนี้ด้วยตนเองหรือจะส่งมอบให้ผู้ปกครองเป็นผู้จ่าย พวกเขาทั้งหมดตอบตรงกันว่าให้ส่งมอบให้ผู้ปกครองเป็นผู้จ่าย

อับดุลอะละ หนุ่มสุซ (2551, 1) ได้กล่าวถึงวิทญ์ปัญหาเกี่ยวกับการที่ศาสนาอิสลามได้กำหนดให้การจัดเก็บชะกาตและการแจกจ่ายชะกาตเป็นหน้าที่ขององค์กร หรือหน่วยงานของรัฐ มิใช่เป็นหน้าที่ของบุคคลแต่ละคนที่จะทำกันเอง เนื่องจากมีเหตุผลสำคัญต่อไปนี้

1. ผู้มีทรัพย์สินที่ครบเงื่อนไขต้องจ่ายชะกาตบางคนไม่ยอมจ่ายชะกาต เนื่องจากมีความตระหนี่ บางคนไม่รู้ว่าตัวเองจะต้องจ่ายชะกาต หรือรู้ว่าตัวเองต้องจ่ายชะกาตแต่ไม่รู้ว่าจะจ่ายให้ใคร ใครเป็นผู้มีสิทธิ์ และใครไม่มีสิทธิ์ ผู้มีสิทธิ์อยู่ที่ไหนกันบ้าง สำหรับผู้มีสิทธิ์เองก็ไม่รู้ว่าตัวเองจะไปขอรับชะกาตจากผู้ใดได้บ้าง การจัดระบบชะกาตจะแก้ปัญหาดังกล่าวเหล่านี้ได้

2. การให้ผู้มีสิทธิ์รับชะกาตจากรัฐมิใช่จากบุคคล จะเป็นการรักษาเกียรติและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ คนยากจนหรือด้อยโอกาสจะไม่ต้องอับอายด้วยการขอ และไม่เจ็บช้ำน้ำใจด้วยคำพูดและการล้อเลียน

3. การแจกจ่ายชะกาตกันเองในหมู่ประชาชนไม่สามารถแก้ปัญหาล่องหนระหว่างคนจนและคนรวยในสังคมมุสลิมได้ ตรงกันข้ามอาจทำให้ปัญหาล่องหนในสังคมเพิ่มขึ้น เช่น คนรวยหลายคนจ่ายชะกาตให้คนจนเพียงคนเดียว ในขณะที่มีคนจนอีกหลายคนที่ยากจนกว่าแต่กลับไม่ได้รับการเหลียวแลเอาใจใส่

4. ชะกาตไม่เจาะจงการจ่ายเฉพาะบุคคลบางประเภท เช่น คนยากจน คนมีหนี้ คนเดินทางเท่านั้น แต่ยังคงจ่ายให้กับองค์กรต่างๆ เพื่อสนับสนุนการศึกษา การประกอบอาชีพ และการเผยแพร่ศาสนาอิสลามให้กับบุคคลทั่วไปอีกด้วย เหล่านี้ประชาชนทั่วไปไม่สามารถเข้าถึงได้ องค์กรหรือหน่วยงานของรัฐจึงต้องเข้ามามีบทบาทเพื่อทำหน้าที่บริหารจัดการและจ่ายชะกาตให้กับทุกภาคส่วนที่กล่าวมา

กล่าวได้ว่าชะกาตเป็นบทบัญญัติศาสนาอิสลามที่มีกระบวนการปฏิบัติที่มีลักษณะเป็นองค์กร มีระบบการบริหารจัดการที่ชัดเจน โปร่งใส ตามเจตนารมณ์ของศาสนาอิสลาม การบริหารจัดการชะกาตทั้งระบบจะต้องกระทำโดยองค์กร มิใช่ส่วนบุคคล ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้ปกครองเมืองหรือ

ผู้นำของชุมชนต้องจัดระบบชะกาดให้เป็นรูปธรรมอย่างมีระเบียบแบบแผนขึ้นในชุมชน ทั้งนี้ศาสนาอิสลามอนุญาติให้มีมาตรการบังคับสำหรับผู้จงใจหลีกเลี่ยงหรือปฏิเสธการจ่ายชะกาด พร้อมทั้งเจ้าหน้าที่จัดเก็บชะกาดจะต้องให้ความเป็นธรรมต่อเจ้าของชะกาด แจกจ่ายชะกาดให้กับผู้มีสิทธิรับชะกาดในพื้นที่ที่จัดเก็บชะกาด และไม่อนุญาติให้รับสินน้ำใจใดๆ เพื่อป้องกันปัญหาการทุจริต

1.5 พัฒนาการของการจัดระบบชะกาดในยุคสมัยต่างๆ ของศาสนาอิสลาม

ชะกาดเป็นบทบัญญัติทางศาสนาอิสลามที่มีองค์ประกอบหลายภาคส่วนมาเกี่ยวข้อง ประกอบด้วย ทรัพย์สิน บุคคล หรือองค์กร การจ่ายชะกาดเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายของศาสนาอิสลาม จึงต้องอาศัยความรู้ ความเข้าใจในกระบวนการที่เกี่ยวข้องทุกขั้นตอน และความเข้าใจในการจัดระบบของแต่ละภาคส่วนให้เป็นไปตามศาสนบัญญัติ โดยสามารถตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต และผลประโยชน์สูงสุดของสังคมมุสลิมโดยรวม การศึกษาถึงแนวทางการจัดระบบชะกาดในยุคสมัยต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมัยของท่านรซูล (ช.ล.) และสมัยเคาะลีฟะฮ์ทั้ง 5 (อับูบักร อุมัร อุสมาน อาลี และอุมัร บิน อับดุลอะซีซ) จะทำให้เรามีความรู้ความเข้าใจในแนวทางของท่านรซูล (ช.ล.) และของสลา-ฟุศศอลิหฺ (กัลยามชนรุ่นแรก) ที่เกี่ยวกับการจัดระบบชะกาดและสามารถกำหนดรูปแบบการจัดระบบชะกาดที่ถูกต้องและเหมาะสม ทั้งนี้ โดยการยึดมั่นในส่วนที่เป็น เตกีฟยะห์ (ส่วนที่คงที่และตายตัว) และปรับเปลี่ยนส่วนที่ไม่ใช่เตกีฟยะห์ให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย

1.5.1 การจัดระบบชะกาดสมัยท่านรซูล (ช.ล.) (2 - 11 ฮ.ศ. /623 - 632 ค.ศ.)

จากการศึกษาแบบอย่างและรายงานต่างๆ ที่บันทึกเกี่ยวกับการจัดระบบกองทุนชะกาดของท่านรซูล(ช.ล.) พบว่า ท่านได้วางแนวทางในการจัดระบบชะกาด สรุปได้ดังนี้

1. การส่งเจ้าหน้าที่เพื่อจัดเก็บชะกาดและการแต่งตั้งเสมียนชะกาด

ท่านรซูล (ช.ล.) จะแต่งตั้งเจ้าหน้าที่สำหรับการจัดเก็บชะกาดเป็นการเฉพาะ โดยมอบหมายให้ปฏิบัติภารกิจเกี่ยวกับชะกาดตามหัวเมืองและเผ่าต่างๆ เช่น ส่งท่านอาลี บิน อบีฏอลิบ ไปยังเมืองนัจรอน ส่งท่านซียาด บิน ละบีด ไปยังเมือง หนะฎาะเราะเมาตุ ส่งท่านมุฮาญิบ บิน อะบิอุมัยยะฮุ ไปยังเมือง คีอนอาอฺ ส่งท่านมุอาซ บิน ญะบัล ไปยังเมืองอัลยุนุด ส่งท่านอัลอะลาอฺ บิน หัฎเราะมียู ไปยังแคว้นบะห์เรน (อิบนุลกัอ์ยิม 2539, 472) สำหรับเจ้าหน้าที่ที่ถูกส่งไปปฏิบัติภารกิจเกี่ยวกับชะกาดตามเผ่าต่างๆ เช่น ส่งท่านวะลีด บิน อุกบะฮุ ไปยังเผ่ามะนิลมุศฎาะลิก ส่งท่านอัยยะฮุ บิน หิศนุ ไปยังเผ่า บะนิตะมิม ส่งท่านอะดีย์ บิน ฮาดิม ไปยังเผ่าฎ็อยและบะนิอะสัด ส่งท่านมาลิก บิน นุวัยเราะฮุ ไปยังเผ่า บะนิฮันซะละฮุ ส่งท่านอัมรุ บิน ฮัส ไปยังเผ่าพะซาระฮุ ส่งท่านรอฟิอฺ บิน มากีซ ไปยัง

เผ่าภูษณะอสูร ส่งท่าน บุสรุ บิน สุฟยาน ไปยังเผ่าปะนิกะอูร์และส่งท่านอิบนุลลุตบียะฮู ไปยังเผ่าปะนิชุฟยาน เป็นต้น (อิบนุสะอูด ม.ป.ป., 160)

นอกเหนือจากนี้แล้วยังพบรายงานของท่านรซูล (ซ.ล.) ได้แต่งตั้งผู้ทำหน้าที่เสมียน (กาติบ) มีหน้าที่บันทึกรายละเอียดต่างๆ เกี่ยวกับชะกาดอีกด้วย เช่น รายงานของอิบนุหุซุม ได้กล่าวว่า ผู้ทำหน้าที่เป็นเสมียนชะกาดของท่านรซูล (ซ.ล.) คือ ท่านอัสซุเบร บิน เออวาม และหากท่านอัสซุเบรไม่อยู่หรือมีธุระ ท่านญะฮุม บิน อัศลุคุด และท่านหุซัยฟะฮู บิน ยะมาน จะปฏิบัติหน้าที่แทน (อ้างถึงใน อัลก็อรฎอวีย์ 2524, 751)

2. การคัดเลือกเจ้าหน้าที่จัดเก็บชะกาด

ท่านรซูล (ซ.ล.) จะคัดเลือกเจ้าหน้าที่จัดเก็บชะกาดจากบรรดาซอฮาบะฮูที่มีคุณสมบัติพิเศษพร้อม โดยเน้นเรื่องคุณธรรม ความรู้และความสามารถ ซอฮาบะฮูโดยทั่วไปเป็นบุคคลที่มีคุณธรรมสูงส่ง แต่จะลดหลั่นกันในเรื่องความรู้ความสามารถ ท่านรซูล (ซ.ล.) จะคัดเลือกเจ้าหน้าที่จัดเก็บชะกาดจากบุคคลที่มีความรู้ในคัมภีร์อัลกุรอาน และมีความรู้ในชุนนะฮูเป็นอย่างดี (มุฮัมหมัด อัมมะฮะซุน 2545, 178) ทั้งนี้ เพื่อให้เจ้าหน้าที่เหล่านั้นสามารถทำหน้าที่เผยแพร่ สัจสอน และสามารถตอบคำถามที่เกี่ยวกับศาสนาอิสลามให้กับประชาชนได้ ตัวอย่างของท่าน มุอาศ บิน ญะบัล และ เศาะฮาบะฮูท่านอื่นๆ คือ ตัวอย่างที่ชัดเจนสะท้อนให้เห็นถึงวิธีการคัดเลือกเจ้าหน้าที่จัดเก็บชะกาดของท่านรซูล (ซ.ล.) ที่มีความละเอียดและประณีต เนื่องจากบุคคลเหล่านั้นสามารถปฏิบัติงานในฐานะผู้จัดเก็บชะกาดและในฐานะผู้เผยแพร่ศาสนาอิสลามในขณะเดียวกัน

3. การมอบนโยบายจัดเก็บชะกาด

ท่านรซูล (ซ.ล.) จะให้คำแนะนำและคำตักเตือนแก่เจ้าหน้าที่เดินทางไปปฏิบัติงาน คำแนะนำและคำตักเตือนเหล่านั้นเป็นเสมือนนโยบายที่เจ้าหน้าที่ต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด นโยบายของท่านรซูล (ซ.ล.) เกี่ยวกับการจัดเก็บชะกาด มีดังนี้คือ

1. เจ้าหน้าที่ต้องมีความเมตตาสงสารต่อเจ้าของชะกาด รู้จักวิธีการผ่อนปรน โดยคำนึงถึงความต้องการและสภาพความเป็นจริง
2. เจ้าหน้าที่ต้องให้ความเป็นธรรมในการจัดเก็บชะกาด และให้ความสะดวกกับเจ้าของชะกาด
3. เจ้าหน้าที่ต้องไม่เจาะจงเอาเฉพาะแต่ทรัพย์สินที่ดีๆ แต่ให้อาทรัพย์สินที่เหลือจากการใช้จ่ายและเหลือจากความต้องการ
4. เจ้าหน้าที่ต้องไม่ปิดบังหรือซ่อนเร้นชะกาด และไม่นำชะกาดไปใช้จ่ายแม้ว่าจะเล็กน้อยก็ตาม

5. เจ้าหน้าที่ไม่มีสิทธิรับของกำนัลใดๆ จากเจ้าของชะกาด และถือว่าการรับของกำนัลเป็นการน้อราชฎ์บังหลวง

6. เจ้าหน้าที่ต้องขอคูอาอู (ขอพร) จากอัลลอฮูให้กับผู้จ่ายชะกาด เพราะคูอาอูทำให้ผู้จ่ายชะกาดมีจิตใจที่สงบ ดังที่อัลลอฮูได้ทรงตรัสในซูเราะฮ์ อัดเตาะบะฮ์ อายะฮ์ที่ 103 แปลความว่า : ...และเจ้าจงขอพรให้แก่พวกเขาเถิด เพราะแท้จริงการขอพรของท่านนั้น ทำให้เกิดความสุขใจแก่พวกเขา...

นโยบายการจัดเก็บชะกาดที่ท่านรซูล (ซ.ล.) แนะนำแก่บรรดาซอฮาบะฮ์ที่ได้มอบหมายไปเป็นเจ้าหน้าที่ดูแลเกี่ยวกับชะกาดตามเมืองต่างๆ นั้น เป็นเสมือนจรรยาบรรณที่เจ้าหน้าที่ของรัฐในทุกตำแหน่งควรยึดถือเป็นแบบอย่าง เพื่อป้องกันปัญหาการทุจริตจนนำมาสู่การล่มสลายของบ้านเมือง

4. การตรวจสอบการทำงานของเจ้าหน้าที่จัดเก็บชะกาด

ท่านรซูล (ซ.ล.) จะสอบสวนเจ้าหน้าที่จัดเก็บชะกาดเมื่อพบว่า มีพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้องและเหมาะสม เช่นในกรณีของท่าน อิบดุลลุดบียะฮ์ ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ที่ท่านรซูล (ซ.ล.) ได้แต่งตั้งและส่งไปจัดเก็บชะกาด ณ เผ่าบนีสุลัยมฺ ได้รับมอบของกำนัล (สะดียะฮ์) ที่เจ้าของชะกาดมอบให้ ท่านรซูล (ซ.ล.) ได้ดำเนินพร้อมทั้งให้คำตักเตือน จากเหตุการณ์นี้สะท้อนให้เห็นรูปแบบการบริหารจัดการของท่าน รซูล (ซ.ล.) ในด้านการควบคุมและการตรวจสอบความโปร่งใสในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ได้เป็นอย่างดี

5. การจ่ายชะกาดให้แก่ผู้มีสิทธิรับชะกาดในเมืองที่เก็บชะกาด

ท่านรซูล (ซ.ล.) จะกำชับเจ้าหน้าที่ทุกคนที่ส่งไปยังแคว้นและหัวเมืองต่างๆ ให้จัดเก็บชะกาดจากชาวเมืองที่ร่ำรวยและมอบชะกาดให้แก่ชาวเมืองที่ยากจน ความหมายที่เข้าใจง่าย ๆ คือ เก็บชะกาดจากชาวเมืองใดก็ให้จ่ายชะกาดแก่ชาวเมืองนั้น ดังปรากฏตัวอย่างในหะดีษที่ท่าน มุฮัมมัด บินญะบัล ได้ปฏิบัติตามคำสั่งของท่านรซูล (ซ.ล.) ด้วยการเก็บชะกาดของชาวเยเมนที่ร่ำรวยและจ่ายให้แก่ชาวเยเมนที่ยากจน (อัลก็อรฎอวีย์ 2524, 810)

สำหรับรูปแบบการจัดการชะกาดที่เป็นระบบกองคลัง (บัญชีมูลมาล) นั้นยังไม่มีความชัดเจนในสมัยของท่านรซูล (ซ.ล.) แม้ว่าจะมีซอฮาบะฮ์บางคนทำหน้าที่เสมือนจดบันทึก รายงานทรัพย์สินต่างๆ จากชะกาด การเสาะคะเกาะฮ์ และทรัพย์สินที่เก็บได้จากสงคราม เนื่องจากทรัพย์สินเหล่านั้นยังมีเป็นจำนวนน้อย จึงไม่มีความจำเป็นจะต้องมีวิธีเก็บรักษาและบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ ท่านรซูล (ซ.ล.) จะแจกจ่ายทรัพย์สินเหล่านั้นทันทีที่ได้รับมา ท่านจะไม่กักเก็บรักษาเอาไว้ในบ้านของท่าน แม้จะมีระยะเวลาเพียงคืนเดียวก็ตาม (ฟูฮัด อับดุลลอฮ์ 2539, 3)

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การจัดชะกาดในสมัยของท่านรซูล (ช.ล.) เน้นความเรียบง่าย เพื่อให้เกิดความสะดวกต่อเจ้าหน้าที่ที่จัดเก็บ เจ้าของ และผู้ที่มีสิทธิรับชะกาด เนื่องจากเป็นยุคเริ่มต้นของบทบัญญัติเกี่ยวกับชะกาด ทั้งนี้เพื่อให้มุสลิมเกิดความคุ้นเคยและสะสมองค์ความรู้เกี่ยวกับชะกาดจากอัลกุรอานและแบบอย่างของท่านรซูล (ช.ล.) เพื่อนำไปปฏิบัติได้อย่างสะดวก และเป็นการวางแนวทางในการจัดระบบชะกาดในยุคสมัยต่อมา

1.5.2 การจัดระบบชะกาดในสมัยท่านอับบักกร (อับดุลลอฮฺ บิน อูสมาน) (11 - 13 ฮ.ศ. / 632 - 634 ค.ศ.)

เมื่อท่านรซูล (ช.ล.) เสียชีวิตลงในวันจันทร์ที่ 12 เดือนเราะบิอุลอาวัล ฮิจเราะฮ์ศักราชที่ 11 ท่านอับบักกรได้รับความไว้วางใจจากเหล่าบรรดาเศาะฮาบะฮ์ผู้ทรงเกียรติให้ดำรงตำแหน่งเคาะลีฟะฮ์อันเป็นตำแหน่งสูงสุดในรัฐอิสลามภายหลังการเสียชีวิตของท่านรซูล (ช.ล.) ปัญหาประการแรกที่ท่านอับบักกรต้องเผชิญภายหลังการดำรงตำแหน่งดังกล่าว คือ การที่กลุ่มต่างๆ ไม่ยอมจ่ายชะกาด โดยที่พวกเขามีความคิดว่าการจ่ายชะกาดนั้นเป็นภารกิจที่สิ้นสุดลงด้วยการเสียชีวิตของท่านรซูล (ช.ล.) ดังนั้น ท่านอับบักกรได้แสดงจุดยืนอันเข้มแข็งและเด็ดเดี่ยวต่อปัญหาดังกล่าว ท่านถือว่าคนเหล่านั้นสิ้นสภาพจากการเป็นมุสลิม เนื่องจากได้ปฏิเสธหลักการสำคัญหลักการหนึ่งของอิสลาม ท่านได้กล่าวว่า “ขอสาบานต่ออัลลอฮ์ว่าข้าพเจ้าจะต้องทำสงครามกับผู้ที่แบ่งแยกระหว่างการระหมาดและการจ่ายชะกาด เพราะแท้จริงชะกาดเป็นสิทธิเหนือทรัพย์สิน ขอสาบานต่ออัลลอฮ์ว่า หากพวกเขาไม่ยอมให้อีนาท (ลูกแพะเทศเมีย) แก่ข้าพเจ้า ซึ่งพวกเขาเคยให้เป็นชะกาดแก่ท่านรซูล (ช.ล.) แน่แท้ข้าพเจ้าจะทำสงครามกับพวกเขา” จากนั้นท่านอับบักกรได้ส่งกองทัพไปเชิญชวนให้กลุ่มต่างๆ ที่ปฏิเสธการจ่ายชะกาดให้กลับมาสู่การปฏิบัติตามหลักการของศาสนาอิสลาม และได้นำกลุ่มชนมุสลิมที่ตกศาสนาเหล่านั้นกลับเข้ามาสู่สถานภาพเดิมแห่งอิสลามด้วยความสมัครใจ (หะซัน อิบรอฮีม หะซัน 2506, 350)

ผลจากมาตรการในครั้งนี้ส่งผลให้อาณาจักรอิสลามภายใต้การนำของท่านอับบักกร มีเสถียรภาพและความมั่นคงยั่งยืน ประชาชนมุสลิมจากเผ่าต่างๆ กลับมาสมัครสมานสามัคคีภายใต้ร่มธงแห่งศาสนาอิสลาม ระบบชะกาดที่ทำท่าจะระส่ำระสายในตอนแรกก็กลับมามีชีวิตชีวาเนื่องจากจำนวนผู้จ่ายชะกาดมีเพิ่มมากขึ้น จนกระทั่งชะกาดได้กลายเป็นแหล่งรายได้อันดับหนึ่งของกองคลัง (บัยตุลมาล) ในที่สุด โดยที่ท่านอับบักกรได้วางแนวทางการจัดระบบชะกาดในสมัยของท่านดังนี้

1. ท่านอับบักกรจัดตั้งกองคลังกลางในปีที่ 2 ของการดำรงตำแหน่งเคาะลีฟะฮ์ เพื่อเป็นสถานที่เก็บรวบรวมทรัพย์สินและรายได้จากแหล่งต่างๆ ของรัฐที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากเมาะนิมะฮ์ (ทรัพย์สินที่ยึดมาจากศัตรูในการทำสงคราม) จากชะกาดและจากภาษีอื่นๆ เช่น ภาษีฉะฮ์ฮ์ที่เก็บจากประชาชนผู้อยู่ในอารักขาของอาณาจักรอิสลามที่มีไม่มุสลิม และภาษีเคาะร็อย

หรือภาษีที่ดิน เป็นต้น กองคลังในสมัยท่านอนุวัตรยังไม่มี ความชัดเจนในเรื่องการจัดระบบ การสำรวจ และการจัดบันทึก แต่ถือได้ว่าเป็นการสถาปนารูปแบบระบบการคลังของอาณาจักรอิสลาม ซึ่งในสมัยต่อมาได้รับการพัฒนาจนกลายเป็นกองคลังที่ทรงอนุภาพยิ่ง

2. การส่งเจ้าหน้าที่ไปยังหัวเมืองต่างๆ เพื่อจัดเก็บชะกาต โดยเฉพาะในช่วง หลังการปราบปรามกลุ่มมูรตัดและกลุ่มผู้ไม่ยอมจ่ายชะกาต ท่านอนุวัตรได้แสดงออกถึงการเอา จริงเอาจัง ในเรื่องนี้ด้วยการระดมกำลังเจ้าหน้าที่เพื่อส่งไปยังบรรดาหัวเมือง และเหล่าต่างๆ ที่กระจัด กระจายอยู่ในคาบสมุทรอาหรับ ในขณะที่เดียวกันได้ส่งสาส์นเรียกร็องเจญูชวณไปยังชาวเมืองที่อยู่ใน อาณาจักรอิสลามให้จ่ายชะกาต ดังตัวอย่างของท่าน อนัส บิน มาลิก ที่ถูกส่งไปยังชาวบะห์เรนพร้อมด้วย สาส์นจากท่านอนุวัตร (ฟูฮัด อับดุลลอฮ์ 2539, 94)

3. การแบ่งปันชะกาตให้กับคนยากจนหรือด้วยโอกาสอย่างเท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะ เป็นกลุ่มผู้อพยพ (มุฮาญีรีน) หรือกลุ่มชาวเมืองมะดีนะฮ์ (อันศ็อร) กลุ่มพลเรือนหรือกลุ่มทาส กลุ่มเพศ ชายหรือกลุ่มเพศหญิง (มัสอูด ยะหฺยา 2545, 47) ท่านอนุวัตร จะแยกส่วนรายได้ของรัฐอย่างชัดเจน เพื่อ จ่ายให้กับผู้มีสิทธิ เช่น ส่วนของชะกาตจะจ่ายให้กับผู้มีสิทธิรับชะกาต และส่วนของซะมานีมะฮ์ (ทรัพย์ เชลย) จะจ่ายให้กับผู้มีสิทธิในทรัพย์เชลย เป็นต้น

4. การยึดมั่นในแบบอย่างของท่านรซูล (ซ.ล.) อย่างเคร่งครัด โดยท่านอนุวัตร ได้ปฏิบัติตามแนวทางของท่านรซูล (ซ.ล.) ที่ได้วางไว้เป็นแบบอย่างจนท่านสามารถบรรลุความสำเร็จ ในการจัดระบบชะกาตอย่างเป็นที่น่าพอใจ

การจ่ายชะกาตได้ถูกปฏิเสธจากกลุ่มต่างๆ หลังจากท่านรซูล (ซ.ล.) เสียชีวิต เนื่องจากเกิดความเข้าใจผิดและต้องการหลีกเลี่ยงการจ่ายชะกาต เมื่อท่านอนุวัตรได้ขึ้นดำรงตำแหน่ง เคาละลีฟะฮ์ ท่านได้ทำการปราบปรามพร้อมทั้งเรียกร็องเจญูชวณให้กลุ่มคนที่ปฏิเสธกลับมาสู่ การปฏิบัติในเรื่องชะกาต ระยะเวลาต่อมาได้มีการจัดตั้ง บัซตุลมาลขึ้นมาเพื่อบริหารจัดการด้านการคลัง ของอาณาจักรอิสลาม ได้มีการวางระเบียบแบบแผนอย่างเป็นระบบในการบริหารจัดการชะกาต และยึด มั่นในแบบอย่างที่ท่านรซูล (ซ.ล.) ได้ปฏิบัติเอาไว้อย่างเคร่งครัด (ซัซ หะซาเล็ม และคณะ 2550, 55)

กล่าวโดยสรุปได้ว่าการจัดระบบชะกาตในสมัยท่านอนุวัตรได้ปฏิบัติตาม แบบอย่างของท่านรซูล (ซ.ล.) อย่างเคร่งครัด พร้อมทั้งมีการจัดตั้งกองคลังกลางในปีที่ 2 ของการดำรง ตำแหน่ง เคาละลีฟะฮ์ มีการกำหนดมาตรการเข้มงวดในการในการจัดเก็บชะกาตสำหรับผู้ที่ปฏิเสธการจ่าย ชะกาต แต่ยังคงไม่มีความชัดเจนในเรื่องการจัดระบบ การสำรวจ และการจัดบันทึกเกี่ยวกับชะกาต ทั้งนี้เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวอาณาจักรอิสลามมีความจำเป็นในการปกป้องและรักษาดินแดนของ มุสลิม การบริหารจัดการชะกาตจึงเป็นภารกิจที่ยังจำเป็นต้องได้รับการสานต่อในยุคต่อมา

1.5.3 การจัดระบบชะกาดในสมัยท่านอุมร์ บิน อัลค็อฎ็อบ (13 - 23 ฮ.ศ. / 634-644 ค.ศ.)

หลังจากท่านอุมร์บกรุ่ลินชีวิตลง ท่านอุมร์ บิน อัลค็อฎ็อบ ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเคาะลีฟะฮ์คนต่อมา ท่านอุมร์เป็นคนที่มีความเฉลียวฉลาดและอัจฉริยภาพที่โดดเด่น มีภาวะความเป็นผู้นำสูง ได้รับการยกย่องให้เป็นผู้นำที่ยิ่งใหญ่คนหนึ่งในประวัติศาสตร์อิสลาม ท่านได้สร้างความเกรียงไกรด้วยการขยายอาณาจักรอิสลาม สร้างความเจริญรุ่งเรืองให้กับรัฐในกิจการทุกด้าน ทั้งด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม สร้างความอยู่เย็นเป็นสุขให้เกิดขึ้นในหมู่ประชากรราษฎร ทั้งผู้ที่เป็นมุสลิม และไม่ใช่มุสลิม ท่านอุมร์ได้วางแนวทางการจัดระบบชะกาดในสมัยของท่าน ดังนี้

1. ท่านอุมร์ได้จัดตั้งกองคลัง (บัญชีลมาล) ทั้งกองคลังกลางที่อยู่ในเมืองหลวง(นครมะดีนะฮ์) และกองคลังย่อยที่กระจัดกระจายอยู่ตามแคว้นต่างๆ ท่านได้กำหนดกฎระเบียบและได้วางระบบการบริหารการจัดการกองคลังเป็นผลให้ทรัพย์สินจำนวนมากมาที่เป็นรายได้ของกองคลังในขณะนั้นถูกจัดเก็บอย่างเป็นระบบและสามารถนำมาใช้จ่ายในกิจการของรัฐอย่างเป็นระบบเช่นเดียวกัน นอกเหนือจากนั้น ท่านอุมร์ยังได้กำหนดระบบ ดิวาน (ديوان) หมายถึง ระบบองค์กรหรือสำนักงานเฉพาะ เพื่อทำหน้าที่บริหารจัดการงานเฉพาะด้าน นับว่าท่านเป็นผู้นำมุสลิมคนแรกที่จัดตั้งระบบดิวานให้เกิดขึ้นในอาณาจักรอิสลาม (อะบูอับดุล อัลกอซิม 2529, 236-237) ดิวานที่ท่านอุมร์ได้จัดตั้งขึ้นมี ดังนี้

- ديوان العطاء อ่านว่า ดิวานุลอะอะออ อองค์กรเพื่อแบ่งปันทรัพย์สิน หรือเงินอุดหนุน มีหน้าที่ทำบัญชีทรัพย์สินประเภทต่างๆ ที่เป็นรายได้ของกองคลังและทำบัญชีรายชื้อทหารและพลเรือนที่รัฐต้องจ่ายเงินอุดหนุน และจัดสวัสดิการพร้อมทั้งให้ความดูแลในด้านความจำเป็นต่างๆ

- ديوان الإنشاء อ่านว่า ดิวานุลอินชอา อองค์กรตรวจตราทรัพย์สิน / สถิติ มีหน้าที่ทำทะเบียนและรายงานงบประมาณรายได้ รายจ่ายของแผ่นดินจำนวนประชากรและบัญชีทรัพย์สินข้าราชการ

- ديوان الخراج อ่านว่า ดิวานุลคีรอจ อองค์กรจัดเก็บภาษี หรือกรมสรรพากร มีหน้าที่จัดเก็บรวบรวมภาษีประเภทต่างๆ ทรัพย์สินเฉพาะนิมะฮ์ ฟัยฮ์ และชะกาด (อับดุลลอฮ์ อัลกอรี 2537, 44)

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าท่านอุมร์ ได้แยกฝ่ายจัดเก็บชะกาดออกจากฝ่ายแจกจ่ายชะกาดอย่างชัดเจน ในส่วนของฝ่ายจัดเก็บชะกาดนั้น นอกจากจะแบ่งตามแคว้นและหัวเมืองต่าง ๆ ที่ได้ส่งบรรดาเจ้าหน้าที่ไปปฏิบัติงานแล้ว ยังแบ่งตามประเภทของชะกาดอีกด้วย เช่น แผนกปลูสดัว แผนกผลิตผลทางการเกษตร แผนกทองคำ เงิน และแผนกสินค้า เป็นต้น ส่วนฝ่ายแจกจ่ายชะกาด ท่าน

อุมร์มีนโยบายว่าจะต้องแจกจ่ายในปริมาณที่เพียงพอกับความต้องการของผู้รับชะกาตในระดับที่สามารถก่อร่างสร้างตัวได้ (อัสสัยยิด อะหฺมัด อัล มุค็ือซรอนญี 2504, 212)

2. เนื่องจากรัฐมีรายได้เข้ากองคลังเป็นจำนวนมาก ท่านอุมร์จึงได้กำหนดเงินอุดหนุน เพื่อแจกจ่ายแก่ประชาชนทุกคนชั้นอย่างถ้วนหน้า ทุกคนจะได้รับลดหลั่นกันตามสถานภาพ การเข้ารับอิสลามก่อนหลัง และการเป็นเครือญาติใกล้ชิดกับท่านรซูล (ช.ล.)

ท่านอุมร์ได้ทำการสำรวจและตรวจสอบผู้มีสิทธิในด้านความต้องการและจำนวนชะกาตที่จะให้เพียงพอกับความต้องการ และได้จัดงบประมาณชะกาตเพื่อบำรุงกองทัพ การสร้างมัสยิด และสร้างบ้านเรือนให้แก่มุสลิมที่มีฐานะยากจน แต่ท่านอุมร์ได้ระงับการจ่ายชะกาตแก่มุอ์ลัฟ (มุสลิมใหม่) ในฐานะของการเป็นผู้เข้ารับศาสนาอิสลาม เนื่องจากรัฐอิสลามได้กลายเป็นรัฐที่ใหญ่ มีผู้เข้ารับศาสนาอิสลามเป็นจำนวนมาก (มัสอู๊ด ะหฺยูยา 2545, 159)

3. ท่านอุมร์ให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อการคัดเลือกบุคคลากรในการทำงานกับท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานที่เกี่ยวกับทรัพย์สินและกองคลัง ท่านมีความละเอียดรอบคอบในการคัดเลือก และไม่รีรอลงโทษเจ้าหน้าที่ที่ประพฤติผิดหรือมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม บรรดาเจ้าหน้าที่ที่ท่านอุมร์แต่งตั้งเป็นเจ้าหน้าที่จัดเก็บชะกาตนั้นจะมีคุณสมบัติ ดังนี้

1. เป็นมุสลิม
2. บรรลุศาสนภาวะ
3. มีอะมานะฮฺ (ความซื่อสัตย์ และความรับผิดชอบ)
4. มีความรู้เกี่ยวกับบทบัญญัติของชะกาต
5. มีความสามารถในการปฏิบัติงาน

อาณาจักรอิสลามได้ขยายอาณาเขตออกไปมากกว่าสมัยที่ผ่านมา เนื่องจากเหล่าต่างๆ ที่อยู่กระจัดกระจายเข้ารับนับถือศาสนาอิสลาม พร้อมทั้งต้องการที่จะปฏิบัติในบัญญัติศาสนาอิสลาม การคัดเลือกเจ้าหน้าที่อย่างละเอียดรอบคอบของท่านอุมร์นั้น เป็นวิธีการที่ช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่ในการดูแลบริหารบ้านเมืองให้มีความเจริญก้าวหน้าได้เป็นอย่างดี

4. ท่านอุมร์ได้ยึดถือแบบอย่างของท่านรซูล (ช.ล.) และแนวทางของท่านอุมักร ในการจัดระบบชะกาต พร้อมทั้งนำวิธีการบริหารจัดการแบบเปอร์เซียมาประยุกต์ใช้ จนทำให้ระบบชะกาตในสมัยของท่านอุมร์ เป็นระบบที่ทันสมัยและสามารถแก้ปัญหาสังคมได้ตรงเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ (ซัซ หะซาเล็ม และคณะ 2550, 58)

กล่าวได้ว่าในสมัยท่านอุมร์มีการจัดการชะกาต โดยให้ความสำคัญต่อการพัฒนาระบบและการบริหารจัดการชะกาต โดยได้นำการบริหารจัดการองค์กรแบบเปอร์เซียมาประยุกต์ใช้ แต่ยังคงยึดแบบอย่างของท่านรซูล (ช.ล.) และแนวทางของท่านอุมักร ท่านได้มอบหมายหน้าที่และกำชับ

เจ้าหน้าที่แต่ละฝ่ายปฏิบัติงานให้เห็นเป็นรูปธรรม ซึ่งท่านมีนโยบายให้จ่ายชะกาตแก่ผู้ที่มีสิทธิ์ในปริมาณที่เพียงพอกับความต้องการ และมีการจัดสรรงบประมาณจากชะกาตเพื่อเป็นงบบริหารประเทศและจัดเป็นสวัสดิการให้แก่ประชาชน (ซัซ หะซาเล็ม และคณะ 2550, 58)

1.5.4 การจัดระบบชะกาตในสมัยของท่านอูษมาน บิน อัฟฟาน (23 - 35 ฮ.ศ. / 644 – 656 ค.ศ.)

เมื่อท่านอุมัรรูถูกฆาตกรรมในปลายปี ฮ.ศ. 23 ท่านอูษมาน บิน อัฟฟาน ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเคาะลีฟะฮ์คนต่อมา ท่านได้เจริญรอยตามท่านรซูล (ซ.ล.) ท่านอับบักร์ และท่านอุมัร ในการจัดระบบชะกาต ด้วยการจัดส่งเจ้าหน้าที่ไปยังแคว้นต่างๆ เพื่อเก็บรวบรวมชะกาต และแจกจ่ายชะกาตแก่ผู้มีสิทธิ์ เนื่องจากยุคของท่านอูษมานเป็นยุคของการขยายดินแดน ซึ่งเป็นยุคต่อเนื่องจากสมัยการปกครองของท่านอุมัร กองคลังกลาง (บัยตุลมาล) จึงอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพย์สินจากแหล่งต่างๆ ของรายได้ เช่น จากทรัพย์สินสงคราม (ฆะนาอีมะฮุ) ภาษีที่ดิน (เกาะรอจ) ภาษีพลเมืองที่ไม่ใช่มุสลิม (ญิซยะฮุ) และจากชะกาต ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชากรมุสลิมมีความสะดวกสบาย และฟุ้งเฟ้ออย่างไม่เคยมีมาก่อน

ในส่วนของชะกาตนั้นท่านอูษมานได้ปรับเปลี่ยนการจัดเก็บชะกาตใหม่ โดยจัดเก็บเฉพาะทรัพย์สินที่เปิดเผย คือ ทรัพย์สินที่เจ้าหน้าที่สามารถคำนวณได้ เช่น ผลผลิตทางการเกษตร และปศุสัตว์ เป็นต้น สำหรับทรัพย์สินที่ปกปิด เช่น เงินทองที่สะสมไว้ เจ้าของเป็นผู้แจกจ่ายให้แก่ผู้มีสิทธิ์รับชะกาตเอง ไม่จำเป็นต้องส่งให้รัฐ (อัครอม ฎิยาอู อัลอุมะรีย์ 2541, 216) เนื่องจากไม่ต้องการให้เกิดความยากลำบากแก่ประชาชนที่ต้องจ่ายชะกาตและเพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการ และสามารถนำงบประมาณส่วนนี้ไปพัฒนาอาณาจักรในด้านอื่นๆ (ฟูอัด อับดุลลอฮุ 2539, 5)

การเก็บชะกาตเฉพาะทรัพย์สินที่เปิดเผยส่งผลกระทบต่อรายได้ของกองคลัง (บัยตุลมาล) มีปริมาณลดลง ท่านอูษมานจึงได้ชดเชยด้วยทรัพย์สินที่เป็นรายได้จากแหล่งอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากทรัพย์สินสงครามและภาษีต่างๆ อันเป็นผลมาจากการขยายดินแดนของอาณาจักรอิสลาม ด้วยบุคลิกของความเป็นคนใจดี มีความโอบอ้อมอารีเป็นเลิศ ท่านได้แจกจ่ายทรัพย์สินจำนวนมหาศาลทั้งของส่วนกลางและส่วนตัวให้กับคนยากจน และให้กับบุคคลต่างๆ ที่รัฐต้องดูแลและอุปถัมภ์ (ฟูอัด อับดุลลอฮุ 2539, 5)

กล่าวโดยสรุปได้ว่ายุคสมัยของท่านอูษมานเป็นยุคที่อาณาจักรอิสลามมีความเจริญรุ่งเรือง และมีความเข้มแข็งในด้านเศรษฐกิจ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการจัดวางระบบชะกาตที่มีประสิทธิภาพที่สืบเนื่องมาจากในสมัยท่านอุมัร บิน อัลอับบักร์ เป็นสำคัญ ส่วนในสมัยท่าน

อุษมานต้องการให้เกิดความสะดวกและประหยัดงบประมาณในการจัดเก็บชะกาด จึงได้มีนโยบายจัดเก็บชะกาดจากทรัพย์สินที่เปิดเผยและทรัพย์สินที่เจ้าหน้าที่สามารถคำนวณได้เท่านั้น ประชากรมุสลิมเกิดการสะสมทรัพย์สินมากขึ้นจนมีวิถีชีวิตที่ฟุ้งเฟ้อ ส่งผลให้การจัดเก็บรายได้ของกองคลังลดลง แต่ได้รับการชดเชยด้วยรายได้จากแหล่งอื่น (อัครีอม ฎิยาอู อัลอุมะรียฺ 2541, 216)

1.5.5 แนวทางการจัดระบบชะกาดในสมัยท่านอาลี บิน อับีฏอลิบ (35 - 40 ฮ.ศ. /656 - 661 ค.ศ.)

หลังจากที่ท่านอุษมาน บิน อ์ฟฟาน ถูกฆาตกรรมในปีที่ 35 ฮ.ศ. ท่านอาลี บิน อับีฏอลิบ ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเคาะลีฟะฮ์คนที่ 4 ท่ามกลางสถานการณ์รอบด้านที่เต็มไปด้วยความวุ่นวาย ระส่ำระสาย ท่านได้ปรับเปลี่ยนนโยบายการคลังใหม่ โดยเน้นความถูกต้อง ความโปร่งใส ความยุติธรรมและยึดมั่นในแบบฉบับของท่านรซูล (ซ.ล.) ท่านอับูบักร์ และท่านอุมัรอย่างเคร่งครัด โดยประกาศว่า แท้จริงอัลลอฮ์ได้ทรงกำหนดให้อาหารของคนยากจนอยู่ในทรัพย์สินของคนร่ำรวยและคนยากจนจะไม่หิวโหย นอกจากคนร่ำรวยจะกินอิ่มจนท้องอืด (มุฮัมมัด ฎุอยฟูลลอสฺ ม.ป.ป., 123)

ท่านอาลีใช้ระบบการคลังเพื่อรวบรวมชะกาดและทรัพย์สินอื่นๆ เพื่อจ่ายให้แก่ผู้มีสิทธิอย่างบริสุทธิ์ ยุติธรรม ท่านไม่เคยปล่อยให้ทรัพย์สินเหลือไว้ในกองคลัง นอกจากเป็นทรัพย์สินที่กองคลังกลางไม่สามารถจัดสรรให้แก่ผู้มีสิทธิได้ทันในวันนั้น

สำหรับแนวทางของท่านอาลีในการจัดระบบชะกาดนั้น เป็นแนวทางเดียวกับท่านรซูล (ซ.ล.) ท่านอับูบักร์ และท่านอุมัร โดยท่านเน้นเรื่องความเป็นธรรมและความโปร่งใส ดังตัวอย่างจากรายงานที่ระบุว่า ท่านอาลีได้สั่งเสียเจ้าหน้าที่ที่ส่งไปเก็บชะกาดให้มีความเป็นธรรมต่อเจ้าของทรัพย์สิน อย่าเลือกทรัพย์สินที่ดี ๆ เช่น แพะลูกอ่อน แพะมีท้อง แพะมีน้ำนมมาก และแพะอ้วนที่เจ้าของเลี้ยงไว้รับประทาน เพราะจะทำให้เจ้าของมีความเดือดร้อนและมีความขุ่นเคืองในจิตใจ และอย่าเลือกเอา แพะ แกะ อูฐ ที่มีอายุมาก เพราะจะทำให้เสียหายต่อผลประโยชน์ส่วนรวม และมีรายงานว่า เจ้าหน้าที่จัดเก็บชะกาดของท่านอาลีจะแบ่งทรัพย์สินออกเป็น 3 กอง โดยให้เจ้าของทรัพย์สินเลือกเอาที่ต้องการไว้ ส่วนเจ้าหน้าที่จัดเก็บชะกาดจะเลือกชะกาดจากกองที่ 2 (มุฮัมมัด ฎุอยฟูลลอสฺ ม.ป.ป., 102) ซึ่งการกระทำของเจ้าหน้าที่แสดงถึงความเป็นธรรมและโปร่งใส

กล่าวโดยสรุปได้ว่าการจัดระบบชะกาดในสมัยท่านอาลีได้กลับมาใช้รูปแบบในสมัยท่านรซูล (ซ.ล.) ท่านอับูบักร์ และท่านอุมัร คือ การใช้รูปแบบการจัดเก็บชะกาดที่มีความเข้มงวดพร้อมทั้งเน้นเรื่องความเป็นธรรมและความโปร่งใสในทุกขั้นตอนของการปฏิบัติงาน ด้วยระยะเวลาการดำรงตำแหน่งเคาะลีฟะฮ์เพียง 5 ปี ในสถานการณ์ที่อาณาจักรมีเหตุการณ์วุ่นวาย ท่านอาลีได้ให้

ความสำคัญกับการสร้างความปรองดองและลดความขัดแย้งเป็นสำคัญ บทบาทของชะกาตไม่ได้มีความโดดเด่นหรือชัดเจนกว่าช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา (ซัซ หะซาเล็ม และคณะ 2550, 60)

1.5.6 แนวทางการจัดระบบชะกาตในสมัยราชวงศ์อุมัยยะฮ์ (41 - 132 ฮ.ศ. / 661 -750 ค.ศ.)

ภายหลังจากท่านอาลีได้สละอำนาจในตำแหน่งเคาะลีฟะฮ์ เพื่อต้องการสร้างความสมานฉันท์ให้เกิดขึ้น อาณาจักรอิสลามได้มีเคาะลีฟะฮ์ซ้อนกันสองท่านคือ ท่านฮาซัน บิน อาลี และท่านมูอวิยะฮ์ บิน อุมัยยะฮ์ เหตุการณ์ความวุ่นวายดังกล่าวยุติลงพร้อมกับการที่อาณาจักรอิสลามได้เข้าสู่ยุคสมัยการปกครองของราชวงศ์อุมัยยะฮ์ ผู้นำส่วนใหญ่ในราชวงศ์ให้ความสำคัญกับการจัดระบบบริหารจัดการชะกาตน้อยลง รายได้ของรัฐส่วนใหญ่ได้มาจากทรัพย์สินสงครามและภาษี แต่ชะกาตยังคงเป็นแหล่งรายได้ประเภทหนึ่งของกองคลัง มีการจัดองค์กรชะกาตให้เป็นหน่วยงานเฉพาะที่และมีสาขาอยู่ในแคว้นและหัวเมืองทั่วไป ผู้นำของรัฐในยุคนี้ได้แยกการเก็บชะกาตออกจากการเก็บภาษีอย่างชัดเจน และเก็บชะกาตเฉพาะทรัพย์สินที่เปิดเผยเท่านั้น (อะบูอับดุล อัลกอซิม 2529, 675)

การใช้ชีวิตอย่างหรูหราฟุ่มเฟือยของเหล่าผู้นำรัฐ และการใช้จ่ายทรัพย์สินจากกองคลังกลางอย่างสุรุ่ยสุร่าย และมีความคลุมเครือในการบริหารงบประมาณของรัฐ การกระทำดังกล่าวได้ก่อให้เกิดความเคลือบแคลงสงสัยในหมู่ประชาชน เกิดความไม่มั่นใจในการจ่ายชะกาตให้รัฐว่ามีความถูกต้องตามหลักการศาสนาอิสลามหรือไม่ ในสมัยการปกครองของราชวงศ์อุมัยยะฮ์ กองคลังกลางมิได้เป็นของประชาชน แต่กลับกลายเป็นของผู้นำรัฐหรือกลุ่มชนชั้นปกครอง หลักการของท่านรชูด (ช.ล.) ที่ว่า “เอาจากคนรวยเพื่อให้คนจน” ได้กลับกลายเป็น “เอาจากคนจนเพื่อให้คนรวย” จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ส่งผลให้ระบบชะกาตไม่ได้แก้ปัญหาความยากจน หรือเสริมสร้างสวัสดิการจากภาครัฐสู่ประชาชนตามเจตนารมณ์ของศาสนาอิสลาม (อันนัควีย อะบูลหะซันอะลี 2520, 35)

สภาพการฉ้อราษฎร์บังหลวงที่เกิดขึ้นในอาณาจักรอิสลามที่กระทำโดยหมู่ราชวงศ์และชนชั้นปกครอง ได้ส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์และการบริหารรัฐกิจของผู้นำอาณาจักรอิสลามที่ควรเป็นผู้มีคุณธรรมสูงส่ง จนกระทั่งเมื่อเคาะลีฟะฮ์ อุมัร บิน अबดุลอะซีซผู้นำคนที่ 8 แห่งราชวงศ์อุมัยยะฮ์ (ฮ.ศ.61-101) ขึ้นดำรงตำแหน่ง ระบบชะกาตกลับมามีบทบาทขับเคลื่อนสังคมตามเจตนารมณ์ของศาสนาอิสลามอย่างที่เคยเป็นมาในสมัยท่านรชูด (ช.ล.) และเคาะลีฟะฮ์ผู้ทรงธรรมทั้ง 4 ท่านอีกครั้ง

ท่านอุมัร บิน अबดุลอะซีซ เป็นเคาะลีฟะฮ์ที่มีคุณสมบัติที่ดีสุดของราชวงศ์อุมัยยะฮ์ และเป็นเคาะลีฟะฮ์ผู้ทรงธรรมหลังจากเคาะลีฟะฮ์ทั้ง 4 ภารกิจสำคัญของท่าน คือ การปฏิรูป

ระบบการบริหารจัดการกองคลังของอาณาจักรอิสลามให้มีประสิทธิภาพและสามารถขับเคลื่อนสังคมได้ตามเจตนารมณ์ของศาสนาอิสลาม ท่านได้ให้ความสำคัญอย่างมากต่อเรื่องการจัดเก็บและการแจกจ่ายชะกาตแก่ผู้ที่มีสิทธิ์ตามที่ศาสนาอิสลามได้บัญญัติไว้ แนวทางของท่านที่สำคัญ มีดังนี้

1. การยกเลิกภาษีที่ขัดกับศาสนาอิสลาม คงเหลือชะกาตและภาษีที่สอดคล้องกับกฎหมายอิสลามเท่านั้น ท่านกล่าวว่า “มุสลิมจะต้องรับผิดชอบต่อการจ่ายชะกาตทรัพย์สินของเขา เมื่อใดก็ตามที่เขาจ่ายชะกาตแก่กองคลัง (บัยตุลมาล) เขาก็ไม่ต้องจ่ายทรัพย์สินใดๆ อื่นในปีนั้น” การยกเลิกภาษีหลายประเภทและการเอาจริงเอาจังในเรื่องชะกาต ทำให้ประชาชนไม่ต้องแบกรับภาระรายจ่ายที่หนักเกินไป และสามารถสร้างฐานะด้วยศักยภาพของตนเองได้ ผลที่เกิดขึ้นคือ ประชาชนสามารถยกระดับมาตรฐานชีวิตจากสภาพที่ยากจนได้สำเร็จ

2. การจัดระบบในการแจกจ่ายชะกาตที่มีประสิทธิภาพและเป็นธรรมของท่านอุมร์ บิน อัลคิลอะชีซ เป็นผลทำให้ประชาชนได้รับประโยชน์สูงสุดจากชะกาต นับเป็นครั้งแรกที่อาณาจักรอิสลามไม่มีคนยากจนมารับชะกาต จนกระทั่งผู้มีสิทธิ์รับชะกาตมีจำนวนลดน้อยลงกลายเป็นปัญหาของนครรวบในการสืบหาคนจนเพื่อมอบชะกาต ดังมีรายงานจากท่านยะหฺยา บิน สะอีด ซึ่งเป็นคนที่ท่านอุมร์ บิน อัลคิลอะชีซ ส่งไปเก็บชะกาตในแอฟริกา เมื่อเขาเก็บชะกาตได้ ก็เริ่มหาคนรับชะกาต แต่เขาไม่พบคนยากจนที่จะมารับชะกาตแม้แต่คนเดียว เขาจึงนำชะกาตไปซื้อทาสจำนวนหนึ่งเพื่อปล่อยเป็นอิสระ

3. การกำหนดมาตรฐานคุณภาพชีวิตที่ชัดเจนของบุคคลในการดำรงชีพ โดยที่ท่าน อุมร์ บิน อัลคิลอะชีซ ได้วางหลักประกันในการดำรงชีพขั้นพื้นฐานของประชาชนทุกคนจากกองคลังกลางและชะกาต ท่านได้กำหนดมาตรฐานของความพอเพียงไว้ว่า “ชายมุสลิมคนหนึ่งนั้นต้องมีบ้านอยู่อาศัย มีคนรับใช้สำหรับแบ่งเบาภาระ มีม้าสำหรับทำธุระและมีเครื่องใช้ไม้สอยที่จำเป็นภายในบ้าน” (ฟูฮัด อับดุลลอฮ์ 2539, 6) ประชาชนที่ขาดแคลนสิ่งเหล่านี้มีสิทธิ์ได้รับการอุดหนุนสงเคราะห์จากชะกาตและบัยตุลมาล

4. การใช้หลักธรรมาภิบาลของท่านอุมร์ บิน อัลคิลอะชีซ ในการบริหารกิจการชะกาตทำให้ประชาชนเกิดความเชื่อมั่นต่อผู้นำและรัฐ และยินดีที่จะสนองนโยบายของรัฐ การจัดเก็บชะกาตในสมัยท่านอุมร์เป็นไปด้วยความสะดวกเนื่องจากได้รับความร่วมมืออย่างดีจากประชาชน

หลักธรรมาภิบาลของท่านอุมร์ อิบน์ อัลคิลอะชีซ ที่สำคัญ คือ การเป็นแบบอย่างของความสมถะ ความเรียบง่าย ความเคร่งครัดในวิถีปฏิบัติทางศาสนา และการมีคุณธรรมอันสูงส่งในการใช้จ่ายทรัพย์สินของรัฐ ท่านได้กำหนดให้สิ่งเหล่านี้เป็นนโยบายที่ข้าราชการทุกคนต้องปฏิบัติ ตัวอย่าง เช่น ท่านไม่อนุญาตให้ข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของท่านประกอบธุรกิจการค้า และไม่

อนุญาตให้รับของกำนัล (สะดียะฮฺ) จากประชาชน ท่านถือว่าสิ่งเหล่านี้คือการน้อรธาญูร์ (ริชวะฮฺ) แนวทางการปฏิบัติของท่านอุมัร บิน อับดิลอะซีซ ได้นำพาความเจริญรุ่งเรืองและความผาสุกร่มเย็นมาสู่ประชาคมมุสลิมอย่างแท้จริง (อันวัดวีฮฺ อะบดุลหะซันอะลี 2520, 60)

ท่านอุมัร บิน อับดิลอะซีซ ได้ฟื้นฟูระบบชะกาดให้กลับมาเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความกินดีอยู่ดีในหมู่ประชาชน มีการกำหนดมาตรฐานการครองชีพและยกเลิกภาษีที่ขัดต่อเจตนารมณ์ของศาสนาอิสลามที่ได้สร้างความยากลำบากให้กับประชาชนในสมัยที่ผ่านมา ท่านได้ปฏิบัติหน้าที่ในขณะที่ดำรงตำแหน่งเคาะลีฟะฮฺโดยยึดแบบอย่างจากท่านรซูล (ซ.ล.) ท่านอนุบักรและท่านอุมัร บิน คือกฎถือปฏิบัติของท่านได้รับความนิยมนิยมชมชอบจากประชาชนทั่วทั้งอาณาจักรอิสลาม ทั้งพลเมืองที่เป็นมุสลิมและไม่ใช่มุสลิม จนท่านได้รับขนานนามว่าเป็นเคาะลีฟะฮฺผู้ทรงธรรมคนที่ 5 ในประวัติศาสตร์ของศาสนาอิสลาม (ซัซ หะซาเล็ม และคณะ 2550, 62)

กล่าวได้ว่าการจัดระบบชะกาดในสมัยราชวงศ์อุมัยยะฮฺไม่ได้ได้รับความสำคัญเหมือนสมัยท่านรซูล (ซ.ล.) และเคาะลีฟะฮฺผู้ทรงธรรมทั้ง 4 รายได้ของรัฐส่วนใหญ่ได้มาจากทรัพย์สินสงครามและภาษี สภาพการทุจริตโดยบรรดาราชาวงศ์และชนชั้นปกครองเกิดขึ้นในอาณาจักรอิสลาม จนกระทั่งเมื่อเคาะลีฟะฮฺอุมัร บิน อับดิลอะซีซ ได้ขึ้นดำรงตำแหน่งเคาะลีฟะฮฺและยึดถือแบบฉบับของท่านรซูล (ซ.ล.) ในการบริหารจัดการอาณาจักรอิสลาม ชะกาดจึงกลับมามีบทบาทในการขับเคลื่อนสังคมตามเจตนารมณ์ของศาสนาอิสลามอีกครั้ง

1.5.7 แนวทางการจัดระบบชะกาดในสมัยราชวงศ์อับบาสิยะฮฺ (123 – 656 ฮ.ศ.

/ 750 - 1,283 ค.ศ.)

ผู้นำรัฐในสมัยอับบาสิยะฮฺไม่ได้ให้ความสำคัญในเรื่องการพัฒนาสังคมและการสร้างความกินดีอยู่ดีของประชาชนโดยการใช้ชะกาดเป็นเครื่องมือเหมือนในสมัยที่ผ่านมา เป็นผลให้การบริหารจัดการชะกาดไม่ได้รับความสนใจอย่างที่ควรจะเป็น ด้วยสาเหตุสองประการ คือ

1. การเติบโตของรายได้จากภาษีเคาะรอจ (ภาษีที่ดิน) และภาษีอาชู (ภาษีสินค้าร้อยละ 10) ที่เรียกเก็บจากบรรดามุสลิม จนกระทั่งกลายเป็นรายได้หลักที่สำคัญของรัฐแทนที่รายได้จากชะกาด นโยบายการบริหารอาณาจักรอิสลามจึงไม่ให้ความสำคัญรายได้นี้ที่รัฐเคยได้รับจากชะกาดดังเช่นในช่วงที่ผ่านมา

2. กิจการชะกาดขึ้นตรงต่อกรมสรรพากร (ดีวานเคาะรอจ) เจ้าหน้าที่เก็บภาษีเคาะรอจ เป็นคนเดียวกันกับเจ้าหน้าที่จัดเก็บชะกาด ซึ่งเก็บจากทรัพย์สินที่เปิดเผย เช่น พืชไร่และผลไม้เท่านั้น ส่วนทรัพย์สินที่ไม่เปิดเผย เช่น เงิน ทอง ปล่อยให้เจ้าหน้าที่ของเจ้าของทรัพย์สินเป็นผู้จ่าย

ชะกาดที่ได้จากทรัพย์สินเหล่านั้นด้วยตนเอง จนนำไปสู่การหลีกเลี่ยงไม่จ่ายชะกาดในท้ายที่สุด (ฟูอัด อับดุลลอฮ์ 2539, 6)

ดังนั้นจึงไม่พบข้อมูลใดๆ ที่บ่งบอกถึงการจัดระบบชะกาดที่มีประสิทธิภาพ หรือนำชะกาดมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้กับรัฐ หรือสร้างความอยู่ดีกินดี ให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชนอย่างเป็นรูปธรรม ตลอดช่วงสมัยของราชวงศ์อับบาซียะฮ์ในอิรัก (ซึ่งรวมถึง สมัยราชวงศ์อันดะลุสียะฮ์ในสเปน) สมัยราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์ในอียิปต์ และสมัยราชวงศ์อุมัยยะฮ์ (ออตโตมัน) ในตุรกี การมีชีวิตความเป็นอยู่ที่หรูหราฟุ้งเฟ้อของเหล่าผู้นำรัฐและชนชั้นปกครอง ตลอดจน การชิงดีชิงเด่นกันเพื่อมีอำนาจในทางการเมืองเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้รัฐไม่สามารถจัดระบบชะกาด ให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของอิสลามได้ (ซัซ หะซาเล็ม และคณะ 2550, 63)

จากพัฒนาการของการจัดระบบชะกาดนับตั้งแต่สมัยท่านรซูล (ซ.ล.) จนถึงสมัย ราชวงศ์อับบาซียะฮ์ดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า ชะกาดเป็นหน้าที่ทางศาสนาของมุสลิมทุกคนที่ ครอบครองทรัพย์สินถึงพิกัดจำนวนและครบรอบปี โดยได้บัญญัติให้มีการจัดเก็บและแจกจ่ายอย่างเป็น ระบบโดยผ่านองค์กรหรือสถาบันที่รับผิดชอบ ท่านรซูล (ซ.ล.) ได้วางแนวทางที่ชัดเจนในการจัดระบบ ชะกาด ซึ่งต่อมาบรรดาเคาะลีฟะฮ์ผู้ทรงธรรม ได้เจริญรอยตามแนวทางดังกล่าว และได้พัฒนาระบบ ชะกาดให้สอดคล้องกับความความเติบโตและความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรอิสลาม ชะกาดในยุคสมัย ดังกล่าวจึงกลายเป็นรากฐานที่สำคัญยิ่งของระบบประกันสังคมและระบบการคลังของอาณาจักรอิสลาม อย่างไรก็ตาม พบว่าแนวทางสำคัญที่ทำให้การจัดระบบ ชะกาดในสมัยดังกล่าวมีประสิทธิภาพ คือ การที่ รัฐมีผู้ปกครองที่มีคุณธรรมและมีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่มีความโปร่งใส ดังนั้นองค์กรใดก็ตามที่ มีหน้าที่ในการจัดการชะกาด เจ้าหน้าที่และบุคลากรที่เกี่ยวข้องทุกระดับต้องมีความซื่อสัตย์สุจริต ในการทำงาน เพราะมิเช่นนั้นแล้วการบริหารจัดการชะกาดจะประสบกับปัญหาและไม่สามารถเป็น หลักประกันให้กับสังคมได้

1.6 ความสำคัญของชะกาดต่อสังคม

ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาแห่งสังคม การเป็นมุสลิมที่ดีนั้น คือ มุสลิมที่ใช้ชีวิตใน สังคม รับและให้ความดีแก่สังคม สร้างประโยชน์ให้สังคมและรับประโยชน์จากสังคม มุสลิมแต่ละคน มีสิทธิ์เหนือสังคม และสังคมมีสิทธิ์เหนือมุสลิม หนึ่งในบรรดาสีทธิของสังคมเหนือมุสลิมนั้น คือ ชะกาด ซึ่งชะกาดนั้นเป็นสิทธิ์ของสังคมที่พึงได้รับจากคนรวย ใช้ประกันความจำเป็นพื้นฐานของคน กลุ่มหนึ่งในสังคม เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของคนกลุ่มดังกล่าวให้อยู่ในระดับมาตรฐานเดียวกัน ซึ่งเป็นหลักสังคมสงเคราะห์ระหว่างมุสลิมด้วยกัน หลักการนี้เป็นส่วนหนึ่งของระบบสวัสดิการสังคมของ ศาสนาอิสลาม โดยที่อิสลามถือว่า จำนวนของทรัพย์สินที่ถูกนำไปจ่ายเป็นทานชะกาดนั้นยังความเจริญ

กองงयीให้แก่ส่วนที่เหลือจากที่ได้จ่ายไปและเป็นการชำระกิเลสของผู้บริจาคนั้นด้วย ซึ่งการจ่ายชะกาดนั้นทำให้จิตใจของผู้บริจาคบริสุทธิ์สะอาดและทรัพย์ของเขาจะเพิ่มพูน การเพิ่มพูนและการขัดเกลามาได้จำกัดอยู่ที่ทรัพย์สิ้นเพียงอย่างเดียว แต่กินความไปถึงจิตใจของผู้บริจาคอีกด้วย ดังที่อัลลอฮ์ได้ตรัสในซูเราะฮ์อัตเตาบะฮ์ อายะฮ์ที่ 103

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

แปลความว่า : (มุหัมหมัด) เจ้าจงเอาส่วนหนึ่งจากทรัพย์สมบัติของพวกเขาเป็นทาน เพื่อให้พวกเขาบริสุทธิ์ และล้างมลทินของพวกเขาด้วยสิ่งที่เป็นทานนั้น และเจ้าจงขอพรให้แก่พวกเขาเถิด เพราะแท้จริงการขอพรของท่านนั้น ทำให้เกิดความสุขใจแก่พวกเขา และอัลลอฮ์นั้นเป็นผู้ทรงได้ยิน ผู้ทรงรอบรู้

ชะกาดเป็นความเจริญ ความเพิ่มพูน และการขัดเกลาทั้งในส่วนที่เป็นรูปธรรมคือ ทรัพย์สมบัติ และนามธรรม คือ จิตใจ โดยที่การจ่ายทรัพย์ที่เป็นชะกาดได้ก่อเกิดความเจริญและการพัฒนาในสังคม เป็นการสร้างโอกาสให้สมาชิกที่ขาดโอกาส เพิ่มความมีบารอเก็ด (สิริมงคล) ให้แก่ทรัพย์สิ้น และเป็นการขัดเกลเจ้าของทรัพย์สิ้นมิให้เป็นบุคคลที่เห็นแก่ตัว หรือมีความตระหนี่ ปราศจากความเมตตาต่อบรรดาผู้ที่ขัดสนยากจนด้อยโอกาส

อิสลามเป็นศาสนาที่ส่งเสริมให้ทุกคนอาชีพหาเลี้ยงตนเองและครอบครัว แต่หากมีสาเหตุขัดข้องไม่สามารถทำงานได้ หรือทำงานแต่มีรายได้น้อยกว่าความจำเป็น ชะกาดสามารถนำไปช่วยเหลือบุคคลเหล่านี้ได้ เพราะเป็นการไม่สมควรอย่างยิ่งที่บุคคลเหล่านี้จะถูกทอดทิ้งจากสังคมให้เผชิญกับปัญหาชีวิตเพียงลำพัง จนไม่สามารถดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีในสังคมได้

ชะกาดเป็นสิทธิด้านทรัพย์สิ้นที่สังคมมีเหนือบุคคล ดังนั้นสำหรับมุสลิมที่ศรัทธาและยำเกรงต่ออัลลอฮ์ย่อมมีความยินดีในทรัพย์สิ้นที่อัลลอฮ์ได้ประทานให้ ซึ่งการแสดงออกถึงความยินดีนั้น คือ เขาได้จัดทรัพย์สิ้นของพวกเขาไว้ส่วนหนึ่งเพื่อเป็นการช่วยเหลือสังคม สามารถอธิบายได้ว่า ในทรัพย์สิ้นของทุกๆ คนหนึ่งนั้นมีสิทธิของผู้รวบรวมอยู่ด้วย ในขณะที่เดียวกันผู้ที่ไม่ขอแต่ไม่มีทรัพย์สิ้นใดๆ เลย เขาย่อมมีสิทธิเหนือทรัพย์สิ้นของคนมั่งมีด้วยเช่นกัน ดังที่อัลลอฮ์ได้ตรัสในซูเราะฮ์ อัลมะอาริจ อายะฮ์ที่ 24-25

وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ

แปลความว่า : และบรรดาผู้ที่ในทรัพย์สิ้นของพวกเขามีส่วนที่ถูกกำหนดไว้

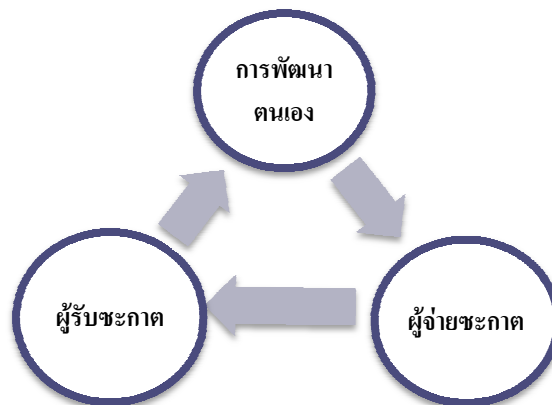
لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ

แปลความว่า : สำหรับผู้ที่เอ่ยขอและผู้ที่ไม่เอ่ยขอ (ยอมรับในสิ่งที่อัลลอฮฺทรงกำหนด สิทธิในทรัพย์สินสมบัติของเขา และการให้สิทธินั้นแก่ผู้ที่เอ่ยขอและผู้ไม่เอ่ยขอ ซึ่งบุคคลทั้งสองประเภท นั้นเป็นเจ้าของสิทธิในทรัพย์สินชะกาดและเศาะกะเกาะฮฺที่ผู้อื่นครอบครองอยู่)

ซึ่งผู้ที่ได้เตรียมทรัพย์สินของเขาเพื่อการนี้ด้วยการจ่ายชะกาด ทำความดีและสาน ต่อความสัมพันธ์ทางสังคม ย่อมเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องจากอัลลอฮฺ และมีคำกล่าวของท่านรซูล (ช.ล.) ที่บันทึกโดยบุคอรีว่า “แท้จริงอัลลอฮฺได้ทรงบัญญัติชะกาดสำหรับพวกเขาให้เป็นหน้าที่ ซึ่ง จัดเก็บจากคนร่ำรวยในหมู่พวกเขา และแจกจ่ายให้คนยากจนในหมู่พวกเขา” (บุคอรี 2542, 224 หมายเลข 1395)

ตัวชี้วัดความสำเร็จอันเป็นผลสัมฤทธิ์ที่เกิดขึ้นเมื่อมีการจ่ายชะกาดในสังคมที่เห็นได้ ชัดเจน เทียบเคียงกับผลสัมฤทธิ์ที่ได้รับจากการจัดสวัสดิการตามที่คณะกรรมการกระจายรายได้ สภาที่ ปริญญาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2550, 12) ได้ตั้งไว้ คือ

1. เกิดความรักกันในสังคมระหว่างคนที่มียกกับคน ไม่มีหรือผู้ให้กับผู้รับ สิ่งให้เห็นชัด คือ ผู้รับไม่ถูกทอดทิ้ง คนมีหรือคนให้ มีการยกระดับจิตใจ ให้โอกาสคนอื่นในรูปแบบของการให้เปล่า โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน
2. เกิดความรู้สึกว่าความเป็นอยู่ของเพื่อนมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งที่สังคมต้องช่วยเหลือ กัน มุ่งแสวงหาแนวทางยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนนั้นให้ดีขึ้น ทั้งทางด้านกายภาพ และทางด้านจิตใจ
3. ในสังคมไทยกล่าวถึงลักษณะของการสงเคราะห์แบบเบมือขอที่ต้องให้แบบไม่มี วันสิ้นสุดตลอดไป คือ การที่ผู้รับเคยชินกับการรอรับ จนรู้สึว่าตนเองต้องได้รับความช่วยเหลือจากผู้อื่น อยู่ตลอดเวลา ในเป้าหมายของกระบวนการจัดสวัสดิการจากชะกาด ผู้ที่ได้รับสวัสดิการหรือชะกาดจาก ผู้อื่น ผู้รับจำเป็นต้องมีการพัฒนาตนเองเพื่อกลับมาเป็นผู้ให้ เพราะถ้าเขามีความสามารถที่จะมาเป็น ผู้ให้บ้าง นั่นหมายถึง การที่เขาสามารถปฏิบัติตามหลักของอิสลามได้อย่างสมบูรณ์อีกหนึ่งประการ คือ การจ่ายชะกาด ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 แสดงเป้าหมายของกระบวนการจัดสวัสดิการจากชะกาต

4. เมื่อระบบชะกาตได้มีการบริหารจัดการและพัฒนาเป็นเครื่องมือในการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้เกิดขึ้นในสังคมอย่างแท้จริง ท้ายที่สุดจะไม่มีคนจนหรือคนด้อยโอกาสในชุมชนที่รอรับความช่วยเหลือจากผู้อื่นเพียงอย่างเดียว รวมถึงระบบเศรษฐกิจของแต่ละชุมชนจะดีขึ้น

ประเด็นเหล่านี้คือตัวชี้วัดความสำเร็จที่สำคัญในการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้เกิดขึ้นในสังคม ไม่ว่าจะเป็นงานด้านสังคมสงเคราะห์ หรืองานด้านการจัดสวัสดิการ ต่างต้องมีการปฏิบัติงานในเชิงรุกเพื่อทำให้สังคมเกิดการพัฒนามากที่สุด การจัดสวัสดิการถือเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นในการลดปัญหาสังคม และสร้างกระบวนการพัฒนาระบบสวัสดิการด้วยกลไกที่ช่วยป้องกันมิให้เกิดปัญหาอื่น ๆ อันเนื่องมาจากความยากจน แต่การปฏิบัติงานด้านการจัดสวัสดิการในประเทศไทยกำลังทำงานเชิงรับ และเป็นผู้ให้ ปราศจากการกระตุ้นให้ผู้รับเกิดความคิดริเริ่มในการช่วยเหลือตนเอง เช่นเดียวกับระบบชะกาตหากมีการบริหารจัดการที่ดีและถูกต้องตามหลักการและเจตนารมณ์ของศาสนาอิสลาม จะสามารถแก้ปัญหาความเป็นอยู่พื้นฐานของประชาชนในสังคมได้ แต่ความเป็นจริงในสังคมมุสลิมระบบสวัสดิการจากชะกาตกลับไม่ได้ปฏิบัติอย่างจริงจัง มุสลิมบางกลุ่มมองว่าเป็นภาระที่ไม่อยากกระทำ เป็นการสูญเสียทรัพย์สินสมบัติที่หามาได้โดยไม่สมเหตุสมผลและพยายามหลีกเลี่ยงการจ่ายชะกาต มีมุสลิมบางส่วนบริจาคทานตามใจชอบและตีความเอาเองว่านั่นคือ ชะกาตในความหมายของศาสนาอิสลาม ทั้งที่ความจริงแล้วชะกาตเป็นบทบัญญัติที่มีองค์ประกอบหลายด้าน คือ พิกัดทรัพย์สิน ระยะเวลา และผู้รับชะกาตที่ถูกกำหนดไว้อย่างชัดเจนในอัลกุรอาน ซึ่งต่างกับการบริจาคทานทั่วไปที่ศาสนาอิสลามส่งเสริมให้กระทำโดยมิได้กำหนดเงื่อนไขมากำกับดูแลแต่อย่างใด

1.7 ความสำคัญของชะกาดต่อระบบเศรษฐกิจ

ศาสนาอิสลาม ได้บัญญัติให้ชะกาดเป็นการแสดงออกถึงความเคารพสักการะต่ออัลลอฮ์ผ่านทรัพย์สิน เพื่อสร้างความสมานฉันท์ ยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนจนนำไปสู่การลดช่องว่างทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างคนจนกับคนรวย แต่ชะกาดยังเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจของประเทศชาติหรือรัฐให้มีความเจริญก้าวหน้า สร้างความอยู่ดีกินดีให้เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งบทบาทของชะกาดในระบบเศรษฐกิจสามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภท (อับดุลเลาะ อับรู 2549, 99-107) คือ

1. เป็นเครื่องมือจัดสรรรายได้ใหม่อีกครั้งหนึ่ง กล่าวคือ ทรัพย์สิน (ชะกาด) จากคนที่มีความสามารถครอบครองจะถูกจัดสรรแก่ผู้เหมาะสมจะได้รับชะกาด โดยชะกาดทำหน้าที่เติมเต็มช่องว่างระหว่างรายได้ในสังคมให้แก่คนที่ขาด กลุ่มคนที่มีรายได้ต่ำสามารถตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของตนโดยผ่านการจัดสรรรายได้ใหม่ ซึ่งชะกาดทำให้เกิดการหลีกเลี่ยงการสะสมทรัพย์สิน ทรัพย์สินจะหมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจ ไม่สะสมในมือของคนไม่กี่คน กระจายออกไปเพื่อทุกฝ่ายที่มีความต้องการในทรัพย์สินได้มี โอกาสสัมผัสถึงความอึมเอิบที่รับจากการเพิ่มพูนของทรัพย์สินนั้น

โดยผลจากการทวีตัวของชะกาดที่มีต่อผู้รับชะกาด คือ การมีกำลังซื้อที่มากขึ้น ส่งผลโดยตรงให้อุปสงค์ต่อสินค้าและบริการในตลาดเพิ่มขึ้น อุปสงค์ส่วนเกินเปิดโอกาสให้ผู้ประกอบการผลิตสินค้าและบริการเพิ่มขึ้น ปัจจัยเหล่านี้ก่อให้เกิดการลงทุนในภาคธุรกิจทั้งจากองค์กรภาครัฐและเอกชน เป็นผลให้หน่วยธุรกิจมีการจ้างงานเพิ่มมากขึ้น อุปสงค์ต่อแรงงานจะเพิ่มขึ้น มาตรฐานการครองชีพและคุณภาพชีวิตในระยะยาวจะดีขึ้น ส่วนผลที่มีต่อผู้จ่ายชะกาดจะเป็นในแง่ของประโยชน์ในรูปของรายได้และผลกำไรที่เพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นผลจากการเพิ่มขึ้นของผลผลิตและรายได้ในองค์กรธุรกิจ ด้วยเหตุดังกล่าวปริมาณชะกาดที่ได้รับจากผู้จ่ายชะกาดจะเพิ่มขึ้นเช่นเดียวกัน สำหรับผลดีที่มีต่อรัฐบาล คือ การได้รับผลประโยชน์ที่สูงกว่าจากการหมุนเวียนของเงินในระบบเศรษฐกิจ จนสามารถจัดสรรชะกาดได้มากกว่าเดิม ส่งผลให้ช่องว่างระหว่างคนรวยและคนจนแคบลง

2. เป็นมาตรการป้องกันการสะสมทรัพย์สินที่ไม่ก่อประโยชน์ การสะสมทรัพย์สินหรือการกักตุนทรัพย์สิน เป็นพฤติกรรมที่ศาสนาอิสลามไม่อนุมัติให้กระทำ เนื่องจากเป็นการเอื้อประโยชน์แก่คนบางกลุ่มแต่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสังคมส่วนรวม ดังที่อัลลอฮ์ได้ตรัสในซูเราะฮ์ อัลดะฮ์รอฮ์ อายะฮ์ที่ 34

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن كَثِيرًا مِنَ الْآخِبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ
وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ
فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

แปลความว่า : บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลาย แท้จริงมากมายจากบรรดานักปราชญ์ และบาทหลวงนั้นกินทรัพย์ของประชาชนโดยมิชอบ และขัดขวาง (ผู้คน) ให้ออกจากทางของอัลลอฮ์ และบรรดาบุคคลที่สะสมทองคำและไม่ใช้จ่ายมันในหนทางของอัลลอฮ์ บอกให้พวกเขาได้รู้ถึงโทษทัณฑ์อันสาหัส

3. เป็นเครื่องมือในการรักษาความสมดุล อัตราชะกาศที่กำหนดไว้คงที่จะทำให้ชะกาศทำหน้าที่เหมือนกับเป็นเครื่องมือสร้างเสถียรภาพทางการเงินได้อย่างอัตโนมัติ ผลของชะกาศเหมือนกับผลของภาษีรายได้ที่กำหนดไว้แน่นอน หลักประกันการว่างงานและฐานราคาต่ำสุด บทบาทของชะกาศในฐานะนี้สามารถเห็นได้จากสภาพเศรษฐกิจสองด้าน นั่นคือ ช่วงที่เศรษฐกิจรุ่งเรืองกับตกต่ำ

เมื่อมีการจ่ายชะกาศออกไปให้คนจน คนขัดสน คนมีหนี้สิน คนด้อยโอกาสหรือผู้มีสิทธิรับชะกาศกลุ่มต่างๆ จะเป็นการสร้างอำนาจซื้อให้แก่คนที่ไม่มีอำนาจซื้อ เมื่อคนในสังคมมีอำนาจซื้อจะสามารถขับเคลื่อนให้ระบบเศรษฐกิจมีความเจริญรุ่งเรือง องค์กรธุรกิจสามารถขยายการลงทุน และเพิ่มอัตราการจ้างงาน ส่งผลให้เกิดการกระจายรายได้ไปสู่สังคมอย่างเป็นระบบ ลดช่องว่างระหว่างคนจนและคนรวย เป็นวิธีการแก้ปัญหาความยากจนได้อย่างมีประสิทธิภาพและสร้างความจำเริญดีงามให้ทั้งผู้ให้ ผู้รับ และสังคมโดยรวม

ดังนั้น ชะกาศจึงมีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจ เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการจัดสรรรายได้ใหม่ ป้องกันมิให้ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจตกอยู่กับบุคคลเฉพาะกลุ่ม สร้างแรงกระตุ้นให้มีการใช้จ่าย เกิดการผลิตและจ้างงานที่ส่งผลโดยตรงต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม สังคมสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงปลอดภัย มีความสมดุลในเรื่องมาตรฐานการครองชีพ และเป็นการจัดสวัสดิการส่วนหนึ่งให้ผู้มีด้อยโอกาสหรือผู้มีสิทธินี้แก่คนยากจนหรือคนด้อยโอกาสในสังคม ซึ่งถือเป็นการให้ความสำคัญต่อความเป็นอยู่ที่เท่าเทียมกันในสังคมของศาสนาอิสลาม

1.8 ชะกาศกับภาษี

ในฐานะเป็นพลเมืองที่มีงานทำและมีรายได้เป็นเงินเดือนประจำ จะต้องเสียภาษีเงินได้ส่วนหนึ่งให้กับรัฐตามกฎหมายที่กรมสรรพากรกำหนดไว้ เพื่อช่วยกันทำนุบำรุงพัฒนาประเทศชาติ บ้านเมือง สร้างถนน สนามบิน โรงไฟฟ้า น้ำประปา โรงเรียน โรงพยาบาล จ่ายเงินเดือนข้าราชการ ทหาร ตำรวจ เป็นต้น เหล่านี้ล้วนแต่มาจากภาษีของประชาชนทั้งสิ้น หากหลีกเลี่ยงภาษีถือว่ามีผิดและต้องถูกลงโทษตามที่กฎหมายระบุไว้ ผู้ที่เป็นมุสลิมนอกจากต้องจ่ายภาษีให้แก่รัฐแล้วยังต้องจ่ายภาษีศาสนาที่เรียกว่า “ชะกาศ” อีกส่วนหนึ่งให้แก่ผู้มีสิทธิได้รับ 8 ประเภทตามที่ศาสนาอิสลามกำหนดไว้ด้วย ทั้งนี้เพื่อเป็นการแสดงความเคารพสักการะต่ออัลลอฮ์

การจ่ายชะกาดเป็นบทบัญญัติทางกฎหมายอิสลามที่กำหนดให้บุคคลและนิติบุคคลมุสลิมที่มีทรัพย์สินถึงพิกัตอัตราตามที่ศาสนากำหนดไว้ (นิศอบ) จำนวน 2.5 เปอร์เซ็น (พิกัตขึ้นอยู่กับประเภททรัพย์สิน) และครอบครองทรัพย์สินครบรอบปีจะต้องจ่ายชะกาดจากทรัพย์สินนี้ ซึ่งการจ่ายชะกาดเป็นวินัยบัญญัติสำคัญหนึ่งใน 5 ประการ สำหรับมุสลิมต้องปฏิบัติ การหลีกเลี่ยงถือเป็นบาปใหญ่ และเป็นการเนรคุณต่ออัลลอฮ์ แต่หากมองในทางเศรษฐกิจและสังคม ชะกาดเปรียบเสมือนภาษีที่พลเมืองมุสลิมทุกคนต้องจ่ายกลับสู่สังคมตามกำหนดเวลา ตามกรรมวิธีและตามอัตราที่ศาสนาอิสลามได้กำหนดไว้ ดังนั้น ชะกาดจึงไม่ใช่ “การบริจาคทาน” ตามความสมัครใจที่จะทำเมื่อใด อย่างไร กับใคร และจำนวนมากน้อยแค่ไหนก็ได้ แต่เป็นภาษีอย่างหนึ่งที่มีกฎเกณฑ์สำหรับการปฏิบัติที่เรียกว่า ชะกาด

ชะกาด เป็นภาษีเนื่องจากอิสลามมิได้เป็นเพียงศาสนาที่มีแค่พิธีกรรมในความหมายแคบๆ อย่างที่หลายคนเข้าใจ หากแต่เป็นรัฐที่มีธรรมนุญ (คัมภีร์อัลกุรอานและอัลหะดีษ) มีอธิปไตย มีอาณาเขตและมีพลเมืองมุสลิมเป็นองค์ประกอบสำคัญในความหมายของคำว่ารัฐโดยสมบูรณ์ อาณาจักรอิสลามจำเป็นต้องมีอำนาจรัฐหรือรัฐบาลเป็นผู้รักษากฎหมายและบริหารจัดการบ้านเมือง รัฐบาลของอาณาจักรอิสลามในทุกยุคทุกสมัยก็เหมือนกับรัฐบาลในทุกอุดมการณ์ที่จะต้องมีรายได้มาใช้จ่ายในการป้องกัน พัฒนา และทำนุบำรุงประเทศในด้านต่างๆ แต่ “ชะกาด” กับ “ภาษีสมัยใหม่” มีความแตกต่างที่สำคัญคือ ในทุกสิ้นเดือนกฎหมายของประเทศไทยได้กำหนดให้นายจ้างของธุรกิจต่างๆ หักภาษีเงินได้ ณ ที่จ่าย เพื่อนำส่งกระทรวงการคลัง และก่อนสิ้นเดือนมีนาคมของทุกปี ผู้มีรายได้ทุกคนต้องยื่นแบบแสดงรายการภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาต่อกรมสรรพากร

เมื่อมองชะกาดในแง่ของระบบภาษี พบว่า ระบบเศรษฐกิจอิสลามไม่มีภาษีการค้า ซึ่งเป็นภาษีทางอ้อมที่ไม่เป็นธรรม เพราะคนรวยกับคนจนจ่ายภาษีทางอ้อมเท่ากัน แต่ศาสนาอิสลามสนับสนุนให้พลเมืองมุสลิมประกอบธุรกิจที่ไม่ผิดกฎหมายอิสลามได้อย่างอิสระและส่งเสริมให้ใช้จ่ายตามความเป็นจริงในการตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิต เมื่อครบรอบปีและมีทรัพย์สินเหลือไม่น้อยกว่าจำนวนขั้นต่ำ (นิศอบ) ตามกฎหมายอิสลาม เจ้าของทรัพย์สินจำเป็นต้องจ่ายชะกาดจากทรัพย์สินของตนแก่บรรดาผู้มีสิทธิรับชะกาด โดยจ่ายผ่านกองทุนชะกาดหรือหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านการบริหารจัดการชะกาดในพื้นที่ดังกล่าว (บรรจง บินกาซัน 2547)

สรุปได้ว่า ชะกาดเป็นภาษีที่ศาสนาอิสลามกำหนดให้เป็นวินัยบัญญัติประการสำคัญในทางศาสนา การหลีกเลี่ยงไม่จ่ายชะกาด อาจรอดพ้นจากการลงโทษของเจ้าหน้าที่รัฐได้ แต่ในวันแห่งการสอบสวนผู้นั้นไม่อาจหลีกเลี่ยงการลงโทษจากอัลลอฮ์ไปได้ ส่วนภาษีได้ถูกแยกออกจากความรู้สึกทางศาสนาโดยสิ้นเชิง ดังนั้นผู้คนจะหาทางหลีกเลี่ยงการจ่ายภาษีโดยไม่มีความรู้สึกรู้สึกผิดหรือเกรงกลัวกฎหมายแต่อย่างใด ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งที่น่าสังเกตคือ ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาคิดจากรายได้เมื่อสิ้นปีนั้นไปแล้ว คนที่มีรายได้มากย่อมมีโอกาสออมได้มากกว่าคนที่มียาได้น้อย โดยไม่ต้องมีการจ่าย

ภาษีจากเงินที่ต่อมอีก ส่วนชะภาคคิดจากทรัพย์สินที่ต่อมไว้และจะคิดทุกปีตราบเท่าที่ปริมาณทรัพย์สิน ไม่น้อยไปกว่าพิกัดที่ศาสนาอิสลามกำหนดไว้

1.9 เงื่อนไขของชะภาค

อับลุรอซิด เจมะ และคณะ (2545, 23) ได้อธิบายถึงเงื่อนไขที่จำเป็นต้องจ่ายชะภาค ครอบคลุมทั้งผู้ที่ทำหน้าที่จ่ายชะภาคและทรัพย์สินที่ครอบครอง ดังนี้

1. นับถือศาสนาอิสลาม คือ ชะภาคเป็นหนึ่งในห้าของหลักปฏิบัติในศาสนาอิสลาม ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของมุสลิมที่จะต้องปฏิบัติ

2. เป็นเสรีชน คือ ชะภาคนั้นเป็นหน้าที่ของมุสลิมที่เป็นเสรีชนเท่านั้น เพราะเสรีชนสามารถครอบครองกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินได้ ในขณะที่เดียวกันศาสนาอิสลามไม่กำหนดให้ผู้น่าสต้องจ่ายชะภาค

3. เป็นทรัพย์สินที่อนุมัติ คือ ทรัพย์สินที่ต้องจ่ายชะภาคนั้นต้องเป็นทรัพย์สินที่ฮาลาล (อนุญาต) และได้มาโดยสุจริต

4. ครบตามพิกัด คือ มีจำนวนครบตามปริมาณที่กำหนดในช่วงปลายปี

5. ครบรอบปี คือ หมายความว่า มีการครอบครองทรัพย์สินเป็นเวลา 1 ปี

6. เป็นทรัพย์สินที่ก่อให้เกิดรายได้ หรือผลผลิต เช่น เงินสด ทั้งที่เก็บไว้เอง หรือฝากธนาคารและ เงินลงทุน เป็นต้น

7. มีกรรมสิทธิ์โดยสมบูรณ์ คือ ทรัพย์สินที่นำไปคิดคำนวณชะภาคได้ ต้องเป็นทรัพย์สินที่ผู้ออกชะภาคครอบครองโดยสมบูรณ์ และมีอำนาจบริหารจัดการหรือกระทำการนิติกรรมเหนือทรัพย์สินนั้นได้อย่างเต็มที่

8. ทรัพย์สินที่ได้มาด้วยการค้าขาย และโดยการรับบริจาค ถือเป็นทรัพย์สินทางธุรกิจที่ต้องนำมาคำนวณชะภาค

9. มีการตั้งเจตนาเพื่อค้าขายหรือประกอบธุรกิจ ซึ่งเงื่อนไขข้อนี้เป็นตัวกำหนดว่าต้องจ่ายชะภาคธุรกิจหรือไม่ โดยพิจารณาจากหลัก 2 ประการ ได้แก่ การตั้งเจตนาและการปฏิบัติ

10. ทรัพย์สินที่ใช้ค้าขายนั้นไม่มีการนำไปใช้เพื่อตนเอง

สรุปได้ว่า มุสลิมที่ครอบครองทรัพย์สินและมีกรรมสิทธิ์สมบูรณ์ ครบรอบปีและมีปริมาณตามพิกัดที่ศาสนาอิสลามกำหนด จำเป็นต้องจ่ายชะภาคจากทรัพย์สินนั้นแก่บุคคลผู้มีสิทธิ์รับชะภาคตามเงื่อนไขบทบัญญัติศาสนาอิสลาม

1.10 ประเภทของชะกาต

ชะกาตแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ตามจุดประสงค์และเป้าหมายของการจ่ายชะกาต คือ ชะกาตอาหารและชะกาตทรัพย์สิน

1. ชะกาตฟิตรีฮะฮ์หรือชะกาตอาหาร หมายถึง การบริจาคทานเป็นอาหารที่ถูกกำหนดให้มุสลิมทุกคนต้องปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ เพศชายหรือหญิง เป็นไทหรือทาส อันเนื่องมาจากการสิ้นสุดการถือศีลอดในเดือนรอมฎอน เพื่อเป็นการขัดเกลาผู้ถือศีลอดให้สะอาดบริสุทธิ์จากความหลงลืมและการพุดจาไร้สาระ ซึ่งมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “เศาะดะเกาะฮ์ฟิตรีฮะฮ์” (อุษมาน อัครีศ 2551)

ชะกาตฟิตรีฮะฮ์ถูกตราเป็นบัญญัติขึ้นเพื่อเป็นสิ่งขัดเกลาและชำระล้างผู้ที่ถือศีลอดในเดือนรอมฎอน ให้ปราศจากบาปอันเกิดจากคำพูดไร้สาระและหยาบคายที่เกิดขึ้นในขณะปฏิบัติศาสนกิจ ทั้งยังเป็นการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้ยากจนขัดสนในด้านอาหาร เพื่อที่พวกเขาไม่ต้องวิงวอนขอจากผู้ใดในวันอีด ดังที่อบูดาอุดและอับนุมาญะฮ์ได้จัดบันทึกไว้อย่างชัดเจนในหะดิษที่รายงานโดยท่านอับนุ-อับบาสว่า ท่านรซูล (ซ.ล.) ได้กำหนดชะกาตฟิตรีฮะฮ์เพื่อชำระผู้ถือศีลอดให้สะอาดจากคำพูดที่ไร้สาระและหยาบคาย และเพื่อเป็นอาหารแก่คนยากไร้

ชะกาตฟิตรีฮะฮ์เป็นการปฏิบัติที่จำเป็นสำหรับมุสลิมทุกคน ซึ่งมีหลักฐานจากหะดิษที่บุคคอรีย์ ได้จัดบันทึกจากรายงานของท่านอับนีอุมร์ว่า ท่านรซูล (ซ.ล.) ได้กำหนดชะกาตฟิตรีฮะฮ์ของเดือนรอมฎอนไว้หนึ่งซอฮ์จากผลอินทผลัม หรือหนึ่งซอฮ์จากข้าวสาลี เนื้อทุกคนที่เป็นเสรีชนหรือเป็นทาส เป็นเพศชายหรือเพศหญิง เป็นผู้เยาว์หรือผู้ใหญ่ ที่เป็นมุสลิม และได้กำชับให้จ่ายก่อนที่ผู้คนจะออกไปประกอบพิธีละหมาด (ละหมาดซุนนะฮ์วันอีด) ทั้งนี้ยังมีซุนนะฮ์(ส่งเสริม) ให้จ่ายชะกาตฟิตรีฮะฮ์ในส่วนของทารกที่อยู่ในครรภ์เช่นกัน การจ่ายชะกาตฟิตรีฮะฮ์เป็นสิ่งจำเป็นที่มุสลิมต้องจ่ายในส่วนของตนและส่วนของผู้อยู่ใต้การอุปการะเลี้ยงดู เช่น ภรรยา หรือญาติพี่น้องที่ตนเลี้ยงดูอยู่ และไม่จำเป็น ต้องจ่ายชะกาตฟิตรีฮะฮ์ในกรณีที่อาหารไม่เพียงพอสำหรับเขาและสมาชิกครอบครัวของเขาใน การบริโภคสำหรับวันอีดและค่าคืนของวันอีด (บุคคอรีย์ 2542, 245 หมายเลข 1503)

ปริมาณที่ต้องจ่ายชะกาตฟิตรีฮะฮ์ คือ 1 ซอฮ์ ของอาหารหลักในท้องถิ่นนั้นๆ เช่น ข้าวสาร ข้าวสาลี ข้าวบาเลย์ อินทผลัม องุ่นแห้ง เป็นต้น โดย 1 ซอฮ์ มีปริมาณโดยเฉลี่ยเท่ากับ 2,176 กรัม และตามทัศนะของนักวิชาการส่วนมากไม่เป็นที่อนุมัติให้จ่ายเป็นค่าเงินแทนชะกาตฟิตรีฮะฮ์ (ยกเว้นทัศนะของมัซฮับฮานาฟี) เนื่องจากการกระทำได้กล่าววั้น ผิดวัตถุประสงค์ที่ท่านรซูล (ซ.ล.) ได้กำหนดไว้ ทั้งยังเป็นการขัดแย้งกับแบบอย่างของเหล่าซอฮาบะฮ์ของท่านอีกด้วย (ซอและห์ เฟาซาน บินอับดุลละห์ อัลเฟาซาน 2545, 353)

การจ่ายชะกาดพิตเราะฮฺมี 2 เวลาที่ถือปฏิบัติกันเป็นส่วนใหญ่ คือ ก่อนคืนวันอีดีหนึ่งหรือสองวันและ ตั้งแต่เริ่มรุ่งอรุณของวันอีดีจนกระทั่งก่อนการละหมาดอีดี ซึ่งเป็นเวลาอันประเสริฐกว่า เนื่องจากท่านซุล (ช.ล.) ได้กำชับให้จ่ายชะกาดก่อนที่ผู้คนจะออกไปสู่การละหมาดอีดี และหากผู้ใดล่าช้าในการจ่ายชะกาดพิตเราะฮฺ โดยปล่อยให้เวลาล่วงเลยไปจนกระทั่งละหมาดอีดีเสร็จ เขาผู้นั้นได้กระทำความผิดและมีบาปในการล่าช้าของเขา โดยสิ่งที่เขาบริจาคหลังจากเลยกำหนดเวลาไปแล้วไม่จัดว่าเป็นชะกาดพิตเราะฮฺแต่อย่างใด หากถือว่าเป็นเพียงการบริจาคธรรมดา อีกทั้งการกำหนดให้ชะกาดพิตเราะฮฺบริจาคแก่ผู้ขัดสนยากไร้เนื่องจากบุคคลเหล่านี้มีความเหมาะสมกว่าคนอื่น ๆ (อุษมาน อิดรีส 2551)

2. ชะกาดมัลหรือชะกาดทรัพย์สิน เป็นชะกาดที่มีการกำหนดเวลา มีเงื่อนไขและจำนวน เก็บเฉพาะมุสลิมที่มีทรัพย์สินถึงพิภคที่กำหนด แต่ถ้ามีต่ำกว่าที่กำหนดไม่จำเป็นต้องจ่ายชะกาด ทรัพย์สินที่ต้องจ่ายชะกาด มีดังนี้

1. โลหะเงินและทองคำ เงินสด เงินในบัญชี หุ่น สินค้า หากมีมูลค่าเท่ากับราคาทองคำหนัก 85 กรัม หรือประมาณ 5.66 บาท (ทองคำ 1 บาท หนัก 15 กรัม) เมื่อครบรอบปีต้องจ่ายชะกาด 2.5% จากทรัพย์สินเหล่านี้ โดยหะดิษบทหนึ่งที่อบูดาวูดได้จัดบันทึกซึ่งรายงานโดยท่านอาลีว่า ท่านรซูล (ช.ล.) ได้กล่าวว่า เมื่อท่านครอบครองไว้ 200 ดิรฮัม และครบรอบปี ท่านต้องจ่ายชะกาด 5 ดิรฮัม และไม่มีอะไรที่ท่านจะต้องจ่าย (หมายถึงทองคำ) จนกว่าท่านจะครอบครองมันไว้ 20 দিন เมื่อท่านครอบครองไว้ 20 দিন และครบรอบปี ท่านต้องมีชะกาดครึ่ง دينار และส่วนที่เกินจากนั้นให้ใช้หลักคำนวณเช่นกัน และไม่พึงต้องจ่ายชะกาดในทรัพย์สินจนกว่าจะครบรอบปี ส่วนเครื่องประดับที่ประดิษฐ์จากทองคำหรือเงิน มี 2 ลักษณะด้วยกัน คือ เครื่องประดับที่ถูกเก็บไว้เพื่อการเช่า ซึ่งในกรณีนี้ นักวิชาการทั้งหมดเห็นพ้องกันว่า พึงจำเป็นต้องจ่ายชะกาด โดยไม่มีข้อยกเว้นใดๆ และเครื่องประดับที่ถูกนำมาใช้ประดับ จำเป็นต้องจ่ายชะกาดเช่นกัน (อิสมาน จารง 2554, 3)

โดยมีหลักฐานที่ใช้ในการอ้างอิงคือ ดัวบทอัลกุรอานที่ได้รับบุถึงความจำเป็นที่ต้องจ่ายชะกาดของทองคำและเงิน และอ้างอิงถึงหะดิษหลายบทด้วยกัน เช่น หะดิษที่บันทึกโดย อบูดาวูดนะซาอีและติรมิซีย์ ซึ่งรายงาน โดย ท่านอัมรฺ บินซุอัยบ จากบิดาของท่าน และบิดาของท่านรายงานมาจากปู่ของท่านว่า มีหญิงนางหนึ่ง มาหาท่านรซูล (ช.ล.) พร้อมกับลูกสาวของนาง โดยที่ข้อมือลูกสาวของนาง สวมเครื่องประดับจากทองคำ ท่านรซูล (ช.ล.) จึงถามนางว่า เธอจ่ายชะกาดของสิ่งนี้แล้วหรือยัง นางตอบว่า ยังไม่ได้จ่าย ท่านรซูล (ช.ล.) จึงกล่าวแก่นางว่า เธอยินดีกระนั้นหรือ ที่อัลลอฮฺจะประดับกำไลทั้งสองจากไฟนรก (อันมาจากสาเหตุไม่จ่ายชะกาดเครื่องประดับดังกล่าว) นางจึงถอดเครื่องประดับทั้งสองต่อหน้าท่านรซูล (ช.ล.) พนางกล่าวว่า มันทั้งสองเป็นสิทธิ์ของอัลลอฮฺและท่านรซูลของพระองค์

มีหะดิษอีกบทหนึ่งที่ถูกบันทึกโดยอบูดาอูดและคนอื่นๆ ซึ่งรายงานมาจากท่านหญิงอาอีชะฮฺว่า ท่านรซูล (ช.ล.) ได้เข้ามาหาฉัน และเห็นแหวนหลายวง ที่ทำจากเงิน ท่านจึงถามว่า สิ่งนี้คืออะไรอาอีชะฮฺ ฉันจึงตอบว่า สิ่งนี้ฉันทำมันขึ้นมาเพื่อให้ท่านได้เห็นฉันประดับมันไว้ที่ท่านรซูล ท่านจึงกล่าวว่า เธอจ่ายชะกาตของมันแล้วหรือยัง ฉันตอบว่ายังไม่ได้จ่าย ท่านจึงกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น โฟนราก็เพียงพอแล้วสำหรับเธอ (อบูดาอูด 2542, 230 หมายเลข 1565)

หลักฐานเหล่านี้เป็นเพียงบางส่วนที่ใช้ในการอ้างอิงถึงความจำเป็นที่เจ้าของทองคำและเงินต้องจ่ายชะกาตไม่ว่าจะใช้ประดับหรือใช้เพื่อวัตถุประสงค์อย่างอื่น การหลีกเลี่ยงการจ่ายชะกาตถือเป็นการเนรคุณต่ออัลลอฮฺ และได้รับโทษทัณฑ์อันแสนสาหัสดังหลักฐานที่ปรากฏในอัลกุรอานและเหตุการณ์ที่ท่านรซูล (ช.ล.) ได้ตักเตือนผู้ที่ละเลยการจ่ายชะกาตสิ่งของเครื่องประดับที่ทำมาจากทองคำและเงิน

2. ผลผลิตจากการเกษตร

มีความจำเป็นต้องจ่ายชะกาตของธัญพืชและผลไม้ทันทีเมื่อครบตามพิกัด ซึ่งพิกัดของธัญพืชและผลไม้ นั้น คือ 5 วะสั๊ก ดังคำกล่าวของท่านรซูล (ช.ล.) ที่จดบันทึกโดยบุคคอรีย์และมุสลิม ว่า ในสิ่งที่ต่ำกว่า 5 วะสั๊ก ไม่ต้องจ่ายชะกาต... โดย 1 วะสั๊ก เท่ากับ 60 ซอฮฺ ดังนั้น 5 วะสั๊ก เท่ากับ 300 ซอฮฺ ซึ่ง 1 ซอฮฺเท่ากับ 3 ลิตร โดยพิกัดธัญพืชและผลไม้เท่ากับ 800 ลิตร (หากเป็นข้าวสารเท่ากับ 60 ถังโดยประมาณ) และไม่มีข้อกำหนดวาระของชะกาตจากธัญพืชและผลไม้ โดยต้องจ่ายชะกาตในขณะที่เก็บเกี่ยวตามพิกัดทันที ดังที่อัลลอฮฺได้ตรัสในซูเราะฮฺอัลอันอาม อายะฮฺที่ 141

وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكْلُهُ
وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ
وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

แปลความว่า : และพระองค์อัลลอฮฺเท่านั้น ที่เป็นผู้ทรงให้แก่ออกขึ้นมา ซึ่งสวนที่มีพันธุ์ไม้เลื้อยและไม้ไม่เลื้อย ต้นอินทผลัม และพืชผลซึ่งผลของมันต่างรสชาติกัน มะกอกและทับทิม มีรสคล้ายกัน และไม่คล้ายกัน จึงบริโภครสของมันเมื่อมันออกผล จึงจ่ายส่วนที่เป็นข้อบังคับ (ชะกาต) ในวันที่เก็บเกี่ยวมัน และจงอย่าฟุ่มเฟือย แท้จริงพระองค์ไม่ชอบผู้ฟุ่มเฟือยทั้งหลาย

ส่วนอัตราของชะกาตชนิดนี้ มี 2 ประเภท ด้วยกัน คือ ผลผลิตจากแหล่งเกษตรที่อาศัยน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ เช่น ฝน ลำคลอง เป็นต้น อัตราที่ต้องจ่าย คือ ร้อยละ 10 ของผลผลิตรวม ส่วนผลผลิตจากแหล่งเกษตรที่ต้องใช้แรงงาน หรือเครื่องทุ่นแรง เช่น ใช้กังหันวิดน้ำ หรือเครื่องยนต์ เป็นต้น อัตราที่ต้องจ่าย คือ ร้อยละ 5 ของผลผลิตรวม ดังหลักฐานจากหะดิษที่จดบันทึกโดยบุคคอรีย์

ว่า สำหรับพืชที่ใช้น้ำฝนรด ตาน้ำ หรือลำคลอง หรืออาศัยลำต้นคูดน้ำ ต้องจ่ายชะกาด เศษหนึ่งส่วนสิบ (ร้อยละ10) และพืชที่ อาศัยการรดน้ำด้วยระหัด ต้องจ่ายชะกาด ครึ่งหนึ่งของเศษหนึ่งส่วนสิบ (ร้อยละ5)

3. ปศุสัตว์ เช่น แพะ แกะ วัว ควาย อูฐ เป็นต้น

อิสมาน จารง (2554) ได้กล่าวถึงชะกาดปศุสัตว์ว่า คือ อูฐ วัวควาย และ แพะแกะ ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

1) จำเป็นต้องจ่ายชะกาด สำหรับอูฐ วัวควาย และแพะแกะ หากเลี้ยงใน ลักษณะของการปล่อยให้กินหรือเล็มหญ้าตลอดทั้งปีหรือเป็นส่วนใหญ่ของปีในทุ่งหญ้าหรือใน ทะเลทรายที่เป็นที่อนุญาตให้เลี้ยงได้ (ไม่มีเจ้าของ) เมื่อครบพิกัดและเวียนครบรอบปีจำเป็นต้องจ่าย ชะกาดไม่ว่าจะเลี้ยงเพื่อรีดนม เพื่อขยายพันธุ์หรือเพื่อให้อ้วน โดยต้องจ่ายชะกาดตามพิกัดของสัตว์ แต่ประเภทและจะ ไม่มีการเก็บชะกาดจากเจ้าของปศุสัตว์โดยเลือกเฉพาะสัตว์ตัวที่ดีที่สุดหรือไม่ดีที่สุด แต่จะเก็บชะกาดจากสัตว์ที่มีลักษณะในระดับปานกลาง

2) หากอูฐ วัวควาย แพะแกะ และสัตว์ชนิดอื่นๆ รวมถึงนก ถูกเลี้ยงโดย ให้อาหารจากสวนของเจ้าของเอง หรือซื้อมา หรือเจ้าของหาอาหารมาให้กิน สัตว์เหล่านี้หากเลี้ยงไว้ เพื่อค้าขายและครบรอบปีให้ตราค่า หากถึงพิกัดจำเป็นต้องจ่ายชะกาดร้อยละ 2.5 แต่หากไม่ใช่มี เป้าหมายเพื่อการค้าขาย เช่น เลี้ยงไว้เพื่อรีดนมหรือขยายพันธุ์โดยเจ้าของเป็นผู้ให้อาหารเอง ถือว่าไม่มี ความจำเป็นต้องจ่ายชะกาดแต่อย่างใด

ศาสนาอิสลามกำหนดพิกัดของสัตว์ที่จำเป็นต้องจ่ายชะกาด ซึ่งมีที่มาจาก แบบฉบับอันดีงามของท่านรซูล (ซ.ล.) หรือบรรดาซอฮาบะฮ์ ดังหลักฐานที่รายงานจากท่านอนัสน์ เล่า ว่า ท่าน อุบัยกรได้เขียนหนังสือให้ท่านเมื่อครั้งที่ได้รับคำสั่งให้ไปประจำการที่แคว้นบะห์เรน ซึ่งมี ใจความว่า “ด้วยพระนามของอัลลอฮ์ผู้ทรงเมตตากรุณาเสมอ นี่คือการสั่งว่าด้วยชะกาดที่ท่านรซูล (ซ.ล.) ได้กำหนดเหนือปวงชนชาวมุสลิม ซึ่งเป็นบทบัญญัติที่อัลลอฮ์และรซูลของพระองค์ได้สั่งไว้ ดังนั้น ถ้ามุสลิมคนใดถูกเรียกเก็บมันอย่างถูกต้องก็จงให้มันไป และถ้าหากใครที่ถูกเรียกเก็บเกินกว่านั้น ก็จงอย่าให้ กล่าวคือ อูฐจำนวน 24 ตัวลงมา ทุกๆ 5 ตัวของอูฐให้จ่ายแพะ 1 ตัว ตั้งแต่ 25 ตัวถึง 35 ตัวให้ จ่ายอูฐตัวเมียอายุ 1 ปี 1 ตัว ตั้งแต่ 36 ตัวถึง 45 ตัวให้จ่ายอูฐตัวเมียอายุ 2 ปี 1 ตัว ตั้งแต่ 46 ตัวถึง 60 ตัวให้ จ่ายอูฐตัวเมียอายุ 3 ปี 1 ตัว ตั้งแต่ 61 ถึง 75 ตัวให้จ่ายอูฐตัวเมียอายุ 4 ปีหนึ่งตัว ตั้งแต่ 76 ถึง 90 ตัวให้ จ่ายอูฐตัวเมียอายุ 2 ปี 2 ตัว ตั้งแต่ 91 ถึง 120 ตัวให้จ่ายอูฐตัวเมียอายุ 3 ปี 2 ตัว ถ้ามากกว่า 120 ตัวให้จ่าย ดังนี้ คือ ในอูฐทุกๆ 40 ตัวนั้น จ่ายอูฐตัวเมียอายุ 2 ปี 1 ตัว ทุกๆ 50 ตัวจ่ายอูฐตัวเมีย 3 ปี 1 ตัวผู้ใดที่มี อูฐแค่ 4 ตัวก็ไม่ต้องจ่ายชะกาด เว้นแต่เจ้าของต้องการจะจ่ายโดยสมัครใจ เมื่อมีอูฐครบ 5 ตัวให้จ่าย แพะ 1 ตัว ส่วนชะกาดแพะแกะนั้นเฉพาะพวกสัตว์ที่หากินตามทุ่งหญ้าเอง ตั้งแต่ 40 ถึง 120 ตัวให้จ่าย ชะกาด 1 ตัว ตั้งแต่ 121 ถึง 200 ตัว ให้จ่ายชะกาด 2 ตัว ตั้งแต่ 201 ถึง 300 ตัวให้จ่ายชะกาด 3 ตัว

ถ้ามากกว่านั้น ทุกๆ 100 ตัวให้จ่ายชะกาด 1 ตัว ถ้าหากว่าแพะดังกล่าวไม่ครบ 40 ตัวแม้ว่าจะขาดแค่ตัวเดียวก็ตาม ก็ไม่ต้องจ่ายชะกาด เว้นแต่เจ้าของต้องการจะจ่ายโดยสมัครใจเอง (บุคคอรีย์ 2542, 235 หมายเลข 1454)

นอกจากนี้ยังมีรายงานจากท่านมุอาซ เล่าว่า เมื่อครั้งที่ท่านรซูล (ซ.ล.) ได้สั่งให้ไปประจำการที่เยเมน ท่านรซูล (ซ.ล.) ได้สั่งให้จับเก็บชะกาดจากวัวทุกๆ 30 ตัวให้เก็บชะกาดเป็นวัวตัวผู้หรือตัวเมียอายุ 1 ปี 1 ตัว และทุกๆ 40 ตัวให้เก็บชะกาดเป็นวัวตัวเมียอายุ 2 ปี 1 ตัว (อิศมาน จารง 2554, 3)

4. ขุมทรัพย์ที่พบได้ในแผ่นดิน (สินแร่และทรัพย์ที่ถูกฝังดินไว้)

สินแร่ หมายถึง สิ่งที่ถูกขุดพบจากพื้นดินและมีค่า ซึ่งไม่ใช่พืชพันธุ์ เช่น แร่ทองคำ แร่เงิน แร่เหล็ก ทับทิม และน้ำมันดิบ เป็นต้น ทรัพย์สินประเภทนี้จำเป็นต้องจ่ายชะกาดเช่นกัน ดังที่อัลลอฮ์ได้ตรัสในซูเราะฮ์ อัลบาคอเราะฮ์ อายะฮ์ที่ 267

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ

แปลความว่า : บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลาย จงบริจาคส่วนหนึ่งจากบรรดาสิ่งดีๆ ของสิ่งที่พวกเจ้าได้แสวงหาไว้ และจากสิ่งที่เราได้ให้ออกมาจากดินสำหรับพวกเจ้า และสุเจ้าอย่ามุ่งเอาสิ่งที่เลวจากมันมาบริจาค ทั้งๆ ที่พวกเจ้าเองก็มีใช้จะเป็นผู้รับมันไว้ นอกจากนี้พวกเจ้าจะหลับตาในการรับมันเท่านั้น และพึงรู้เถิดว่า แท้จริงอัลลอฮ์นั้นเป็นผู้ทรงมั่งมี ผู้ทรงได้รับการสรรเสริญ

เป็นที่เข้าใจและรับรู้กันอย่างชัดเจนว่าสินแร่ คือ ทรัพย์สินที่อัลลอฮ์ทรงบันดาลให้ออกมาจากดินเพื่อมวลมนุษย นักวิชาการอิสลามส่วนใหญ่ เห็นว่าการกำหนดพิกัดของทรัพย์สินประเภทนี้ จำเป็นเช่นกันในการจ่ายชะกาด โดยอัตราที่ต้องจ่ายเป็นชะกาด คือ ร้อยละ 2.5 ของทรัพย์ที่ขุดพบเมื่อเปรียบเทียบกับอัตราของเงินและทองคำ และทรัพย์สินประเภทนี้ไม่มีการกำหนดวาระ โดยต้องจ่ายชะกาดในขณะที่ขุดพบตามพิกัดทันที

ทรัพย์ที่ถูกฝังดินไว้ หมายถึง ทรัพย์สินที่ถูกขุดพบ ซึ่งถูกฝังไว้ในยุคก่อนศาสนาอิสลาม ไม่ว่าจะขุดพบในอาณาจักรอิสลามหรือไม่ ทรัพย์สินประเภทนี้อาจถูกจารึกสัญลักษณ์ต่างๆ ของชาวกาไฟร์ เช่น ชื่อกษัตริย์ ชื่อเจ้าของ ภาพของคน เทวรูป หรือรูปเคารพต่างๆ แต่ถ้าวางที่ที่ถูกจารึกไว้เป็นสัญลักษณ์ของมุสลิม เช่น ชื่อของบรรดานบี ชื่อผู้นำมุสลิมหรืออัลกุรอาน หรือไม่ปรากฏสัญลักษณ์โดยอยู่เลย เช่น ถ้วยจาน เครื่องประดับ สร้อย เป็นต้น ทรัพย์ทั้งหมดที่กล่าวมาถือว่า เป็นของสูญหาย ไม่สามารถนำมาครอบครองได้ จนกว่าจะประจักษ์ว่าผู้ใดเป็นเจ้าของ โดยเฉพาะทรัพย์สินของ

มุสลิมจะเป็นกรรมสิทธิ์แต่เจ้าของตลอดไป อัตราชะกาดของทรัพย์สินที่ไม่ใช่ของมุสลิม คือ หนึ่งส่วนห้าหรือร้อยละ 20 ของสิ่งที่ถูกขูดพบ โดยรัฐบาลจะนำไปใช้ในการทำนุบำรุงพัฒนาบ้านเมือง และส่วนที่เหลือหลังจากชะกาดแล้วจะเป็นกรรมสิทธิ์ของผู้ที่ขูดพบ (ซัซ หะซาเล็ม และคณะ 2550, 73)

ดังนั้น เมื่อถึงกำหนดเวลาต้องจ่ายชะกาด มุสลิมต้องคำนวณทรัพย์สินของเขา โดยรวมทรัพย์สินทั้งหมดที่มีอยู่อันได้แก่ ทุน กำไร สินค้าคงเหลือ ลูกหนี้ที่มั่นใจว่าจะชำระหนี้คืนอย่างแน่นอน และเงินสด จากนั้นเราต้องจ่ายหนี้ที่ค้างให้แก่เจ้าหนี้ แล้วจึงสามารถนำส่วนที่เหลือมาจ่ายชะกาด จำนวน 2.5 เปอร์เซ็นต์ (มูลค่าทรัพย์สินจำนวนขั้นต่ำที่ต้องจ่ายชะกาด มีมูลค่าเท่ากับน้ำหนักทองคำ 85 กรัม) ซึ่งรวมถึงสินแร่ต่างๆ ด้วยเช่นกัน ส่วนทรัพย์สินที่ขูดพบหากปรากฏว่าเป็นของคนมุสลิม ผู้ที่ขูดพบยังไม่สามารถครอบครองทรัพย์สินนั้นได้ จนกว่าจะทราบว่าใครเป็นเจ้าของ แต่หากว่าเป็นของคนกาไฟรให้จ่ายชะกาดหนึ่งส่วนห้าของทรัพย์สินที่ขูดพบ

สรุปได้ว่า ศาสนาอิสลามกำหนดชะกาดไว้ 2 ประเภทตามเป้าหมายของการใช้ประโยชน์ คือ อาหารและทรัพย์สิน ชะกาดอาหารเริ่มจ่ายในเดือนรอมฎอนจนกระทั่งก่อนละหมาดซุนนะฮ์อิติลฟีตรู ในวันอีด ส่วนชะกาดทรัพย์สินต้องจ่ายชะกาดเมื่อครบเงื่อนไขทั้งพิกัดและเวลา โดยต้นทุนในการผลิตจะมีผลต่อปริมาณทรัพย์สินที่ต้องจ่ายชะกาด

1.11 ผู้มีสิทธิรับชะกาด

ผู้มีสิทธิรับชะกาดที่อัลลอฮ์ได้บัญญัติไว้ในอัลกุรอานมีทั้งหมด 8 ประเภท ดังที่พระองค์ได้ทรงตรัสในซูเราะฮ์ ฮัจ-เตาบะฮ์ ฮายะฮ์ที่ 60

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ
وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةٌ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

แปลความว่า : แท้จริงชะกาดนั้นสำหรับบรรดาฟากิร (คนยากจน) มิสกิน (คนขัดสน) อามิล (เจ้าหน้าที่บริหารชะกาด) บรรดามุอัลลัฟ (มุสลิมใหม่) ที่ต้องโน้มน้าวใจให้สงบ อรริกอบ (เพื่อปลดปล่อยทาสให้เป็นไท) อัลฆอริมีน (เพื่อคนที่คิดหนีสิน) ฟิสะบีลิลลาฮ์ (ในหนทางของอัลลอฮ์) และอิบนุสะบิล (คนเดินทาง) ซึ่งถือเป็นความจำเป็นหนึ่งเพื่ออัลลอฮ์ อัลลอฮ์ทรงรอบรู้อีกทั้งทรงสามารถยิ่ง

ความหมายจากอัลกุรอานดังกล่าว สามารถขยายความถึงบุคคลที่มีความเหมาะสมที่จะได้รับชะกาด มี 8 ประเภท คือ

1. ฟากิร (อ่านว่า ฟา-กิด) หมายถึง คนอนาถา หรือ บุคคลที่ไม่ได้ครอบครองทรัพย์สินใดๆ เลย หรือไม่มียานการที่แน่นอน และไม่สามารถตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของ

คนได้ เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัยตามสมควร นี่เป็นทัศนะของนักนิติศาสตร์อิสลาม ส่วนมาก แต่แนวทางมัชฮับฮานาฟียุมีความเห็นว่า ผู้ยากจน หมายถึง ผู้ที่มีทรัพย์สินไม่ถึงจำนวนกำหนด ชะกาต พวกเขาไม่สภาพ่ำแย่กว่าผู้ขัดสน (มิสกิน) บางคนมีความเห็นตรงกันข้าม คือ มิสกินมีฐานะดี้อยกว่าฟาگیر (มุญีร มุฮัมหมัด 2551, 80)

2. มิสกิน หมายถึง คนขัดสน หรือบุคคลที่มีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีกว่าคนในประเภทที่ 1 โดยมีรายได้อยู่ในระดับที่มีความยากจน พวกเขาอาจมีงานทำที่แน่นอนและมีทรัพย์สินอยู่บ้างเล็กน้อย แต่ไม่อาจตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของตัวเองได้

เมื่อมีคนที่ยังอยู่ในประเภทที่ 1 และ 2 เราอาจจะใช้เกณฑ์ตัดสินผู้มีสิทธิได้รับชะกาต ดังต่อไปนี้ (บรรจง บินกาชัน 2547, 91)

1.) ระดับของความขัดสน คนที่อาจจะอดตายต้องได้รับชะกาตก่อน
2.) ความสัมพันธ์ของบุคคลนั้นกับผู้จ่ายชะกาต ญาติย่อมมีสิทธิได้รับก่อนผู้ที่ไม่ใช่ญาติ

3.) ระดับของความเคร่งครัดในศาสนาของผู้มีสิทธิได้รับชะกาต ตามที่ท่านรซูล (ซ.ล.) กล่าว “อย่าให้ใครกินอาหารของท่านนอกจากผู้มีคุณธรรม”

4.) มีแหล่งเงินทุนสำหรับคนยากจนและคนขัดสนเป็นการเฉพาะหรือไม่

3. อามิล หมายถึง ผู้เก็บชะกาตมีสิทธิได้รับชะกาตเนื่องจากการบริการของเขา

4. มุอัลลัฟ หมายถึง คนที่เพิ่งเข้ารับอิสลามใหม่ๆ รวมถึงผู้ที่มีแนวโน้มจะเข้ารับนับถือศาสนาอิสลาม พวกเขาจะได้รับเงินชะกาตเพื่อกระชับสัมพันธ์ความเป็นพี่น้องและเพื่อกล่อมเกลาคิดใจเขาให้มีความมั่นคงกับศาสนาอิสลามตลอดไป เนื่องจากบางครั้งมุสลิมใหม่หลายคนตกอยู่ในภาวะถูกตัดขาดจากครอบครัวเมื่อเข้ามารับนับถือศาสนาอิสลาม

5. อ็รริกอบ หมายถึง บ่าวทาสที่ต้องการปลดปล่อยให้เป็นอิสระ ซึ่งปัจจุบันระบบทาสได้ถูกยกเลิกไปแล้ว ดังนั้นจึงเปรียบเทียบกับรูปแบบของการตกเป็นทาสในทางอ้อม เช่น มุสลิมที่ถูกกดขี่ข่มเหง มุสลิมที่ถูกคุมขังทางการเมืองโดยไม่ได้รับความเป็นธรรม เป็นต้น

6. อัลฆอริมีน หมายถึง คนมีหนี้สิน อันเกิดจากการประกอบกิจการงานที่ไม่ผิดต่อแนวทางแห่งศาสนาอิสลาม

7. ฟิสะบิลิลลาฮฺ คือ ครอบคลุมกิจกรรมต่างๆ ที่อยู่ในลักษณะของการเผยแผ่ศาสนาอิสลาม รวมถึงการสร้างโรงพยาบาล ศูนย์เด็กกำพร้า สถานสงเคราะห์ สถาบันทางการศึกษา การให้ทุนการศึกษาแก่นักศึกษา เป็นต้น

8. อับนุสะบีล หมายถึง ผู้ที่กำลังเดินทางและประสบกับปัญหาเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ซึ่งการเดินทางต้องไม่มีเป้าหมายเพื่อทำในสิ่งที่ต้องห้ามของศาสนาอิสลาม

โดยสรุป ผู้มีสิทธิได้รับชะกาดข้างต้น ประกอบไปด้วยเหตุผลสำคัญ คือ

1. เพราะความยากจน (ประเภทที่ 1 และ 2)
2. เพราะสถานภาพภาพเฉพาะ (ประเภทที่ 4, 5, 6 และ 8)
3. เพราะการบริการ (ประเภทที่ 3)
4. เพราะการทำงานเพื่อสถาปนาศาสนาอิสลาม (ประเภทที่ 7)

เมื่อพิจารณาตามเหตุผลหลัก จะเห็นได้ว่าอิสลามให้การช่วยเหลือแก่ผู้เดือดร้อนโดยมองรอบด้านครอบคลุมกลุ่มบุคคลต่างๆ ทั้งในแง่ของรายได้ สถานภาพทางสังคม ความแตกต่างทางด้านชนชั้น รวมทั้งผู้ที่ทำงานเพื่อศาสนา และยังรวมถึงผู้ที่ต้องบริหารจัดการเพื่อให้กองทุนชะกาดมีประสิทธิภาพ ซึ่งถือเป็นค่าใช้จ่ายในการปฏิบัติงาน ศาสนาอิสลามมีความปรารถนาให้กลุ่มบุคคลเหล่านี้มีคุณภาพชีวิตที่ดี ได้รับชะกาดจากผู้ที่มีมั่งมี ได้รับการช่วยเหลือเมื่อประสบปัญหา ทั้งนี้เพื่อลดช่องว่างความแตกต่างของคนในสังคม

กล่าวสรุปได้ว่า การศึกษาทบทวนเอกสารความรู้ทั่วไปและแนวคิดเกี่ยวกับชะกาด เพื่อนำองค์ความรู้จากอัลกุรอาน อัลหะดีษ ตำรานิติศาสตร์อิสลาม รวมไปถึงเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องชะกาด มาเป็นการวางแนวทางในการกำหนดแนวทางสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนาม รวมไปถึงการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับ เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่ถูกต้องตามปรากฏการณ์การจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสจากกองทุนชะกาดในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ พร้อมทั้งสามารถนำเสนอแนวทางการพัฒนากองทุนชะกาดบนพื้นฐานของอัลกุรอานและแบบฉบับอันดีงามของท่านรซูล (ซ.ล.)

2. ความรู้ทั่วไปและแนวคิดเกี่ยวกับสวัสดิการ

2.1 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสวัสดิการสังคม

งานสวัสดิการสังคมเป็นนโยบายหลักในการพัฒนาประเทศอยู่เสมอไม่ว่ารัฐบาลชุดใดสมัยใดต่างมีจุดมุ่งหมายที่จะพยายามขจัดทุกข์บำรุงสุขและยกระดับคุณภาพชีวิตเพื่อสร้างความอยู่ดีกินดีให้กับประชาชน ดังจะเห็นได้ชัดเจนจากการกำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทุกฉบับ ซึ่งจะสามารถปฏิบัติได้ในขอบเขตแค่ไหน ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยพื้นฐานทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของประเทศเป็นประการสำคัญ

การจัดทุกซ์บำรุงสุขเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับประชาชน หมายความว่า การสร้างสวัสดิการสังคม (Social Welfare) แก่ประชาชน เพื่อให้สังคมมีความมั่นคง อย่างไรก็ตามสถานภาพทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของประเทศย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมไทยที่ถือว่าเป็นสังคมที่เต็มไปด้วยความเปลี่ยนแปลง (Transitional Society) อย่างรวดเร็ว บางครั้งทำให้ประชาชนปรับตัวตามความเปลี่ยนแปลงไม่ทัน ดังนั้นขอบเขตของการให้บริการทางสวัสดิการสังคมจึงขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่เป็นอยู่ในขณะนั้นด้วย (สุเทพ เชาวลิต 2527, 3)

สวัสดิการสังคมเป็นหน้าที่หลักของรัฐบาลหรือคณะผู้บริหารประเทศที่ต้องจัดให้กับประชาชนอย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกันตามความจำเป็น เพื่อสร้างความกินดีอยู่ดีและมีคุณภาพชีวิตตามมาตรฐานสังคมในระดับที่ประชาชนมีความปลอดภัยในการดำรงชีวิต ส่งเสริมประชาชนให้ตระหนักและรักศักดิ์ศรีความเป็นพลเมืองของประเทศในลักษณะที่ใช้ได้จริง พร้อมทั้งมีรูปแบบสอดคล้องกับวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีและสภาพการณ์ในปัจจุบัน

2.2 ความหมายของสวัสดิการสังคม

นิยามของคำว่า “สวัสดิการสังคม” ได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลากหลาย เช่น จิตรา วีรบุรินท์ และสุดจิต เจนนพกาญจน์ (2550, 275) อ้างถึงในหนังสือสังคมมนุษย์ว่า วอลเตอร์ เอ ฟไรด์แลนเดอร์ (Walter A. Friedlander) ให้ความหมายของคำว่าสวัสดิการสังคมสอดคล้องกับที่องค์การสหประชาชาติ (The United Nations) ได้ให้คำจำกัดความเอาไว้ กล่าวคือ สวัสดิการสังคมหมายถึง ระบบบริการสังคม และสถาบันที่จัดขึ้นอย่างมีระเบียบ เพื่อช่วยให้บุคคลแต่ละคน แต่ละกลุ่ม มีมาตรฐานของชีวิตและสุขภาพอนามัยในระดับที่พึงพอใจ ตลอดจนมีสัมพันธภาพส่วนตัว และมีสัมพันธภาพทางสังคม ที่เปิดโอกาสให้แต่ละคน แต่ละกลุ่มมีความสามารถในการพัฒนาตนเองและกลุ่มได้อย่างเต็มที่ พร้อมทั้งมีโอกาสสร้างความกินดีอยู่ดีของแต่ละคน แต่ละกลุ่ม ให้สอดคล้องกับความต้องการของครอบครัวและชุมชน

คณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติโดย ทศนีย์ ลักษณะานิช (2545, 13) ให้ความหมายคำว่า “สวัสดิการสังคม” หมายถึง ระบบการจัดบริการสังคม เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาทางสังคมและพัฒนาสังคม รวมทั้งการส่งเสริมความมั่นคงทางสังคม เพื่อให้ประชาชนสามารถดำรงชีวิตได้ในระดับมาตรฐาน โดยบริการดังกล่าวจะต้องตอบสนองความต้องการพื้นฐานของประชาชนให้ได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ทั้งในด้านการศึกษาที่ดี การมีสุขภาพที่ดี การมีบ้านพักอาศัยที่แข็งแรง การมีงานทำที่มั่นคง การมีรายได้ที่แน่นอน การมีสวัสดิการแรงงาน การมีความมั่นคงทางสังคม การมีกิจกรรมนันทนาการและบริการสังคมทั่วไป โดยระบบบริการสังคมต้องคำนึงถึงการเข้ามามีส่วนร่วมในระบบการจัดบริการทางสังคมทุกระดับ

กิติพัฒน์ นพัทธมกุล และคณะ (2544, 1) อธิบายนิยามของคำว่า “สวัสดิการสังคม” ตามที่เทอร์เนอร์ (Turner 1974, 19) ได้กล่าวไว้ว่า สวัสดิการสังคมเป็นความพยายามส่งเสริมให้ประชาชนมีมาตรฐานความเป็นอยู่ขั้นพื้นฐานที่มั่นคง โดยครอบคลุมการบริการกับบุคคลและชุมชน ในลักษณะการพัฒนาสังคม และการเสริมสร้างให้บุคคลสามารถเผชิญกับสภาพปัญหาทางร่างกาย จิตใจ เศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนการพยายามขจัดสภาวะที่พึ่งตนเองไม่ได้ของประชาชนให้หมดไป

จิตรา วีรบุรินทร์ และสุจิต เจนนพกาญจน์ (2550, 275) อธิบายคำว่าของระพีพรรณ คำหอม ว่า “สวัสดิการสังคม” หมายถึง ระบบการจัดสรรบริการทางสังคมในลักษณะของ โครงการ หรือ บริการต่างๆ ให้กับทุกคนในสังคม โดยเน้นสิทธิความเท่าเทียมกันในการเข้าถึงบริการ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคม เกิดผลต่อการพัฒนาสังคมโดยรวม รวมทั้งการสร้างให้เกิดระบบความมั่นคงทางสังคมแก่ทุกคน

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า สวัสดิการสังคมเป็นระบบการจัดบริการทางสังคมซึ่งเกี่ยวกับการป้องกัน การแก้ไขปัญหา การพัฒนา และการส่งเสริมความมั่นคงทางสังคม เพื่อตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของประชาชน ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและพึ่งตนเองได้อย่างทั่วถึง เหมาะสม เป็นธรรมและให้เป็นไปตามมาตรฐาน ทั้งด้านการศึกษา สุขภาพ ที่อยู่อาศัย การทำงานและการมีรายได้ นันทนาการ กระบวนการยุติธรรม และบริการสังคมทั่วไป โดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิที่ประชาชนต้องได้รับ และการมีส่วนร่วมในการจัดสวัสดิการสังคมทุกระดับ

2.3 ความเป็นมาของสวัสดิการสังคม

สวัสดิการสังคมได้รับการสถาปนามาในรูปแบบของรัฐสวัสดิการ ในระยะเริ่มแรกพบในประเทศจีน ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 11 สมัยราชวงศ์ซ่ง โดยหวังอันสื่อ (Wang Anshi) เชื่อว่ารัฐต้องรับผิดชอบในการจัดสิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิตให้แก่ประชาชน จากแนวคิดดังกล่าวนำไปสู่การริเริ่มของรัฐบาลในการให้บริการสินเชื่อเพื่อการเกษตรแก่เกษตรกรในชนบทที่ยากจน การปฏิรูปดังกล่าวถูกเรียกว่า “กฎหมายใหม่” (New Law) หรือ “ซินฟา” (Xin Fa) (สุรินทร์ จีวิศิษฏ์ 2550, 12)

ตัวอย่างรัฐสวัสดิการสมัยใหม่ (Modern Welfare State) ในระยะแรกๆ เริ่มขึ้นในช่วงคริสต์ศักราช 1930 ในประเทศเยอรมนีและประเทศนิวซีแลนด์ โดยประเทศเยอรมันเป็นประเทศแรกที่มีระบบรัฐสวัสดิการสมัยใหม่ (Modern Welfare State) ซึ่งที่มาของการเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่ระบบรัฐสวัสดิการในประเทศเหล่านี้ มาจากการดำเนินการเพื่อรองรับปัญหาการเกิดภาวะเศรษฐกิจถดถอยอย่างรุนแรง ซึ่งรัฐสวัสดิการถือเป็น “ทางเลือกสายกลาง (Middle Way) ระหว่างระบบคอมมิวนิสต์ (Communism) และระบบทุนนิยม (Capitalism) โดยการจัดบริการทางสังคมเพื่อให้ความรู้และให้

ความคุ้มครองตั้งแต่เกิดจนกระทั่งเสียชีวิต ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศส่วนใหญ่ในยุโรป เริ่มเปลี่ยนแปลงการจัดระบบบริการทางสังคมจากรูปแบบการให้ความคุ้มครองเฉพาะกลุ่ม (Partial or Selective Provision of Social Service) ไปสู่รูปแบบการให้ความคุ้มครองแบบถ้วนหน้าสำหรับประชาชนทุกคน (Comprehensive Coverage)

รัฐสวัสดิการสมัยใหม่ (Modern Welfare State) ได้พัฒนาเป็นลำดับอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนถึงปัจจุบัน สวัสดิการสังคมรูปแบบใหม่แตกต่างจากรูปแบบในสมัยเริ่มแรก ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของคนยากจน เป็นสวัสดิการแบบถ้วนหน้า (Universal) ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ การพัฒนาระบบประกันสังคมในประเทศเยอรมันภายใต้อิทธิพลแนวคิด Bismarck นอกจากนี้ รัฐสวัสดิการบางรูปแบบ เช่น ในประเทศแถบสแกนดิเนเวียพัฒนาไปสู่การจัดสวัสดิการสังคมในรูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชน (Mutualist) และบางประเทศจัดระบบโดยภาครัฐ อย่างไรก็ตามรัฐสวัสดิการไม่ได้หมายถึงการที่รัฐจัดระบบความคุ้มครองทางสังคม (Social Protection) เท่านั้น แต่เป็นการผสมผสานระบบที่กำลังขับเคลื่อนอยู่ในสังคม ดังที่นักสังคมวิทยา T.H.Marshall ได้นิยาม “รัฐสวัสดิการ” ไว้ว่า เป็นการผสมผสานระหว่างระบบประชาธิปไตย ระบบสวัสดิการและระบบทุนนิยม

ระบบรัฐสวัสดิการในปัจจุบันนี้ได้ขยายขอบเขตออกไปเป็นการให้สิทธิประโยชน์ในรูปแบบตัวเงิน (Cash Welfare Benefits) เช่น บำนาญชราภาพ เงินช่วยเหลือกรณีว่างงาน เป็นต้น และสิทธิประโยชน์สาธารณสุขในรูปแบบให้บริการ (In-Kind Welfare Services) เช่น บริการด้านสาธารณสุข บริการเกี่ยวกับการดูแลเด็ก (Childcare) เป็นต้น โดยการจัดสิทธิประโยชน์ทั้ง 2 รูปแบบดังกล่าว จะเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งของระบบสวัสดิการในการจัดการชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้มีความเท่าเทียมกันมากขึ้น รวมถึงมีอิทธิพลต่อการบริโภคและการใช้จ่ายของประชาชนภายในประเทศ

2.4 หลักการของสวัสดิการสังคม

ระพีพรรณ คำหอม (2545, 23) ได้ให้หลักการของงานสวัสดิการสังคมไว้ 4 ประการ ตามที่ดอนนิสันและ ทิทมัสส์ (Donnison 1961 And Titmuss 1974) ได้กล่าวไว้ คือ

1. การจัดสวัสดิการสังคมต้องคำนึงถึงปัญหาหรือความต้องการบริการหรือความจำเป็น (Needs) ของประชาชน ช่องทางการจัดสวัสดิการสังคมมี 5 ส่วน ได้แก่ ครอบครัว เครือญาติ นายจ้าง องค์กรกุศล และรัฐบาล การจัดสวัสดิการสังคมจึงเกี่ยวข้องข้องกับการใช้มาตรการด้านกฎหมาย มาตรการด้านภาษีอากร รวมทั้งด้านการกระจายรายได้

2. การใช้มาตรการงานสวัสดิการจากงานอาชีพ (Occupational Measure) โดยใช้หลักการสากล (Universal Coverage) ให้ครอบคลุมเฉพาะกลุ่มเป้าหมาย พร้อมทั้งกำหนดคุณสมบัติของผู้มีสิทธิรับบริการสวัสดิการ

3. การใช้มาตรการบริการสังคม (Social Services Measure) ในฐานะพลเมืองของประเทศ ประชาชนมีสิทธิได้รับบริการสังคมจากรัฐบาล เพื่อให้การดำรงชีวิตของประชาชนมีความมั่นคงทางสังคมและรู้สึกปลอดภัย

4. ระบบการจัดสวัสดิการสังคมมี 3 ด้าน ได้แก่ การสังคมสงเคราะห์ การประกันสังคม และการบริการสังคมแก่ประชาชน

ระพีพรรณ คำหอม (2545, 23) ได้อ้างถึงคำกล่าวของมาสโลว์ (Maslow) เกี่ยวกับความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ว่ามี 5 ด้าน ได้แก่ ความต้องการทางกายภาพ ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย ความต้องการเป็นเจ้าของและความรัก ความต้องการมีชื่อเสียง รวมทั้งความต้องการประสบความสำเร็จในชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับที่ ฮักแมน (Hugman n.d.) ได้กล่าวว่า หลักการให้คุณค่าการจัดสวัสดิการสังคมต้องคำนึงถึงความต้องการ (Needs) ของประชาชนเป็นหลัก

หลักการของสวัสดิการสังคมนั้นคำนึงถึงความต้องการของผู้ที่รับความช่วยเหลือ โดยต้องเริ่มจากเรื่องที่มีความจำเป็นและสำคัญที่สุดในการดำรงชีวิต จนนำไปสู่การพัฒนาในรูปแบบการประกันหรือการบริการทางสังคม

2.5 ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมสงเคราะห์กับสวัสดิการสังคม

การสังคมสงเคราะห์ (Social Work) เป็นความรู้ที่ชี้นำแนวทางหรือเครื่องมือที่สำคัญ (As a Tool) ของการจัดบริการสังคมเพื่อสร้างสภาพความเป็นอยู่ที่ดี (Well-Being) ให้กับประชาชนในสังคมหรือที่เรียกว่า สวัสดิการสังคม (Social Welfare)

ทัศนีย์ ลักษณะภิชนัชช (2545, 16) ได้อ้างถึงคำกล่าวของเจมส์ มิดซ์ลีย์ (James Midgley, 1997) ว่า สถาบันสวัสดิการสังคม (Social Welfare Institutions) ได้นำวิชาชีพด้านสังคมสงเคราะห์ (Professional Social Work) มารวมกับงานด้านสวัสดิการสังคม (Social Welfare) ตั้งแต่กลางศตวรรษที่ 19 เนื่องจากสังคมสงเคราะห์เป็นวิธีการเข้าไปช่วยแก้ปัญหาสังคม ซึ่งนักสังคมสงเคราะห์ได้ถูกฝึกอบรมมาอย่างดีต่อการช่วยเหลือบุคคลและครอบครัวให้สามารถจัดการกับปัญหาของตนเองได้ ภาพของสังคมสงเคราะห์จึงถือว่าเป็นวิชาชีพหนึ่ง (Professionalism) ที่ปรากฏชัดเจนในประเทศอุตสาหกรรมตะวันตก สังคมสงเคราะห์เป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดของสถาบันวิชาชีพสวัสดิการสังคม (The Professional Social Welfare Institution) แต่หน้าที่ทางสังคมสงเคราะห์ด้านอื่นๆ เช่น การศึกษาและสาธารณสุขยังได้รับการขับเคลื่อนโดยกลุ่มวิชาชีพอื่นอีกเช่นกัน

ปัจจุบันสังคมสงเคราะห์ในฐานะที่เป็นวิชาชีพนอกจากการช่วยเหลือบุคคลและครอบครัวแล้ว นักสังคมสงเคราะห์ยังผูกพันในกิจกรรมอื่นๆ ที่ส่งเสริมงานด้านสวัสดิการสังคมด้วยการรวมงานด้านการจัดระเบียบชุมชน งานด้านที่อยู่อาศัย การบริหารงานบริการสังคม (Social Service Administration) การวางแผนทางสังคม (Social Planning) ยิ่งไปกว่านั้น นักบริหารสังคม (Social Administration) และผู้กำหนดนโยบายสังคม (Social Policy Makers) ที่ทำงานอยู่ในภาครัฐถูกนำมารวมเข้าไว้ในสถาบันสวัสดิการสังคม เห็นได้จากสมาคมประชาสงเคราะห์อเมริกัน (The American Public Welfare Association) และสมาคมนโยบายสังคมอังกฤษ (The British Social Policy Association) ในประเทศสหรัฐอเมริกาและบางประเทศในทวีปยุโรปที่มีสถานประกอบการพาณิชย์ (Commercial Enterprises) ได้จัดให้มีบริการสวัสดิการสังคม โดยใช้ฐานของการค้ากำไร (For-Profit) มากกว่าเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น (Altruistic) ซึ่งเป็นเรื่องที่ถูกเถียงกันมากกว่าคิออุดมการณ์ของสวัสดิการสังคมที่มุ่งช่วยเหลือผู้อื่นมากกว่าที่จะคิดถึงผลประโยชน์หรือผลตอบแทน แต่ฝ่ายการค้าเห็นว่าสวัสดิการสังคมโดยการทำการค้าจะให้ประสิทธิภาพที่สูงกว่าการให้บริการจากรัฐ

นอกจากนี้ยังมีอีกแนวคิดหนึ่งในการส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์ คือการพัฒนาสังคม (Social Development) ซึ่งแตกต่างจากสองแนวคิดแรกโดยมีแนวคิดของการเชื่อมโยงโครงการทางสังคม (Social Programs) เข้าไปโดยตรงที่พลวัตของกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจ (A Dynamic Process Of Economic Development) และเชื่อว่าสวัสดิการสังคมจะดีขึ้นได้ด้วยวิธีการพัฒนาสังคมควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจ เพราะจะทำให้เกิดการสร้างงาน การสร้างรายได้ และยกระดับมาตรฐานการครองชีพ โครงการสวัสดิการสังคมทางการแก้ไขด้านคุณภาพชีวิตของประชาชน และการบริโภคจะเพิ่มขึ้นได้ต่อเมื่อประชาชนมีส่วนร่วมกับการพัฒนาเศรษฐกิจ โครงการเหล่านี้เป็นสิ่งที่มีความจำเป็นและเป็นที่น่าพึงพอใจที่แนวคิดนี้ได้มีบทบาทในการกำหนดนโยบายด้านสังคม มีผลให้การกำหนดนโยบายสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่การสร้าง “สวัสดิการสังคมที่มีผลิตภาพ” (Productivist Social Welfare)

กระบวนการรู้ด้านสังคมสงเคราะห์ถูกนำมาเป็นแนวทางปฏิบัติในการจัดสวัสดิการให้สามารถเข้าถึงประชาชนได้อย่างตรงเป้าหมาย อีกทั้งผู้ที่เกี่ยวข้องในด้านการพัฒนาสังคมต่างเข้ามามีส่วนร่วมในการวางนโยบายด้านสวัสดิการสังคม ในกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมได้กำหนดระดับสวัสดิการตามอัตราของผลกำไรที่ได้รับ อันเนื่องจากการพัฒนาระบบสวัสดิการที่มีประสิทธิภาพจะมีความเกี่ยวพันกับความเจริญก้าวหน้าทางด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ

สถาบันสวัสดิการสังคมที่มีความแตกต่างกันเหล่านี้ ต่างมุ่งส่งเสริมสภาพความเป็นอยู่ที่ดีของบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสังคม กระทำหน้าที่อันสลับซับซ้อนเพื่อให้ได้มาซึ่งสวัสดิการที่มี

ประสิทธิภาพและสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน อันเป็นการขมวดมาตรฐานการครองชีพของประชาชนให้ไปสู่ระดับที่เป็นมาตรฐานทางสังคม

2.6 แนวคิดสวัสดิการสังคมตามหลักศาสนาอิสลาม

อิสลามเป็นศาสนาที่มีความครอบคลุมในทุกมิติในการดำรงชีวิตของมนุษย์ทั้งทางด้านจิตวิญญาณและวัตถุ โดยได้วางรากฐานการดำรงชีวิตทุกๆ ด้านในสังคมให้กับมนุษย์ และกำหนดให้ชะกาดเป็นสวัสดิการสังคมที่มีความผูกพันรั้งกับอัลลอฮ์ คำว่า สวัสดิการ ในภาษาอาหรับมาจากคำว่า “อิตตาคาฟูล” หมายถึง การดูแลปกป้อง การตอบแทนและการให้สวัสดิการ (อับดุลรอซิด เจมะ และคณะ 2545, 6)

อับดุลรอซิด เจมะ และคณะ (2545, 6) ได้อธิบายความหมายของสวัสดิการสังคมตามที่มุฮัมหมัดอาบูชะฮ์เราะฮ์ (1964, 7) ได้สรุปไว้ว่า สวัสดิการสังคม คือการที่ปัจเจกบุคคลแต่ละคนในประเทศได้ให้การดูแลสังคมของเขา อันเป็นภารกิจของปัจเจกบุคคลที่มีความสามารถ มีอำนาจหรือมีศักยภาพในการช่วยเหลือสังคม ต้องให้การคุ้มครองและปกป้องประโยชน์ของปัจเจกบุคคลในสังคม อันรวมถึงหน้าที่ในการปกป้องภัยพิบัติต่างๆ อีกด้วย ซึ่งการปฏิบัติหน้าที่ในด้านนี้ให้สวัสดิการสังคมนั้นเป็นไปตามแบบฉบับอันดีงามของท่านรซูล (ซ.ล.) ที่ได้กล่าวไว้ โดยมีความหมายว่า “ในบรรดาศรัทธาชนด้วยกันนั้นเปรียบเสมือนสิ่งก่อสร้างที่ต่างประคับประคองซึ่งกันและกันอย่างมั่นคง” (มุสลิม 2543, 230 หมายเลข 6585) ซึ่งการให้สวัสดิการแก่สังคมนั้น ถือเป็นหน้าที่ของปัจเจกบุคคลผู้มีความสามารถทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน โดยพื้นฐานของการที่จะต้องปฏิบัติหน้าที่และรับสิทธิจากปัจเจกบุคคลในสังคมด้วยกัน

นอกจากนั้น อับดุลรอซิด เจมะ และคณะ (2545, 6) ได้อ้างถึงคำกล่าวของอับดุลลอฮ์ นาสีฮ์ อุลวาล (1917, 20) ว่า ตามหลักศาสนาอิสลามนั้น ระบบสวัสดิการสังคมถือเป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคมอิสลาม ซึ่งระบบของสวัสดิการสังคมในอิสลามนั้น มีความหมายที่กว้าง สมบูรณ์และครอบคลุมในทุกๆ ด้าน ได้แก่

1. ด้านอุดมการณ์ โดยการฝึกให้ปัจเจกบุคคลในสังคม มีความรู้สึกรับผิดชอบต่อสังคมร่วมกัน
2. ด้านจริยธรรม โดยการฝึกให้ปัจเจกบุคคลมีบุคลิกภาพที่สมบูรณ์ในฐานะที่เป็นผู้ที่ต้องรับผิดชอบต่อสังคม
3. ด้านจิตวิญญาณ โดยการปลูกฝังให้เป็นสังคมที่มีจิตวิญญาณและนิสัยแห่งสวัสดิการ เป็นแบบแผนของพฤติกรรมในวิถีชีวิตทางสังคม
4. ด้านระบบความสัมพันธ์และการเกื้อกูลกันในระดับครอบครัว

5. ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ทั้งความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับองค์กรของสังคม และระหว่างองค์กรของสังคมกับปัจเจกบุคคล ระหว่างเครือญาติในครอบครัว และระหว่างมวลมนุษย์ด้วยกัน

6. ด้านความสัมพันธ์ทางทรัพย์สิน

7. ด้านระบบเศรษฐกิจ

8. ด้านการปกป้องจริยธรรมและคุณธรรมของคนในสังคม

อับลอรอซิด เจมะ และคณะ (2545, 73) ได้อธิบายจุดมุ่งหมายสำคัญของการจัดระบบสวัสดิการสังคมตามหลักศาสนาอิสลามว่า ระบบสวัสดิการสังคมอิสลามนั้น มีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อพัฒนาความเป็นอยู่ และยกระดับคุณภาพการดำรงชีวิตของมนุษย์ด้วยกัน การประกันให้มนุษย์มีชีวิตความเป็นอยู่อย่างสงบสุข มีความมั่นคงในอุดมการณ์ ชีวิตและทรัพย์สิน เพื่อสร้างความปลอดภัย และการมีชีวิตที่สุขสมบูรณ์

มุฮัมหมัด อามีน บินกาซัน (2522, 36) ได้อธิบายบทบาทของบัยตุลมาล ในการให้สวัสดิการแก่สังคมว่า หนึ่งในบรรดาบัยตุลมาลที่มีบทบาทในการให้สวัสดิการแก่สังคมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คือ บัยตุลมาลอัลมุสลิมิน ซึ่งเป็นคลังสาธารณะของชาวมุสลิมทั้งปวง อันมีชะกาตเป็นองค์ประกอบสำคัญของรายได้หลัก ตามความจริงแล้วในรัฐหรืออาณาจักรอิสลาม บัยตุลมาลมิใช่เฉพาะพลเมืองมุสลิมเท่านั้น แต่มีหน้าที่รวมไปถึงการจัดสวัสดิการให้แก่ประชาชนทุกคนที่อยู่ภายในราชอาณาจักรโดยไม่คำนึงถึงชนชั้น สีผิว หรือลัทธิความเชื่อทางศาสนา

ดังนั้นจึงสามารถกล่าวได้ว่า สวัสดิการชะกาตเป็นส่วนหนึ่งของระบบสวัสดิการสังคมในศาสนาอิสลามที่มุ่งเน้นการสร้างสวัสดิการในรูปแบบการดูแลปกป้องบุคคลในสังคม ซึ่งเป็นภารกิจของปัจเจกบุคคลผู้ที่มีความสามารถ โดยที่หลักสวัสดิการสังคมนั้น ได้ครอบคลุมตั้งแต่ระดับอุดมการณ์ของสังคม จริยธรรมของบุคคลในสังคม พฤติกรรมของการใช้ชีวิตในสังคม โดยมีความศรัทธาต่ออัลลอฮ์เป็นแกนกลาง และการช่วยเหลือด้วยทรัพย์สินเป็นกลไกในการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ เพื่อให้ผู้มีสิทธิ์รับชะกาตสามารถใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุข

กล่าวสรุปได้ว่า การศึกษาทบทวนเอกสารความรู้ทั่วไปและแนวคิดเกี่ยวกับสวัสดิการ เพื่อนำองค์ความรู้เกี่ยวกับสวัสดิการมาเป็นการวางแนวทางในการกำหนดแนวทางสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนาม รวมไปถึงการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับ เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่ถูกต้องตามปรากฏการณ์การจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสจากกองทุนชะกาตในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ พร้อมทั้งสามารถนำเสนอแนวทางการพัฒนากองทุนชะกาตตามองค์ความรู้และแนวคิดเกี่ยวกับสวัสดิการ

3. ทฤษฎีสถิติภาพการพัฒนาและการแพร่กระจาย (Development Potential Diffusion Theory)

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2551, 14-19) นักสังคมวิทยาและนักวิชาการด้านการพัฒนาชุมชนของไทย ได้เสนอทฤษฎีสถิติภาพการพัฒนาและการแพร่กระจายว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้สังคมพัฒนาได้ มี 6 ประการ สรุปได้ดังนี้

1. ทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resource) หมายถึง สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ แร่ธาตุ ป่า เป็นต้น ทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการพัฒนา เพราะสามารถนำไปใช้เป็นทุนในการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนให้สูงขึ้นได้ สังคมใดมีทรัพยากรธรรมชาติมากจะสามารถยกระดับการพัฒนาได้มาก แต่หากว่าสังคมใดมีทรัพยากรธรรมชาติน้อย ขาดการบริหารจัดการที่ดี และมีปริมาณไม่เพียงพอต่อความต้องการชุมชน อาจนำไปสู่การแย่งชิงหรือกักตุนทรัพยากรธรรมชาตินั้นเอาไว้ ส่งผลกระทบให้สังคมขาดการพัฒนาและอาจเป็นสาเหตุให้เกิดปัญหาสังคมหลายๆด้าน ขึ้นมาได้

2. ทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource) โดยเฉพาะมนุษย์ในวัยแรงงาน สังคมใดมีมนุษย์ในวัยแรงงานมาก สังคมนั้นสามารถยกระดับการพัฒนาได้มาก เพราะเป็นกำลังแรงงานที่สามารถใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาได้มาก การพัฒนาศักยภาพของทรัพยากรมนุษย์จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการเริ่มต้นการพัฒนาสังคม สังคมที่ขาดแคลนทรัพยากรมนุษย์อาจเกิดปัญหาหรือเป็นอุปสรรคในการพัฒนาสังคมได้เช่นกัน สังคมที่มีทรัพยากรมนุษย์มากแต่ขาดคุณภาพจะไม่สามารถพัฒนาไปได้ ดังนั้นปริมาณและคุณภาพของทรัพยากรมนุษย์จะต้องมีควบคู่กัน ไปในการพัฒนาสังคม

3. องค์กรทางสังคม (Social Organization) หมายถึง กลุ่มคนประเภทต่าง ๆ ในสังคม ต้องมีความสัมพันธ์ทางสังคม มีหน้าที่ มีแบบแผนพฤติกรรมภายใต้กฎระเบียบทางวัฒนธรรม เช่น กลุ่มทางสังคม ครอบครัว ชุมชน กลุ่มสมาคมต่าง ๆ สังคมมนุษย์ เป็นต้น องค์กรทางสังคมที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนามาก คือ กลุ่มสมาคมต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นเพื่อร่วมกันดำเนินกิจกรรมเฉพาะอย่าง หรือหลายอย่าง เพราะองค์กรทางสังคมเหล่านี้จะช่วยทำให้เกิดพลังหรือศักยภาพในการพัฒนาสังคม สามารถดำเนินกิจกรรมพัฒนาที่ต้องใช้คนเป็นจำนวนมากได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากเกิดความร่วมมือ ช่วยกันคิด ร่วมกันพิจารณาอย่างรอบคอบ

4. ภาวะผู้นำ (Leadership) ผู้นำเป็นบุคคลที่มีคุณภาพ สามารถรวมคนในรูปของกลุ่มและองค์กรต่าง ๆ ได้ทำให้เกิดศักยภาพในการพัฒนามากขึ้น และผู้นำสามารถทำให้คน กลุ่มองค์กร อุทิศตนให้กับกิจกรรมการพัฒนาอย่างเต็มที่ ดังนั้นหากสังคมใดมีผู้นำประเภทต่าง ๆ มากจะสามารถยกระดับการพัฒนาได้มาก

5. การติดต่อกับโลกภายนอก (Contact) หมายถึง การที่คนในชุมชนมีการติดต่อกับคนในชุมชนอื่นๆ เพราะการติดต่อกันระหว่างชุมชน ทำให้เกิดการถ่ายทอดการเรียนรู้ การรับเอาความรู้ความชำนาญ สินค้า เทคโนโลยีจากชุมชนที่เจริญก้าวหน้ามาใช้ ทำให้ชุมชนมีความเจริญก้าวหน้าหรือมีการพัฒนา ดังนั้นหากชุมชนใดมีการติดต่อกับโลกภายนอกมาก จะสามารถยกระดับการพัฒนาได้มาก

6. การฝึกอบรม (Training) หมายถึง การได้รับการศึกษาของประชาชน โดยเฉพาะการศึกษาที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต เช่น การฝึกอาชีพในด้านต่างๆ ความรู้เกี่ยวกับสหกรณ์ การช่าง สาธารณสุข เป็นต้น การฝึกอบรมเป็นการให้การศึกษาแก่ชุมชนรูปแบบหนึ่ง เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ องค์การทางสังคม ผู้นำในสังคมและทำให้เกิดการติดต่อกับชุมชนภายนอกมากยิ่งขึ้น ชุมชนที่มีการฝึกอบรมสามารถพัฒนาสังคมได้ไม่ยาก

กล่าวสรุปได้ว่า การศึกษาทฤษฎีศักยภาพการพัฒนาและการแพร่กระจาย (Development Potential Diffusion Theory) เพื่อนำมาใช้ในการกำหนดแนวทางสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนาม รวมไปถึงการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับ เพื่ออธิบายถึงปัจจัยสนับสนุนให้เกิดการจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาศของชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ นำมาสู่การได้ข้อสรุปที่ถูกต้องตามปรากฏการณ์อันแสดงให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของการจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสจากกองทุนชะกาศในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ พร้อมทั้งสามารถนำเสนอแนวทางการพัฒนากองทุนชะกาศตามองค์ความรู้และทฤษฎีที่ได้นำเสนอมา

4. แนวคิดเกี่ยวกับคนด้อยโอกาส

คนด้อยโอกาสในสังคมเกิดจากการต้องตกอยู่ในฐานะของคนจน เป็นสาเหตุที่นำมาสู่การขาดแคลนทรัพย์สิน ขาดแคลนโอกาส ไร้อำนาจ และด้อยศักดิ์ศรี “อาการของ” ความด้อยโอกาสจากการเป็นคนจนของคนเหล่านี้ ดำรงอยู่ให้เห็นในลักษณะที่หลากหลายของความด้อยโอกาสที่เป็นอยู่ในสังคม ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2546, 84) ได้นำเสนอแนวคิดเพื่อแสดงให้เห็นถึงสภาพของบุคคลที่เข้าข่ายเป็นคนด้อยโอกาส คือ

ตัวชี้วัด แสดงให้เห็นถึงอาการของความยากจนและความด้อยโอกาส คือ ขาดแคลนทรัพย์สินและวัตถุปัจจัยในการครองชีพ ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเองหรืออาศัยอยู่ในที่ดินของคนอื่น บุตรขาดการศึกษา และเจ็บป่วยไม่ได้รับการดูแลรักษา เป็นการแสดงให้เห็นถึงการขาดโอกาสหรือตกอยู่ในสภาพของความด้อยโอกาส ตัวชี้วัดแสดงให้เห็นถึงอาการของความยากจนและความด้อยโอกาส คือ

มีความเป็นอยู่ขาดแคลน หมายถึง การขาดแคลนทรัพย์สินและวัตถุปัจจัยในการครองชีพ ไม่มีที่อยู่อาศัยของตนเองหรืออาศัยในที่ดินของผู้อื่น บุรุษขาดการศึกษา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการขาดโอกาสหรือสภาพของการด้อยโอกาส ขามเจ็บป่วยไม่ได้รับการดูแลรักษา เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงภาวะของความด้อยโอกาส ความเจ็บป่วยนี้หมายรวมไปถึงความแก่ชราและความทุพพลภาพด้วย

การถือครองทรัพย์สิน ครอบครัวคนจนคนด้อยโอกาสถือครองที่ดินเฉลี่ย 1,289.34 ตารางวาหรือประมาณ 3.2 ไร่ ค่าเฉลี่ยนี้เป็นค่าเฉลี่ยของคนทุกอาชีพ (กรรมกร เกษตรกร อาชีพอิสระ ฯลฯ) โดยกลุ่มเกษตรกรจะมีที่ดินมากกว่ากลุ่มอาชีพอิสระ และถ้าเป็นกลุ่มกรรมกรมักจะไม่มียอดที่ดินของตนเอง

หนี้สิน ครัวเรือนคนด้อยโอกาสที่มีฐานะยากจนมีหนี้สินเฉลี่ย 25,783 บาทต่อครัวเรือน ขณะที่ครัวเรือนที่ไม่ยากจนมีหนี้ประมาณ 86,443 บาทต่อครัวเรือน เพราะมีความสามารถในการชำระหนี้สูงและโอกาสเข้าถึงแหล่งเงินกู้มีมากกว่า เนื่องจากฐานะดีกว่า เป็นที่น่าเชื่อถือของแหล่งเงินกู้มากกว่า คนด้อยโอกาส ในขณะที่คนด้อยโอกาสไม่สามารถกู้ยืมได้ เพราะไม่มีแหล่งเงินกู้รายโดยอมให้กู้ เนื่องจากเกรงจะเกิดหนี้สูญ อีกทั้งการประกอบอาชีพของคนด้อยโอกาสมักมีรายได้ไม่แน่นอน หรือมีความเสี่ยงต่อการไม่มีงานทำหรือมีงานทำไม่สม่ำเสมอ การทำให้คนด้อยโอกาสมีอาชีพการอย่างต่อเนื่องเป็นมาตรการที่สำคัญอย่างหนึ่งที่สามารถแก้ปัญหาความยากจนอันเป็นสาเหตุของความด้อยโอกาสได้

บริการสังคม เมื่อพิจารณาด้านบริการสาธารณะในสังคมไทยที่มีให้แก่คนด้อยโอกาส พบว่า กลุ่มคนด้อยโอกาสจบการศึกษาระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้น (ป. 4 ป. 7 ม.3) เป็นส่วนใหญ่ แต่มีจำนวนไม่น้อยที่ไม่ได้รับการศึกษาเลย ซึ่งส่วนมากเป็นบุตรคนโตของครอบครัวที่ต้องเสียสละตนเองเพื่อมาทำงานส่งให้น้องได้เรียนหนังสือ

กลุ่มคนด้อยโอกาสสามารถเข้าถึงบริการด้านสาธารณสุขได้แต่ยังคงไม่พอเพียงต่อความต้องการ คนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในพื้นที่ห่างไกลทางคมนาคม ยังขาดแคลนปัจจัยพื้นฐานต่างๆ ทั้งทางคมนาคมขนส่ง ระบบติดต่อสื่อสาร โรงพยาบาล และโรงเรียน นอกจากนี้กลุ่มคนด้อยโอกาสที่แก่ชราแทบจะไม่สามารถเข้าถึงบริการสาธารณะต่างๆ ได้เลย เนื่องจากขาดคนดูแลและส่วนมากมักอาศัยอยู่คนเดียวหรือสองคนตายแบบตามมีตามเกิด

สาธารณูปโภคพื้นฐาน ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำดื่ม น้ำใช้ กลุ่มคนด้อยโอกาสอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการขาดแคลนน้ำดื่ม น้ำใช้ เพราะต้องอาศัยน้ำจากบ่อที่มีน้ำน้อย ส่วนด้านถนนและไฟฟ้ายังมีบริการไม่พอเพียง เกิดความรู้สึกไม่มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เพราะแสงสว่างในทางสาธารณะมีไม่เพียงพอ นอกจากนี้ยังไม่สามารถเข้าถึงบริการโทรศัพท์และไปรษณีย์ ซึ่งปัจจัยพื้นฐานของสังคมปัจจุบันในการติดตามและรับข่าวสารข้อมูล เป็นผลให้กลุ่มคนด้อยโอกาสได้รับข่าวสารด้านการทำมาหากินและการประกอบอาชีพไม่พอ หรือไม่ได้รับเลย แม้กระทั่งข่าวสารด้านสาธารณสุข

กลุ่มคนด้อยโอกาสที่ยอมรับว่าตนเองยังด้อยโอกาสด้านการเรียนรู้และด้านการรับรู้ข่าวสารการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ถ้าพร้อมแสวงหาโอกาสรับการเรียนรู้ย่อมมีความเป็นไปได้มากที่จะก่อให้เกิดการพัฒนา ยกเว้นความคิดและอาชีพที่ทำไปสู่การมีรายได้ที่มั่นคงและคุณภาพชีวิตที่ดี ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้ผ่านระบบข่าวสารข้อมูลหรือจากการให้บริการของหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน แต่กลุ่มคนด้อยโอกาสบางส่วนคิดว่าตนเองไม่ด้อยโอกาส ถ้าหากมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องก็มีโอกาสแก้ปัญหาให้แก่ตนเองได้ดีขึ้น แต่ถ้าคิดว่า “ไม่ด้อย” แล้วไม่แสวงหาโอกาสเพิ่มเติม มักกลายเป็นกลุ่มคนที่ต้องจมอยู่กับ “สภาพปัญหาที่ซ้ำซาก” ยกที่แก่การแก้ไขให้ดีขึ้นได้

ความต้องการสวัสดิการจากรัฐ มีคนจำนวนหนึ่งที่มีมุมมองว่ากลุ่มคนด้อยโอกาสเป็นพวก โง่ จน เจ็บ ขี้เกียจ แต่ความจริงแล้วกลุ่มคนด้อยโอกาสเรียกร้องให้รัฐบาลมีโครงการเข้ามาช่วยเหลือให้พวกเขาสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ เช่น สนับสนุนการสร้างอาชีพรองรับนอกฤดูกาลและมีอาชีพอื่นรองรับเมื่อตกงาน แสดงให้เห็นถึงทัศนคติของกลุ่มคนด้อยโอกาสที่ต้องการมีงานทำที่มั่นคงต่อเนื่อง ไม่ต้องการนั่งอมมือรอความช่วยเหลือจากผู้อื่นอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นสวัสดิการที่คนด้อยโอกาสต้องการจากรัฐบาลมากที่สุด คือ การสร้างอาชีพ การมีงานทำที่มั่นคง การศึกษาของบุตรธิดา และการดูแลสุขภาพ

ลักษณะที่บ่งบอกว่าใครมีคุณลักษณะของคนด้อยโอกาสตามแนวคิดของณรงค์ เพ็ชรประเสริฐที่ได้ข้อสรุปจากการศึกษา คือ การขาดแคลนทรัพย์สินและวัตถุดิบในการครองชีพ ไม่มีที่อยู่อาศัยและไร่ที่กินเป็นของตนเอง บุตรขาดการศึกษา มีหนี้สินหรือไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้เนื่องจากขาดความน่าเชื่อถือ เสี่ยงต่อการขาดแคลนสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น น้ำดื่มที่สะอาด ไฟฟ้า หรืออาจตกอยู่ในภาวะที่มีความเจ็บป่วยและไม่สามารถเข้ารับการรักษาพยาบาลได้ อาการเหล่านี้เป็นสิ่งยืนยันถึงบุคคลที่เป็นคนด้อยโอกาส หรืออาจพิจารณาจากรายได้เปรียบเทียบกับเส้นความยากจนก็จะปรากฏภาพแห่งความด้อยโอกาสได้อย่างชัดเจน

กล่าวสรุปได้ว่า การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับคนด้อยโอกาส เพื่อนำมาใช้ในการกำหนดแนวทางสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนาม รวมไปถึงการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับ เพื่ออธิบายถึงคุณลักษณะของการด้อยโอกาสที่อาศัยอยู่ในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือที่ได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะกาต นำมาสู่การได้ข้อสรุปที่ถูกต้องตามปรากฏการณ์ของการจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสจากกองทุนชะกาตในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ พร้อมทั้งสามารถนำเสนอแนวทางการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของคนด้อยโอกาสตามกระบวนการจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาต

5. แนวคิดการพัฒนาคุณภาพชีวิต

การพัฒนาคุณภาพชีวิตเป็นแนวคิดที่อยากจะนิยามให้เป็นที่ยอมรับ เนื่องจากเป็นกระบวนการทางด้านจิตใจที่ต้องบรรยายตีความผ่านตัวกรองด้านความคิด จึงอาจเกิดความคลาดเคลื่อนจากการมองที่มีพื้นฐานต่างกัน ไปทั้งประสบการณ์ ความรู้ ความเชื่อ ประเด็นการนำเสนอและข้อเท็จจริง ประกอบกับการกำหนดมาตรฐานการมีคุณภาพชีวิตที่ดี ล้วนแล้วแต่มาจากการกำหนดคุณค่าโดยบุคคลในสังคม ซึ่งจำเป็นต้องกำหนดกรอบความหมายที่ชัดเจนและเป็นไปในทิศทางเดียวกันเพื่อให้สามารถประเมินผลของคุณภาพชีวิตได้อย่างแท้จริง

5.1 ความหมายของคุณภาพชีวิต

ในปัจจุบันมีนักวิชาการด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ วิทยาศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ ศิลปศาสตร์ และสาขาอื่นๆ ได้นิยามความหมายหรือให้คำจำกัดความของคุณภาพชีวิตไว้อย่างหลากหลาย ส่วนมากมีความหมายคล้ายกันแต่จะแตกต่างกันในส่วนของรายละเอียดแต่ละสาขาวิชานั้นๆ ดังนั้น จึงไม่มีความหมายของคุณภาพชีวิตที่แน่นอนตายตัวนอกจากจะเป็นความหมายที่นักวิชาการได้กล่าวไว้แตกต่างกัน

ทิวา พรหมอินทร์ (2544, 8) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตตามที่เวลเลนส์ (Wallace 1974, 235) ได้กล่าวไว้ว่า คุณภาพชีวิตหมายถึง สภาพทั้งหลายซึ่งนำมาสู่ความพึงพอใจแก่บุคคลทั้งหลายทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับที่ณัฐวุฒิ สุนทรานู (2544, 9) อ้างถึงความหมายคุณภาพชีวิตตามที่จอร์จและเบอร์สัน (George & Berson, 1980) ได้กล่าวไว้ว่า คุณภาพชีวิต หมายถึงมิติของการมีชีวิตที่ดี ประกอบด้วยความสุข ความพอใจในชีวิต ความนับถือตนเอง สุขภาพและการทำงานของร่างกาย และสภาพเศรษฐกิจที่ดี โดยสรุปแล้ว คุณภาพชีวิตจึงเป็นระดับของการมีชีวิตที่ดี มีความสุข ความพึงพอใจในชีวิต เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิตของปัจเจกบุคคลในสังคม ระดับการมีชีวิตที่มีความสุข มีความพึงพอใจทั้งทางด้านวัตถุ สังคมและจิตใจ รวมถึงความสัมพันธ์ทางสังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ค่านิยม และเป้าหมายในชีวิตของแต่ละบุคคล

สมจิตต์ สุพรรณทัศน์ และนิภา มนูญปิจุ (2522, 1) ให้ความหมายของคุณภาพชีวิตว่า หมายถึง การที่บุคคลสามารถดำรงชีวิตและการดำเนินกิจกรรมทั้งหลายด้วยพลังกำลังและความรู้ความสามารถที่ตนมีอยู่ด้วยความราบรื่น ทั้งทางร่างกายและจิตใจ รวมถึงความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และได้รับการยอมรับนับถือจากสังคมที่ตนเป็นอยู่ตามสมควร

สุมณ อมรวิวัฒน์ (2525, 119) กล่าวว่า คุณภาพชีวิต หมายถึง ชีวิตที่มีคุณภาพซึ่งเป็นชีวิตที่อยู่รอด อยู่ดี อยู่อย่างมีหลักการ บุคคลนั้นสามารถปรับตัวและแก้ปัญหาได้ เพื่อดำเนินชีวิตไปอย่างสงบตาม วัตถุประสงค์

นิพนธ์ คันธเสวี (2525, 1) ให้ความหมายว่า คุณภาพชีวิต หมายถึง สภาพความเป็นอยู่ของบุคคลในด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม ความคิด และจิตใจ ซึ่งรวมเอาทุกด้านของชีวิตมนุษย์ไว้หมด ถ้าสภาพความเป็นอยู่ดังกล่าวของมนุษย์ไม่ดี ไม่น่าพอใจ แสดงว่าคุณภาพชีวิต ของบุคคลนั้นต่ำกว่าความคาดหมาย

ชัยวัฒน์ ปัญญาพงษ์ (2526, 48) ได้อธิบายเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตว่า คือ ชีวิตที่มีคุณภาพ โดยรวมถึงชีวิตที่ไม่เป็นภาระและไม่ก่อให้เกิดปัญหาแก่สังคม มีความสมบูรณ์ ทั้งด้านร่างกายและจิตใจ มีความสามารถที่จะดำรงสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและสังคมกับการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้อย่างถูกต้อง และสามารถดำเนินวิธีการที่ชอบธรรมเพื่อจะได้มาในสิ่งที่ตนประสงค์ ภายใต้อำนาจและทรัพยากรที่มีอยู่

นิมิต นววิมล (2526, 48) ได้ให้แนวทางของคุณภาพชีวิตว่า คนที่จะได้ ชื่อว่าเป็นผู้มีคุณภาพชีวิตนั้นจะต้องเป็นบุคคลที่มีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และดำเนินชีวิตในทางชอบธรรม มีความพอใจในความเป็นอยู่ของตน และสามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ประสาร มาลากุล ณ อยุธยา (2526, 1) ให้ความเห็นว่า คุณภาพที่เหมาะสมจะเกิดจากการประสานแนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต 2 แนวทาง คือ แนวความคิดทางด้านตัวบุคคล ได้แก่ ชีวิตที่มีความสุขเจริญงอกงาม กับแนวความคิดทางด้านความสัมพันธ์และความเป็นประโยชน์ของบุคคลต่อสังคม

อุณา นพคุณ (2526, 10) กล่าวถึงความหมายของคุณภาพชีวิตว่า คุณภาพชีวิต คือ ชีวิตที่เป็นลักษณะหรือแบบอย่างของคน “คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น การศึกษาที่ดีต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนทั้งในและนอกระบบโรงเรียนมีคุณลักษณะของการคิดเป็น ทำเป็น แก้ไขปัญหาเป็น” เพราะตามความเชื่อพื้นฐานของคนคิดเป็นนั้น จะต้องปรับปรุงตนเอง ครอบครัวยุค และสิ่งแวดล้อมให้ผสมผสานกลมกลืนกับวิชาความรู้ที่ได้รับ

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2532, 6-11) ให้ความเห็นว่า คุณภาพชีวิต คือ ศักยภาพที่มีอยู่ในตัวคนของแต่ละคน ซึ่งอาจจะพัฒนาได้โดยการให้รู้จักตัวเราและสังคมในอดีตและปัจจุบันอย่างเพียงพอ ให้รู้เท่าทันและก้าวไปข้างหน้ากับความรู้ใหม่ ค่านิยมใหม่ด้วยความมั่นใจและมีความสุขอย่างแท้จริง

กล่าวโดยสรุปได้ว่า คุณภาพชีวิต หมายถึง สภาพความเป็นอยู่ที่ดีของบุคคล ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ไม่เป็นสาเหตุของปัญหาสังคมหรือตกเป็นภาระของบุคคลอื่น ซึ่งมีความสัมพันธ์กับระดับครอบครัว ระดับการศึกษา ถิ่นที่อยู่อาศัย ค่าครองชีพ อายุ จำนวนแรงงาน ในครัวเรือน ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่ ทรัพย์สิน หนี้สิน รายได้ รวมทั้งความสุข สมบูรณ์ทางด้านร่างกายและจิตใจ

5.2 แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต

แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต (Quality of Life) เป็นแนวคิดที่ใช้กันอย่างกว้างขวาง ในการศึกษาวิจัยในด้านต่างๆ เพราะเป็นเป้าหมายที่พึงปรารถนาในแต่ละสังคม และเนื่องจาก องค์ประกอบของการดำเนินชีวิตของมนุษย์มีมาก ซึ่งบางอย่างพอมองเห็นได้ เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และสุขภาพอนามัย และบางอย่างไม่อาจมองเห็นได้ด้วยตา เช่น ความรู้สึกสบายใจ ความมั่นคง ความปลอดภัย ความรับผิดชอบ ความร่วมมือร่วมใจ หรือความสัมพันธ์ทางสังคมของ มนุษย์ในสังคม

สุทนต์ จันทวานิช และ วิศนี ศิลตระกูล (2539, 57 – 58) ได้กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า “คุณภาพชีวิต” เป็นแนวคิดที่ยากที่จะนิยามให้เป็นที่ยอมรับในสังคมทั่วๆ ไปด้วยเหตุผล 3 ประการ คือ

1. คุณภาพชีวิตเป็นกระบวนการทางด้านจิตใจที่สามารถบรรยายตีความโดยผ่านตัวกรอง ด้านความคิดและภาษาที่แตกต่างกัน ความคลาดเคลื่อนจากการมองที่หลากหลายเกิดจากประสบการณ์ พื้นฐานความรู้ ประเด็นการนำเสนอและข้อเท็จจริงต่างๆ
2. คุณภาพชีวิตขึ้นอยู่กับคุณค่าที่แฝงอยู่อย่างมาก นักวิจัยจึงต้องกำหนดกรอบ ความหมายให้ชัดเจนเพื่อให้สามารถประเมินได้ กระบวนการและผลต่างๆ ที่ถือว่าเป็นคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าย่อมเป็นการยอมรับและกำหนดคุณค่าโดยบุคคลในสังคมเดียวกัน ซึ่งมักพบว่าเป็นคนในสังคม ชั้นกลางของสังคมนั้น
3. คุณภาพชีวิตเป็นแนวคิดที่ก่อให้เกิดความเข้าใจในความเจริญงอกงามของชีวิตและ พัฒนาการของมนุษย์ การมีอายุยืนยาว กระบวนการด้านจิตใจ ล้วนอยู่ภายใต้อิทธิพลของค่านิยมและ องค์ประกอบต่างๆ ซึ่งหากเป็นแบบเดียวกันก็หมายความว่าถึงทุกคน โดยไม่มีการคำนึงถึงความแตกต่าง ทางด้านอายุ ช่วงชั้นทางสังคม การศึกษา ล้วนแล้วแต่ได้รับอิทธิพลจากสิ่งต่างๆ คล้ายคลึงกัน ซึ่งยากที่จะยอมรับจุดนี้ได้

ชัยวัฒน์ ปัญจพงศ์ (2521, 192) ได้กล่าวว่า คุณภาพชีวิตเป็นองค์ประกอบต่างๆ ที่มีผลต่อสุขภาพชีวิต คือ สุขภาพ ที่อยู่อาศัย การบริการด้านการแพทย์ และสาธารณสุข อนามัยของ

แม่และเด็ก อาหาร บริการ และคุณภาพทางการศึกษา ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม รายได้ สภาพจิตใจ ฯลฯ ของบุคคล ครอบครัวและประเทศชาติ

เย็นใจ เลหาวิช (2523, 7-9) กล่าวว่า การอธิบายเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตต้องแบ่งองค์ประกอบออกเป็น 2 ส่วน คือ

1. สิ่งจำเป็นระดับพื้นฐาน คือ ส่วนที่ทำให้พอมีชีวิตอยู่ได้ ประกอบด้วยเสรีภาพในขอบเขตแห่งกฎหมายหรือประเพณีของสังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่

2. สิ่งจำเป็นต่อการเพิ่มคุณภาพชีวิตเป็นส่วนที่เพิ่มเติมจากสภาพพออยู่ได้เป็นอยู่ดี คือ สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมเอื้ออำนวยต่อการเพิ่มคุณภาพ ได้แก่ สภาพแวดล้อม ที่ไม่มีมลภาวะสงบ เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาตนเอง และอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติมากที่สุด คุณสมบัติที่เหมาะสมมีส่วนทำให้สามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของบุคคล ได้แก่ การมีจุดมุ่งหมายในชีวิต การมีความสามารถในการตัดสินใจ การมีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับตนเองและสิ่งแวดล้อม และการมีความพยายามอดทนอดทน คุณสมบัติที่ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ได้แก่ การมีความมกน้อย ไม่โลภ รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา การมีระเบียบวินัย การมีจริยธรรมอื่นๆที่สังคมยอมรับ

อมร นนทสุด (2528, 2) ได้กล่าวว่า องค์ประกอบของคุณภาพชีวิต คือ อาหารและโภชนาการที่เหมาะสม เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยที่เหมาะสม การดูแลอย่างง่าย ๆ สำหรับสุขภาพกายและสุขภาพจิต การศึกษาขั้นพื้นฐาน และการศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน บริการพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมที่จำเป็นต่อการประกอบการและดำรงชีวิตอย่างยุติธรรม

ทิวา พรหมอินทร์ (2544, 9) ได้อ้างถึงแนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตตามที่ เวกเนอร์ (Wegner 1984, 236) ได้เสนอไว้ใน 3 มิติ คือ ความสามารถในการกระทำ การรับรู้ และอาการต่างๆ ซึ่งแตกออกเป็น 9 เรื่องย่อย คือ ภารกิจประจำวัน การปฏิบัติกิจกรรมทางด้านสังคม การใช้สติปัญญา อารมณ์และความรู้สึก สถานภาพทางเศรษฐกิจ สถานภาพทางสุขภาพความเป็นอยู่ที่ดี ความพึงพอใจในชีวิต โรคภัยต่างๆ ซึ่งถ้าหากจะวิเคราะห์คุณภาพชีวิตให้ลึกลงไปอีกจะเป็นประโยชน์ต่อการแก้ไขและพัฒนาแนวทางในการไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่า

คุณภาพชีวิตจำเป็นต้องมองใน 2 ลักษณะ คือ เชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ ด้านเชิงปริมาณสามารถสรุปเรื่องราวออกมาเป็นจำนวนและหาค่าทางสถิติได้ แต่ด้านเชิงคุณภาพ เช่น มาตรฐานการดำรงชีวิต คุณภาพของประชากร บ้านพักที่อยู่อาศัย ความพึงพอใจในการทำงาน สวัสดิการต่างๆ ที่จะได้รับจากการทำงาน ต้องใช้วิธีการติดตามและอธิบายในลักษณะการพรรณนา

ชามา (Shama 1975, 109 – 131) กล่าวว่าองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. องค์ประกอบด้านกายภาพโดยพิจารณา ทั้งทางด้านปริมาณและด้านคุณภาพ เช่น ความต้องการอาหาร น้ำ เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ฯลฯ

2. องค์ประกอบด้านสังคมและวัฒนธรรม ทั้งทางด้านปริมาณและด้านคุณภาพ ได้แก่ การได้รับการศึกษา การมีงานทำ บริการด้านการแพทย์และสาธารณสุข สภาพแวดล้อมในที่ทำงาน ความปลอดภัยในการคมนาคมขนส่ง อีสรเสรีภาพ การพักผ่อนหย่อนใจและโอกาสพัฒนาตัวเอง

มาสโลว์ (Maslow 1970, 24-25) กล่าวว่า มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความต้องการอยู่เสมอเป็นการยากที่มนุษย์จะเกิดความพึงพอใจอย่างสูงสุด ยกเว้นในช่วงเวลาสั้นๆ ทั้งนี้เพราะธรรมชาติมนุษย์มีความจำเป็นอย่างหนึ่งและได้รับการตอบสนองจนเป็นที่พอใจก็จะมีอีกอย่างอื่นเข้ามาแทนที่ มนุษย์มีการทำกิจกรรมเพื่อให้ได้มาถึงสิ่งที่ปรารถนา โดยมีความต้องการเป็นแรงขับพฤติกรรมที่กระทำเกิดจากความจำเป็นจากระดับต่ำจนถึงระดับสูง เมื่อบรรลุวัตถุประสงค์จะมีความพึงพอใจ ซึ่งความจำเป็นหรือความต้องการของมนุษย์มี 5 ระดับ คือ

1. ความจำเป็นด้านร่างกาย (Physiological Needs) เป็นความจำเป็นพื้นฐานขั้นแรกที่สำคัญที่สุดของมนุษย์ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ความต้องการอาหาร น้ำ อากาศ การขับถ่าย ความอบอุ่น การออกกำลังกาย การพักผ่อน ที่อยู่อาศัย ความต้องการทางเพศ เป็นต้น เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมนุษย์ทุกคน ทำให้มนุษย์จำเป็นต้องหาสิ่งเหล่านี้มาตอบสนองก่อนสิ่งอื่นใดและเมื่อความจำเป็นด้านร่างกายได้รับการตอบสนองแล้ว มนุษย์ก็จะมีที่มุ่งขึ้นในระดับต่อไปที่เกี่ยวกับทางจิตใจ

2. ความจำเป็นด้านความปลอดภัยและความมั่นคง (Safety and Security Needs) เมื่อได้รับการตอบสนองความจำเป็นทางร่างกายจนเป็นที่พอใจแล้ว จะเกิดความต้องการความปลอดภัยและความมั่นคงทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจตามมา เช่น ต้องการได้รับความคุ้มครองปกป้องตามระเบียบและกฎหมาย การดูแลสุขภาพเมื่อยามเจ็บป่วย รอิสรภาพส่วนตัว และความมั่นคงทางเศรษฐกิจ เป็นต้น

3. ความจำเป็นทางสังคม (Social Needs) มาสโลว์เสนอว่าเป็นความต้องการความรักและการมีส่วนร่วมในสังคม (Love and Belonging Needs) ต่อมาได้เอาความรู้สึกต้องการมิตรภาพและความสัมพันธ์กับเพื่อน กับสามี ภรรยาและบุตรหลานเข้ามาด้วย ความจำเป็นขั้นนี้เป็นการที่ต้องการที่จะเป็นผู้ให้และผู้รับจากสังคม ถ้าไม่ได้รับความพึงพอใจจากความจำเป็นขั้นนี้ จะรู้สึกโดดเดี่ยว อ้างว้างว่าหว่า รู้สึกเหมือนถูกตัดออกหรือถูกปฏิเสธจากสังคม ซึ่งมาสโลว์เห็นว่าสามารถทำให้เกิดผลต่อเนื่องไปถึงการปรับตัวที่ไม่ดีในสังคมได้ เพราะความจำเป็นด้านนี้เป็นความจำเป็นด้านสังคมที่ช่วยให้จิตใจของบุคคลเกิดความมั่นคง

4. ความจำเป็นด้านการยอมรับนับถือ และความมีคุณค่า (Esteem Needs) เป็นความต้องการ การมีเกียรติยศชื่อเสียง การยอมรับนับถือจากคนอื่นหรือเห็นว่าตนมีคุณค่า ซึ่งความจำเป็นด้านนี้ ได้แก่ การเป็นที่ยอมรับ ความรู้สึกมีส่วนร่วม การเป็นสมาชิกของกลุ่ม การมีบทบาทร่วมกับกลุ่ม ความรักและความอบอุ่น เป็นต้น

5. ความจำเป็นด้านความสำเร็จในชีวิต (Self - Actualization Needs) เป็นความต้องการที่จะบรรลุความสำเร็จสมหวังในชีวิต และเป็นความสมหวังขั้นสูงสุดที่มนุษย์ปรารถนา ซึ่งความจำเป็นขั้นนี้ต้องการพัฒนาตนเองตามศักยภาพสูงสุด ได้แสดงออกซึ่งทักษะและความเป็นเลิศในบางสิ่งบางอย่างที่ตนมี และมีอารมณ์ซึ่งแสดงออกถึงบุคลิกภาพที่สมบูรณ์ ความต้องการความสำเร็จในชีวิต จะเป็นกระบวนการที่ไม่มีที่สิ้นสุด นั่นคือ เมื่อมีความรู้สึกว่าคุณถึงจุดหมายปลายทางสุดท้ายแล้ว ก็จะมีเป้าหมายต่อไปเรื่อย ๆ

กล่าวสรุปได้ว่า การศึกษาแนวคิดการพัฒนาคุณคุณภาพชีวิตเพื่อนำมาใช้ในการกำหนดแนวทางสัมพันธเพื่อเก็บข้อมูลภาคสนาม รวมไปถึงการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับ เพื่ออธิบายถึงชีวิตความเป็นอยู่ของคนด้อยโอกาสที่อาศัยอยู่ในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือที่ได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะกาต นำมาสู่การได้ข้อสรุปที่ถูกต้องตามปรากฏการณ์ของการจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสจากกองทุนชะกาตในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ พร้อมทั้งสามารถนำเสนอแนวทางการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของคนด้อยโอกาสตามกระบวนการจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาต

6. แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนมุสลิม

ประเทศไทยมีประชากรทั้งประเทศที่นับถือศาสนาอิสลามมากเป็นอันดับ 2 รองจากผู้นับถือศาสนาพุทธ โดยผู้นับถือศาสนาอิสลามส่วนใหญ่อาศัยอยู่ใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส สตูล และสงขลา นอกจากนั้นยังกระจัดกระจายอยู่เกือบทุกจังหวัด แต่ไม่ว่าชาวไทยมุสลิมจะอยู่ในจังหวัดใด จะมีเอกลักษณ์อย่างหนึ่งคือ ชาวไทยมุสลิมจะอยู่กันเป็นหมู่บ้าน และในแต่ละหมู่บ้านจะมีมัสยิดหรือสุเหร่า ซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชนที่ชาวมุสลิมจะต้องไปประกอบศาสนกิจร่วมกัน เป็นที่เรียนหนังสือของเยาวชน และอื่น ๆ โดยมีอิหม่าม ซึ่งเป็นผู้ที่ชาวบ้านเลือกขึ้นมาเป็นผู้นำหมู่บ้านหรือชุมชนนั้น โดยเป็นไปตามหลักการของศาสนาอิสลามที่ใช้ทั่วโลก (อนุชา หวังภักดี 2553)

มุฮัมหมัดรอฟีอี มูซอ (2549) ได้อธิบายถึงลักษณะของชุมชนมุสลิมที่มีอัตลักษณ์บางประการแตกต่างกับชุมชนอื่นที่ไม่ได้นับถือศาสนาอิสลามว่า พื้นฐานการรวมตัวของชุมชนมุสลิมเกิดขึ้นมาด้วยกับคำสอนของศาสนาอิสลามเป็นสำคัญ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าชุมชนมุสลิมเกิดขึ้นมาจากการที่

ผู้ซึ่งยอมรับว่าอัลลอฮ์คือพระเจ้าและท่านนบีมุฮัมมัดเป็นรซูลของพระองค์ มารวมตัวกันบนพื้นฐานของการยอมรับ การอ่อนน้อม และการเชื่อฟังคำสั่งของพระองค์อัลลอฮ์ โดยมีความเชื่อว่าการเชื่อฟังอัลลอฮ์จะนำมาซึ่งสันติภาพของจิตใจ และจะขยายสันติภาพไปสู่ด้านอื่นๆ ของชีวิตต่อไป เป้าหมายสำคัญของการขับเคลื่อนชุมชนมุสลิมคือการสร้างชุมชนตักวา (การยำเกรงต่ออัลลอฮ์) ขึ้นมา โดยสมาชิกในชุมชนทุกคนจำเป็นต้องเรียนรู้บทบัญญัติพื้นฐานทางศาสนา (ฟิรคฺอัยน์) ซึ่งถือเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบในระดับบุคคลที่แต่ละคนจะต้องปฏิบัติ หลังจากการเรียนรู้ภาคฟิรคฺอัยน์แล้ว สังคมมุสลิมต้องมีความรับผิดชอบในระดับสังคมในการผลิตบุคลากรในสาขาต่างๆ ที่มีความจำเป็นให้เพียงพอ (ฟิรคฺกีฟายะฮฺ) ในการรับใช้สังคมหรือชุมชนต่อไป ซึ่งถือเป็นภาระหน้าที่ของทุกคนที่จะต้องรับผิดชอบต่อสังคมและชุมชน โดยมีกรอบกำหนดวิถีชีวิตชุมชนมุสลิมที่มาจากคำสอนของศาสนาอิสลามเป็นสำคัญ

นอกจากนี้ มุฮัมหมัดรอฟีอี มูซอ (2549) ได้นำเสนอบริบททางสังคมของชุมชนอันเป็นองค์ประกอบที่บ่งชี้ได้ว่าชุมชนใดเป็นชุมชนมุสลิม ซึ่งประกอบด้วย 3 ประการ คือ

1) มัสยิด : ศูนย์กลางการบริหารจัดการชุมชนมุสลิม

ชุมชนมุสลิมมีมัสยิดเป็นศูนย์กลางการบริหารจัดการชุมชน ซึ่งมีมัสยิดถือเป็นสถาบันหนึ่งที่มีอิทธิพลสำคัญต่อชีวิตของมุสลิม สะท้อนถึงเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนที่เป็นศูนย์กลางแห่งวัฒนธรรมอิสลาม นอกจากมัสยิดจะเป็นสถานที่ประกอบอิบาดะฮฺ (การเคารพภักดี) ต่ออัลลอฮ์แล้วยังเป็นสถานศึกษาอบรมวิชาความรู้ จริยธรรม การประกอบอาชีพ ศูนย์สารนิเทศ และการปลูกฝังทัศนคติความรักประเทศชาติ เป็นสถาบันและศูนย์กลางการบริหารจัดการชุมชน เป็นศูนย์กลางการพัฒนาและส่งเสริมกิจกรรมของชุมชน เป็นศาลสถิตยุติธรรมเพื่อพิจารณา ไกล่เกลี่ยคดีความขั้นต้นในชุมชน เป็นสถานที่ประชุมปรึกษาปัญหาและทางออกในเรื่องราวด้านต่างๆ ของชุมชน

2) สภาชุรอ : เวทีสำหรับปรึกษาหารือ

นอกจากผู้นำชุมชนที่ถือเป็นแกนขับเคลื่อนสมาชิกในชุมชนแล้ว การดำเนินการต่างๆ ของผู้นำจะมีสภาที่ปรึกษาชุมชน (ชุรอ) คอยให้คำปรึกษาและคำแนะนำต่างๆ ซึ่งสภาชุรอนั้นคือกลุ่มบุคคลที่รวมตัวกันในการให้คำปรึกษาแนะนำในกิจการต่างๆ ของชุมชนมุสลิม เพื่อหาแนวทางในการดำเนินการหรือทางเลือกสำหรับการดำเนินกิจการต่างๆ นอกจากนี้ยังถือเป็นสภาที่ทุกคนต้องมาร่วมกันคิดและแก้ปัญหาบนพื้นฐานของบทบัญญัติทางศาสนาอิสลามเป็นสำคัญ หรือบางครั้งเรียกว่า สภามุฆาเราะฮฺ การชุรอหรือการมุฆาเราะฮฺถือเป็นจุดเด่นที่สำคัญของชุมชนมุสลิมในการเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับการดำเนินงานต่างๆ ของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการร่วมกันคิด หรือร่วมกันปฏิบัติ ซึ่งจะทำให้สมาชิกในชุมชนมีความผูกพันกับชุมชนและยังส่งผลต่อความยั่งยืนของนโยบายต่างๆ ที่ใช้ในชุมชนอีกด้วย

3) หุกุมฟากัด: ข้อตกลงเพื่อความสมานฉันท์ในชุมชน

ชุมชนมุสลิมภายใต้การนำของอิหม่ามจะร่วมกันสร้างข้อตกลงร่วมกันของชุมชนในการห้ามหรือส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนปฏิบัติตาม เรียกกันว่า “หุกุมฟากัด” ซึ่งเป็นข้อกำหนดคติกฎาเพื่อความเป็นเอกภาพในการอยู่ร่วมกันของสมาชิกในชุมชน โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักการศาสนาอิสลามและวัฒนธรรมที่คิงามซึ่งไม่ขัดกับหลักการของศาสนาอิสลาม เป็นกฎเกณฑ์ที่สมาชิกในชุมชนทุกคนต้องถือปฏิบัติ เนื่องจากเป็นกฎเกณฑ์ที่ผ่านความเห็นชอบของสภาชอแล้ว หุกุมฟากัดในชุมชนมุสลิมแต่ละแห่งอาจจะมีรายละเอียดปลีกย่อยแตกต่างกัน ไปบ้าง แต่เนื้อหาหลักที่เป็นแก่นจะมีลักษณะคล้ายกันโดยค้ำึงถึงสิ่งที่เป็นข้อห้ามและสิ่งที่ศาสนาส่งเสริมให้ปฏิบัติเป็นสำคัญ เช่น การกำหนดให้สมาชิกในชุมชนทุกคนมาละหมาดร่วมกันที่มีสยิด การกำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามหุกุมฟากัด หรือ การห้ามสมาชิกในชุมชนไปยุ่งเกี่ยวกับอบายมุข การดื่มสุราของมีนเมาซึ่งเป็นข้อห้ามทางศาสนา เป็นต้น โดยหุกุมฟากัดของชุมชนเน้นเป้าหมายในการสร้างชุมชนแห่งการศักวา (การยำเกรงต่อพระเจ้า) แนวคิดและรูปแบบสัมพันธ์ภาพในการผูกโยงสมาชิกในชุมชนมุสลิมได้ผูกโยงความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนตั้งแต่เกิดจนกระทั่งได้ตายจากโลกนี้ไป ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นไปอย่างต่อเนื่องทุกวัน และต่อคนทุกสถานภาพ ซึ่งถือเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของสมาชิกในชุมชน

ชุมชนมุสลิมเป็นชุมชนที่มีลักษณะเป็นของตัวเอง ทั้งทางด้านรูปแบบการดำเนินชีวิต ระบบการปกครอง เศรษฐกิจ รวมไปถึงทัศนคติในการอยู่ร่วมกันในสังคม ซึ่งในทุกมิติของชุมชนมุสลิมต้องอยู่ในแนวทางของศาสนาอิสลาม คือ มีความสอดคล้องหรือไม่ขัดแย้งกับบทบัญญัติศาสนาอิสลาม ทั้งในอัลกุรอ่านและแบบฉบับอันคิงามของท่านรซูล (ช.ล.) โดยอาศัยมัสยิดเป็นศูนย์กลางในการบริหารกิจการชุมชน มีสภาชอเป็นหน่วยงานให้คำปรึกษา และใช้หุกุมฟากัดในการควบคุมชุมชนให้มีความสงบสุข

กล่าวสรุปได้ว่า การศึกษาแนวคิดแนวคิดเกี่ยวกับชุมชนมุสลิมเพื่อนำมาใช้กำหนดแนวทางสัมภาษณ์ เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนาม รวมไปถึงการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับ เพื่อนำมาอธิบายถึงการบริหารจัดการชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของคนค้อยโอกาสที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่ได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะกาต นำมาสู่การได้ข้อสรุปที่ถูกต้องตามปรากฏการณ์ของการจัดสวัสดิการเพื่อคนค้อยโอกาสจากกองทุนชะกาตในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ พร้อมทั้งสามารถนำเสนอแนวทางการพัฒนาชุมชนเพื่อส่งเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของคนค้อยโอกาสตามกระบวนการจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาต

7. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

7.1 ความหมายของการบริหารจัดการ

คำว่า “การจัดการ” โดยทั่วไปหมายถึง ลักษณะของการปฏิบัติงาน แต่คำว่า “การบริหาร” โดยทั่วไปใช้ในการกำหนดเป้าหมายให้พนักงานปฏิบัติตาม รวมถึงการบริหารราชการ และการบริหารธุรกิจ คำทั้งสองได้ถูกนำมาใช้แทนกันเสมอ การบริหารเน้นในเรื่องการบริหารหรือการจัดการที่เกี่ยวกับนโยบายขั้นสูง หรือส่วนราชการ ส่วนการจัดการเน้นในเรื่องการดำเนินการตามนโยบายที่กำหนดหรือใช้กับกิจกรรมที่ประกอบธุรกิจ การบริหารจัดการเป็นหัวใจสำคัญในการดำเนินงานเพื่อความความสำเร็จมาสู่องค์กรหรือหน่วยงานต่างๆ ตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ นักวิชาการได้นิยามความหมายของการบริหารจัดการไว้หลายความหมายดังนี้

ธีรรัถย์ ภากรการ (2552, 1-2) ได้กล่าวถึงความหมายของการบริหารจัดการว่า การบริหาร (Administration) มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน “Administratrac” หมายถึง ช่วยเหลือ (Assist) หรืออำนวยความสะดวก (Direct) การบริหารมีความสัมพันธ์หรือมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “Minister” หมายถึง การรับใช้หรือผู้รับใช้ หรือผู้รับใช้รัฐ คือ รัฐมนตรี สำหรับความหมายเดิมของคำว่า Administer หมายถึง การติดตามดูแล ส่วนคำว่า การจัดการ (Management) นิยมใช้ในภาคเอกชนหรือภาคธุรกิจ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งเพื่อมุ่งแสวงหากำไร (Profits) หรือกำไรสูงสุด (Maximum profits)

สมาน รังสิโยฤกษ์ และสุธี สุทธิสมบูรณ์ (2533, 1) ให้ความหมายของการบริหารว่า หมายถึงการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์โดยอาศัยปัจจัยต่างๆอันได้แก่ คน เงิน วัสดุสิ่งของและวิธีการปฏิบัติงานเป็นอุปกรณ์ในการดำเนินงาน หรืออีกนัยหนึ่ง การบริหาร คือการทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยบุคคลอื่น

ธงชัย สันติวงศ์ (2533, 4) ให้ความหมายว่า การบริหาร หมายถึง ภาระหน้าที่ของบุคคลที่ปฏิบัติงานในตำแหน่งผู้บริหารต้องเข้ามาทำหน้าที่จัดระเบียบและดำรงไว้ซึ่งสภาพภายในของกลุ่ม (ทั้งที่เป็นตัวบุคคล วัตถุ เงินทุน) หรือหน่วยงาน เพื่อให้กลุ่มดังกล่าวสามารถทำงานจนบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ไซมอน (Simon 1947, 3) กล่าวถึงการบริหารว่า หมายถึง กิจกรรมที่บุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ร่วมกันดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

เซอร์โท (Certo 1989, 8) ให้ความหมายว่า การบริหาร คือ กระบวนการที่จะก้าวไปสู่ความสำเร็จขององค์กร โดยผ่านการดำเนินการของบุคคลร่วมกับการใช้ทรัพยากรขององค์กร

เฟรดเดอริค ดับบลิว. เทเลอร์ (Frederick W. Taylor) อ้างถึงในสมพงษ์ เกษมสิน (2523, 27) ได้ให้ความหมายการบริหารไว้ว่า งานบริหารทุกอย่างจำเป็นต้องกระทำโดยมีหลักเกณฑ์

ซึ่งกำหนดจากการวิเคราะห์ศึกษาอย่างละเอียดรอบคอบ ทั้งนี้ เพื่อให้มีวิธีการที่ดีที่สุดในการบริหารและก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการผลิตมากยิ่งขึ้น เพื่อประโยชน์สำหรับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

แมซซี และ ดรอกลาส (Massie and Dougies 1973, 24) ได้นิยามว่า การบริหารจัดการเป็นกระบวนการปฏิบัติงานร่วมกันของกลุ่มที่มุ่งไปสู่ความสำเร็จขององค์กร

สมพงษ์ เกษมสิน(2514) ได้ให้ความหมายว่า การบริหาร หมายถึง การใช้ศาสตร์และศิลป์นำเอาทรัพยากรการบริหาร (Administrative Resource) เช่น คน เงิน วัสดุสิ่งของและการจัดการ มาประกอบการปฏิบัติงานตามกระบวนการบริหาร (Process of Administration) ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เครทเนอร์ (Kreitner 1983, 13) ได้ให้คำจำกัดความเกี่ยวกับการบริหารว่าเป็นกระบวนการของการปฏิบัติงาน โดยใช้ทรัพยากรขององค์กรเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้โดยใช้ทรัพยากรต่างๆขององค์กรอย่างจำกัดและเกิดประโยชน์สูงสุด

ดังนั้นการบริหารจัดการ คือ ระบบหรือกระบวนการปฏิบัติงานอย่างมีหลักเกณฑ์ของกลุ่มหรือองค์กรที่ร่วมกันตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป โดยประสานทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และสร้างคุณประโยชน์ตามเป้าหมายขององค์กร

7.2 แนวคิดการบริหารจัดการ

กูลิค (Gulick, 1892) อ้างถึงใน วีระนาถ มานะกิจ และพรณี ประเสริฐวงศ์ (2531, 5-8) ได้กล่าวถึงกระบวนการบริหารจัดการที่จำเป็นสำหรับนักบริหารไว้ 6 ประการ ได้แก่ การวางแผน การจัดองค์กร การจัดคนเข้าทำงาน การอำนวยความสะดวก การประสานงาน การรายงาน และการจัดทำงบประมาณ

ซงชัย สันติวงศ์ (2533, 13-15) จำแนกกระบวนการบริหารออกเป็น 5 ขั้นตอน คือ

1. การวางแผน (Planning) หมายถึง การวิธีการปฏิบัติงานไว้ล่วงหน้าเพื่อมุ่งหวังผลสำเร็จตามต้องการ

2. การจัดองค์กร (Organization) คือ การพัฒนาระบบการปฏิบัติงานให้สามารถดำเนินไปได้ โดยมีการประสานงานกันอย่างดี การจัดโครงสร้างองค์กร คือ การจัดโครงสร้างหน้าที่ประกอบด้วย การกำหนดตำแหน่งงาน การจัดกลุ่มงานเป็นหน่วย เป็นแผนกหรือเป็นกอง การมอบหมายอำนาจหน้าที่ที่จำเป็นสำหรับการปฏิบัติงาน

3. การจัดคนเข้าทำงาน (Staffing) หมายถึง ภาระกิจของผู้บริหารในการดำเนินกิจกรรมทางการจัดการที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรมนุษย์ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้องค์กรมีกำลังคนที่มีประสิทธิภาพพร้อมในการทำงานทุกตำแหน่งงาน

4. การสั่งการ (Directing) หมายถึง การมอบหมายแนวทางการปฏิบัติงานเพื่อไปสู่เป้าหมายขององค์กรแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา

5. การควบคุม (Controlling) หมายถึง กิจกรรมต่างๆ ที่กำหนดขึ้นเพื่อสร้างความเชื่อมั่นในการปฏิบัติงานให้ประสบความสำเร็จ ซึ่งขั้นตอนการควบคุมต้องมีการประเมินผลโดยเปรียบเทียบผลงานกับเป้าหมายที่ตั้งไว้ พร้อมทั้งดำเนินการแก้ไขเมื่อมีสิ่งผิดปกติหรือมีเหตุการณ์ที่ส่งผลให้ผลงานขององค์กรคลาดเคลื่อนจากเป้าหมายที่วางไว้

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช(2539, 37- 38) ได้กล่าวถึงกระบวนการจัดการ หรือ กิจกรรมการจัดการตามแนวความคิดของจอร์จ อาร์ เทอร์รี่ (George R Terry) ประกอบด้วยกิจกรรม 5 ประการ สรุปได้ดังนี้

1. การวางแผน เป็นเรื่องเกี่ยวกับการกำหนดวัตถุประสงค์ นโยบาย โครงการและวิธีการดำเนินงาน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ นโยบาย และเป้าหมายของโครงการที่กำหนดไว้

2. การจัดองค์การ เป็นเรื่องของการจัดโครงสร้างและบทบาทต่างๆ โดยการพิจารณา กำหนดกิจกรรมต่างๆ ที่จำเป็นสำหรับการบรรลุเป้าหมายขององค์กร รวมทั้งการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมและการจัดให้กลุ่มกิจกรรมนั้นๆ มีผู้บริหารเป็นผู้รับผิดชอบ

3. การจัดคนเข้าทำงาน เป็นเรื่องเกี่ยวกับการจัดการเกี่ยวกับบุคคล และจัดบุคคลเข้าทำงานในตำแหน่งที่กำหนดไว้ในโครงสร้างขององค์กร

4. การสั่งการ เป็นเรื่องเกี่ยวกับการให้แนวทาง และสั่งการผู้อยู่ใต้การบังคับบัญชา ซึ่งวิธีการในการสั่งการเป็นสิ่งที่ยุ่งยากซับซ้อนเป็นพิเศษ

5. การควบคุม เป็นเรื่องของการบังคับให้กิจกรรมต่างๆ เป็นไปตามแผนงานที่วางไว้ ซึ่งเป็นการวัดความก้าวหน้าและการแก้ไขข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นในการทำงาน

วีระนาถ มานะกิจ และ พรณี ประเสริฐวงศ์ (2531, 5-8) ได้จัดวางลำดับขั้นตอนการบริหารจัดการไว้ 7 ขั้นตอน คือ

1. การวางแผน ซึ่งการวางแผนในการบริหารองค์กรนั้น อาจทำได้ในลักษณะที่แตกต่างกัน เช่น การกำหนดวัตถุประสงค์ การกำหนดมาตรฐาน การจัดทำงบประมาณ การวางแผน การกำหนดนโยบาย การกำหนดรูปแบบวิธีปฏิบัติงาน เป็นต้น

2. การจัดองค์การ หมายถึง การจัดแบ่งงานภายในองค์กรออกเป็นกลุ่มๆ พร้อมทั้งแบ่งขอบเขตความรับผิดชอบ และอำนาจหน้าที่แต่ละกลุ่มไว้แน่นอน รวมทั้งการจัดกิจกรรมให้ประสานสัมพันธ์กัน

3. การจัดคนเข้าทำงาน คือ การเลือกสรรบุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมกับงาน รวมทั้งการวางแผนกำลังคน การแสวงหาคนเข้าทำงาน การโยกย้ายตำแหน่ง การพัฒนาบุคคล การจัดการเกี่ยวกับประโยชน์ตอบแทน

4. การอำนวยความสะดวก เป็นการออกคำสั่ง แนะนำชี้แจงผู้ได้บังคับบัญชาในการทำงาน รวมถึงให้การส่งเสริมผู้ได้บังคับบัญชาให้มีโอกาสปรับปรุงทักษะ และกระตุ้นหรือสร้างแรงจูงใจให้เกิดการทำงาน

5. การควบคุม เป็นการติดตามผลการปฏิบัติงานของผู้ได้บังคับบัญชาให้เป็นไปตามแผนขององค์กรที่วางไว้

6. การสร้างสรรค์สิ่งใหม่ เป็นการเสริมสร้างความคิดใหม่เข้ามาประสานกับแนวคิดเก่า เพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ให้เกิดขึ้นภายในองค์กร

7. การเป็นตัวแทน คือ การทำหน้าที่ตัวแทนขององค์กรในการติดต่อประสานงานกับกลุ่มบุคคลภายนอกองค์กร

สุรพันธ์ ฉันทแดนสุวรรณ (2546, 9) ได้กล่าวถึงปัจจัยในการบริหารจัดการว่าเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะใช้ดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์ของหน่วยงานประกอบด้วย

1. คน (Man) คือ ทรัพยากรบุคคล ถือได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งที่จะก่อผลสำเร็จให้กับกิจการเป็นอย่างมาก

2. เงิน (Money) เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การสนับสนุนในการจัดการทรัพยากรเพื่อหล่อเลี้ยงและเอื้ออำนวยให้กิจกรรมขององค์กรดำเนินไปโดยไม่ติดขัด

3. วัสดุ (Materials) เป็นปัจจัยที่มีปริมาณและคุณค่าไม่ต่างไปจากปัจจัยอื่นๆ เพราะวัสดุเหล่านี้จะได้มีการจัดหามาใช้ดำเนินการผลิต หรือการสร้างบริการตลอดเวลา

4. เครื่องจักร (Machine) คือเครื่องอุปกรณ์ที่จัดหาและซื้ออย่างพิถีพิถัน เพื่อใช้ปฏิบัติงานให้เกิดประโยชน์สูงสุดและคุ้มค่า

5. วิธีการบริหารหรือวิธีการปฏิบัติ (Management or Method) การบริหารในองค์กรประกอบด้วยการผลิตหรือระบบให้บริการต่างๆ หากมีระบบที่ชัดเจน ตลอดจนมีระเบียบ ขั้นตอนวิธีการต่างๆในการทำงาน ย่อมส่งผลให้องค์กรประสบความสำเร็จได้ด้วยดี

ปัจจัยทั้ง 5 ข้อ เป็นสิ่งที่องค์กรจำเป็นต้องจัดหามาใช้ในการปฏิบัติงาน ซึ่งต้องทำให้เกิดประสิทธิภาพและคุ้มค่าที่สุด นับว่าปัจจัยที่กล่าวมามีความสำคัญต่อผลสำเร็จขององค์กร

สมพงษ์ เกษมสิน (2514, 20-25) ได้กำหนดแนวทางเกี่ยวกับการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพประกอบด้วยกระบวนการที่สำคัญ 9 ประการ คือ

1. นโยบาย (Policy) หมายถึง นโยบายที่ใช้ในการบริหารงาน ตลอดจนวิธีการกำหนดนโยบาย
2. อำนาจหน้าที่ (Authority) หมายถึง อำนาจหน้าที่ของแต่ละระบบงาน ตลอดจนการมอบหมายอำนาจหน้าที่ในระบบงาน
3. การวางแผน (Planning) หมายถึง การวางแผนที่จะดำเนินการตามนโยบายที่กำหนดไว้ เพื่อให้แผนงานที่กำหนดขึ้นสอดคล้องกับนโยบาย การจะได้แผนงานที่ถูกต้อง จำเป็นต้องอาศัยความรู้ทางวิชาการวางแผนและการคาดหรือทำนายเหตุการณ์ในอนาคต
4. การจัดรูปงาน (Organizing) หมายถึง การจัดรูปงานของระบบงานต่างๆ ในการจัดรูปงานนี้สิ่งที่ควรนำมาพิจารณา คือ วิธีการปฏิบัติงาน เพื่อให้การจัดรูปงานและวิธีการปฏิบัติงานมีความสอดคล้องตามความต้องการ ในการจัดรูปงานอาจมีการพิจารณาในด้านการควบคุมการปฏิบัติงานหรือในด้านของการแบ่งงาน เช่น หน่วยงานหลัก (line) หน่วยงานที่ปรึกษา (Staff) และหน่วยงานสนับสนุน (Auxiliary)
5. การดำเนินการเกี่ยวกับบุคลากร (Staffing) หมายถึง การจัดหาบุคคลที่มีความรู้และความสามารถมาบรรจุและแต่งตั้งให้ปฏิบัติงานในหน่วยงาน และอาจครอบคลุมถึงกิจกรรมต่างๆ ในการดำเนินการกับบุคลากร เช่น การสรรหาบุคคล การบรรจุและแต่งตั้ง การเลื่อนตำแหน่ง การฝึกอบรม การกำหนดค่าตอบแทน การให้พ้นจากงาน หรือการเลิกจ้าง และการให้บำเหน็จบำนาญ
6. การอำนวยการ (Directing) หมายถึง การอำนวยการซึ่งรวมถึงการควบคุมงานและการนิเทศงาน ตลอดจนถึงศิลปะในการบริหารงาน เช่น ความเป็นผู้นำ (Leadership) มนุษยสัมพันธ์ และการจูงใจ นอกจากนี้ การอำนวยการยังหมายรวมถึงการวินิจฉัยสั่งการและการมอบอำนาจหน้าที่อันเป็นหลักสำคัญยิ่งในการบริหาร
7. การประสานงาน (Co-ordination) หมายถึง การประสานเพื่อให้งานดำเนินไปโดยสะดวกเรียบร้อย ตลอดจนแก้ไขปัญหาคัดค้านต่างๆ นักบริหารจัดการต้องศึกษาหลักเกณฑ์และวิธีการประสานงาน นอกจากนี้ยังจะต้องจัดให้มีระบบการประสานงานที่ดีในหน่วยงานของตนและกับหน่วยงานอื่นๆ สิ่งที่จะช่วยให้การประสานงานดำเนินไปด้วยดี คือ การติดต่อสื่อสารที่ดี
8. การรายงาน (Reporting) หมายถึง การรายงานผลการปฏิบัติงาน ตลอดจนถึงการประชาสัมพันธ์ผลงาน กิจกรรมทั้งหมดนี้มีส่วนสัมพันธ์ต่อเนื่องกับการติดต่อสื่อสารเป็นอันมาก
9. การงบประมาณ (Budgeting) หมายถึง การบริหารจัดการงบประมาณ ซึ่งเป็นกระบวนการสุดท้ายของการบริหารงานที่สำคัญอีกประการหนึ่ง นักบริหารจัดการต้องมีความรู้และเข้าใจระบบงบประมาณรวมถึงกระบวนการในการจัดงบประมาณและการเงิน ตลอดจนการใช้วิธีงบประมาณเป็นเครื่องมือในการวางแผนและควบคุมงาน

การบริหารจัดการเป็นศาสตร์และศิลป์ที่ใช้ในกระบวนการบริหารจัดการองค์กร ตั้งแต่ขั้นวางแผนจนไปถึงการประเมินผลการปฏิบัติงาน เพื่อให้องค์กรสามารถดำเนินกิจกรรมอย่างมีแนวทางเพื่อบรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

กล่าวสรุปได้ว่า การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการเพื่อนำมาใช้ในการกำหนดแนวทางสัมภาษณ์ เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนาม รวมไปถึงการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับ เพื่ออธิบายถึงการบริหารจัดการกองทุนชะกาดจนนำมาสู่การจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของคนด้อยโอกาสที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่ได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะกาด นำมาสู่การได้ข้อสรุปที่ถูกต้องตามปรากฏการณ์ของการจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสจากกองทุนชะกาดในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ พร้อมทั้งสามารถนำเสนอแนวทางการพัฒนาชุมชนเพื่อส่งเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของคนด้อยโอกาสตามกระบวนการจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาด

8. การจัดการชะกาดในประเทศไทย

จากการศึกษา ของ ชัช หะชาเล็ม และคณะ (2550, 121-122) กล่าวถึงชะกาดในประเทศไทยของสังคมมุสลิมทั่วไปว่า การจ่ายชะกาดถือเป็นหน้าที่สำคัญประการหนึ่งที่มุสลิมต้องปฏิบัติตาม โดยมีอาญาปฏิเสหฺ ได้ ทั้งนี้ในฐานะที่การจ่ายชะกาดเป็นหลักการปฏิบัติของศาสนาอิสลามประการที่สาม แต่หน้าที่ดังกล่าวได้กำหนดไว้แต่เฉพาะมุสลิมที่มีฐานะอยู่ในระดับดี มีเงิน หรือมีทรัพย์สินเหลือใช้ตามจำนวนที่กำหนด เมื่อครบรอบปีจำเป็นต้องจ่ายชะกาดให้แก่บุคคลที่มีสิทธิได้รับตามศาสนบัญญัติ ดังรายละเอียดที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่เนื่องจากหน้าที่ในการจ่ายชะกาดดังกล่าวถือเป็นภาระของแต่ละคน (Individual) ที่ต้องจ่ายให้ครบตามศาสนากำหนด ด้วยเหตุนี้ทำให้นในอดีตที่ผ่านมา การจ่ายชะกาดเป็นเรื่องของแต่ละบุคคลที่จ่ายให้แก่คนยากจนตามความพอใจของตน โดยไม่มีการเปิดเผย เป็นผลทำให้ไม่อาจทราบข้อมูลเกี่ยวกับการจ่ายชะกาดและการรับชะกาดได้เลย เนื่องจากผู้จ่ายชะกาดมักไม่เปิดเผยข้อมูลเหล่านั้นให้ทราบ ส่งผลทำให้ไม่อาจทราบได้เลยว่ามีการจ่ายชะกาดอย่างครบถ้วน ถูกต้องหรือไม่ และผู้ที่รับชะกาดเหล่านั้นเป็นผู้มีสิทธิรับชะกาดจริงหรือไม่ ซึ่งข้อมูลเหล่านี้เป็นข้อมูลพื้นฐานสำคัญที่ทำให้ระบบชะกาดสัมฤทธิ์ผลในการช่วยเหลือคนด้อยโอกาสได้อย่างเต็มที่ ทั้งนี้ปัญหาเกี่ยวกับชะกาดในประเทศไทยแบ่งออกเป็น 4 ประการ คือ

ประการแรก ขาดการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งผู้จ่ายและผู้รับชะกาด กล่าวคือ มุสลิม ดำเนินการจ่ายชะกาดให้แก่ผู้มีสิทธิรับชะกาดด้วยตนเองตามที่เห็นสมควร เป็นสาเหตุทำให้ไม่มีข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับประเภทและปริมาณชะกาดที่จ่ายในแต่ละปี รวมทั้งข้อมูลเกี่ยวกับผู้เข้าเงื่อนไข

กฎเกณฑ์ที่มีหน้าที่ต้องจ่ายชะกาตหรือผู้ที่จ่ายชะกาตในแต่ละปี ผู้มีสิทธิได้รับชะกาตหรือมีสิทธิได้รับ เพราะมีคุณสมบัติอย่างไร และข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการบริหารจัดการชะกาตให้ เกิดประโยชน์ในการจัดสวัสดิการสู่ชุมชน

ประการที่สอง การบริหารจัดการชะกาตที่แตกต่างกัน เนื่องจากในปัจจุบันถึงแม้ว่าจะมีการตื่นตัวในเรื่องชะกาตอยู่บ้าง จนกระทั่งทำให้บางองค์กรหรือบางชุมชนจัดตั้งกองทุนชะกาต เกิดขึ้นบ้างแล้วก็ตาม แต่ทว่าแต่ละองค์กรมีรูปแบบและวิธีการบริหารจัดการชะกาตที่แตกต่างกัน เช่น ธนาคารอิสลามแห่งประเทศไทย มีการหักเงินจากบัญชีของผู้ฝากเงินเพื่อเป็นชะกาตตามความสมัครใจของผู้ฝากเงิน ซึ่งเป็นการดำเนินการภายในแต่เฉพาะผู้มีบัญชีเงินฝากกับธนาคารเท่านั้น ส่วนสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำกรุงเทพมหานครมีการจัดตั้งกองทุนชะกาตและการกุศลขึ้น โดยอยู่ในการดำเนินงานของคณะกรรมการกองทุนชะกาตและการกุศลเพื่อสวัสดิการสังคม รวมทั้งมูลนิธิเพื่อศูนย์กลางอิสลามแห่งประเทศไทยมีการจัดตั้งกองทุนชะกาตและการกุศลขึ้น หรือแม้แต่กลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ที่มีการจัดการบริหารแบบอิสลาม มีการจัดเก็บชะกาตจากสมาชิกสหกรณ์เช่นเดียวกัน ทั้งนี้องค์กรต่างๆ มีสภาพเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย

ถึงแม้ว่าการจัดการเกี่ยวกับกองทุนชะกาตจะมีการแยกบัญชีชะกาตจากบัญชีอื่นขององค์กร แต่หากมีปัญหาในทางกฎหมาย เช่น การฟ้องร้องคดี การอายัดทรัพย์สิน หรือการเลิกกิจการ ทรัพย์สินเหล่านี้ย่อมถือได้ว่าเป็นทรัพย์สินของนิติบุคคลหรือองค์กรนั้นๆ และอยู่ในข่ายที่ถูกบังคับคดีในฐานะที่เป็นทรัพย์สินส่วนหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นอกจากนั้นแล้ว องค์กรเหล่านี้ยังมีการบริหารจัดการชะกาตที่มีลักษณะแตกต่างกัน ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับวิธีการและเป้าหมายของแต่ละองค์กรเป็นสำคัญ

ประการที่สาม ขาดระบบตรวจสอบที่มีประสิทธิภาพและเป็นมาตรฐานเดียวกัน กล่าวคือ องค์กรจัดการชะกาตที่มีอยู่ไม่มีระบบการตรวจสอบทั้งภายในและภายนอกองค์กรที่มีประสิทธิภาพและมีมาตรฐานอย่างเดียวกัน รวมทั้งในกรณีที่เกี่ยวข้องกับการบริหารการบัญชีและการเงิน เมื่อมีการกระทำผิดเกี่ยวกับเงินชะกาต ไม่ว่าจะเป็นการทุจริตหรือยักยอกเงินเหล่านั้น ก็ไม่มีการกำหนดบทลงโทษที่นำมาใช้กับเจ้าหน้าที่เหล่านั้น โดยเฉพาะอย่างชัดเจน ทั้งนี้ เพราะเงินหรือทรัพย์สินที่เป็นชะกาตนั้นถือเป็นทรัพย์สินส่วนรวมที่จำเป็นต้องมีการควบคุมตรวจสอบให้ถูกต้องครบถ้วนเพื่อนำไปแจกจ่ายให้แก่ผู้มีสิทธิได้รับชะกาตอย่างทั่วถึง การที่ไม่มีมาตรการลงโทษดังกล่าวย่อมอาจทำให้เกิดการรั่วไหลของชะกาตได้

ประการที่สี่ ขาดการสนับสนุนจากภาครัฐหรือองค์กรทางศาสนาในการส่งเสริมการจ่ายชะกาต กล่าวคือ เนื่องจากผู้จ่ายชะกาตใช้ดุลพินิจของตนเองในการพิจารณาอบชะกาตให้แก่ผู้มีสิทธิรับชะกาตตามความพึงพอใจของตน จึงเป็นผลทำให้ปริมาณชะกาตในแต่ละปีมีมายน้อยเพียงใด

ขึ้นอยู่กับจำนวนรายได้และระดับความศรัทธาต่อหลักการศาสนาอิสลามของผู้จ่ายชะกาตแต่เพียงอย่างเดียว ทั้งนี้ โดยไม่มีแรงจูงใจหรือมาตรการส่งเสริมใดๆ จากภาครัฐหรือองค์กรทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับกิจการศาสนาอิสลาม การสนับสนุนเพื่อการกระตุ้นให้ผู้จ่ายชะกาตทำการจ่ายชะกาตได้อย่างครบถ้วน ถูกต้องในทุกๆ ปี จะส่งผลให้ชะกาตสามารถช่วยเหลือมุสลิมผู้ยากไร้ด้วยโอกาสในสังคมได้อย่างทั่วถึง รวมทั้งยังส่งผลทำให้ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนลดน้อยลงด้วย

กล่าวสรุปได้ว่า การศึกษาการจัดการชะกาตในประเทศไทยเพื่อนำมาใช้ในการกำหนดแนวทางสัมภาษณ์ เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนาม รวมไปถึงการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับ เพื่ออธิบายถึงการดำเนินงานกองทุนชะกาตจนนำมาสู่การจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของคนด้อยโอกาสที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่ได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะกาต นำมาสู่การได้ข้อสรุปที่ถูกต้องตามปรากฏการณ์ของการจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสจากกองทุนชะกาตในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ พร้อมทั้งสามารถนำเสนอแนวทางการพัฒนาชุมชนเพื่อส่งเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของคนด้อยโอกาสตามกระบวนการจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาต

9. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาทบทวนผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีดังต่อไปนี้

จากการศึกษาของ มัรวาน สะมะฮูน (2537, 42-108) เรื่อง “การบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม” พบว่า หลักการชะกาตตามบทบัญญัติศาสนาอิสลาม เป็นกองทุนของสังคมมุสลิมที่มีนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของสังคมนั้น ๆ โดยการบริหารงานชะกาตยึดถือแนวทางการดำเนินงานขององค์กรตามหลักศาสนาอิสลาม 3 ประการ คือ ยึดหลักการแห่งคัมภีร์อัลกุรอาน ยึดหลักคำสอนของท่านรซูล (ซ.ล) และยึดหลักการชี้ขาดของผู้นำศาสนา หากผู้บริหารองค์กรอิสลามวางแนวทางการบริหารโดยยึดตัวเองและบุคคลแวดล้อมเป็นหลัก โดยไม่คำนึงถึงหลักศาสนา ทำให้องค์กรนั้นประสบความล้มเหลวในการบริหาร และส่งผลเสียต่อสังคมมุสลิม อีกทั้งองค์กรบริหารชะกาตต้องมีข้อมูลของผู้ที่ควรได้รับชะกาต ทั้งข้อมูลด้านเศรษฐกิจและข้อมูลทางสังคมอย่างสมบูรณ์ ข้อมูลนี้ถูกนำไปพิจารณาในการจ่ายชะกาต ถ้าไม่มีข้อมูลลักษณะนี้มาก่อนทำให้การพิจารณาผู้มีสิทธิรับชะกาตอยู่บนพื้นฐานการคาดคะเนหรือคาดเดา ต้องเริ่มต้นกันใหม่ ซึ่งไม่ใช่การบริหารที่ถูกต้อง ทั้งนี้การบริหารที่มีประสิทธิภาพต้องมีข้อมูลชัดเจน ส่วนการหาข้อมูลอย่างฉาบฉวยในช่วงการพิจารณาผู้สมควรได้รับชะกาต ไม่มีข้อมูลเปรียบเทียบ ทำให้เกิดข้อผิดพลาดได้ง่าย นอกจากนี้การบริหารขององค์กรมุสลิมต้องกระทำด้วยความรอบคอบ วิธีที่ง่ายที่สุด คือ การจัดทำทะเบียนและบัญชีการเงินทั้งหมดให้เป็นปัจจุบันตลอดเวลา

โดยเฉพาะข้อมูลชะกาดและข้อมูลผู้ขอรับชะกาด เพื่อกำหนดให้เป็นข้อมูลมาตรฐานที่เป็นทางการ เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับข้อมูลที่คณะกรรมการชะกาดเสนอ เพื่อใช้พิจารณาลงมติในการให้ชะกาดแก่ผู้มีสิทธิได้รับอย่างถูกต้องและเป็นธรรม

จากการศึกษาของ สุนทร วงศ์หมัดทอง อ้างถึงใน (ซัซ หะซาเล็ม 2550, 85) เรื่อง “ระบบชะกาดและการประยุกต์ใช้ในสังคมมุสลิม อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา” พบว่ามุสลิมส่วนใหญ่ในอำเภอสิงหนคร ไม่มีการจ่ายชะกาดอย่างเป็นระบบ ต่างคนต่างจ่ายเมื่อถึงเวลาที่ต้องจ่ายชะกาดและมีความขัดแย้งกันในประเด็นการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่จัดเก็บชะกาดในแต่ละพื้นที่เพื่อดำเนินการจัดเก็บชะกาดอย่างเป็นระบบได้หรือไม่ ส่วนในเรื่องของการแจกจ่ายชะกาดมีข้อขัดแย้งกัน คือ เจ้าของทรัพย์สินจ่ายชะกาดด้วยตัวเองได้หรือต้องจ่ายให้แก่ผู้ปกครองเท่านั้น

มุสลิมในอำเภอสิงหนครส่วนมากต้องการให้จัดเก็บและแจกจ่ายชะกาดอย่างเป็นระบบ โดยนำขั้นตอนวิธีการจัดเก็บชะกาดที่มีประสิทธิภาพมาประยุกต์ใช้ในอำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา คือ สร้างจิตสำนึกต่ออหิหม่าม และกรรมการประจำมัสยิดในเขตอำเภอสิงหนคร โดยการเริ่มจากผู้นำสูงสุดในจังหวัด คือ ประธานกรรมการอิสลามประจำจังหวัดสงขลา เพื่อกระตุ้นให้กรรมการอิสลามประจำมัสยิดดำเนินการจัดการระบบชะกาด

ดังนั้น คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดต้องให้ความรู้และสร้างความเข้าใจในเรื่องชะกาดแก่สัปบุรุษในแต่ละพื้นที่ เพื่อลดปัญหาความไม่เข้าใจต่อกัน แต่งตั้งอนุกรรมการเพื่อจัดเก็บชะกาดและนำมาจ่ายแก่บรรดาผู้มีสิทธิรับชะกาดอย่างเป็นระบบ โดยยึดต้นแบบมาจากท่านรซูล (ช.ล.) โดยในทุกขั้นตอนต้องมีความชัดเจนถูกต้องมากที่สุด จากนั้นควรสำรวจจำนวนผู้ที่มีสิทธิรับชะกาดและแต่ละคนควรได้รับชะกาดจำนวนเท่าใด จากนั้นควรแจกจ่ายชะกาดให้แก่ผู้มีสิทธิ โดยวิธีการจับฉลากเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความเข้าใจผิดว่าแจกจ่ายให้แก่ญาติพี่น้องของฝ่ายบริหารเท่านั้น

จากการศึกษาวิจัยของ อับดุลรอซิด เจมะ และคณะ (2545) เรื่อง “ระบบสวัสดิการในชุมชนมุสลิม กรณีการจ่ายชะกาดในกลุ่มออมทรัพย์อิสลาม” พบว่า ระบบชะกาดเป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญที่ก่อให้เกิดการปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมในรูปแบบของสวัสดิการสังคมในศาสนาอิสลาม โดยจ่ายให้แก่ผู้มีสิทธิรับชะกาดในระดับที่สามารถตั้งตัวได้ ซึ่งสามารถจ่ายชะกาดเป็นทุนการศึกษา ค่ารักษาพยาบาล ฯลฯ แต่สมควรจ่ายในรูปแบบของเครื่องมือประกอบอาชีพมากที่สุด

ในขณะที่เดียวกันกลุ่มออมทรัพย์ควรนำเงินชะกาดไปลงทุนเพิ่มกำไร และได้เสนอแนะว่าองค์กรที่รับผิดชอบชะกาดควรพัฒนาตนเองในด้านการเพิ่มพูนความรู้ด้านศาสนา โดยเฉพาะแนวคิดเกี่ยวกับชะกาด การคำนวณชะกาด ตลอดจนการบริหารชะกาดให้มีประสิทธิภาพ รวมถึงรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรพัฒนากลุ่มออมทรัพย์อิสลามให้มีความเข้มแข็งจนมีศักยภาพในการประกอบการ อันนำมาซึ่งการจัดระบบสวัสดิการจากชะกาดของชุมชนอย่างเข้มแข็งและยั่งยืน

จากการศึกษาวิจัยของ ชัตติยา วรรณสุต และจตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร (2546, 93-187) เรื่อง “การพัฒนากระบวนการสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส: กลุ่มนอกกำลังแรงงาน” พบว่า แนวทางการพัฒนาสวัสดิการกลุ่มนอกกำลังแรงงาน คือ ควรมีกระบวนการที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนทัศนคติชุมชน สังคม ให้ถือว่าผู้ด้อยโอกาสสามารถเป็นพลังของสังคมได้ ถ้าชุมชนให้ความสนใจที่จะค้นหา พัฒนา และเยียวยาแก้ไขตั้งแต่ต้น ควรสนับสนุนบทบาทสถาบันครอบครัวให้ตระหนักถึงคุณค่าและอุปการะเลี้ยงดูเครือญาติ ผู้สูงอายุ เด็กกำพร้า และคนพิการ โดยใช้มาตรการจูงใจด้านการออมเงิน

รวมทั้งควรมีการจัดสรรงบประมาณเพื่อช่วยเหลือสนับสนุนครอบครัวที่มีฐานะยากจน ชุมชนที่จัดบริการด้านนี้ควรสนับสนุนบทบาทสถาบันศาสนาให้เน้นการช่วยเหลือกลุ่มเสี่ยงและกลุ่มผู้ยากไร้ นอกเหนือจากการเผยแพร่ และการจัดพิธีกรรม รวมทั้งการลดพฤติกรรมฟุ่มเฟือย ฟุ้งเฟ้อด้านวัตถุ ซึ่งไม่สอดคล้องกับหลักศาสนา นำทุนทางสังคมที่มีอยู่ในแต่ละชุมชนประยุกต์ใช้เพื่อป้องกันกลุ่มเสี่ยง ไม่ให้เป็นปัญหาต่อสังคม โดยเฉพาะกลุ่มเด็กที่ถูกทอดทิ้งหรือเร่ร่อน ต้องทำงานหาเลี้ยงชีพด้วยตนเองตั้งแต่อายุยังน้อย ไม่มีที่อยู่แน่นอน ขาดปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพ มีรายได้ไม่แน่นอน มีวิถีชีวิตอยู่ในวงจรของยาเสพติด

ส่วนกลุ่มเสี่ยงต่อการเป็นโรคเอดส์ ในด้านสุขภาพอนามัย พบว่า เด็กเหล่านี้จะขาดอาหารที่มีคุณภาพ พักผ่อนไม่เพียงพอ มีปัญหาการรักษาร่างกายให้สะอาด เนื่องจากไรที่พอกอาศัยที่มันคงถาวร ไม่มีห้องน้ำที่จะชำระร่างกายและทำความสะอาดเสื้อผ้า ทำให้เด็กบางคนมีลักษณะมอมแมม เป็นโรคผิวหนัง ควรจัดสวัสดิการด้านการศึกษาทั้งในและนอกระบบ ตามความเหมาะสมให้กับกลุ่มนอกกำลังแรงงานที่ยากจน ควรจัดสวัสดิการด้านที่อยู่อาศัยแก่เด็กในชุมชนแออัด เด็กเร่ร่อน คนพิการ และผู้สูงอายุที่ไร้ที่พึ่งพิงแบบบ้านเปิด ที่มีทั้งบริการด้านการยังชีพและบริการด้านการปรับสภาพจิตใจ รวมทั้งจัดบริการความช่วยเหลือสมทบแก่ครอบครัวที่ให้ความอุปการะแก่กลุ่มเป้าหมายดังกล่าว

ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเข้ามาสนับสนุนทางใจรวมทั้งการอำนวยความสะดวกในการต่อสู้ชีวิตจนบรรลุเป้าหมายของกลุ่มนอกกำลังแรงงานในรูปแบบต่างๆ เช่น การเยี่ยมบ้าน การจัดพาหนะรับส่งในการไปรับการรักษาพยาบาล และการฟื้นฟูสุขภาพคนพิการ ผู้สูงอายุที่ยากไร้ ขาดมิตร และผู้สูงอายุยากจนที่ต้องเลี้ยงดูบุตรหลานกำพร้า พิการ หรือที่พ่อแม่เป็นเอดส์ รวมถึงชุมชนต้องสำรวจและจัดทำข้อมูลที่ทันสมัย สำหรับกลุ่มผู้ด้อยโอกาส เพื่อการเข้าถึงการสอดส่องเฝ้าระวัง การส่งเสริมสนับสนุน และติดตามผล โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมเป็นสำคัญ

จากการศึกษาวิจัยของณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2546, 108-250) เรื่อง “บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนากระบวนการสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย” พบว่า แนวทางการพัฒนากระบวนการสวัสดิการสำหรับคนยากจนนั้น คือ การแก้ไขพัฒนาด้านสิทธิพื้นฐานทางสังคม เช่น

สิทธิประกันสังคม สิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองในการทำงาน สิทธิที่จะมีที่อยู่อาศัยอย่างเพียงพอ สิทธิของเด็กและเยาวชนที่จะได้รับการช่วยเหลือในการดำรงชีวิต เป็นต้น ลำดับต่อมา คือ การพัฒนาความมั่นคงทางสังคม หรือระบบสวัสดิการต่างที่พึงมี เช่น สวัสดิการแรงงาน สวัสดิการคนชรา สวัสดิการสำหรับเด็กและเยาวชน สวัสดิการคนพิการ โดยเฉพาะสวัสดิการสำหรับกลุ่มสตรีเป้าหมายที่มีบุตรและบิดามารดาต้องรับผิดชอบ จะต้องได้รับการช่วยเหลือด้านสวัสดิการที่จำเป็นที่สุด คือ การมีงานให้ทำอย่างถาวรและต่อเนื่อง และเสริมด้วยด้านสวัสดิการเชิงสงเคราะห์ เช่น เงินช่วยเหลือ และทุนการศึกษาสำหรับบุตรของบุคคลกลุ่มนี้ และระบบสวัสดิการต่างๆ กล่าวคือ ความยุติธรรมในกระบวนการเพื่อความยุติธรรมโดยตรง ซึ่งในกระบวนการมักเกิดปัญหาที่ทำให้คนยากจนไม่ได้รับความยุติธรรม ลำดับสุดท้าย เรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ พบว่า คนยากจนถูกแบ่งแยกแตกต่าง ถูกกีดกัน ถูกดูถูกเหยียดหยาม ซึ่งคนเหล่านี้ตกอยู่ในภาวะสังคมเบียดขับให้เป็นคนชายขอบ

นโยบายสังคมเพื่อแก้ไขปัญหาคอนยากจน จึงควรมีกรอบนโยบายดังนี้ คือ ควรเน้นให้ทุกคนมีสิทธิพื้นฐานทางสังคม เน้นการพัฒนาสร้างสรรค์ความมั่นคงทางสังคม ได้แก่ การสร้างสวัสดิการสังคมทั้งด้านบริการสังคม ประกันสังคม และการสังคมสงเคราะห์ ควรปรับหรือกระบวนการยุติธรรมและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับความยุติธรรมเพื่อคนยากจน เน้นการขับเคลื่อนสังคมให้ลดการแบ่งแยกแตกต่าง ให้คำนึงถึงศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ของทุกคนที่อยู่ร่วมในสังคม พัฒนาทุนทางสังคมให้เข้มแข็ง เพื่อให้สังคมและชุมชนอยู่ร่วมกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคมด้วยระบบเกื้อกูลกัน และทำให้ทุกคนเป็นหุ้นส่วนทางสังคม โดยเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมมีส่วนได้ส่วนเสีย และร่วมกันรับผิดชอบ การกระตุ้นให้เกิดขบวนการนี้ จำเป็นต้องใช้นักปฏิบัติการทางสังคมจำนวนมากเข้าร่วมทำงาน และพบว่า สิ่งที่ยืดรั้งสังคมให้ยึดโยง และมีพลังในตนเอง ประกอบด้วย ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ เครือข่าย และความไว้วางใจต่อกันหรือที่เรียกว่า “ทุนทางสังคม” ถ้าสังคมหรือชุมชนใดมีสิ่งเหล่านี้ก็จะมีพลังและความเข้มแข็งที่จะนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหาได้ดีขึ้น ทุนทางสังคมจะเข้มแข็งได้ก็ต่อเมื่อมีทุนมนุษย์ที่มีความเข้มแข็ง ซึ่งทุนมนุษย์ (Human Capital) หมายถึง ความรู้ มีปัญญา และทักษะของแต่ละคนที่สามารถนำมาแก้ไขปัญหามาในการพัฒนาสังคมและชุมชน

จากการศึกษาวิจัยของอภิญา เวชชัย และกิติพัฒน์ นนปีทมะคุลย์ (2546, 277-319) เรื่อง “การพัฒนาระบบสวัสดิการ สำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส : กลุ่มคนผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม” พบว่า นโยบายเสริมสร้างและขยายทรัพยากรทางสังคมและเครือข่ายการสนับสนุนทางสังคมของประชาชนที่ยากลำบากอย่างที่สุดในชุมชนนั้น รัฐบาลหน่วยงานเอกชนควรมีนโยบายเสริมสร้างและขยายทรัพยากรทางสังคมตลอดจนเครือข่ายการสนับสนุนทางสังคม ที่พวกเขาถืออยู่บ้างแล้ว ให้มีความเข้มแข็งมีความสามารถรองรับปัญหาผู้นำชุมชนที่เป็น “แม่พระ” “พ่อพระ” ของคนยากจน ไม่ใช่ไปหา “เจ้าพ่อ” “เจ้าแม่” ไม่ไปสร้าง “เจ้าพ่อ” “เจ้าแม่” ในชุมชน

และการสนับสนุนทรัพยากรบุคคล จำเป็นต้องเน้นการสนับสนุนทางวิชาการหรือให้ผ่านการรวมตัว ตลอดจนให้เส้นทางการติดต่อ (Connection) และการอำนวยความสะดวกสำหรับการใช้บริการที่แหล่งทรัพยากรนอกชุมชน

รัฐบาลควรมีนโยบายสนับสนุนให้สถาบันศาสนา คือ วัด โบสถ์คริสต์ หรือมัสยิด ใกล้ชิดชุมชน ตลอดจนระบบชะกาดในชุมชนอิสลาม เข้ามาทำหน้าที่เป็น “กลไกการกระจายในแนวนอน” อย่างทั่วถึง สถาบันทางศาสนาควรร่วมมือกันดำเนินงานพัฒนาสังคม โดยเน้นการกระจายความเจริญมั่งคั่งของคนกลุ่มหนึ่งที่มีโอกาสดีกว่า ไปสู่คนที่มีความยากลำบากที่สุด โดยไม่จำเป็นต้องดำเนินการเป็นกฎหมาย หรือใช้แบบแผนที่เป็นทางการ ทว่าใช้หลักศาสนา ความเมตตา กรุณา ความเอื้ออาทรเป็นหัวใจสำคัญของการกระจาย ซึ่งเป็นการช่วยเหลือให้ชุมชนสามารถค้นหาศักยภาพดั้งเดิม ด้วยการฟื้นฟูขนบธรรมเนียมประเพณี ภูมิปัญญา หลักศาสนา วิถีชีวิตเดิมที่เป็นฐานความเชื่อและแบบแผนในการปฏิบัติ อันนำไปสู่ขบวนการฟื้นฟูคุณค่าความช่วยเหลือเกื้อกูลกันเองที่ชุมชนมีอยู่แล้วขึ้นมาทบทวนใหม่

จากการศึกษาของ ฟูอาด อับดุลลอฮ์ อัลอุมร์ อ้างถึงใน (วารุณี วันขวัญ 2552, 115-123) เรื่อง “การจัดการชะกาดโดยหน่วยงานกึ่งรัฐบาล” สะท้อนให้เห็นภาพการพัฒนาที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมมุสลิมได้เป็นอย่างดี และถือได้ว่าประชาชาติอิสลามแสดงให้เห็นความรับผิดชอบต่อสังคมในระดับรากหญ้า และมีการพัฒนาหน่วยงานที่ดำเนินกิจกรรมเพื่อสังคมอย่างเป็นระบบ ซึ่งประเทศคูเวตสามารถเป็นแม่แบบในเรื่องการจัดการชะกาดแก่มุสลิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการดำเนินกิจการเกี่ยวกับการจัดระบบชะกาดใน 3 ขั้นตอน คือ

1. บังคับชะกาดบนรายการต่างๆ เช่น ปศุสัตว์ ปลา เป็นต้น
2. ตั้งคณะกรรมการชะกาดเพื่อยืนยันย้ำถึงหน้าที่การจ่ายชะกาดของมุสลิม
3. ก่อตั้งหน่วยงานชะกาดกึ่งรัฐบาล เช่น ก่อตั้งสำนักงานชะกาด

ซึ่งในปี ค.ศ. 1982 สภานิติบัญญัติมีการทบทวนกฎหมายการก่อตั้งสำนักงานชะกาดรวมไปถึงองค์การบริหารภายใต้สำนักงานชะกาด ซึ่งดูแลโดยคณะกรรมการบริหาร และมีการตรวจสอบการดำเนินนโยบายของสำนักงานชะกาด ทั้งในเรื่องการรวบรวมและการแจกจ่าย อีกทั้งยังสรุปผลการดำเนินนโยบายการบริการของแผนกและฝ่ายต่างๆ ของสำนักงานชะกาด พร้อมทั้งกำหนดกลยุทธ์เพื่อไปสู่เป้าหมายในอนาคต

ในช่วงเริ่มก่อตั้งประเทศคูเวต คณะผู้บริหารประเทศไม่มีการกำหนดด้วยกฎหมายเกี่ยวกับการบริหารจัดการชะกาดในประเทศ เป็นผลให้การจ่ายชะกาดขึ้นอยู่กับดุลพินิจของประชาชน ซึ่งกล่าวได้ว่าการจัดระบบชะกาดในอดีตของประเทศคูเวตมีความน่าสนใจอยู่ 3 ประการ คือ

1. จัดเก็บชะกาดในบางสิ่ง จากการศึกษาทางประวัติศาสตร์ ซึ่งให้เห็นว่า ประเทศคูเวต จัดเก็บชะกาดเกี่ยวกับปลุสต์ว์ ปลา และการทำฟาร์ม

ชะกาดโค กระบือ และอูฐ ผู้ปกครองประเทศเคยออกคำสั่งให้จัดเก็บชะกาดเกี่ยวกับ ปลุสต์ว์จากชนเผ่าเร่ร่อน เจ้าหน้าที่ผู้รวบรวมชะกาดต้องใช้เวลามากกว่า 3 เดือนในการพบกับเผ่าหรือผู้ที่ เป็นเจ้าของ วัว ควายและอูฐ เพื่อทำการประเมินและคำนวณอัตราชะกาด

ผู้ที่มีหน้าที่รวบรวมชะกาดจะปฏิบัติงานร่วมกับผู้ช่วยในกองคาราวานเพื่อเดินทางไปทั่วทุกพื้นที่ของประเทศคูเวต เพื่อจัดเก็บชะกาดจากชนเผ่าเร่ร่อน โดยเข้าไปในนามแขกของหัวหน้า เผ่า ซึ่งในพื้นที่ของแต่ละเผ่าจะมีบ่อน้ำและแควล้อมไปด้วยปลุสต์ว์ต่างๆ โดยเจ้าหน้าที่จะเริ่มเก็บ ชะกาดหลังจากหน้าฝนและตอนต้นของฤดูร้อน ที่พัก (เด้นท์) ของเจ้าหน้าที่จัดเก็บชะกาดจะมีลักษณะ แตกต่างจากที่พักของชนเผ่า และถูกขนานนามว่า “ผู้ทำให้บริสุทธิ์” เจ้าหน้าที่จัดเก็บชะกาดจะประเมิน และคำนวณชะกาดออกมาเป็นคืนารคูเวต หรือ รูปีอินเดีย และชะกาดจะถูกเก็บตามกฎของศาสนบัญญัติ กล่าวคือ จำเป็นต้องมีเจ้าของยืนยันถึงกรรมสิทธิ์ในการครอบครองปลุสต์ว์นั้นๆ และเจ้าหน้าที่จัดเก็บ ชะกาดต้องรวบรวมและบันทึกจำนวนชะกาดที่เก็บได้ พร้อมทั้งออกใบเสร็จรับรองเพื่อป้องกันการ จัดเก็บชะกาดซ้ำซ้อน หลังจากเสร็จภารกิจ (ใช้เวลาประมาณ 3 เดือน) เจ้าหน้าที่จัดเก็บชะกาด และผู้ช่วยจะเดินทางกลับ พร้อมนำเงินชะกาดที่รวบรวมได้มามอบให้กับหน่วยงาน (ผู้ปกครองเมือง) ที่ รับผิดชอบเกี่ยวกับการบริหารจัดการชะกาด ซึ่งรูปแบบดังกล่าวนี้ (การจัดเก็บชะกาดปลุสต์ว์) สิ้นสุด ลงหลังจากการขุดพบน้ำมันในยุคของ เชค อะหมัด อัลยาบิร อัล-ซาบาห์

ชะกาด ปลาและกุ้ง ซึ่งถูกกำหนดภายในยุคของ เชคมุबारอก อัลซาบาห์ ซึ่งเป็น รูปแบบเดียวกับชะกาดในศาสนาอิสลาม ซึ่งต้องจ่าย 1 ปอนด์ ต่อผลกำไร 10 ปอนด์ กรณีเดียวกัน หากมี กุ้ง 10 ตู้คอนเทนเนอร์ ให้จ่ายชะกาด 1 ตู้คอนเทนเนอร์ สำหรับปลาที่ขายในท้องตลาดจะถูกเก็บ ชะกาด 1 ตัว ต่อปลา 10 ตัว บางส่วนเก็บชะกาดเป็นเงินรูปีและอีกบางส่วนอาจเก็บเป็นปลา ซึ่งจะถูก ขายในตลาดเพื่อเปลี่ยนมาเป็นเงินต่อไป ภาษีรูปแบบนี้ถูกยกเลิกไปในยุคของ เชค ซาลิม อิบน์ มุबारอก อัลซาบาห์

ชะกาดฟาร์ม ไม่มีกฎหมายที่กล่าวเกี่ยวกับอสังหาริมทรัพย์ ดังนั้นประชาชนจึงมี ความเข้าใจว่าจะไม่มีการเรียกเก็บชะกาดหรือภาษีรูปแบบใดๆ ในพื้นที่การเกษตร แต่ดูเหมือนว่าจะมี การเก็บภาษีจากผลผลิตทางการเกษตร ในอัตรา 1 ส่วน 10 ที่ถูกเรียกเก็บเป็นเงินหรือผลผลิตในปี ค.ศ. 1904 พื้นที่การเกษตร 1 ส่วน 3 ในเกาะฟัยลัดได้รับการยกเว้นภาษี โดยผลผลิตจากพื้นที่การเกษตร ในส่วนที่เหลือจะต้องจ่ายชะกาดให้กับเจ้าเมืองคูเวตในอัตรา 1 ส่วน 10 ของผลผลิตทั้งหมด นอกจากนี้ ไม่พบว่ามีกรณีใดๆ เกี่ยวกับชะกาดที่ดิน ใดๆก็ตามหลังจากการขุดพบน้ำมัน ซึ่งเป็นแกนหลัก ของเศรษฐกิจประเทศคูเวตในระยะต่อมา การเก็บชะกาดรูปแบบดังกล่าวได้ถูกยกเลิก

2. บทบาทของคณะกรรมการชะกาดชุมชน

มุสลิมประเทศคูเวตจำนวนหนึ่งรวมตัวกันเพื่อหาแนวทางพัฒนากรอบการจัดการชะกาดและได้จัดตั้งคณะกรรมการรวบรวมและแจกจ่ายชะกาดแก่ผู้มีสิทธิรับชะกาด ซึ่งพวกเขาเห็นพ้องว่า ไม่มีแนวทางอื่นที่มีประสิทธิภาพในการบริหารจัดการชะกาดนอกจากการกระตุ้นบทบาทของมัศยิด ซึ่งนอกจากมัศยิดจะเป็นที่สักการะต่ออัลลอฮ์แล้ว สมควรจัดบทบาทให้เป็นองค์กรทางสังคม วัฒนธรรมและศาสนา เพื่อสอดคล้องดูแลกิจการต่างๆของมุสลิม

ใน ค.ศ.1972 มีการจัดตั้งคณะกรรมการชะกาดมัศยิดอุสมานเป็นครั้งแรก เพื่อวัตถุประสงค์ในการจัดเก็บรวบรวมชะกาด (จ่ายโดยสมัครใจ) และแจกจ่ายไปยังผู้มีสิทธิรับชะกาด ซึ่งได้รับการตอบรับจากมุสลิมเป็นจำนวนมาก และมัศยิดอื่นๆ ดำเนินการจัดเก็บชะกาดในพื้นที่ของตนตามรูปแบบของมัศยิดอุสมาน ซึ่งปัจจุบันมีคณะกรรมการชะกาดทั้งสิ้น 35 ท่าน อีกทั้งยังมีคณะกรรมการชะกาด ณ มัศยิด ดัสมะห์ อีกด้วย

การจัดตั้งคณะกรรมการชะกาดประจำมัศยิดนั้นประสบความสำเร็จเป็นอย่างมาก ถือเป็นก้าวแรกในการกระตุ้นบทบาทของมัศยิดในการประสานความสัมพันธ์ของสังคมมุสลิมเป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม สำนักงานชะกาดคูเวตและคณะกรรมการเหล่านี้ควรร่วมมือกันเพื่อพัฒนาระบบชะกาดให้ดียิ่งขึ้น

3. การกำหนดมาตรการบังคับการหลีกเลี่ยงการจ่ายชะกาดโดยสำนักงานชะกาดคูเวต

เนื่องจากประชาชนรู้หน้าที่ในเรื่องของชะกาดมากขึ้น ทางคณะกรรมการมีความคิดที่จะก่อตั้งสำนักงานชะกาดในฐานะหน่วยงานกึ่งรัฐบาลขึ้น เพื่อการรวบรวมชะกาดที่จ่ายด้วยความสมัครใจให้ได้มากขึ้น โดยหวังว่าสำนักงานชะกาดเหล่านี้จะมีการพัฒนาขึ้นเรื่อยๆ จนทำให้มาตรการบังคับการจ่ายชะกาดเกิดขึ้นได้ในสังคม ซึ่งถือว่ามุสลิมทุกคนที่มีทรัพย์สินครบตามเงื่อนไขการจ่ายชะกาดจำเป็นต้องปฏิบัติตามคำบัญชาใช้ของอัลลอฮ์ การก่อตั้งสำนักงานชะกาดในประเทศคูเวตขึ้นนั้น ถือเป็นก้าวแรกในการสนับสนุนหลักการที่ยิ่งใหญ่ของศาสนาอิสลาม อีกทั้งเป็นแนวทางที่มีประสิทธิภาพในการรวบรวมและแจกจ่ายชะกาด ซึ่งสอดคล้องกับการนโยบายการพัฒนาสังคมของประเทศคูเวต

การจ่ายชะกาดในประเทศคูเวตมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เริ่มตั้งแต่การจัดเก็บชะกาดจากชนเผ่าที่ทำอาชีพปศุสัตว์ การจัดเก็บชะกาดปลาและกุ้งที่ได้จากการทำประมง รวมไปถึงการจัดเก็บชะกาดจากฟาร์มหรือผลิตผลทางการเกษตร นอกจากนี้ยังมีการผลักดันให้องค์กรมัศยิดเข้ามามีบทบาทในการขับเคลื่อนการจัดระบบชะกาดในทุกชุมชนของประเทศคูเวต รวมไปถึงการมีแนวคิดก่อตั้งสำนักงานชะกาดในฐานะหน่วยงานกึ่งรัฐบาล พร้อมทั้งกำหนดมาตรการบังคับการจ่ายชะกาด เพราะถือว่าเป็นบทบาทบัญญัติทางศาสนาอิสลามที่มุสลิมไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

จากการศึกษาของ มูฮัมหมัด ฮาซิม อวัด อ่างถึงใน (วรุฒิ วันขวัญ 2552, 62-73) เรื่อง “การปรับโครงสร้างภาษีเพื่อให้สอดคล้องกับชะกาด” ได้กล่าวสรุปถึงแนวทางการส่งเสริมโครงสร้าง ภาษีบนรากฐานของชะกาด ซึ่งเน้นถึงความจำเป็นในการปรับโครงสร้างระบบภาษีของรัฐอิสลาม ซึ่งจะมีการริเริ่มโครงการรวบรวมชะกาดและและการแจกจ่ายชะกาดขององค์กรที่ดูแลรับผิดชอบ ชะกาด โดยที่เป้าหมายของการปรับโครงสร้างภาษีไม่ได้เป็นไปเพื่อกำจัดการซับซ้อนกันระหว่างชะกาด กับภาษี แต่จะนำมาซึ่งความลงตัวของชะกาดและภาษีอื่นๆ ซึ่งชะกาดจะเป็นบทบาทหลักของระบบ การคลัง และการแผ่ขยายของโครงสร้างภาษีซึ่งแสดงให้เห็น โดยระบบชะกาดจะเป็นมาตรการกระตุ้น เศรษฐกิจ ซึ่งจะนำความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมาสู่สังคม

เป้าหมายของนโยบายการคลังควรอยู่ในรูปของชะกาดหรือสอดคล้องกับชะกาด เป็น ที่ยอมรับว่าผลกำไรของชะกาดนั้นมีผลเกี่ยวพันที่สำคัญในรายได้มวลรวมของประชาชาติ อีกทั้งยังเป็น ตัวการกระตุ้นการลงทุน และเข้าถึงต้นตอทรัพยากรของชาติ ชะกาดยังเป็นตัวสร้างเสถียรภาพทาง เศรษฐกิจได้เป็นอย่างดี ดังนั้นรัฐบาลควรเพิ่มรายได้ชะกาดและมีการกำหนดโครงสร้างภาษี อาจมี การเรียกเก็บประเภทอื่นๆ ที่รับรองโดยอิสลาม เช่น ภาษีสินค้าการเกษตร ภาษีที่ดินเป็นต้น เพื่อสนอง ความต้องการของประชากรมุสลิม มีความเห็นเพิ่มเติมว่า การปรับโครงสร้างภาษีโดยการริเริ่มระบบ ชะกาดอาจนำมาซึ่งการเก็บภาษีทางตรง เช่น ภาษีบนการกักตุน การได้โชคลาภต่างๆ และไรจากการ ผูกขาดตลาดเพียงผู้เดียว ซึ่งอาจเกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของภาษีทางอ้อม สรุป คือการปรับ โครงสร้างภาษีบนรากฐานของชะกาดจะศึกษาถึงระบบภาษีของรัฐมุสลิมยุคก่อนว่าสิ่งใดมีประโยชน์ และศาสนาอิสลามอนุมัติ ในฐานะปัจจัยสำคัญในระบบการคลังสมัยใหม่ มูฮัมหมัด ฮาซิม อวัด บรรยาย ถึงแนวทางการปรับโครงสร้างภาษีบนรากฐานของชะกาด ซึ่งเป็นกรณีศึกษาของประเทศชูดาน

มีการนำทฤษฎีเศรษฐศาสตร์อิสลามไปประยุกต์ใช้อย่างรวดเร็วทั้งในด้านการเงิน การธนาคารอิสลาม บริษัทประกันภัย รวมไปถึงการลงทุนรูปแบบต่างๆ ทางด้านการคลังนั้นมีการออก กฎหมายในการรวบรวมและแจกจ่ายชะกาด ซึ่งถือเป็นก้าวแรกของระบบเศรษฐกิจอิสลามในขอบเขต ของการคลังรัฐบาล มีการประกาศใช้กฎหมายดังกล่าวในประเทศซาอุดีอาระเบีย เยเมน ปากีสถาน ลิเบีย อิหร่านและชูดาน และอาจอีกในหลายๆ ประเทศในอนาคต แต่ในภาคการปฏิบัติยังมีความแตกต่างกัน และได้รับความสนใจจากนักศึกษาศรษฐศาสตร์อิสลามเพียงบางส่วนเท่านั้น

การวิจัยชะกาดนั้นให้ความหมายกว้างในบทบาททางการเงิน นักวิจัยทำการศึกษา ถึงความเป็นไปได้ที่จะใช้ชะกาดเพื่อบรรลุดูประสงค์ของระบบการคลังสมัยใหม่ เพื่อกระจาย ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ กระจายรายได้เท่าเทียมกันและสร้างเสถียรภาพในระบบเศรษฐกิจ ซึ่งนักวิจัยให้ความสนใจกับประเด็นที่กล่าวมาข้างต้น เพราะรู้ว่าชะกาดไม่ได้เป็นเพียงแก่ภาษีแต่ เป็นหัวใจสำคัญของเศรษฐกิจทั้งระบบ ชะกาดเป็นปรัชญาอิสลามซึ่งเกี่ยวกับปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ

เช่น ทรัพย์สิน การกระจายรายได้ สิทธิทางเศรษฐกิจ การแทรกแซงเศรษฐกิจโดยรัฐบาล และความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจกับบุคคลที่มีโช่มุสลิมซึ่งมีผลกระทบในทุกๆ กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการบริโภค การฝาก การกักตุน การลงทุน การผลิต การกระจายรายได้ หนี้สินและการจ้างงาน อีกทั้งลักษณะเฉพาะของชะกาดยังเกี่ยวกับการบริจจาคและการเรียกเก็บรายได้ รายจ่าย รวมถึงภาษีอัตราคงที่และภาษีอัตราก้าวหน้า ภาษีทางตรงและภาษีทางอ้อม

นักวิจัยด้านเศรษฐศาสตร์อิสลามให้ความสนใจกับผลกระทบของชะกาดต่อสังคมในบทบาทของภาษี ซึ่งถือเป็นรายได้และการแสดงออกถึงความศรัทธา มีส่วนน้อยที่กล่าวถึงการรวมเข้ากับระบบภาษีที่มีอยู่แล้ว ซึ่งถือเป็นปัญหาในทางปฏิบัติในหลายๆ ประเทศ อันเนื่องมาจากการใช้กฎหมายร่วมกันในการเก็บรวบรวมและแจกจ่ายชะกาด หลายประเทศแก้ปัญหาโดยวิธีการยกเลิกภาษีทางตรงทั้งหมดที่ซ้อนทับชะกาด หรือ ทำการหักการจ่ายชะกาดออกจากข้อผูกมัดทางภาษี ซึ่งถือเป็นการดำเนินการที่ไม่สมควร

ชะกาดมีอจบบรรลุถึงจุดประสงค์ทั้งหมดของภาษีทางตรงได้ เพราะอัตราที่เก็บได้แตกต่างกันมาก การรักษาไว้ซึ่งภาษีและจัดส่งกำไรให้กับผู้บริหารชะกาดไม่สามารถแก้ปัญหาเหล่านี้ เพราะว่าภาษีเหล่านี้อาจไม่สอดคล้องกับชะกาด ดังนั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปรับโครงสร้างภาษีหลังจากมีการนำระบบชะกาดเข้ามาใช้ ทั้งนี้ไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดการซับซ้อนกันระหว่างภาษีและชะกาด

บทบาทของชะกาดเป็นตัวหลักของระบบการคลัง ซึ่งภาษีอื่นๆ จะเป็นตัวขยายหลักการต่างๆ และวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของชะกาด ให้มีความครอบคลุมในทุกส่วนของระบบเศรษฐกิจ นำมาซึ่งผลกำไรและประสิทธิภาพ กล่าวคือ ชะกาดจะสร้างเสถียรภาพในระบบภาษี ซึ่งมุฮัมมัด ฮาซิม อวัต ได้นำเสนอแนวคิดการปรับโครงสร้างภาษีเพื่อให้สอดคล้องกับชะกาด ดังนี้

1. ความบกพร่องต่างๆของระบบชะกาดที่ถูกกล่าวหา

มีข้อถกเถียงในหัวข้อชะกาดมาเป็นเวลานาน นับตั้งแต่มีการสัมมนาซึ่งจัดขึ้นที่ดามัสกัสโดยสันนิบาตอาหรับ ในปี ค.ศ 1952 จนถึงปี ค.ศ 1982 ซึ่งการประชุมชะกาดครั้งแรกจัดขึ้นโดยกองคลังชะกาดแห่งคูเวต ในประเทศคูเวต โดยส่วนใหญ่แล้วมีการพูดคุยกัน 2 ประเด็นหลัก คือ การหาข้อสรุปในประเด็นชนิดต่างๆ ของทรัพย์สินร่วมสมัยที่จำเป็นต้องจ่ายชะกาดและผู้ที่มิสิทธิในชะกาด และการประเมินความสอดคล้องของชะกาดต่อวัตถุประสงค์ของนโยบายการคลังร่วมสมัย อีกทั้งยังแสวงหาแนวทางในการเพิ่มมาตรการการเงิน โดยนักวิจัยส่วนมากเห็นด้วยกับวิธีการปรับการเก็บภาษีแบบอิสลามให้เข้ากับความต้องการกับการเงินสมัยใหม่ของสังคม ดังนั้นนักเศรษฐศาสตร์บางท่านมีความคิดในการเปลี่ยนแปลงพิภคและอัตราชะกาด แต่อีกบางส่วนเรียกร้องให้มีการจัดการกับวิธีการแจกจ่ายชะกาดเพื่อสร้างเสถียรภาพทางเศรษฐกิจอย่างเหมาะสม และมุฮัมมัด ฮาซิม อวัต สนับสนุน

ให้นำเงินชะกาดมาพัฒนาสินค้าสาธารณะและกึ่งสาธารณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โครงการเพื่อสวัสดิการต่างๆ ซึ่งเป็นไปเพื่อผู้ยากไร้

อย่างไรก็ตาม มีนักเศรษฐศาสตร์บางท่านไม่เห็นด้วยว่าชะกาดนั้นคือรายได้ภาษี ด้วยเหตุผลที่ว่า ชะกาดนั้นมีจำนวนน้อยเกินไปที่จะเป็นเครื่องมือทางการเงินที่มีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะในเรื่องของการกระจายรายได้ เครื่องมือในการกำจัดความยากจนหรือเป็นแหล่งเงินที่สำคัญของกิจการรัฐต่างๆ ซึ่งดูตัวอย่างได้จากประเทศปากีสถาน ซึ่งมีผู้มีสิทธิรับชะกาดประมาณ 15-20 % ของประชากร แต่ชะกาดทรัพย์สินที่เก็บได้มีเพียง 2-31% ของประชากรทั้งหมด ซึ่งชะกาดมีส่วนเกี่ยวข้องกับเพียงเล็กน้อยในงบประมาณของชาติ ซึ่งบางท่านเห็นว่าชะกาดที่มีผลกระทบต่อเศรษฐกิจเพียงเล็กน้อย อาจถูกชดเชยโดยกลไกการเก็บภาษีที่เหมาะสม หากชะกาดนั้นมีหน้าที่เพิ่มการบริโภคและลดปริมาณการฝากเงินในสถาบันการเงิน

บางคนมีข้อข้องใจว่า “การลงทุนนั้นได้รับการยกเว้นชะกาด” สำหรับคนรวยที่นำกำไรทั้งหมดมาลงทุนก่อนที่จะครบรอบปี อาจไม่ต้องจ่ายชะกาดเลย ในขณะที่คนอื่นๆ ต้องจ่ายชะกาดในการฝากเงินซึ่งมีอัตราชะกาดน้อยกว่า จึงได้มีการสร้างมาตรการการเงินพิเศษขึ้นมา เช่น ภาษีมูลค่าเพิ่มและภาษีบนการบริโภคที่พุ่งเพื่อย พร้อมกับการนำระบบชะกาดมาใช้เพื่อให้ภาคธุรกิจมีกำไรมากขึ้นหลังจากจ่ายชะกาด

ที่มาของอัตราและวิธีต่างๆ ของชะกาดนั้น ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ในทัศนะของนักวิชาการศาสนาอิสลามส่วนใหญ่ ชะกาดนั้นอาจมีไม่เพียงพอต่อความต้องการ ดังนั้นศาสนาส่งเสริมให้มีการเรียกเก็บรูปแบบอื่นกับคนมั่งมี ท่านรซูล (ซ.ล.) ได้กล่าวถึงการบริจาคนอกเหนือจากชะกาด ดังหลักฐานจากอัลกุรอานที่มีความหมายว่า “...และบริจาคทรัพย์ ทั้งๆ ที่มีความรักในทรัพย์นั้น แก่บรรดาญาติที่สนิทและบรรดาเด็กกำพร้า และแก่บรรดาผู้ยากจน และผู้ที่อยู่ในการเดินทาง (เมื่อขาดค่าใช้จ่าย) และบรรดาผู้ที่มาขอ และบริจาคในการไถ่ทาส...” (ซูเราะฮ์ อัลบาคอเราะฮ์ อายะฮ์ที่ 43)

มีรายงานว่าท่านรซูล (ซ.ล.) กล่าวว่า อัลลอฮ์ทรงเรียกเก็บทรัพย์สินจากคนรวยเพื่อสนองต่อความต้องการของผู้ยากไร้ และอัลลอฮ์ทรงลงโทษพวกเขา (คนรวย) หากคนจนต้องทนทุกข์ทรมานจากความแร้นแค้นอันเนื่องมาจากการปฏิเสธที่จะปฏิบัติตามคำสั่งใช้ของพระองค์

ดังนั้นหากปริมาณชะกาดมีไม่เพียงพอต่อความต้องการ จำเป็นจำเป็นต้องมีการเก็บภาษีรูปแบบอื่นเพิ่มเติม ในขณะที่การเก็บภาษีด้วยกับสาเหตุอื่น (มิใช่เพื่อเกื้อหนุนคนจน) นั้น ยังเป็นหัวข้อที่ยังหาข้อสรุปมิได้ มุสลิมในยุคก่อนคัดค้านการเก็บภาษีด้วยสาเหตุที่มิใช่เพื่อเกื้อหนุนคนจน ซึ่งอาจจะเป็นเพราะว่า การเก็บภาษีในสมัยของกษัตริย์เปอร์เซียและไบเซนตินส่งผลให้ประชาชนยากจนแร้นแค้น นอกจากนั้นในเคาะลีฟะฮ์ยุคแรกๆ นั้นมีแหล่งรายได้จากภาษีที่ดินทรัพย์สินของกลุ่มสงครามหรือผู้ที่เข้ามาเป็นพลเมืองของอาณาจักรอิสลามเพียงพออยู่แล้ว แต่นักวิชาการมุสลิมร่วมสมัยเห็นว่าแหล่ง

รายได้ข้างต้น ไม่มีแล้วในปัจจุบัน รัฐบาลมุสลิมจำเป็นต้องเก็บภาษีจากประชาชนเพื่อนำเงินมาพัฒนาภาคการบริการต่าง ที่มีความจำเป็นต่อประชาชน

ดังนั้นนักเศรษฐศาสตร์อิสลามจึงรับรองภาษีตราบโคที่ประโยชน์ของมันนั้นเพื่อประชาชน และผู้ได้รับประโยชน์ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายหรือค่าชดเชยใดๆ

รายได้ชะกัตนั้นมีความสำคัญ ถึงแม้มีปริมาณไม่เพียงพอต่อความต้องการ ท่านอนัสได้ประมาณชะกัตของประเทศซีเรียและประเทศซูดาน โดยชี้ให้เห็นว่าชะกัตนั้นมีประมาณ 3-4% ของรายได้มวลรวมของชาติ (GNP) ค่าเฉลี่ยของการบริโภคสาธารณะในประเทศที่กำลังพัฒนาประมาณ 13% ของ GNP การเก็บภาษีประเภทเดียว (ชะกัต) ซึ่งมีค่าถึง 3-4% ของ GNP นั้นถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งหากมีการเก็บภาษีชนิดนี้ (ชะกัต) จากคนรวยเพื่อคนจนภายใน 1 ทศวรรษ (10ปี) จะมีรายได้ประมาณถึง 1 ส่วน 3 ของ GNP อาจกล่าวได้ว่า การเก็บภาษีที่มีประสิทธิภาพจริงๆ ในปัจจุบันมีน้อยมาก ชะกัตถือว่าเป็นมาตรการเดียวโดยศาสนาอิสลามที่นำมาซึ่งการกระจายทรัพย์สินอย่างสมดุลอย่างค่อยเป็นค่อยไป ส่วนวิธีการจัดสรรด้วยวิธีการเร่งด่วนอาจทำได้โดยการจัดระบบ โครงสร้างภาษีที่ดินที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์และจัดระบบทรัพยากรที่ยังไม่ถูกใช้ พร้อมทั้งการยกเลิกระบบดอกเบี้ยและส่งเสริมมาตรการกระจายทรัพย์สินรดกแก่ทายาทผู้สืบทอด

2. ชะกัตกับการเจริญเติบโตอย่างมีเสถียรภาพ

สำหรับผู้ที่คิดว่า ชะกัตนั้นเป็นตัวลดการลงทุน โดยการโยกย้ายรายได้จากคนรวยมาสู่คนจนเพื่อเป้าหมายการบริโภค นั่นคือผู้ที่มีความคิดไม่รอบคอบ เพราะชะกัตคือมาตรการการนำทรัพย์สินออกมาจากการกักตุน(ที่ไม่ได้เป็นเพื่อการลงทุน) เช่นเดียวกัน ผู้ที่หลีกเลี่ยงชะกัตโดยการนำเงินออกมาลงทุนก่อนครบรอบปีนั้น ซึ่งการกระทำเช่นนี้ถือว่าเข้าแผนการที่ระบบชะกัตต้องการ กล่าวคือ ชะกัตเป็นตัวเปลี่ยนทิศทางของเงิน ไปเพื่อการลงทุน อาจกล่าวได้ว่า คนรวยซึ่งกระทำการถ่วงการกักตุนทรัพย์สินให้น้อยกว่าปกติ (โดยนำออกมาลงทุน) นั้น ถือว่าได้มีส่วนช่วยเหลือสังคมมากกว่าผู้ที่จ่ายชะกัตเพียง 2% เพราะว่าคนจนจะได้ประโยชน์ในระยะยาวจากการจ้างงานมากกว่าการจ่ายชะกัตให้เขารายปี และสามารถเก็บภาษีจากทรัพย์สินของคนรวยได้ เพื่อวัตถุประสงค์ในการกระจายรายได้ได้มากกว่าและยุติธรรมกว่า บทบาทของชะกัตในการต่อต้านการกักตุนทรัพย์สินนั้น ให้เก็บชะกัต 10% ของกำไรที่ได้มาจากการลงทุน เท่ากับว่านักลงทุนก็ต้องจ่ายชะกัตมากขึ้นถึง 25% อัตราชะกัตและพิภคทำให้ชาวนาต้องจ่ายชะกัตรายได้การเกษตรมากกว่าพ่อค้า และเพื่อประสิทธิภาพสูงสุดควรนำชะกัตพืชผลทางการเกษตรแจกจ่ายให้กับคนจนในท้องถิ่นนั้น สิ่งที่ต้องจ่ายชะกัตได้แก่ ข้าว ข้าวบาเลย์ อินทผลัม องุ่นแห้ง ซึ่งถือว่าเป็นอาหารหลักที่ไม่มีความยืดหยุ่นของอุปสงค์ คนจนจะได้ชะกัตพืชผลเหล่านี้ 5-10% เมื่อมีการเก็บเกี่ยวและเนื่องด้วยความต้องการของพืชผลเหล่านี้มี

ความคงที่ ชาวนาอาจผลิตภาระภาษีให้กับผู้บริโภครู้ได้ (ไม่มีสิทธิในชะกาด) ในเรื่องของชะกาดนั้น มีการพิจารณาอัตราแตกต่างกันไป ยกตัวอย่างเช่น การผลิตขั้นแรก เช่น การทำฟาร์ม เหมืองแร่ ซึ่งเป็นทรัพยากรของทุกคน และขั้นที่สอง ขั้นที่สาม อย่างเช่น การค้า การผลิตภาคอุตสาหกรรมซึ่งต้องการทรัพยากรบุคคล มีอัตราชะกาดและพิกัดแตกต่างกัน และควรริบเร่งรวบรวมเก็บชะกาดเพื่อป้องกันการนำเอาเงินนั้นไปลงทุนในระยะยาว ซึ่งในช่วงที่เศรษฐกิจรุ่งเรืองนั้นการกักตุนก่อนข้างน้อยส่งผลให้ปริมาณชะกาดที่จัดเก็บได้มีปริมาณลดลง

ชะกาดนั้นจะให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ยากไร้เพื่อให้พวกเขามีเงินใช้จ่ายเพื่อการบริโภคที่จำเป็น อีกทั้งยังเป็นมาตรการต่อต้านการกักตุนสินค้าอย่างดีและส่งเสริมการลงทุนเพื่อการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจ ซึ่งวัตถุประสงค์ดังกล่าวมีอาจบรรลุได้ หากนำเงินชะกาดที่รวบรวมไปลงทุนในโครงการระยะยาว รัฐอาจจะทำการเก็บรวบรวมชะกาดล่วงหน้าหรือนำผลกำไรชะกาดในอนาคตมาลงทุนโครงการระยะยาวต่างๆ ซึ่งมีตัวอย่างในสมัยท่าน เคาสตีฟอสอุมร์ ซึ่งนำเอาอูฐมาก่อนและนำเงินชะกาดที่เก็บได้ไปจ่าย ซึ่งเป็นเครื่องพิสูจน์ไม่เพียงแต่สามารถนำเงินชะกาดไปช่วยเหลือผู้ยากไร้ แต่รัฐบาลมุสลิมสามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าโดยการสนับสนุนคนจนในยามที่เกิดภาวะขาดดุลทางเศรษฐกิจ

3. ความจำเป็นในการปรับโครงสร้างภาษี

ระบบงบประมาณแบบอิสลามในเศรษฐกิจสมัยใหม่นั้นรวมชะกาดและภาษีเข้าด้วยกัน นอกจากนี้ยังรวมไปถึงกำไรธุรกิจภาครัฐ การบริการสินเชื่อปราศจากดอกเบี้ย การรวมหุ้นกับหน่วยงานภาครัฐและการจ่ายค่าสวัสดิการต่างๆ ของรัฐ ชะกาดมีบทบาทสำคัญในโครงสร้างภาษี ถึงแม้จะมีจำนวนเพียงเล็กน้อย ซึ่งเห็นได้จากภาษีอื่นๆ นั้นเป็นตัวเสริมชะกาด ในขณะที่เดียวกันมีการพยายามเพิ่มชะกาดเพื่อผู้ยากไร้และสนับสนุนเพื่อภาคบริการต่างๆ อย่างไรก็ดี ภาษีมูลีมีลักษณะแตกต่างจากชะกาด เพราะชะกาดนั้นเก็บได้เพียงปีละหนึ่งครั้งเท่านั้น

โครงสร้างภาษีที่ได้รับการเสนอประกอบไปด้วยระบบภาษีอิสลามในยุคก่อน ซึ่งอิสลามถือว่าเป็นระบบที่ดีที่สุด ซึ่งโครงสร้างของประเทศชูดานนั้นแตกต่างไปจากประเทศมุสลิมอื่นๆ ซึ่งความแตกต่างจะไม่มีมีความสำคัญอะไรเลย หากไม่มีการพิจารณาถึงรายละเอียดจ่ายของงบประมาณว่าเกี่ยวข้องกับชะกาดหรือไม่ ส่วนหนึ่งก็เพราะว่าภาคการจ่ายชะกาดนั้นถูกกำหนดไว้แน่นอนแล้ว เช่นเดียวกับแหล่งที่มา และการกำหนดภาษีใดๆ ในอาณาจักรอิสลามจำเป็นต้องพิจารณาว่าจะเก็บมาเพื่อวัตถุประสงค์ใด เช่น ผู้นำมุสลิมอาจจะกำหนดภาษีเพื่อนโยบายป้องกันประเทศ จ่ายค่าไถ่ตัวให้กับมุสลิมหรือเพื่อเยียวยาผู้ยากไร้ และถือว่าอนุญาตในศาสนาอิสลามหากจัดเก็บภาษีเพื่อเสริมสร้างเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ อาจจะโดยการพัฒนาการจัดสรรทรัพยากร การกระตุ้นการลงทุน หรือการส่งเสริมรายได้ เป็นต้น

แต่ก่อนนั้นรายจ่ายของรัฐมุสลิมจะเป็นไปเพื่อสวัสดิการ ในส่วนของผู้ยากไร้ ลูกหนี้ คนที่ถูกจับเป็นเชลย คนเดินทาง และคนพิการ จะได้รับความช่วยเหลือจากชะกาต คุมุส หรือฟิอะ (ทรัพย์สินที่ศรัทธูทิ้งไว้โดยไม่มีการต่อสู้) ซึ่งอิรัก ซีเรีย และอียิปต์ได้เป็นจำนวนมากหลังจากชนะสงคราม และได้ทำการแจกจ่ายทรัพย์สินเหล่านี้ให้กับทุกคนไม่ว่าจะเป็นเงินหรืออาหาร นอกจากนั้นรัฐได้จ่ายเงินสวัสดิการเพื่อจัดหาอาหาร สร้างมัสยิด จัดตั้งกองคลัง สร้าง โกดังแบ่ง (ในมัสยิดเกาะลีพะฮุมร์) อีกทั้งสร้างบ้านพักตามถนนสายหลัก จุดคลอง บริการไปรษณีย์ และจ่ายให้กับทหารและข้าราชการของรัฐ เมื่อรัฐได้รับเงินอย่างเพียงพอแล้วก็ไม่มีการเก็บภาษีใดๆ เว้นแต่ในสมัยท่านอุมร์ที่มีการเก็บกับพ่อค้าในเขตมุสลิมเพื่อทดแทนกับการจ่ายภาษีของพ่อค้ามุสลิมให้กับประเทศอื่นที่ทำการค้าอยู่ และเมื่อมีอัตราเงินเพื่อเกิดขึ้น อันเนื่องมาจากรายได้ภาษีที่ดินที่ยึดมาได้ รัฐได้ออกมาตรการให้จ่ายภาษีที่ดินเป็นของขวัญ เช่น ข้าวหรือน้ำมันพืช และในกรณีที่มีเงินไม่เพียงพอที่จะซื้ออูฐเพื่อทำสงครามจะใช้วิธีการจัดเก็บชะกาตล่วงหน้า

ปัจจุบันรายจ่ายของรัฐเพื่อสวัสดิการถือเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะในกลุ่มประเทศร่ำรวยซึ่งมีจำนวนมากถึง 38% ของรายจ่ายภาครัฐทั้งหมด 27% ในละตินอเมริกา 11% ในตะวันออกกลาง 5% ในแอฟริกา และ 4% ในเอเชีย ซึ่งมีความสัมพันธ์กับรายได้เฉลี่ยประชากรต่อหัวในแต่ละพื้นที่

ในรัฐอิสลามสมัยก่อนนั้นจะไม่มีการจ่ายกองทุนเพื่ออิสลามในรูปของสินค้าหรือเงินสด แต่จะเป็นการให้บริการทางด้านสังคม เช่น การสาธารณสุข ที่อยู่อาศัย บริการน้ำ ไฟ การคมนาคม และการศึกษา (ซึ่งใช้เงินสนับสนุนสูงสุด) เห็นได้ว่ารัฐบาลของประเทศอุตสาหกรรมนั้นสนับสนุนทางด้านสวัสดิการถึง 56% ของรายจ่ายภาครัฐทั้งหมด แต่สำหรับประเทศกำลังพัฒนามีเพียงแค่ 28% เท่านั้น ดังนั้นประเทศกำลังพัฒนารวมไปถึงประเทศมุสลิมทั้งหมดควรให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องสวัสดิการหรือการบริการทางสังคมมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ประเทศมุสลิมนั้นไม่ว่าจะเป็นประเทศอุตสาหกรรมหรือประเทศเกษตรกรรม มักมีการใช้จ่ายเพื่อป้องกันประเทศสูง ส่วนประเทศที่ร่ำรวยจะมีการสนับสนุนโครงการเพื่อการพัฒนาต่างๆ ในอัตราที่สูง ซึ่งประเทศที่ยากจนจะมีการใช้จ่ายดังกล่าวในอัตราต่ำมาก แต่ค่าจ้างและเงินเดือนในประเทศที่กำลังพัฒนาถือเป็นรายจ่ายที่สำคัญมากกว่าโครงการพัฒนาต่างๆ ของประเทศที่พัฒนาแล้ว สรุปได้ว่ารายได้ของภาครัฐนั้นจะต้องมีแหล่งที่มาและจำเป็นต้องใช้จ่ายเพื่อประโยชน์สูงสุดของประชาชนในกิจการที่สอดคล้องกับระบบอิสลาม

4. แนวทางเพื่อการปรับโครงสร้างภาษี

ชะกาตก่อให้เกิดฐานรายได้เพื่อการใช้จ่ายที่ถูกกำหนดโดยศาสนาอิสลาม ไม่ว่าจะเป็นการช่วยเหลือผู้ยากไร้ กระจายรายได้ ส่งเสริมการลงทุนและการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจ ชะกาตอาจลักษณะเหมือนกับภาษีบางประเภท แต่มีความสำคัญกว่าภาษี (ภาษีอาจถูกยกเลิกหรือเปลี่ยนแปลง)

และไม่มี การเก็บชะกาดซ้ำซ้อน แต่อาจมีการเรียกเก็บจากแหล่งอื่น (ควรหลีกเลี่ยงการเก็บภาษีซ้ำซ้อน) หากว่าเงินชะกาดที่รวบรวมได้มีปริมาณ ไม่เพียงพอต่อความต้องการของผู้ยากไร้ในสังคม ก่อนอื่น ควรทำการเก็บชะกาดพืชผลการเกษตร ภาษีที่ดิน หรือภาษีที่มีรูปแบบคล้ายคลึงกัน (โดยจะต้องได้รับการรับรองจากศาสนาอิสลาม) และต่อมาทำการเก็บภาษีพ่อค้าต่างเมือง (ริเริ่มในสมัยท่านอุมร์) ก่อนที่จะเก็บในรูปแบบอื่น ซึ่งภาษีเหล่านี้ไม่เพียงแต่สนองความต้องการของผู้ยากไร้เท่านั้น แต่ยังเป็น มาตรการปกป้องอาณาจักรอิสลามและชักชวนผู้อื่นให้เข้ารับศาสนาอิสลามด้วย

แน่นอนว่ารัฐอิสลามต้องพัฒนาภาคการบริหารต่างๆ เพื่อประชาชน ซึ่งค่าใช้จ่ายและ ทรัพยากรที่ใช้ในการพัฒนานั้น ผู้ที่มีความเกี่ยวข้องต้องเป็นผู้ตัดสินใจ (ซึ่งต่างจากการดูแลผู้ยากไร้ หรือการปกป้องการศรัทธา ซึ่งเป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคน หากเงินชะกาดมีไม่เพียงพอ จะต้องหา มาเพิ่มจากแหล่งอื่นให้ได้) ในส่วนของเงินที่ใช้ในการพัฒนาหรือบริการต่างๆที่เป็น ไปเพื่อทุกคน รวยและคนจนจากภาครัฐ รัฐอาจจะทำการยืมเงินทุนมาจากประชาชน ธนาคาร ภาครัฐอาจเปิดโอกาสให้ ภาคเอกชนร่วมลงทุน หรือเรียกเก็บจากผู้มีรายได้ หรืออาจจะได้รับเงินสนับสนุนจากสถาบันเพื่อ แสวงหาผลกำไรต่างๆ ดังนั้นการเก็บภาษีควรเป็นทางเลือกสุดท้ายหากประชาชนไม่เห็นด้วยกับการเรียก เก็บภาษี อย่างไรก็ตาม รัฐอาจทำการเก็บภาษีมูลค่าเพิ่มสำหรับสินค้าที่ฟุ่มเฟือย เช่น เหล้า อัญมณี ฯลฯ หรืออาจจะเรียกเก็บภาษีกับผู้มีรายได้ (โดยไม่ต้องแสวงหา) หรือพ่อค้าผู้ผูกขาดส่วนแบ่งทางการตลาด

ชะกาดเป็นตัวกลางสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจมีเสถียรภาพ เกิดกระจายทรัพยากรอย่างมี ประสิทธิภาพ ส่งเสริมและปกป้องอุตสาหกรรมใหม่ๆ ในระบบเศรษฐกิจ และภาษีอาจเป็นมาตรการ เสริมในกรณีที่ชะกาดไม่สามารถระดมเงินจากการกักตุนได้

นักเศรษฐศาสตร์บางท่านให้คำแนะนำว่า สามารถใช้ภาษีไปเสริมแต่งข้อบกพร่อง (ที่ถูกกล่าวหา) ของชะกาดได้ จนกระทั่งปัจจุบันนักเศรษฐศาสตร์ยังไม่สามารถหาข้อพิสูจน์ได้ว่า ชะกาดนั้นมีข้อบกพร่องประการใดตามที่กล่าวอ้าง ไม่ว่าจะเป็นการส่งเสริมให้นำเงินฝากมาบริโภค หรือก่อให้เกิดภาวะเงินเฟ้อ เป็นต้น ในกรณีของการปรับโครงสร้างภาษีนั้น ไม่เพียงแต่ภาษีที่เลียนแบบ ชะกาดจะถูกยกเลิกเท่านั้น แต่บทบาทของชะกาดในระบบเศรษฐกิจยังมีความสำคัญมากขึ้น ซึ่งส่วน สำคัญในการปรับโครงสร้างคือ การยกเลิกมาตรการการเงิน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ภาษี” ซึ่งขัดแย้งกับ หลักเกณฑ์ของชะกาด ซึ่งผู้ที่แบกภาระภาษีเหล่านี้คือ คนจน ซึ่งเห็นได้จากประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่ ได้รายได้จากภาษีเหล่านี้เป็นจำนวนมาก ซึ่งมีถึง 40% ของรายได้รัฐบาล (เพียง 17% ในประเทศ พัฒนาแล้ว) ซึ่งประกอบไปด้วยภาษีมูลค่าเพิ่มบนสินค้าที่จำเป็น ในทางตรงกันข้าม ภาษียาสูบได้เก็บได้ เพียง 26% เท่านั้นในประเทศที่กำลังพัฒนา แต่มีถึง 42% ในประเทศพัฒนาแล้วแน่นอนว่าสถานการณ์ เหล่านี้ไม่ได้เปลี่ยนแปลงได้ในระยะเวลาอันสั้น โดยจะต้องโยกย้ายภาษีบนสินค้าจำเป็นไปสู่สินค้า ฟุ่มเฟือย กระตุ้นการลงทุนให้มากขึ้น และสมควรนำภาษีที่ได้จากสินค้าฟุ่มเฟือยไปสนับสนุนการลงทุน

โครงสร้างดังกล่าวจะต้องมีชะงาดเป็นส่วนสำคัญและเสริมโดยทรัพย์สินที่ศรัทธูหังไว้ โดยไม่การต่อสู้ ภาษีที่ดิน และภาษีการคุ้มครองคนที่เก็บจากพลเมืองที่มีมุสลิมในอาณาจักรอิสลาม เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของชะงาดในด้าน และจำเป็นต้องใช้ประกอบกับระบบภาษีของรัฐอิสลามที่ได้รับการยอมรับว่าเข้ากับระบบภาษีและนโยบายการคลังสมัยใหม่

กล่าวสรุปได้ว่า การศึกษาเกี่ยวกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดสวัสดิการหรือชะงาด เพื่อนำมาใช้ในการกำหนดแนวทางสัมภาษณ์ เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนาม รวมไปถึงการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับ เพื่ออธิบายถึงการดำเนินงานกองทุนชะงาดจนนำมาสู่การจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านอุปสรรคและปัญหาในการจัดสวัสดิการจากกองทุนชะงาดเพื่อยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของคนด้อยโอกาสที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่ได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะงาด นำมาสู่การได้ข้อสรุปที่ถูกต้องตามปรากฏการณ์ของการจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสจากกองทุนชะงาดในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ พร้อมทั้งสามารถนำเสนอแนวทางการพัฒนาชุมชนเพื่อส่งเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของคนด้อยโอกาสตามกระบวนการจัดสวัสดิการจากกองทุนชะงาด

จากการศึกษาแนวคิดและทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า การบริหารจัดการสวัสดิการชะงาดสู่ชุมชนของชาวไทยมุสลิม ให้มีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุดกับผู้มีสิทธิรับชะงาดภายในชุมชนนั้น นอกเหนือจากจะต้องคำนึงถึงระบบและหลักการบริหารงานที่ดีแล้ว จำเป็นต้องให้ความสำคัญและตระหนักถึงหลักการศาสนา วัฒนธรรม เครือข่าย รวมถึงความไว้วางใจต่อกัน หรือที่เรียกว่า ทูนาทางสังคม ที่จะนำมาแก้ไขและพัฒนาชุมชนของตนเองให้มีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น และไม่ละเลยที่จะให้ความสำคัญในประเด็นด้านสิทธิพื้นฐานทางสังคม และคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้มีสิทธิรับชะงาดโดยพิจารณาให้สอดคล้องและเหมาะสมกับหลักการศาสนาอิสลาม

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิม : กรณีศึกษา กองทุนชะกาตในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษาการจัดสวัสดิการจากชะกาตเพื่อคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ ซึ่งเป็นชุมชนที่มีการจัดตั้งกองทุนชะกาตเพื่อบริหารจัดการชะกาตภายในชุมชนอย่างเป็นทางการ โดยทำการศึกษาใน 3 ประเด็น คือ รูปแบบการจัดสวัสดิการ ผลที่ได้รับจากการจัดสวัสดิการในชุมชน ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคของการบริหารจัดการกองทุนชะกาตและการจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาต ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับ ต่อไปนี้

1. ผู้ให้ข้อมูล
2. การพิทักษ์สิทธิ์ผู้ให้ข้อมูล
3. สถานที่ศึกษา
4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูล
5. การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ
6. การวิเคราะห์ข้อมูล

1. ผู้ให้ข้อมูล

เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ได้วางไว้ จึงได้คัดเลือกผู้ให้ข้อมูล โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลรอง กล่าวคือ

กลุ่มที่ 1 ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) จำนวน 15 คน ประกอบด้วยบุคคลต่างๆ ดังนี้

1.1 กลุ่มกรรมการกองทุนชะกาต ที่มีบรรพบุรุษตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชน ไม่น้อยกว่า 20 ปี และมีอายุตั้งแต่ 40 ปีขึ้นไป จำนวน 5 คน

1.2 กลุ่มผู้จ่ายชะกาต ที่ได้จ่ายชะกาตกับกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือ ระหว่าง พ.ศ. 2547 - พ.ศ. 2553 จำนวน 5 คน

1.3 กลุ่มผู้รับชะงาด มีอายุตั้งแต่ 20 ปีขึ้นไป จำนวน 5 คน ประกอบด้วยผู้รับชะงาดเป็นสวัสดิการเพื่อการประกอบอาชีพ 1 ราย วัสดุก่อสร้าง 2 ราย ทุนการศึกษาและเงินสวัสดิการรายเดือนผู้สูงอายุ 2 ราย

ทั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักโดยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ทำการศึกษา

กลุ่มที่ 2 ผู้ให้ข้อมูลรอง จำนวน 17 คน ประกอบด้วยบุคคลต่างๆ ดังนี้

2.1 ชาวบ้านทั่วไป ที่มีอายุตั้งแต่ 20 ปีขึ้นไป อาศัยในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือหรือเป็นสัปบุรุษสังกัดมัสยิดบ้านเหนือ 12 คน

2.2 บุคคลจากหน่วยงานราชการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง และการพัฒนา หรือองค์กรเอกชนที่ทำงานด้านวิชาการในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ จำนวน 5 คน

ทั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการเลือกผู้ให้ข้อมูลด้วยวิธีการคัดเลือกแบบไม่เฉพาะเจาะจง (Non Purposive Sampling) ในการสัมภาษณ์ชาวบ้านทั่วไป และแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเลือกจากผู้ปฏิบัติงานในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือไม่น้อยกว่า 3 ปีในการสัมภาษณ์บุคคลจากหน่วยงานราชการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง และการพัฒนา หรือองค์กรเอกชนที่ทำงานด้านวิชาการในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ประกอบความเข้าใจ และครบถ้วนรอบด้านมากขึ้น

2. การพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง “การจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิม : กรณีศึกษากองทุนชะงาดในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา” เนื่องจากการวิจัยมีการสัมภาษณ์ในบางประเด็นคำถามที่เจาะลึก ซึ่งอาจกระทบต่อความรู้สึกและความเป็นส่วนตัว รวมไปถึงความปลอดภัยของการให้ข้อมูลในบางประเด็น ผู้วิจัยต้องคำนึงถึงจรรยาบรรณของนักวิจัยอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะในขั้นตอนการเก็บข้อมูล จึงทำการพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูล ดังนี้

1. ผู้วิจัยแนะนำตัว อธิบายวัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัย และขอความร่วมมือในการให้ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูล โดยแจ้งให้ทราบว่า จะขอสัมภาษณ์เกี่ยวกับรูปแบบการจัดสวัสดิการ ความสัมพันธ์ระหว่างสวัสดิการกับคุณภาพชีวิต และปัญหาและอุปสรรคของการบริหารจัดการกองทุนชะงาดและการจัดสวัสดิการจากกองทุนชะงาด รวมไปถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับการศึกษา โดยไม่ก่อให้เกิดความเสียหายใดๆ ต่อผู้ให้ข้อมูล และบุคคลที่เกี่ยวข้อง

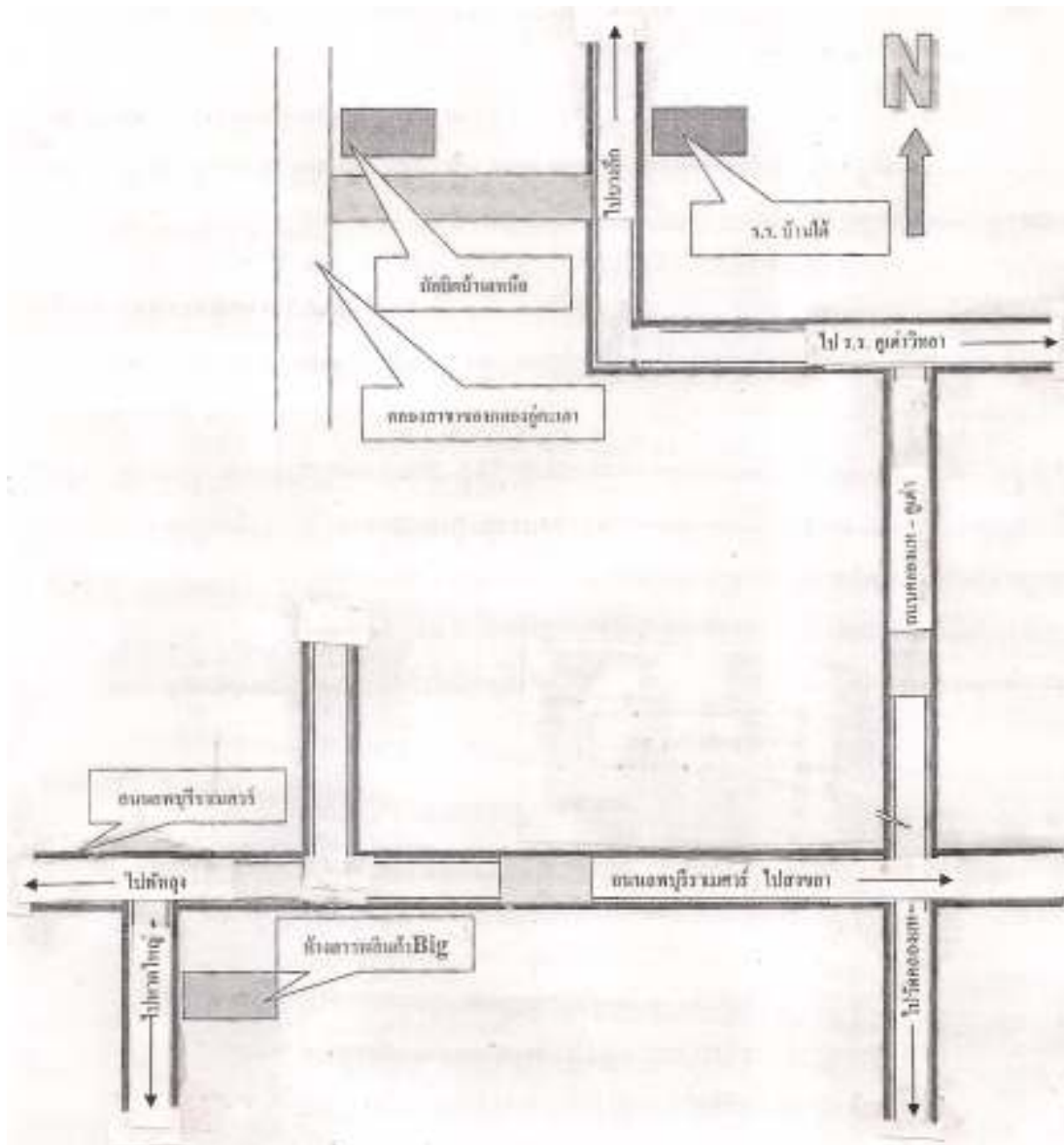
2. อธิบายให้ทราบว่าขณะสัมภาษณ์จะขอบันทึกเสียงเพื่อความครบถ้วนและถูกต้องของข้อมูล ซึ่งเทปบันทึกการสัมภาษณ์จะเก็บไว้เป็นความลับและจะทำลายเมื่อสิ้นสุดการศึกษา และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ในประเด็นที่มีความล่อแหลมที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยนำเสนอโดยใช้นามสมมติ จะไม่ก่อให้เกิดความเสียหายใดๆ ต่อผู้ให้ข้อมูล โดยจะปกปิดชื่อและข้อมูลส่วนบุคคลไว้เป็นความลับ

3. แจ้งให้ผู้ให้ข้อมูลทราบ ถึงระยะเวลาในการสัมภาษณ์แต่ละครั้ง แต่อาจเปลี่ยนแปลงได้ ขึ้นอยู่กับความพร้อมของผู้ให้ข้อมูลและความสมบูรณ์ครบถ้วนของข้อมูลตามวัตถุประสงค์ จึงจะยุติการสัมภาษณ์

4. แจ้งให้ผู้ให้ข้อมูลทราบว่า ผู้ให้ข้อมูลสามารถที่จะไม่ตอบคำถาม หากมีลักษณะคำถามที่ก่อให้เกิดความอึดอัดใจ ไม่สบายใจ หรือไม่สามารถที่จะให้คำตอบได้ และสามารถยุติการสัมภาษณ์เมื่อใดก็ได้ตามความต้องการ

3. สถานที่ศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้เลือกพื้นที่ในการวิจัย คือ ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ หมู่ที่ 7 ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ ซึ่งมีมุสลิมอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากและมีการตั้งถิ่นฐานมาเป็นระยะเวลาชยาวนาน โดยชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือมีจุดเด่น คือ เป็นชุมชนที่มีจำนวนมุสลิมมากที่สุดในตำบลคูเต่า และมีการพัฒนาในทุกๆ ด้านช่วง 1 ทศวรรษที่ผ่านมาว่าชุมชนมุสลิมอื่นในละแวกใกล้เคียงเป็นชุมชนมุสลิมที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงกับชุมชนที่มีความเชื่อทางศาสนาที่แตกต่างกัน มีการปฏิสัมพันธ์และผสมผสานภูมิปัญญา แต่ยังคงรักษาอัตลักษณ์ และวิถีชีวิตความเป็นมุสลิม พร้อมทั้งมีการพึ่งพาอาศัยกันในกิจกรรมที่ไม่ขัดต่อหลักศาสนา อีกทั้งยังมีการจัดตั้งกองทุนชะกาตมาบริหารจัดการชะกาตในชุมชนอย่างเป็นทางการ ภายใต้การกำกับดูแลของมัสยิดบ้านเหนือ เกิดการจัดสวัสดิการที่มาจากทรัพยากรชุมชนเพื่อเยียวยาชาวบ้านที่เป็นคนด้อยโอกาสหรือมีฐานะยากจน ชาวบ้านในชุมชนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น นับว่าบ้านเหนือเป็นชุมชนมุสลิมที่สามารถนำบทบัญญัติทางศาสนามาปรับใช้ให้เกิดการพัฒนาในชุมชนอย่างน่าสนใจ จึงทำให้ผู้วิจัยต้องการศึกษาถึง การจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสจากกองทุนชะกาตในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ ซึ่งผู้วิจัยได้แสดงแผนที่การเดินทางเข้าสู่พื้นที่ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือดังแผนที่ที่ 1

แผนที่ที่ 1 แสดงเส้นทางไปชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนื่อ

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้มีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1. การค้นคว้าข้อมูลทุติยภูมิ จากหนังสือ รายงานการศึกษา เช่น คัมภีร์อัลกุรอาน ตำราอัลหะดีษ ตำรานิติศาสตร์อิสลาม ตำราสังคมวิทยา วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย และเอกสาร

ที่เกี่ยวข้อง เช่น ประวัติความเป็นมาของมุสลิมในจังหวัดสงขลา ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนมุสลิม มัสยิดบ้านเหนือ ข้อมูลรายชื่อผู้จ่ายและผู้รับชะกาดจากกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือ เป็นต้น

2. วิธีการเก็บข้อมูลปฐมภูมิ มีวิธีการและเครื่องมือที่ใช้ ดังนี้

2.1 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-dept Interview) เป็นวิธีการเก็บข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน วิถีชีวิตของชาวบ้าน และการจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสจากกองทุนชะกาดในชุมชน และเพื่อศึกษารูปแบบการจัดการสวัสดิการของกองทุนชะกาด แก่กลุ่มคนด้อยโอกาส รวมไปถึงการศึกษาปัญหาและอุปสรรคของการบริหารจัดการกองทุนชะกาดและการจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาดในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือโดยใช้แนวทางการสัมภาษณ์ กรรมการกองทุนชะกาด ผู้จ่ายชะกาด ผู้รับชะกาด ชาวบ้านทั่วไปที่อาศัยในชุมชน และบุคคลจากหน่วยงานราชการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง และการพัฒนา หรือองค์กรเอกชนที่ทำงานด้านวิชาการในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ

1) แนวทางสัมภาษณ์ผู้รู้ ใช้สัมภาษณ์ข้อมูลทั่วไปของชุมชน ได้แก่ ประวัติความเป็นมา ลักษณะทางกายภาพต่างๆ ของชุมชน เช่น ที่ตั้งและอาณาเขต สภาพเศรษฐกิจ และสังคมภายในชุมชน การบริหารจัดการกองทุนชะกาดและรวมไปถึงการจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาดกับชีวิตความเป็นอยู่ของผู้มีสิทธิรับชะกาดหรือผู้ด้อยโอกาสในชุมชน

การสัมภาษณ์ในส่วนนี้ โดยมีการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล ซึ่งจะมีการสัมภาษณ์กับกรรมการกองทุนชะกาด ผู้จ่ายชะกาด ผู้รับชะกาด ชาวบ้านทั่วไป และบุคคลจากหน่วยงานราชการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง และการพัฒนา หรือองค์กรเอกชนที่ทำงานด้านวิชาการในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ

2) แนวทางการสัมภาษณ์ระดับกลุ่ม ใช้สัมภาษณ์ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มผู้จ่ายชะกาดและกลุ่มผู้รับชะกาด ความสัมพันธ์ระหว่างฐานะทางเศรษฐกิจของผู้จ่ายชะกาดและผู้รับชะกาดกับกองทุนชะกาด

การสัมภาษณ์ระดับกลุ่ม ซึ่งการสัมภาษณ์ใช้วิธีการสนทนากลุ่ม (Focus group) กลุ่มผู้จ่ายชะกาด 1 กลุ่ม จำนวน 1 ครั้ง และกลุ่มผู้รับชะกาด 1 กลุ่ม จำนวน 1 ครั้ง เป็นการสัมภาษณ์ผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนไม่น้อยกว่า 10 ปี เป็นอย่างต่ำ ซึ่งหลังจากการสนทนากลุ่มแล้ว จะมีการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลที่มีความละเอียดชัดเจนมาเป็นผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์แบบรายบุคคล

3) แนวทางการสัมภาษณ์ปัจเจกบุคคล ใช้สัมภาษณ์ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาส โดยการจัดตั้งกองทุนชะกาดมาบริหารจัดการชะกาดภายในชุมชนให้มีระเบียบ

การสัมภาษณ์ในส่วนนี้ เป็นการสัมภาษณ์รายบุคคลโดยมีการสัมภาษณ์ กรรมการกองทุนชะกาด ผู้จ่ายชะกาด ผู้รับชะกาด ชาวบ้านทั่วไป และบุคคลจากหน่วยงานราชการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ และการพัฒนา หรือองค์กรเอกชนที่ทำงานด้านวิชาการในชุมชนมุสลิม มัสยิดบ้านเหนือ ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์ทั้งประเด็นในเชิงบวก และเชิงลบ และการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับ ชะกาดโดยอาศัยกองทุนชะกาดและมัสยิดบ้านเหนือเป็นองค์กรหลัก

4) แนวทางการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับกองทุนชะกาด ประกอบด้วย ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือที่ไม่ใช่กรรมการกองทุนชะกาด ผู้จ่าย ชะกาด หรือผู้รับชะกาด และบุคคลจากหน่วยงานราชการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง และการ พัฒนา หรือองค์กรเอกชนที่ทำงานด้านวิชาการในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ การสัมภาษณ์ในส่วนนี้ เป็นการสัมภาษณ์รายบุคคล โดยมีการสัมภาษณ์ประเด็นที่เกี่ยวกับปัจจัยเสริมด้านต่างๆ ทั้งจากภายใน และภายนอกชุมชน ในการจัดตั้งกองทุนชะกาดได้เป็นผลสำเร็จ ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชน หลังมีกองทุนชะกาด และความสัมพันธ์ระหว่างการจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาดกับนโยบายต่างๆ ในการพัฒนาชุมชน เป็นต้น

2.2 การสังเกตการณ์ (Observation) โดยผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกตการณ์เกี่ยวกับ สภาพทั่วไปของชุมชน สภาพแวดล้อม ความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของคนในชุมชน เพื่อศึกษาผลของการจัด สวัสดิการจากกองทุนชะกาดแก่กลุ่มคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ โดยใช้วิธีการ ถ่ายภาพและการจดบันทึกข้อความ ซึ่งไม่มีแบบฟอร์มการสังเกตการณ์แบบเป็นทางการ

5. การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

องอาจ นัยวัฒน์ (2551) กล่าวว่า การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพเป็นกระบวนการดำเนินงาน ที่มีลักษณะยืดหยุ่น กล่าวคือ ไม่กำหนดโครงสร้างแบบตายตัว และดำเนินไปอย่างต่อเนื่องตาม ลักษณะเฉพาะของบริบทและสถานการณ์ศึกษาวิจัยต่างๆ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลมุ่งเน้นไปที่การ ระบุลักษณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งลักษณะที่ไม่สามารถมองเห็นหรือสัมผัสได้ (Intangibility) ของสิ่ง ต่างๆ ที่เกี่ยวกับประเด็นคำถามย่อยๆ ที่แยกแยะมาจากหัวข้อหรือโจทย์การวิจัยที่ต้องการแสวงหา คำตอบ โดยอาศัยวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลักฐานและแหล่งที่ให้ข้อมูลหลักฐานอันหลากหลาย

ผู้วิจัยทำการตรวจสอบ ความตรง (Validity) ของแนวทางการสัมภาษณ์ โดยก่อนที่ ผู้วิจัยจะนำเครื่องมือไปเก็บรวบรวมข้อมูล จำเป็นต้องได้รับการตรวจสอบคุณภาพความเหมาะสม เกี่ยวกับการใช้ภาษา ระเบียบวิธีการวิจัย และความครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผู้วิจัยนำ แนวทางการสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นจากการศึกษาทบทวนเอกสาร แนวคิด ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ไปทำการศึกษานำร่อง (Pilot Study) กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งเป็นกรรมการกองทุนชะกาดในชุมชนมุสลิมบ้านเหนือ ภายใต้การแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษา แล้วนำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือ หลังจากนั้นจึงนำมาปรับให้มีความครบถ้วนสมบูรณ์ แล้วจึงนำแนวทางการสัมภาษณ์ไปทดสอบ Try Out ก่อนนำไปใช้เก็บข้อมูลในการวิจัยต่อไป

เครื่องมือรวบรวมข้อมูลในการวิจัยนั้น ต้องมีความตรง โดยเฉพาะความตรงตามเนื้อหาและความตรงตามโครงสร้าง การที่จะสร้างให้มีความตรงดังกล่าว ก่อนสร้างจะต้องกำหนดเนื้อหาและพฤติกรรมให้ชัดเจนว่า ต้องการสร้างให้วัดเนื้อหาและพฤติกรรมอะไรบ้าง เป็นปริมาณมากน้อยเพียงใด เมื่อสร้างแล้วก็จะต้องมีการตรวจสอบโดยอาศัยความเห็นของผู้เชี่ยวชาญและการนำไปทดลองใช้

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลได้ทำไปพร้อมๆ กับการเก็บข้อมูล โดยการเก็บข้อมูลจะอาศัยประเด็นคำถามเป็นแนวทางในการรวบรวมข้อมูล พร้อมทั้งใช้กรอบแนวคิดในการศึกษาจัดลำดับความสัมพันธ์และลำดับความเชื่อมโยงของข้อมูล โดยทำการวิเคราะห์ข้อมูลภายใต้บริบทของชุมชนในลักษณะของภาพรวม (Holistic) หลังจากนั้นนำข้อมูลมาแจ้งพร้อมกับตีความ โดยใช้แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาอภิปรายปรากฏการณ์ที่ศึกษา จนได้ข้อสรุป จึงเขียนรายงานผลการศึกษาในที่สุด

ในกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินไปพร้อมๆ กับการตรวจสอบข้อมูลทุกขั้นตอน ตั้งแต่ช่วงเริ่มเก็บข้อมูลจนกระทั่งขั้นตอนสุดท้าย ในการประมวลผลและการวิเคราะห์ภาพรวม หากพบว่าข้อมูลประเด็นใดมีความขัดแย้งเกิดขึ้น หรือข้อมูลยังไม่ชัดเจน ผู้วิจัยจะใช้วิธีการตรวจสอบเนื้อหาที่มีอยู่เป็นเบื้องต้น หรือมีการสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลภาคสนามเพิ่มเติมอีกครั้ง ซึ่งจะทำในลักษณะเช่นนี้จนกว่าข้อมูลมีความสมบูรณ์และถูกต้องมากที่สุด

ภายหลังจากการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยใช้แนวทางการสัมภาษณ์ แล้ว ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้ออกไปตรวจสอบความถูกต้องโดยบุคคลที่เกี่ยวข้อง (member checks) ทั้งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลรอง เพื่อตรวจสอบความถูกต้องและความครบถ้วนของข้อมูลหลักฐานและผลการวิจัยที่สร้างสรรค์ขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดกระบวนการแสวงหาความรู้ความจริงเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาดในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) เพื่อสะท้อนให้เห็นว่าข้อมูลหลักฐานและผลการวิจัยที่อาศัยการตีความหมายของข้อมูลหลักฐานที่เก็บรวบรวมได้มีความวางใจได้ว่า มีความถูกต้องตรงกับความเป็นจริงที่สร้างสรรค์ขึ้น โดยใช้วิธีการเก็บ

รวบรวมข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลรองที่มีความเกี่ยวข้องกับการจัดสวัสดิการ
เพื่อคนด้อยโอกาสจากกองทุนชะกาตในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือที่แตกต่างกัน รวมไปถึงการ
ใช้วิธีการเก็บข้อมูลที่หลากหลาย คือ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-dept Interview) และการสังเกตการณ์
(Observation) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องสมบูรณ์และตรงตามความเป็นจริงของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น
ในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิม : กรณีศึกษา กองทุนชะกาตในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา” ในบทนี้กล่าวถึงลักษณะทางกายภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา โดยเน้นประเด็นสำคัญเกี่ยวกับการนำศาสนาอิสลามมาใช้พัฒนาชุมชนโดยอาศัยมัสยิดบ้านเหนือเป็นศูนย์กลาง มีกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือเป็นองค์การบริหารจัดการสวัสดิการจากชะกาตในชุมชน ซึ่งฉายภาพให้เห็นถึงการเชื่อมโยงระหว่างความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรชุมชนกับประสิทธิภาพของชะกาตในการขับเคลื่อนการยกระดับคุณภาพชีวิตชุมชน ทั้งนี้ผู้วิจัยนำเสนอผลการศึกษาโดยแบ่งเป็น 6 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 สภาพทั่วไปของชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ

ส่วนที่ 2 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลหลัก

ส่วนที่ 3 พัฒนาการและการบริหารจัดการชะกาตในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ

ส่วนที่ 4 รูปแบบการจัดการสวัสดิการของกองทุนชะกาตแก่กลุ่มคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ

ส่วนที่ 5 ผลของการจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาตแก่กลุ่มคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ

ส่วนที่ 6 ปัญหาและอุปสรรคของการบริหารจัดการกองทุนชะกาตและการจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาตของชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ

ส่วนที่ 7 ข้อเสนอแนะและข้อคิดเห็นของชุมชน

1. สภาพทั่วไปของชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ

ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือเป็นชุมชนที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงขนาดเล็ก หรืออาชีพที่มีความเกี่ยวข้องกับสัตว์น้ำ เช่น เลี้ยงกุ้ง เลี้ยงปลาตุกหรือปลาชนิดอื่นๆ รวมทั้งธุรกิจค้าขายสัตว์น้ำ ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือตั้งอยู่บริเวณทะเลสาบสงขลาตอนล่าง บ้านเรือนส่วนใหญ่สร้างอยู่อย่างหนาแน่นตามสองฝั่งลำคลองสาขาของคลองอู่ตะเภาที่ไหลลงสู่ทะเลสาบสงขลา บางส่วนอยู่อย่างกระจุกกระจายตามแนวถนนสายหาดใหญ่-แหลมโพธิ์ ด้วยเหตุที่ใจกลางชุมชนเหลือ

พื้นที่น้อย จึงมีแนวโน้มที่จะขยายขอบเขตการตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยออกไปบนที่ดินรอบนอกชุมชน ซึ่งเคยเป็นทุ่งนามาก่อน ผู้วิจัยนำเสนอในประเด็นต่างๆ คือ ลักษณะทางกายภาพ การจัดระเบียบชุมชน เศรษฐกิจ ทรัพยากรมนุษย์ในชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ดังต่อไปนี้

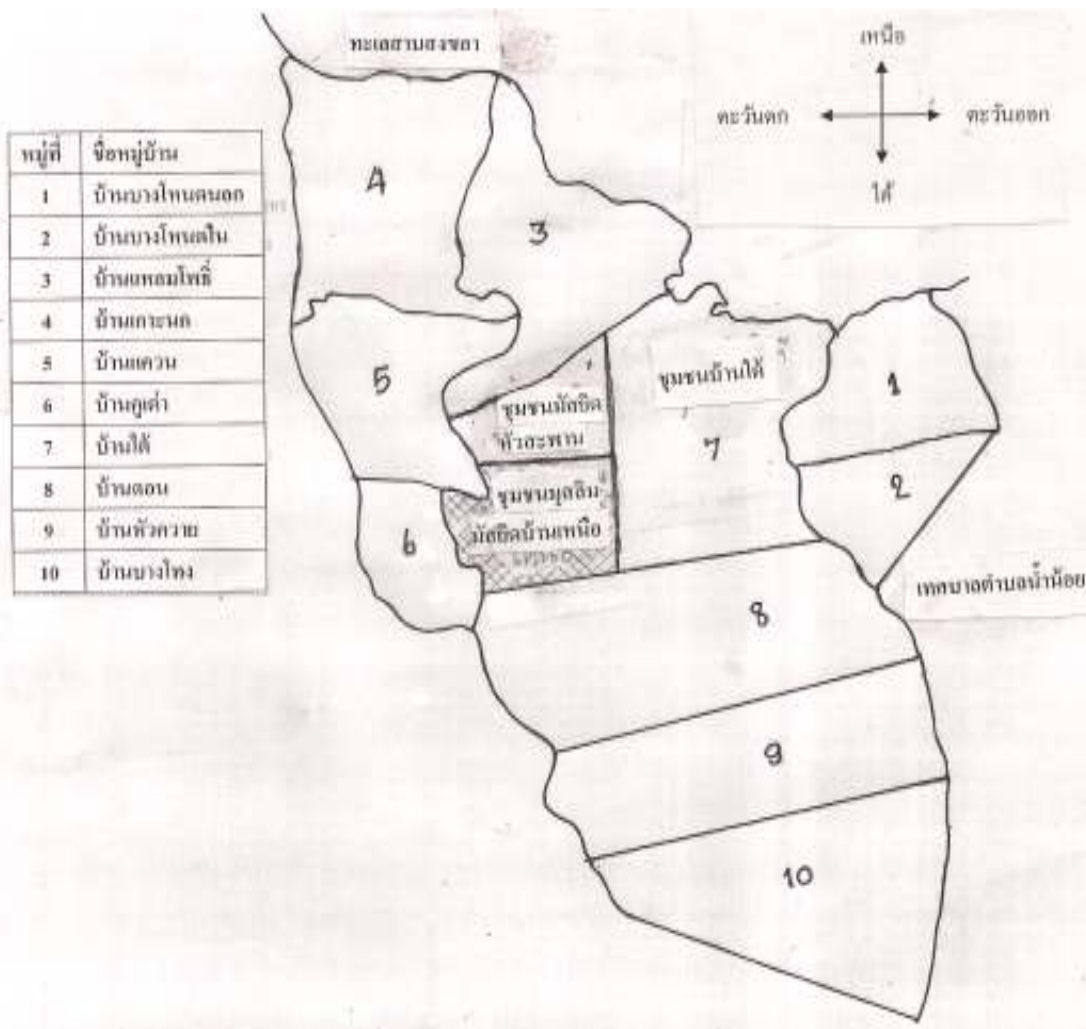
1.1 ลักษณะทางกายภาพ

ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ ตั้งอยู่ในเขตหมู่ที่ 7 และบางส่วนของหมู่ที่ 6 ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ใกล้ทะเลสาบสงขลาตอนล่าง บริเวณทางด้านทิศตะวันออก ติดต่อคลองสาขาของคลองอู่ตะเภาที่แยกในบริเวณวัดคูเต่าทางทิศใต้และไหลลงสู่ทะเลสาบสงขลาทางทิศตะวันตก โดยมีบ้านคูเต่า หมู่ที่ 6 กั้นกลางระหว่างคลองสาขาอันเป็นที่ตั้งของชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือกับคลองอู่ตะเภา ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือเป็นพื้นที่ราบลุ่มและมีน้ำท่วมขังตลอดปี มีน้ำท่วมถึงหรือน้ำทะเลหนุน บางฤดูกาลไม่สามารถทำการเกษตรได้ ต้องอาศัยการทำอาชีพประมงเป็นหลัก สภาพอากาศ เป็นพื้นที่ฝนตกชุก ลมแรง อากาศร้อนชื้น

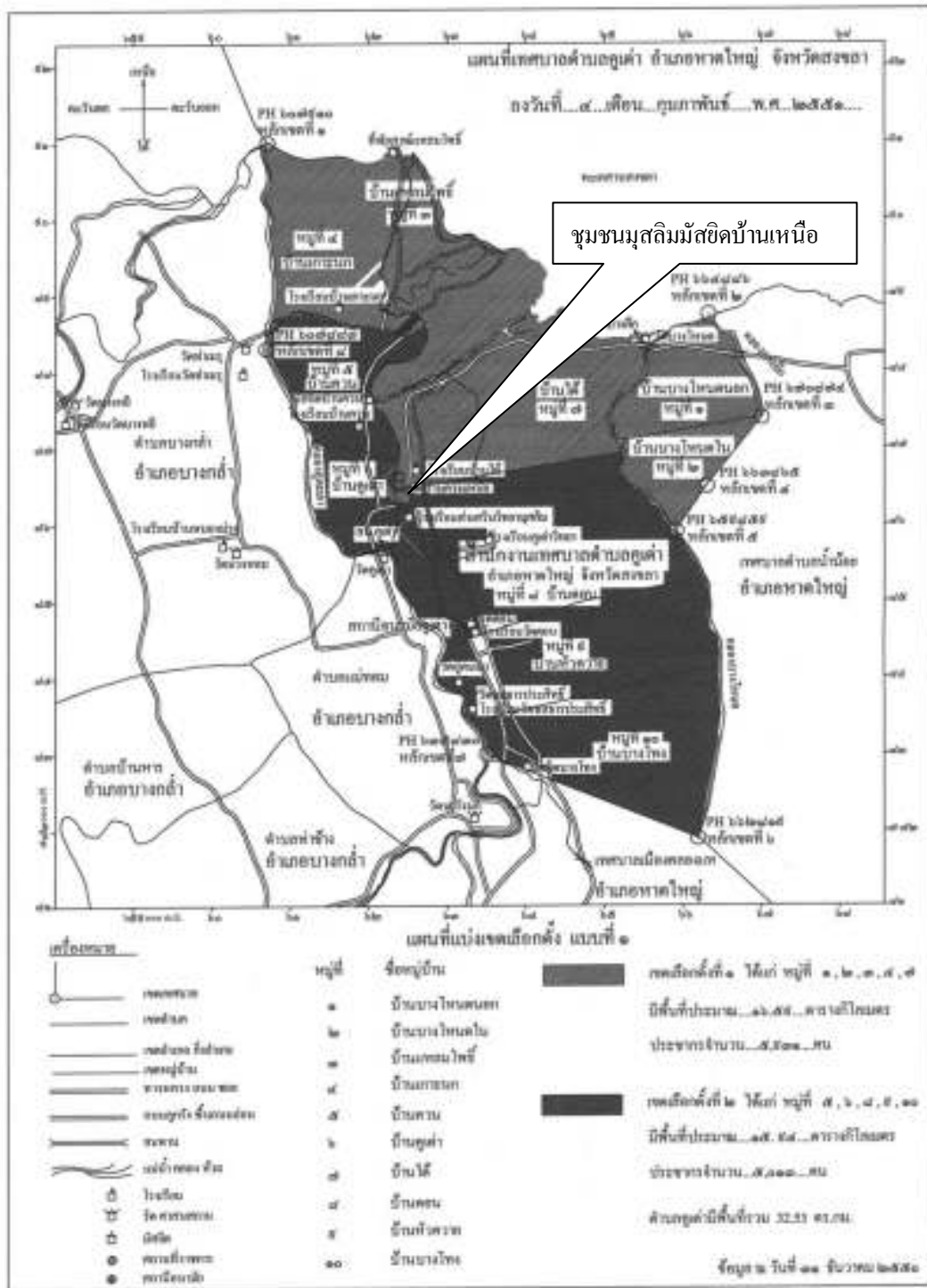
1) ที่ตั้งของชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ

ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือตั้งอยู่กึ่งกลางตามแนวยาวของตำบลคูเต่า ตามแผนที่ที่ 2 และแผนที่ที่ 3

ทิศเหนือ	ติดต่อ บ้านหัวสะพานหมู่ที่ 7 และบ้านควนหมู่ที่ 5
ทิศใต้	ติดต่อ บ้านดอน หมู่ที่ 8
ทิศตะวันออก	ติดต่อ บ้านใต้ หมู่ที่ 7
ทิศตะวันตก	ติดต่อ บ้านคูเต่า หมู่ที่ 6

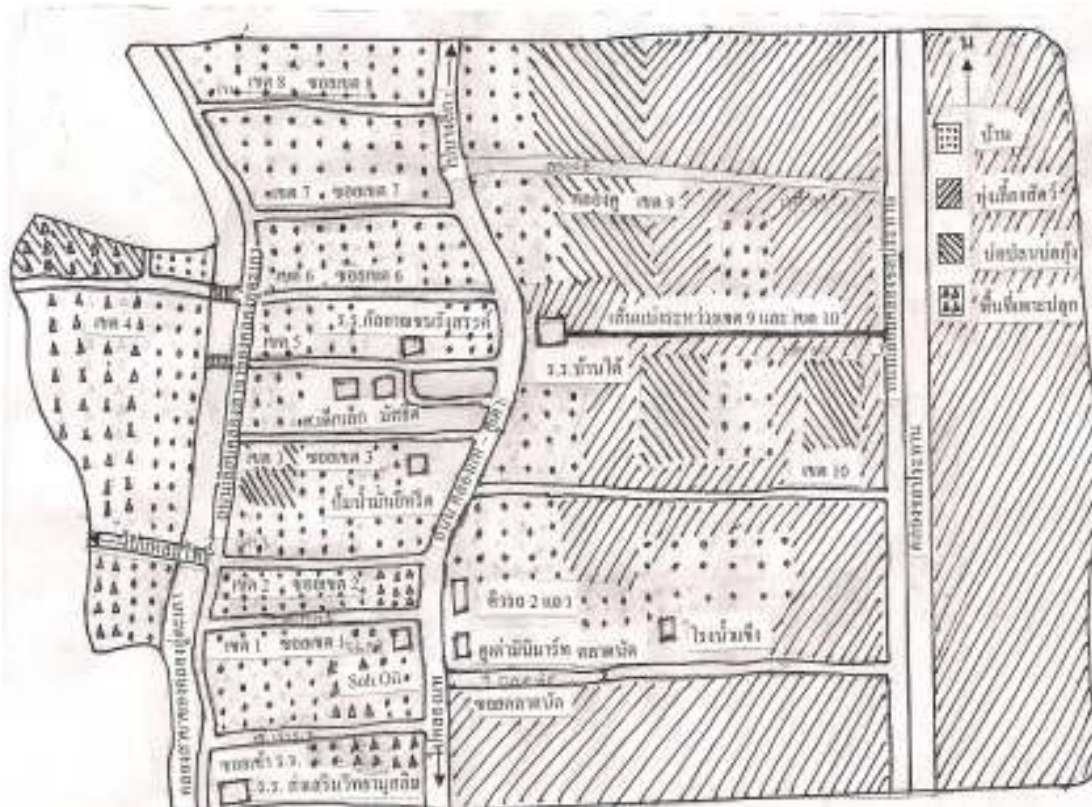
แผนที่ที่ 2 แสดงพื้นที่หมู่บ้านต่างๆ ในเทศบาลตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

แผนที่ที่ 3 แผนที่เทศบาลตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
 ที่มา : เทศบาลตำบลคูเต่า

เมื่อครั้งที่ผู้วิจัยได้มายังชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือเป็นครั้งแรกประมาณพ.ศ. 2532 ถนนเส้นที่เข้าสู่ชุมชนยังเป็นถนนแดง (ถนนลูกรัง) ในฤดูฝนถนนมีลักษณะเป็นโคลนตม เป็นหลุมเป็นบ่อ ในระยะต่อมาได้รับการพัฒนาเปลี่ยนจากถนนแดงเป็นถนนลาดยาง แต่ไม่สามารถขจัดปัญหาได้อย่างเบ็ดเสร็จ อันเนื่องมาจากมีการสัญจรมากเกินกำลังที่ถนนสามารถรองรับได้ ประกอบกับชุมชนอยู่ห่างจากตัวเมืองพอสมควร งบประมาณเพื่อการพัฒนาด้านสาธารณูปโภคจึงได้รับไม่เต็มตามความต้องการของประชาชน ส่วนภายในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือการก่อสร้างบ้านเรือนมีลักษณะแออัด และมักจะตั้งอยู่ริมคลองสาขาของคลองอุตะเถาในลักษณะที่ล่่วงล้ำเข้าไปในลำคลอง กีดขวางการไหลของน้ำ สิ่งปฏิกูลและของเสียจากครัวเรือนถูกทิ้งลงสู่คลองสาขาของคลองอุตะเถาโดยตรง มีการสร้างห้องส้วมในลักษณะพาดไม่ริมตลิ่งและขับถ่ายลงสู่คลองสาขาของคลองอุตะเถา เนื่องจากชาวบ้านในชุมชนยังขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในเรื่องสุขอนามัย

ปัจจุบันชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือได้รับการปรับปรุงและพัฒนาในหลายด้าน เช่น ความแออัดของบ้านเรือน ถนนหนทาง รวมไปถึงการรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างเพื่อคืนพื้นที่สาธารณะ สองฝั่งคลองสู่ชุมชน การขยายตัวของชุมชนได้รับบริการรองรับโดยจัดสรรพื้นที่แห่งใหม่ที่เคยเป็นที่ว่างเปล่าด้านทิศตะวันออกของชุมชน พร้อมทั้งแบ่งเขตเพื่อให้การดูแลชุมชนมีความทั่วถึง จากทั้งหมด 8 เขต เป็น 10 เขต พื้นที่เขต 9 และเขต 10 ยังมีชาวบ้านอาศัยอยู่จำนวนน้อยเมื่อเทียบกับเขตอื่นๆ เนื่องจากชาวบ้านยังขาดเงินทุนในการซื้อที่ดินหรือวัสดุก่อสร้างต่างๆ ในการสร้างบ้าน อีกทั้งยังเป็นพื้นที่น้ำท่วมขังตลอดทั้งปี เป็นหลุมเป็นบ่อ ตามธรรมชาติของที่ลุ่มและการขุดของชาวบ้านเพื่อทำการเลี้ยงกุ้งและปลาชนิดต่างๆ พื้นที่ภายในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือได้รับการพัฒนาโดยชุมชนที่มีมัสยิดเป็นศูนย์กลาง ดังแผนที่ที่ 4

แผนที่ที่ 4 แสดงการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ

2) สภาพภูมิศาสตร์ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ

ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือตั้งใกล้คลองอู่ตะเภาและติดกับคลองสาขาของคลองอู่ตะเภา ห่างจากทะเลสาบสงขลาประมาณ 3 กิโลเมตร มีสภาพอากาศร้อนชื้น ลมแรง และมีฝนตกชุกตลอดทั้งปี การที่ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือตั้งอยู่ปลายน้ำคลองอู่ตะเภาที่ไหลมาจากอำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา ทำให้เกิดน้ำท่วมมากกว่าพื้นที่อื่น อีกทั้งในช่วงฤดูน้ำทะเลหนุนส่งผลให้ที่ดินมีลักษณะเป็นกรดจากจากน้ำเค็ม ทำให้ชาวบ้านในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนืออยู่อาศัยการทำนาอย่างถาวร และอาศัยการซื้อข้าวสารจากที่อื่นมาบริโภคประมาณ พ.ศ. 2540 ทั้งที่ช่วงก่อน พ.ศ. 2520 ชาวบ้านยังทำการปลูกข้าวและมีปริมาณเพียงพอต่อการบริโภคภายในชุมชน ในช่วงเวลาที่ที่นาเริ่มร้างจากการทำนา การพลิกพื้นเปลี่ยนแปลงนาข้าวเป็นนาทุ่งและบ่อเลี้ยงปลาคุกได้เข้ามาแทนที่การปลูกข้าว โดยเฉพาะในพื้นที่เขต 9 และเขต 10 ลักษณะภูมิศาสตร์ของชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือจึงมีพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการทำอาชีพเกษตรกรรมประเภทเพาะปลูกพืชไร่อย่างมาก

1.2 การจัดระเบียบชุมชน

ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือมีการแบ่งเขตชุมชนออกเป็น 10 เขต เพื่อกระจายการดูแลชุมชนให้มีความทั่วถึง ไม่รวมอำนาจอยู่ที่อิหม่ามประจำมัสยิดเพียงผู้เดียว ทั้งนี้แต่ละเขตมีตัวแทนมาดำรงตำแหน่งกรรมการอิสลามประจำมัสยิด ซึ่งมีหน้าที่ดูแลกองทุนชะกาตควบคู่กับการทำหน้าที่กรรมการมัสยิด ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือใช้ระเบียบบริหารกิจการมัสยิดบ้านเหนือในการปกครองดูแลชุมชนให้มีความเป็นระเบียบ กล่าวคือ ก่อนพ.ศ. 2520 ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือไม่เคยมีกฎเกณฑ์กติกาใดๆ ทางศาสนาที่นับได้ว่าเป็นการวางกรอบวิถีชีวิตตามหลักศาสนาอิสลาม การปกครองชุมชนดำเนินไปตามจารีตที่เป็นมา คือ การเน้นพิธีทำบุญกุโบร์และพิธีเมาลิดินนบีโดยขาดการให้ความสำคัญกับการละหมาดญามาอะฮ์

ในส่วนของวิถีชีวิตจริงๆ นั้น กล่าวได้ว่า ดำเนินไปตามวาทกรรมกระแสหลักของสังคมใหญ่ที่จำกัดบทบาทศาสนาไว้แต่ในส่วนของพิธีกรรมเท่านั้น เมื่อมีการก่อสร้างโรงเรียนบ้านใต้ขึ้นในพ.ศ. 2506 วิธีที่ชาวบ้านใช้ในการหาทุนก่อสร้างอาคารเรียน คือ การจัดหามหรศพต่างๆ มาแสดงแล้วเก็บเงินค่าเข้าชม โรงเรียนบ้านใต้ถูกสร้างขึ้นพร้อมกับมหรศพต่างๆ กลายเป็นช่องทางทำมาหากินของคนบางกลุ่มอย่างเป็นล่ำเป็นสัน เมื่อมหรศพเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชุมชน สิ่งก็ตามมา คือ อบายมุขต่างๆ เพื่อฟูฟูดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพนัน การลัก ขโมย จี้ ปล้น รวมถึงการกำจัดคู่อริด้วยวิธีการรุนแรง เมื่อความบันเทิงเรีงรมย์เป็นพื้นที่หลักของวิถีชีวิต การละหมาดญามาอะฮ์ร่วมกันที่มัสยิดยังมีพื้นที่ที่คับแคบลง

ในพ.ศ. 2520 ผู้มีความคิดส่วนหนึ่งทั้งอิหม่ามฮัจญ์บัตร์ จิตรภาค กรรมการอิสลามประจำมัสยิด ผู้ใหญ่บ้านอุหมาด หมัดบินเฮด และแกนนำคนอื่น ๆ ร่วมกันหารือเพื่อยับยั้งปรากฏการณ์ดังกล่าว ในที่สุดต่างเห็นพ้องว่าให้กำหนด “หุกมปากัด” ขึ้นบังคับใช้ในชุมชน หุกมปากัดนี้มีใจความว่าห้ามผู้ใดนำมหรศพต่างๆ มาแสดงในเขตหมู่ที่ 7 ตำบลคูเต่าอย่างเด็ดขาด ผู้ฝ่าฝืนจะได้รับโทษ คือ การที่ฝ่ายบริหารมัสยิดไม่ร่วมมือในการจัดพิธีกรรมทางศาสนาให้ เช่น เมื่อผู้นั้นเสียชีวิตจะไม่เข้าร่วมในพิธีศพ หุกมปากัดนี้แม้มีผู้ฝ่าฝืนบ้างในระยะแรกที่บังคับใช้ แต่ถูกตอบโต้จากฝ่ายมัสยิดอย่างแข็งขันเช่นกัน ในที่สุดขุมมหรศพเพื่อฟูฟูดลดลงหลังจากการบังคับใช้หุกมปากัดนี้เอง

แม้จะประสบความสำเร็จในการสกัดกั้นความชั่วในรูปมหรศพในระยะแรก แต่การที่หุกมปากัดห้ามเพียงการจัดมหรศพ ทำให้การยับยั้งอบายมุขอื่นๆ เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไปมีข้อจำกัด อีกทั้งหุกมปากัดยังขาดมาตรการส่งเสริมความดี ทำให้แม้ไม่มีมหรศพแสดงแต่ผู้มาละหมาดญามาอะฮ์ที่มัสยิดมิได้เพิ่มขึ้น ขณะที่อบายมุขทั้งหลายและการคุกคามของปัญหายาเสพติดในกลุ่มวัยรุ่นกลับเพิ่มขึ้นตลอดเวลา อันเป็นผลมาจากการติดต่อสัมพันธ์ที่เข้มข้นและรวดเร็วขึ้นระหว่างชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือกับเมืองหาดใหญ่

ชาวบ้านในชุมชนมุสลิมมัสดิบบ้านเหนือบางส่วนใช้วนรูน อวนลากจับปลาในทะเลสาบสงขลา สิ่งแวดล้อมในชุมชนเสื่อมโทรม อีกทั้งปัญหาทั้งหมดถูกซ้ำเติมอย่างรุนแรงจากความแตกแยกทางการเมืองในชุมชน แม้มีกลุ่มญามาอ์ตดับลิฆเริ่มรณรงค์เรื่องการระดมทุนมาอะฮ์ร่วมกันที่มัสดิบ ปัญหาดังกล่าวมิได้ทุเลาลงแต่อย่างใด ทั้งนี้แม้กลุ่มญามาอ์ตดับลิฆประสบความสำเร็จในการเพิ่มจำนวนผู้มาละหมาดญามาอะฮ์ที่มัสดิบ แต่กลับไม่ให้ความสำคัญกับมาตรการยับยั้งความชั่ว ในขณะที่ฝ่ายเจ้าหน้าที่บ้านเมือง แก้ไขปัญหาแบบไม่มีระบบ ขาดความต่อเนื่อง ปราศจากความจริงจังจริงใจ และที่สำคัญคือ มาตรการแก้ไขปัญหามาจากภาครัฐขาดส่งเสริมความดี ไม่มีองค์กรใดเข้ามาเติมเต็มช่องว่างระหว่างการส่งเสริมความดีกับการยับยั้งความชั่ว แม้จะเป็นหน้าที่ของมัสดิบโดยตรง แต่การที่ชาวบ้านมีโลกทัศน์แบบแยกส่วนระหว่างชีวิตและสังคมประกอบกับปัญหาความแตกแยกร้าวรานจากระบบการเมืองได้กดทับองค์กรมัสดิบไว้จนไม่สามารถลุกขึ้นมาทำหน้าที่อันจำเป็นและสำคัญนี้ได้

อย่างไรก็ตาม มีความเปลี่ยนแปลงหลายอย่างเกิดขึ้นในชุมชนมุสลิมมัสดิบบ้านเหนือ ตั้งแต่พ.ศ. 2540 ครอบคลุมทั้งด้านสังคม การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และการบริหารจัดการองค์กร ในด้านการปกครอง มีการแก้ไขกฎหมายป่ากัดให้มีความครอบคลุมความผิดต่างๆ มากขึ้น และถูกบัญญัติ เช่น ความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด การทำลายสิ่งแวดล้อม และการสร้างความแตกแยก นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งคณะบุคคลขึ้นมาทำงานด้านต่างๆ ในสังกัดมัสดิบบ้านเหนือ เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้พิทักษ์ระเบียบมัสดิบ และผู้ช่วยกรรมการเขตต่างๆ เป็นต้น ในด้านเศรษฐกิจ นอกจากเริ่มมีการจัดระบบชะกาดแล้ว ยังมีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์มัสดิบบ้านเหนือขึ้น การบริหารจัดการองค์กรมัสดิบ มีการจัดประชุมอย่างเป็นทางการมากขึ้น อย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง และมีการแถลงมติที่ประชุมต่อสัปบุรุษหลังละหมาดวันศุกร์ ซึ่งเป็นละหมาดที่มีชาวบ้านมาร่วมมากที่สุดในรอบสัปดาห์

กล่าวสรุปได้ว่า ชุมชนมุสลิมมัสดิบบ้านเหนือมีหลักในการปกครองชุมชน คือ สร้างวาทกรรมที่ใช้ทั้งกลไกเชิงความคิดเพื่อส่งเสริมความดีและกลไกเชิงปราบปรามเพื่อยับยั้งความชั่ว นำไปสู่การจัดตั้ง “ศูนย์บริหารกิจการชุมชนมัสดิบบ้านเหนือ” เพื่อใช้เป็นศูนย์กลางในการบริหารจัดการกิจการต่างๆ ที่มัสดิบจัดตั้งขึ้น และศูนย์นี้ได้ดำเนินบทบาททั้งในแง่การอำนวยความสะดวกประ โยชน์ในด้านต่างๆ แก่ชุมชน และในแง่การดำรงรักษาอัตลักษณ์มุสลิมให้คงอยู่ชุมชนมุสลิมมัสดิบบ้านเหนือต่อไป

1.3 สภาพเศรษฐกิจ

ชาวบ้านในชุมชนมุสลิมมัสดิบบ้านเหนือมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ค่อนข้างดีเมื่อเทียบกับชุมชนใกล้เคียง ด้วยปัจจัยทางภูมิศาสตร์ที่มีคลองอู่ตะเภาและคลองสาขาตัดผ่านชุมชนลงสู่ทะเลสาบสงขลา อันเป็นแหล่งทำมาหากินที่รวมทรัพยากรทางธรรมชาติที่หลากหลายดังกล่าวมาแล้วข้างต้น

เอื้อให้ชาวบ้านประกอบอาชีพประมงหรือปรับเปลี่ยนอาชีพไปตามความสมบูรณ์ของทรัพยากรและฤดูกาลได้ตลอดทั้งปี

อาชีพที่ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความชำนาญ คือ การทำประมงขนาดเล็ก ซึ่งชาวบ้านมีเรือหางยาว อวนปลา อวนปู ไชตุ้ ไชนั้ง และอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการประมงเป็นของตัวเอง ส่วนชาวบ้านที่ไม่มีอุปกรณ์ทำประมงเป็นของตัวเองจะรับจ้างเป็นลูกน้องเจ้าของเรือแลกกับค่าจ้างเป็นเงินหรือปลาที่จับได้ ปลาและสัตว์น้ำที่จับได้เกือบทั้งหมดมาจากทะเลสาบสงขลา ชาวบ้านที่มีความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับอุปกรณ์ประมงใช้เวลาว่างจากการออกทะเลมาหารายได้เสริมด้วยการรับจ้างซ่อมอวนและอุปกรณ์ทำการประมงให้กับเพื่อนบ้าน อาชีพทำการประมงนี้ยังคงอยู่เป็นเอกลักษณ์ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่สำคัญ 2 ประการ คือ ระดับการศึกษาของชาวบ้านและความอุดมสมบูรณ์ของทะเลสาบสงขลา

ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพประมงทั้งหมดมีการศึกษาไม่สูงหรือไม่เคยผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียน ส่วนชาวบ้านที่มีการศึกษาสูง ไม่ประกอบอาชีพประมง เนื่องจากเป็นงานที่ต้องใช้กำลังมากและมีช่องทางในการประกอบอาชีพอย่างอื่นที่มีรายได้มากกว่า นอกจากนี้ ความอุดมสมบูรณ์ของทะเลสาบสงขลาเป็นปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ดึงดูดชาวบ้านให้หันมาประกอบอาชีพประมง อาสัน บินอาสัน ผู้ซึ่งเป็นลูกชายคนโตในครอบครัวชาวประมงแต่มีอาชีพรับราชการ สะท้อนภาพชาวประมงในอนาคตให้ฟังว่า

“คนออกเลงไม่หมดไปหรอก เด็กที่ไม่เรียนก็จะมารับช่วงต่อ แต่จะยึดอาชีพนี้ได้นานแค่ไหน ขึ้นอยู่กับสัตว์น้ำในเลสาบกัน”

(อาสัน บินอาสัน วันที่ 5 ธันวาคม 2553 : สัมภาษณ์)

นอกจากนี้ชาวบ้านในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือยังมีการประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์จำพวก วัว ควาย แพะ ลักษณะการเลี้ยงคือ ต้อนไปปล่อยในที่โล่งกว้างที่ถูกปล่อยวางทำห่มบ้านในตอนเช้าตรู่ และต้อนกลับมายังคอกที่สร้างไว้ใกล้บ้านในตอนค่ำก่อนพระอาทิตย์ตกดิน ยกเว้นแพะที่เจ้าของเลี้ยงไว้ใกล้บ้าน โดยใช้เชือกในลอนสี่เหลี่ยมหรือขาวขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 1 ซม. ผูกคอโดยสอดเชือกผ่านสายยางป้องกันการเกิดบาดแผลจากการเสียดสีของเชือก ชาวบ้านอีกบางส่วนประกอบเลี้ยงสัตว์น้ำเพื่อการพาณิชย์ เช่น กุ้งกุลาดำ กุ้งนางขาว ปลาดุก ปลานิล ปลาดู ปลาตะเพียน ฯลฯ ส่วนคนที่ไม่ชำนาญในการออกทะเลทำการประมง แต่มีความชำนาญด้านการค้าขายจะเลือกประกอบธุรกิจแพปลาหรือแม่ค้าขายปลาที่ตลาดสด รับซื้อสัตว์น้ำจากเพื่อนบ้านส่งไปขายโรงงาน ร้านอาหารหรือตั้งแผงปลาสดขายอาหารทะเลตามตลาดนัดหรือตลาดสดในตัวอำเภอหาดใหญ่

ด้วยสภาพที่ตั้งของชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนืออยู่ห่างจากตัวเมืองหาดใหญ่ที่มีความเทียบพร้อมในทุกด้าน เป็นโอกาสให้ชาวบ้านที่มีความรู้ด้านธุรกิจและมีเงินทุนเปิดกิจการร้านค้าเพื่อตอบสนองความต้องการภายในชุมชน เช่น สถานีบริการน้ำมันที่มีถึง 2 ป้อม คือ ป้อมโตะออยล์ตั้งอยู่เยื้องกับคูเต๋ามีนิมาร์ทตรงทางเข้าตลาดนัดบ้านเหนือ และป้อมยีหรีดอยู่ถัดไปทางทิศเหนืออีก 500 เมตรตรงทางโค้งก่อนถึงมัสยิดบ้านเหนือบนฝั่งเดียวกันของถนน เปิดบริการจำหน่ายน้ำมันดีเซลและเบนซิลตั้งแต่เวลา 05.00 น.จนถึง 23.00 น. ลูกค้าส่วนมากเป็นผู้ที่ประกอบอาชีพประมงหรือขับรถโดยสารประจำทางทั้งรถสองแถวและรถพ่วงข้างส่งของจากชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือเข้าสู่เมืองหาดใหญ่

ตอนกลางคืนชาวบ้านที่ว่างเว้นจากการทำงานในตอนกลางวันจะเปิดร้านขายโรตีมี่โรตีสี่หลากหลายชนิดให้เลือกซื้อรับประทาน ทั้งโรตีสี่กรอบ โรตีสี่ธรรมดา โรตีสี่ไข่ โรตีสี่กล้วย โรตีสี่น้ำแกง ฯลฯ ราคาขายแผ่นละประมาณ 5-15 บาท ขึ้นอยู่กับส่วนประกอบ รวมถึงร้านเบอร์เกอร์ที่เลือกเปิดในเวลากลางคืนเพื่อเอาใจลูกค้าที่ทำงานในตอนกลางวัน เบอร์เกอร์มีให้เลือกหลากหลาย ราคาขายลูกละ 25-35 บาท

ร้านที่ขาดไม่ได้ในยามค่ำคืน คือ ร้านน้ำชา เป็นแหล่งที่ทั้งเด็กและผู้ใหญ่มารพบปะพูดคุย หรือพักผ่อนหย่อนใจจากการทำงานในช่วงเวลากลางวัน ภายในร้านมีบริการเครื่องดื่มร้อนเย็นและขนมหวานชนิด โดยเฉพาะในช่วงคืนวันเสาร์และอาทิตย์ร้านน้ำชาจะหนาตาไปด้วยชาวบ้านที่มาชมการถ่ายทอดสดฟุตบอลต่างประเทศ นอกจากที่กล่าวมาแล้วภายในชุมชนยังมีร้านขายลูกชิ้นปิ้งร้านก๋วยเตี๋ยวที่ใช้ลานหน้าบ้านดัดแปลงเป็นที่ตั้งโต๊ะอาหาร อยู่ช่อมรดที่มีบริการตั้งแต่ปะยางจนไปถึงการซ่อมเครื่องยนต์ และโรงงานบรรจุน้ำดื่มที่ได้รับการรับรองความปลอดภัยจากองค์การอาหารและยาเป็นต้น นอกจากนี้ยังมีชาวบ้านบางส่วนที่มีการศึกษาตั้งแต่ระดับปริญญาตรีเลือกประกอบอาชีพรับราชการและทำงานในองค์กรเอกชน สภาพเศรษฐกิจในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ เป็นปัจจัยเอื้อให้ชาวบ้านที่มีทุนหรือมีความขยันขันแข็งในการทำงานสามารถหารายได้ได้ตลอดเวลา ดังที่อลี หัสเหล็มพูดเชิงรับรองให้ฟังว่า

“คนที่นี้ฐานะดี ถ้าไม่ขี้เกียจรับรองมีกิน”

(อลี หัสเหล็ม วันที่ 13 กันยายน 2551 : สัมภาษณ์)

ถึงแม้ว่าเศรษฐกิจภาพรวมภายในชุมชนจะดีสักเพียงใดก็ตาม แต่ปรากฏว่าชาวบ้านเพียงบางส่วนเท่านั้นที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีถึงดีมาก อันเนื่องมาจากความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งเหตุผลทางสติปัญญา การศึกษา เงินทุน ญาติพี่น้อง ภาระหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบ

ในครอบครัว ชาวบ้านที่มีฐานะดีส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ประกอบธุรกิจส่วนตัวหรือธุรกิจรับซื้อผลผลิตทางทะเลและสัตว์น้ำที่ชาวบ้านเลี้ยงไว้ส่งไปขายต่อ หรือผู้ที่ประกอบอาชีพอิสระจนสามารถตั้งตัวได้

1.4 ทรัพยากรมนุษย์ในชุมชน

การพัฒนาชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือมีปัจจัยเกื้อหนุนที่สำคัญคือ ทรัพยากรมนุษย์ในชุมชน ทรัพยากรมนุษย์เป็นองค์ประกอบที่สำคัญทุกด้านของการพัฒนา ทั้งด้านการศึกษา เศรษฐกิจ และการเมือง ล้วนแล้วแต่มีพื้นฐานมาจากคุณภาพและความเพียบพร้อมของทรัพยากรมนุษย์ทั้งสิ้น

ทรัพยากรมนุษย์จัดเป็นหัวใจหลักของการพัฒนา การสร้างองค์ความรู้ การฝึกฝนทักษะความสามารถของชาวบ้านเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผล เปลี่ยนทรัพยากรต่างๆ มาเป็นสินค้าและบริการเพียงด้านเดียว ถือเป็นการพัฒนาศักยภาพของชุมชนที่ไม่ครบวงจร ชุมชนจะต้องสามารถพัฒนาชาวบ้านให้เป็นผู้ที่เพียบพร้อมด้วยศักยภาพ จริยธรรม และมีความสมบูรณ์ในการเป็นมนุษย์ ตลอดจนสามารถรับผิดชอบต่อตนเองและครอบครัวได้ตามมาตรฐานที่สังคมต้องการ

การส่งเสริมด้านการศึกษาจึงถูกยกให้เป็นนโยบายหรือความสำคัญลำดับแรกในการพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ด้านศาสนาอิสลามที่ถูกต้อง ชาวบ้านที่มีความรู้ควบคู่คุณธรรม มุ่งแสวงหาอาชีพที่สุจริต มุ่งสร้างประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติเป็นสำคัญ การยกระดับจิตใจของชาวบ้านให้มีความเสียสละโดยยึดคำสอนของศาสนาเป็นแกนกลาง ถือเป็นรากฐานอันมั่นคงที่เอื้อต่อการพัฒนาในด้านอื่นๆ

ศาสนาอิสลามให้ความสำคัญกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และห้ามการคุมกำเนิด อันเนื่องมาจากความกังวลในเรื่องปัจจัยยังชีพ เพราะทุกชีวิตที่เกิดมานั้นย่อมมีปัจจัยยังชีพที่อัลลอฮ์ทรงประทานไว้ให้แล้ว แต่มิได้หมายความว่าให้มุ่งแต่เพิ่มจำนวนประชากรโดยไม่สนใจคุณภาพ จนเป็นบุคคลไร้ระเบียบ ด้อยการศึกษา เกียจคร้าน สร้างปัญหาหรือเป็นภาระที่สังคมต้องแบกรับ ตรงกันข้ามศาสนาอิสลามเรียกร้องเชิงบังคับให้มุสลิมนั้นมีความรับผิดชอบต่อสังคม ทั้งทางด้าน เศรษฐกิจ การเมือง และสังคม นอกเหนือจากการอิबाอะฮ์ต่ออัลลอฮ์ (การภักดีต่อพระเจ้า) แล้ว

ดังนั้นเมื่อสมาชิกทุกคนของชุมชนได้รับการพัฒนาความรู้จนสามารถประกอบสัมมาอาชีพสุจริตหารายได้เพื่อเลี้ยงดูตนเองและครอบครัว ชุมชนจะได้รับประโยชน์ในด้านการจัดสรรรายได้ใหม่อีกครั้งในรูปแบบของชะกาตเพื่อนำมาจัดสวัสดิการเพื่อดูแลช่วยเหลือภายในชุมชน การจัดสรรรายได้ใหม่ในรูปแบบของชะกาตเป็นเรื่องที่เหมาะสมในการยกระดับคุณภาพชีวิตในชุมชน ชาวบ้านไม่ต้องมีความกังวลต่อสิ่งแวดลอมในการประกอบอาชีพ เช่น การแก่งแย่งทรัพยากรธรรมชาติ การตัดราคา การเล่นพรรคเล่นพวกเพื่อเข้าถึงแหล่งผลประโยชน์ สามารถทุ่มเทความรู้ความสามารถในอาชีพของตนได้อย่างเต็มที่ การจัดสวัสดิการเพื่อสร้างคุณประโยชน์ให้กับชาวบ้านและชุมชน มีส่วนช่วยให้ชาวบ้าน

ที่ประกอบอาชีพต่างๆ มีพัฒนาการก้าวหน้าในหน้าที่การทำงาน ตลอดจนช่วยให้ชีวิตครอบครัวของชาวบ้านมีสวัสดิภาพและความมั่นคง

ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือมีความตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรมนุษย์ในชุมชน แผนงานการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้กำหนดขึ้นภายใต้กรอบแนวคิดการส่งเสริมความดีและยับยั้งความชั่ว โดยทุกกระบวนการพัฒนามนุษย์ในชุมชนถูกอธิบายผ่านหลักธรรมคำสอนในศาสนาอิสลาม เกือบหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา (พ.ศ.2545 – พ.ศ. 2553) ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือได้มีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในชุมชน สรุปได้ ดังนี้

1) จัดการศึกษา การศึกษาที่มีคุณภาพและสอดคล้องกับวิถีชีวิตเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ กล่าวคือ การศึกษาที่ดีต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนหรือผู้ที่เข้าศึกษานั้นเป็นคนดีมีศีลธรรม มีการพัฒนาทั้งด้านจิตวิญญาณและวัตถุ ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือมีการจัดการศึกษาให้ชาวบ้านในทุกระดับอายุ โดยที่การสอนวิชาการด้านศาสนาใช้อาคารมัสยิดบ้านเหนือเป็นสถานที่จัดการเรียนการสอน นอกจากนี้ยังมีศูนย์เด็กเล็ก โรงเรียนกัลยาณชนรังสรรค์และโรงเรียนส่งเสริมมุสลิมวิทยาเป็นสถาบันทางการศึกษาในชุมชน อีกทั้งภายในตัวอาคารมัสยิดบ้านเหนือยังมีห้องเรียนการศึกษานอกโรงเรียนของเทศบาลตำบลคูเต่า อันเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านมาหาวิชาความรู้ และค้นคว้าข้อมูลทางอินเทอร์เน็ตหลังเสร็จจากการละหมาดเป็นประจำ การได้รับการศึกษาเป็นผลให้ชาวบ้านเกิดการรับรู้สิ่งใหม่ๆ นำมาสู่การพัฒนาตนเองและชุมชน แม้ว่าชาวบ้านบางส่วนอาจมีอุปสรรคด้านเงินทุน แต่การมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ถือว่าเป็นเรื่องที่ดีในการพัฒนาชุมชนต่อไป

2) ส่งเสริมอาชีพ กองทุนชะกาตภายใต้การดูแลของมัสยิดบ้านเหนือ จัดสวัสดิการเป็นเครื่องมือประกอบอาชีพแก่คนด้อยโอกาสในชุมชน เป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านมีการประกอบอาชีพเพื่อหาเลี้ยงตนเองและครอบครัว พร้อมทั้งมีการติดตามเพื่อให้คำแนะนำในการประกอบอาชีพ รวมไปถึงการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นในชุมชน เพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านมีการวางแผนทางการเงินผ่านการออม นอกจากนี้กลุ่มออมทรัพย์ยังให้สมาชิกกู้เงินเพื่อไปใช้ในการจัดซื้อปัจจัยในการประกอบอาชีพ โดยไม่ได้คิดดอกเบี้ย อันเป็นการเพิ่มทางเลือกให้กับชาวบ้านที่ไม่ใช่คนด้อยโอกาสมีแหล่งเงินทุนเพื่อนำมาปรับปรุงอาชีพให้ดีขึ้น อีกทั้งยังสามารถขอคำปรึกษาเกี่ยวกับอาชีพจากกองทุนชะกาตกลุ่มออมทรัพย์หรือมัสยิดบ้านเหนือได้ การส่งเสริมอาชีพแก่ชาวบ้านเป็นแนวทางที่ดีต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของทรัพยากรมนุษย์ในชุมชน

3) จัดตั้งคณะที่ปรึกษามัสยิด ประกอบด้วยบรรดาผู้อาวุโสที่ได้ประกอบคุณงามความดีและได้รับการเคารพนับถือในชุมชนมาช้านาน กล่าวคือ ผู้อาวุโสทำหน้าที่ให้คำปรึกษาในการดำเนินงานต่างๆ ของมัสยิดบ้านเหนือ ร่วมประชุม และร่วมไกล่เกลี่ยปัญหาข้อพิพาทต่างๆ ระหว่างสัปบุรุษที่มัสยิดได้รับการร้องเรียน การจัดตั้งที่ปรึกษามัสยิดเป็นลักษณะการรักษาทรัพยากร

มนุษย์ในชุมชนที่มีประสบการณ์และเป็นบุคคลต้นแบบในชุมชน ให้มีบทบาทในการชี้นำชุมชนในแนวทางที่ดี เป็นการใช้กลไกอาวุโสเป็นตัวขับเคลื่อนในการพัฒนา ทั้งการส่งเสริมคุณงามความดี และยับยั้งความชั่ว

4) จัดตั้งกลุ่มแม่บ้านมัสยิดบ้านเหนือ ดำเนินงานด้านกิจการของสตรีในชุมชน ทั้งการรวมตัวกันประกอบอาชีพ การฝึกอบรมเยาวชนหญิง การดูแลตัดเคื่อนผู้หญิงที่ประพฤติไม่เหมาะสม รวมไปถึงการต้อนรับผู้มาเยี่ยมเยือนชุมชน กล่าวคือ กลุ่มแม่บ้านมีหน้าที่หลักในการดูแลชาวบ้านที่เป็นผู้หญิงในทุกๆ ด้าน รวมถึงประกอบอาชีพหลังเสร็จจากอาชีพประมง รวมไปถึงการต้อนรับผู้มาเยี่ยมเยือนชุมชน ทั้งนี้เพื่อเป็นการสนองนโยบายของมัสยิดบ้านเหนือที่มีโครงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ให้นักท่องเที่ยวพักกับชาวบ้านเพื่อเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ที่เป็นประโยชน์ และเป็นการสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านที่เข้าร่วม โครงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอีกทางหนึ่ง

ท่ามกลางกระแสแห่งการกระตือรือร้นในการพัฒนาของชาวบ้านส่วนมาก มีชาวบ้านอีกบางส่วนที่ยังคงมีวิถีชีวิตที่ยังห่างไกลจากความเจริญทั้งด้านจิตวิญญาณและวัตถุ กล่าวคือ เป็นกลุ่มชาวบ้านที่ติดยาเสพติด ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุข และเที่ยวเตร่ โดยมิได้ใส่ใจต่อการพัฒนาตนเองให้เท่าทันชาวบ้านคนอื่นๆ ในชุมชน มัสยิดบ้านเหนือ ได้หาแนวทางเพื่อพัฒนาคนกลุ่มนี้มาสู่การเป็นคนดีที่สามารถสร้างคุณประโยชน์ให้กับตนเองและชุมชน เช่น สร้างความใกล้ชิดกับครอบครัวคนกลุ่มนี้ด้วยชะกาต ส่งไปบำบัด จัดการแข่งขันกีฬา เป็นต้น ทว่าหากวิธีการเชิงยึดหยุ่นถูกนำมาใช้ดังที่กล่าวมาไม่สามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคนเหล่านี้ได้ มาตรการคว่ำบาตรทางสังคมจะถูกนำมาใช้เพื่อเป็นการยับยั้งการแพร่กระจายของความชั่วในชุมชน และเป็นการเตือนชาวบ้านที่อยู่ในกลุ่มเสี่ยงมิให้หลงผิด ไปกระทำความชั่ว

จากที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ เป็นปัจจัยสำคัญในการเปลี่ยนทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่หรือสามารถเข้าถึงได้มาเป็นผลผลิต นำมาซึ่งรายได้ และผลิตผลส่วนเกินที่ต้องจ่ายชะกาต ดังนั้น กล่าวได้ว่าการจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสจากกองทุนชะกาตในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ สามารถดำเนินการอยู่ได้ด้วยการที่ชุมชนได้สร้างทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพเพื่อเปลี่ยนทรัพยากรที่มีมาเป็นชะกาต แล้วจัดเป็นสวัสดิการสู่กลุ่มคนด้อยโอกาส ซึ่งเป็นเจ้าของทรัพยากรร่วมกันกับผู้จ่ายชะกาต

1.5 ทรัพยากรธรรมชาติ

กองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือมีอาจเกิดขึ้นได้เพียงแต่มีทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพเพียงประการเดียว แต่จำเป็นต้องเป็นผู้ที่มีความเข้าใจและศรัทธาต่อศาสนาอิสลาม และประการสำคัญชุมชนต้องมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีคุณภาพและปริมาณที่เพียงพอต่อจำนวนชาวบ้านใน

ชุมชน การขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติเป็นอุปสรรคขวางกั้นการจัดสวัสดิการจากชะกาด ดังนั้น ทรัพยากรธรรมชาติเป็นองค์ประกอบที่สำคัญต่อการพัฒนาสังคมในทุกๆ ด้าน

1) ทรัพยากรดิน

ดินในชุมชนมุสลิมมัสดิบบ้านเหนือเป็นดินเหนียวปนทราย แต่เนื่องจากพื้นที่ของชุมชนเป็นที่ราบลุ่ม มีน้ำเค็มจากทะเลสาบสงขลาหนุนขึ้นมาตามคลองอยู่ตะเภาและคลองสาขาที่ไหลผ่านด้านทิศ ตะวันตกของชุมชน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินเปรี้ยว ดินเค็ม ทำให้ไม่สามารถเพาะปลูกพืชผลทางการ เกษตรได้ หรือเพาะปลูกได้แต่ผลผลิตที่ได้มีความด้อยทั้งปริมาณและคุณภาพ ชาวบ้านจึงเลือกปลูกพืช ที่ไม่ต้องการดินที่อุดมสมบูรณ์มากนัก เช่น อ้อย มะพร้าว กระท้อน มะม่วง เป็นต้น

จากปัจจัยด้านสภาพภูมิศาสตร์ที่เอื้อต่อการทำประมงมากกว่าการเกษตรกรรม พื้นที่ ส่วนใหญ่ในชุมชนจึงถูกใช้ประโยชน์ไปเพื่อปลูกสร้างที่อยู่อาศัย ทำจอดเรือ หรือเป็นที่เก็บอุปกรณ์ การประมงจำพวกอวน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณริมสองฝั่งคลองสาขาและสองข้างทางถนนที่ตัด ผ่านกลางชุมชน พื้นที่รอบนอกชุมชนเคยเป็นทุ่งนามาก่อนถูกตัดแปลงจุดเป็นบ่อเลี้ยงกุ้งอันเป็น ผลผลิตที่สร้างรายได้ให้กับชาวบ้านเป็นอย่างดี ชาวบ้านหลายคนที่มีเงินทุนเลือกเลี้ยงกุ้งมากกว่าทำ ประมง ส่วนพื้นที่ด้านในจะขุดบ่อเลี้ยงปลา เช่น ปลาดุก ปลานิล ปลาตะเพียน เป็นต้น ส่วนมากอยู่ติด กับที่อยู่อาศัยซึ่งมีการเลี้ยงเป็ดเลี้ยงไก่ไว้ด้วยเช่นกัน ซึ่งพี่โสได้สะท้อนเกี่ยวกับการเปลี่ยนที่นาเป็น นากุ้งหรือบ่อเลี้ยงปลาไว้อย่างน่าสนใจว่า

“...บ่อปลานี้ฟุ้งขูดไว้เลี้ยงปลาดุก ตอนนี่เค้าตายไปแล้ว ก้ำ(ก็)ไม่ได้เลี้ยงเพราะ ไม่มีทุน เวลา ก้ำ(ก็) ไม่มี เมื่อตอนเลี้ยงกะทำหน้าที่ให้อาหารปลา...”

(พี่โส วันที่ 9 สิงหาคม 2552 : สัมภาษณ์)

ภาพที่ 4 พุ่มเลี้ยงสัตว์ของชาวบ้านในยามเช้าตรู่

ที่มา : www.masjidbannua.com

ปัจจุบัน (พ.ศ.2553) พื้นที่ส่วนที่เหลือภายในชุมชนซึ่งอยู่ในเขตที่ 9 และ 10 ห่างจากคลองสาขาไปทางทิศตะวันออก ถูกใช้ประโยชน์สำหรับเลี้ยงสัตว์ประเภทวัวควายของชาวบ้านในชุมชนมุสลิมมัศยิดบ้านเหนือและชุมชนละแวกใกล้เคียง มีชาวบ้านหลายสิบหลังคาเรือนที่เลือกปลูกบ้านในบริเวณนี้ตามแนวโน้มการขยายตัวของชุมชนตามยุทธศาสตร์การสร้างสุขภาวะชุมชนลดความแออัดในพื้นที่ส่วนใน ขยายออกนอกโดยเฉพาะอย่างยิ่งการย้ายบ้านเรือนและสิ่งปลูกสร้างริมคลองสาขาที่ขวางกั้นทางน้ำ ซึ่งมีเพียงพื้นที่บริเวณนี้ที่รองรับได้เป็นอย่างดี โดยที่ทางมัศยิดบ้านเหนือได้มอบหมายให้กลุ่มออมทรัพย์มัศยิดบ้านเหนือเป็นผู้กำกับดูแล ชาวบ้านที่ต้องการที่ดินบริเวณดังกล่าวแต่ไม่มีเงินเพียงพอ จะใช้วิธีการผ่อนชำระกับกลุ่มออมทรัพย์มัศยิดบ้านเหนือเดือนละ 500 บาท ระยะเวลา 15 ปี โดยไม่คิดอัตราดอกเบี้ยหรือผลตอบแทนในรูปแบบอื่นอันเป็นการสร้างภาระเพิ่มให้กับชาวบ้าน ซึ่งอาสัน บินอาสัน ได้กล่าวถึงเรื่องนี้อย่างภาคภูมิใจว่า

“...มีโครงการของอิหม่ามให้ย้ายบ้านและสิ่งปลูกสร้างที่อยู่ริมคลอง และให้ปลูกต้นไม้แทน...เค้าช่วยเหลือถ้ารู้ ภูก็ได้มาสร้างบ้านใหม่จากกลุ่มออมทรัพย์ จะได้สิทธิพิเศษใครมีดิน มีกำลังก็รู้ได้เร็ว ถ้าคนไหนจน เขาก็สอนวิธีการออมให้ ให้มาออมกับมัศยิด เนียด (มีเจตนามุ่งกระทำให้เกิดผล)ว่าจะรื้อบ้านหลังนี้ไปปลูกที่ใหม่ ห้าปี สิบปีข้างหน้า...”

(อาสัน บินอาสัน วันที่ 5 ธันวาคม 2553 : สัมภาษณ์)

ภาพที่ 5 การใช้คลองเพื่อประกอบอาชีพประมงและคมนาคมของชาวบ้าน

ที่มา : www.masjiddbannua.com

ทั้งนี้ นโยบายดังกล่าวตั้งขึ้นมาเพื่อรองรับการสร้างชุมชนน่าอยู่ ลด เลิก การสร้างที่อยู่อาศัยริมคลองเพื่อรักษาคลองให้เป็นพื้นที่สาธารณะใช้ประโยชน์ร่วมกันของชาวบ้านในชุมชนมุสลิม มัสยิดบ้านเหนือ และชาวบ้านจากชุมชนอื่นที่มีสิทธิ์ในการใช้คลองเช่นกัน

2) ทรัพยากรน้ำ

ความอยู่ดีกินดีหรือการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของคนเรานั้นมีความความเกี่ยวข้องกับ ความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ น้ำ ดิน ป่าไม้ และสัตว์น้ำล้วนเป็นทรัพยากรทางธรรมชาติ ที่มีความสำคัญในการพัฒนาของชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านสวัสดิการ จากกองทุนชะกาตที่ขึ้นอยู่กับระดับรายได้ของชาวบ้าน โดยที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในการประกอบอาชีพ จากการทำชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือมีอาชีพหลัก คือ ประมงและเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเพื่อการพาณิชย์เป็นหลัก และชาวบ้านบางส่วนทำการเกษตรกรรม ดังนั้นน้ำจึงเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของชาวบ้านชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือมีแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคจาก 2 แหล่งใหญ่ คือ น้ำบาดาลและน้ำผิวดิน

ทะเลสาบสงขลามีความสำคัญต่อการประกอบอาชีพประมงของชาวบ้าน ทั้งนี้ระดับรายได้และความอยู่ดีกินดีของชาวบ้านเชื่อมโยงกับคุณภาพน้ำในทะเลสาบสงขลาอันเป็นตัวชี้วัด ปริมาณสัตว์น้ำที่ชาวบ้านจะหาได้ ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากน้ำในทะเลสาบสงขลา คลองอู่ตะเภาและ คลองสาขาเพื่อเป็นเส้นทางคมนาคม เป็นแหล่งทำกิน สร้างงานสร้างอาชีพ เลี้ยงปลาในกระชัง รวมถึง การสูบน้ำจากทะเลสาบสงขลาเพื่อใช้เลี้ยงกุ้ง ซึ่งต้องเป็นน้ำเค็มที่มีคุณภาพเท่านั้นจึงจะนำมาเลี้ยงกุ้งได้ ดังที่อดี หัสเสถิม ผู้เป็นกรรมการมัสยิดบ้านเหนือที่ประกอบอาชีพเลี้ยงกุ้งมานานหลายปี กล่าวถึง คุณภาพน้ำที่ใช้ในการเลี้ยงกุ้งว่า

“...เราจะสูบน้ำเข้าบ่อกึ่งตอนน้ำเค็มที่ดีเท่านั้น ซึ่งมันจะมาจากเลนอก ประมาณ ช่วงเดือนเมษา ถ้าน้ำไม่ดีจะไม่สูบน้ำเข้าบ่อ...”

(อลี หัสเหล็ม วันที่ 13 กันยายน 2551 : สัมภาษณ์)

การรักษาแหล่งน้ำเป็นนโยบายการพัฒนาชุมชนอันดับต้นๆ ของชุมชนมุสลิมมัสยิด บ้านเหนือ ดังเช่นการผลิตอิเอ็มบอลเพื่อนำไปทิ้งในแหล่งน้ำธรรมชาติทั้งทะเลสาบสงขลา คลองอู่ตะเภา และคลองสาขาได้รับความสนใจและร่วมมือจากชาวบ้านทุกช่วงอายุเป็นอย่างดี อันเป็นผลมาจากการตระหนักรู้ในปัญหาที่ตามมา หากแหล่งทำกินเกิดความเสื่อมเหมือนดังที่เคยเกิดกับชุมชนที่ทำการประมงในจังหวัดอื่นมาแล้ว ดังที่อลี หัสเหล็ม ได้กล่าวถึงความสำคัญของคุณภาพน้ำและความอุดมสมบูรณ์ของทะเลสาบสงขลาที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือว่า

“...เลสาบสงขลาที่เราต้องดูแลรักษา อย่าให้เหมือนบ้านประมงอื่นๆ เหมือนโบ้ ปากยูน หวางนี้(ปัจจุบัน)ต้องออกไปหากินไกลเดี๋ยวเองเป็น 50 โล เราอย่าให้เป็นพื้นนั้น(แบบ นั้น) ไว้ให้หากินแค่(ใกล้)บ้านดีหว่า...”

(อลี หัสเหล็ม วันที่ 13 กันยายน 2551 : สัมภาษณ์)

แต่เป็นที่น่าเห็นใจและน่าเสียดายว่าความเสียหายของชาวบ้านที่อยู่ปลายน้ำ คลองอู่ตะเภา ต้องแบกรับทุกอย่างทั้งน้ำเน่าเสีย ขยะ และความเสื่อมโทรมทางทรัพยากรธรรมชาติ ที่มากับคลองอู่ตะเภา ไม่ได้ส่งผลให้เกิดจิตสำนึกการรักษาแหล่งน้ำทางธรรมชาติของผู้ที่อาศัยอยู่ต้นน้ำ การปล่อยน้ำเสียโดยไม่ผ่านการบำบัดยังเป็นเหตุการณ์เคยชินที่ชาวบ้านต้องรับภาระในสิ่งที่ตนไม่ได้กระทำ ทั้งนี้อาสัน บินอาสัน ได้กล่าวถึงความร่วมมือของชาวบ้านในการรักษาแหล่งน้ำว่า

“...นี่อีกไม่กี่วันเราจะร่วมกันทำอิเอ็มบอลกันหล่าว เพื่อนำไปทิ้งในเลสาบสงขลา คลองอู่ตะเภาและคลองสาขา เพื่อเพิ่มออกซิเจนในน้ำให้ปลาได้และสัตว์อื่น ได้อุดมสมบูรณ์...แต่พอในเมืองปล่อยน้ำเสียมา เราก็ต้องมาเริ่มต้นกันใหม่อยู่ตลอดเวลา ทำพร้อมมันละ เราอยู่ปลายน้ำ เขาปล่อยไ้หมาต้องรับเหม็ด...”

(อาสัน บินอาสัน วันที่ 5 ธันวาคม 2553 : สัมภาษณ์)

ช่วงน้ำเค็มเป็นช่วงที่ชาวบ้านอยากให้มีความยาวนานมากที่สุดเพราะสามารถจับปลากระบอก กุ้งหางแดง ปูดำ และปูม้า ซึ่งขายได้ราคาดีกว่าปลาหรือสัตว์น้ำชนิดอื่นที่จับได้ในช่วงน้ำ

จัด นอกจากนี้แล้วแหล่งน้ำที่ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์ได้ คือ น้ำฝน แต่ปริมาณไม่คงที่และต้องใช้ภาชนะเก็บกักไว้ใช้ ซึ่งปริมาณน้ำฝนจะแปรเปลี่ยนไปตามความแห้งแล้งของแต่ละปีที่มีความไม่แน่นอนเนื่องจากความเสื่อมโทรมด้านสิ่งแวดล้อมที่มาจากการกระทำของมนุษย์

3) ทรัพยากรสัตว์น้ำ

สัตว์น้ำที่ชาวบ้านในชุมชนมุสลิมมัศยิดบ้านเหนือจับได้ส่วนใหญ่เป็นปลาชนิดต่างๆ ที่มีปริมาณผันแปรไปตามฤดูกาล เช่น ปลาคางโกะหรือปลาหัวโบังที่จับได้ตลอดทั้งปีเพราะเป็นปลาสองน้ำ ปลากระบอก ปลาเก็ดัง กุ้งหางแดง (กุ้งเข็บ้วย) ปูม้าและปูดำจับได้เฉพาะช่วงน้ำเต็มขึ้น ปลาจี่เกาะจับได้ในช่วงหน้าฝนที่มีน้ำจืดไหลมาจากคลองอู่ตะเภา ปลาทองเทียวที่มีเป็นบางช่วง นอกจากนี้ยังมีปลาชนิดอื่นที่จับได้ประปราย เช่น ปลาสำลี ปลาขอม่วง ปลาหัวอ่อน ปลาตกชี่ลิง ปลาแขยง ปลาทราย ปลาโคบมัน กุ้งหัวมัน กุ้งหัวแข็ง เป็นต้น แต่ในขณะเดียวกันปลาหลากหลายชนิดที่เคยมีมากในอดีตกลับจับไม่ได้เลยในช่วงหลังมานี้ เช่น ปลากะพง ปลาอีดูด ปลาลีบด ปลานาค ปลาหมึก ปลาถิ่นหลาว ปลาโคปะหลัง เป็นต้น

สัตว์น้ำเหล่านี้เป็นแหล่งรายได้หลักของชาวบ้านในชุมชนมุสลิมมัศยิดบ้านเหนือร้อยละ 90 มาจากสัตว์น้ำที่ทำได้จากการทำประมงในทะเลสาบสงขลา สัตว์น้ำหลายชนิดมีมูลค่าเพิ่มขึ้นในขณะที่ปริมาณการจับลดลงอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี สัตว์น้ำหลายชนิดสูญหายไปจากทะเลสาบสงขลาเนื่องจากการทำลายระบบนิเวศที่มาจากการพัฒนาด้านวัตถุที่เน้นอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประชากรรอบทะเลสาบสงขลา ปัญหาหลายอย่างก่อตัวและเริ่มส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงลบที่ยากต่อการแก้ไขให้ดีขึ้นในระยะเวลาอันสั้น

ภาพที่ 6 ปลาที่แม่ค้านำมาขายในตลาดนัดวันอาทิตย์บ้านทุ่งน้ำ

ปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้ลดลงอันเกิดจากความเสื่อมโทรมของแหล่งประมงในทะเลสาบสงขลาที่เป็นผลมาจากการระบายน้ำเสียจากโรงงานลงสู่ทะเลสาบโดยไม่ผ่านการบำบัด การชะล้างปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลงและยาปราบศัตรูพืชในภาคการเกษตรลงสู่ทะเลสาบสงขลาในฤดูฝน การทับถมของตะกอนส่งผลให้ทะเลสาบตื้นเขิน ปริมาณการหมุนเวียนของน้ำ การเปลี่ยนน้ำเสียเป็นน้ำดีตามธรรมชาติของทะเลสาบสงขลาไม่อาจทำได้เหมือนในอดีต เป็นสาเหตุให้เกิดน้ำเน่าเสียส่งผลกระทบต่อสุขภาพพันธุ์และแหล่งอาหารของสัตว์น้ำนานาชนิด

นอกจากนี้การลดลงของปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้นั้นยังมีสาเหตุมาจากการทำประมงเกินกำลังของทะเลสาบสงขลา การเพิ่มขึ้นของชาวประมงและวิธีการทำประมงที่เห็นแก่ตัว เช่น ไซนั้งที่มีการจับจองพื้นที่ในทะเลสาบสงขลา ถ้าหากชาวประมงคนใดต้องการหาปลาหรือวางไซนั้งในบริเวณดังกล่าวต้องจ่ายค่าที่เหมือนการเช่าแผงขายของในตลาด อวนรุน ที่ใช้อวนตาถี่ สามารถจับสัตว์น้ำทุกชนิดได้ทุกขนาด ส่งผลให้ปริมาณสัตว์น้ำลดลงอย่างรวดเร็ว และยังมีเครื่องมือประมงปริมาณมากในเกือบทุกพื้นที่ของทะเลสาบสงขลา ทำให้ไม่มีพื้นที่มากพอที่จะเป็นแหล่งเพาะพันธุ์และอนุบาลสัตว์น้ำ ประกอบกับมีการจับปลาในฤดูวางไข่หรือการจับปลาในเขตหวงห้าม การซื้อตัดด้วยไฟฟ้า การใช้สารเคมีจำพวกยาเบื่อ รวมไปถึงการรุกรุกกล้าพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อสร้างที่อยู่อาศัย การกระทำเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ส่งผลเสียต่อระบบนิเวศทางทะเลของทะเลสาบสงขลาที่ยากแก่การฟื้นฟูให้กลับมามีความสมบูรณ์ดังเดิมภายในระยะเวลาอันสั้น ดังที่บังเหม (นามสมมติ) ได้กล่าวถึงปัญหาอวนรุนที่เป็นปัญหาเรื้อรังไม่ต่างกับปัญหาด้านอื่นที่เป็นตัวทำลายสิ่งแวดล้อมได้อย่างน่าคิดว่า

“...การทำอวนรุนนาย (ตำรวจ) จับ บางที่เราจับเรือไปแล (ดู) การทำอวนรุน ห้ามแล้วก็ไม่ฟัง เขาอ้างว่าต้องการเงินส่งลูกเรียน ถ้าไม่ทำพื้นที่(แบบนี้)จะเอาอะไรกิน เราก็หลบ(กลับ)ไม่รู้(จะ) ทำหรือ (อย่างไร มีเหมือนกันบางคนให้เบียด(เงิน)เจ้าหน้าที่ เขาเล่นเส้นกัน...”

(บังเหม วันที่ 11 กันยายน 2551 : สัมภาษณ์)

คำบอกกล่าวของชาวบ้านในชุมชนมุสลิมมัศยิดบ้านเหนือแสดงถึงความเป็นห่วงแหล่งทำกินของตนเองว่าจะถูกทำลาย และชีวิตต้องประสบกับความยากลำบาก การที่ตนเองต้องมาเป็นชาวประมงเพราะไม่รู้จะไปประกอบอาชีพอื่นได้อย่างไร เนื่องจากมีการศึกษาน้อย ไม่มีวิชาความรู้ในด้านอื่น แต่มุ่งหวังให้ลูกหลานได้มีอาชีพที่ดี มีรายได้ที่มั่นคง ไม่ต้องมาทำงานที่เหนื่อยและเสี่ยงต่อความไม่แน่นอนของรายได้ อย่างไรก็ตามชาวบ้านที่ทำประมงมีความตั้งใจอย่างแน่วแน่และเอาจริงเอาจังในอาชีพของตน ด้วยเหตุนี้การประมงเชิงอนุรักษ์จึงถูกกำหนดขึ้นมาเป็นกฎระเบียบภายในชุมชนมุสลิมมัศยิดบ้านเหนือเมื่อ พ.ศ.2547 เพื่อรองรับและรักษาแหล่งประกอบอาชีพของบ้าน ทั้งนี้ชาวบ้าน

ในชุมชนมุสลิมมัศยิดบ้านเหนือสังเกตเห็นถึงผลเสียที่เกิดต่อชุมชน ถ้าหากการทำประมงด้วยวิธีการดังกล่าวไม่ถูกกำจัดออกไป หากผู้ใดฝ่าฝืนจะถูกกีดกันด้วยวิถีประชา เช่น อิหม่ามเรียกไปตักเตือน และถูกขึ้นบัญชีผู้กระทำความผิด หากไม่เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการทำประมงทางชุมชนจะส่งเรื่องถึงตำรวจในชั้นตอนต่อไป

จากข้อมูลข้างต้นเห็นว่าสภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพทรัพยากรธรรมชาติ และระบบนิเวศของชุมชนมุสลิมมัศยิดบ้านเหนือมีบทบาทอย่างยิ่งต่อการดำรงชีพของชาวบ้าน และระบบเศรษฐกิจของชุมชน โดยเฉพาะการทำประมง ซึ่งเป็นยุทธวิธีการดำรงชีพที่สำคัญในระบบเศรษฐกิจชุมชน เพราะครัวเรือนส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนี้ กล่าวคือ มีผู้ทำอาชีพประมงในสัดส่วนที่สูงมาตั้งแต่อดีตและเพิ่มปริมาณขึ้นทุกปีในปัจจุบัน เมื่อชาวบ้านจับปลาได้ส่วนหนึ่งนำมาบริโภคในครัวเรือนและอีกส่วนหนึ่งนำไปจำหน่ายเพื่อนำรายได้ไปซื้อสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นอื่นๆ นอกจากนี้คนในชุมชนส่วนหนึ่งใช้พื้นที่ราบบริเวณรอบๆ ทำการเกษตร โดยเฉพาะในอดีตที่มีการทำนาเพื่อนำข้าวมาบริโภคและจำหน่ายเป็นสำคัญ แต่มักจะได้รับผลกระทบจากราคาข้าวตกต่ำและภัยธรรมชาติรุกเข้าพื้นที่การเกษตรทำความเสียหายแก่ข้าวที่ปลูกไว้ วิธีการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามปรากฏการณ์ทางธรรมชาติส่งผลต่อความมั่นคงทางอาหารและการปรับตัวในการดำรงชีพของชาวบ้านในเวลาต่อมา ชาวบ้านบางส่วนจึงเลิกทำนาและแสวงหาทางเลือกอื่นที่มีรายได้ดีกว่าส่งผลให้เกิดการปรับยุทธวิธีการดำรงชีพในที่สุด

4) ทรัพยากรป่าไม้ พืชพันธุ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

จากการที่ชาวบ้านชุมชนมุสลิมมัศยิดบ้านเหนือเกือบทั้งหมดประกอบอาชีพประมงในทะเลสาบสงขลา ทรัพยากรป่าไม้และพืชพันธุ์ธรรมชาตินับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความสมดุลของระบบนิเวศ โดยเฉพาะป่าชายเลนและพืชน้ำชนิดต่างๆ อันเป็นแหล่งอาหาร แหล่งขยายพันธุ์ และอนุบาลสัตว์น้ำ การให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนและแหล่งทรัพยากรของชุมชนได้ถูกผนวกเข้าในระเบียบบริหารกิจการมัศยิดบ้านเหนือข้อที่ 14 วรรค 4 “การประกอบอาชีพต้องไม่เป็นอันตรายต่อประชาชน สังคม และสิ่งแวดล้อม (ระเบียบบริหารกิจการมัศยิดบ้านเหนือ 2548)

ป่าไม้และพืชพันธุ์ธรรมชาติชนิดต่างๆ ที่สามารถพบได้มากในชุมชนมุสลิมมัศยิดบ้านเหนือหรือในพื้นที่ที่ชาวบ้านใช้เป็นแหล่งประกอบอาชีพ ได้แก่ ป่าชายเลน มีจำนวนมากบริเวณอ่าวแหลมโพธิ์ปากแม่น้ำคลองอู่ตะเภา อันเป็นผลมาจากชาวบ้านในพื้นที่และหน่วยงานต่างๆ ร่วมกันปลูกเพื่อเป็นแหล่งอาหารและขยายพันธุ์สัตว์น้ำ ป่าเสม็ดเป็นไม้ขนาดเล็กสูงประมาณ 2 เมตร ขึ้นอยู่ตามริมคลองบริเวณที่ไม่มีที่พังกาศัย มีประโยชน์ในการอนุบาลสัตว์น้ำและเป็นที่หลบภัยของสัตว์เล็กต้นตาล โตนคที่ชาวบ้านเมื่อสมัย 40-50 ที่ผ่านมานิยมปลูกไว้ตามคันนาเพื่อแบ่งเขตครอบครองที่ดินต้นตาล โตนคถูกลดความสำคัญพร้อมกับการเลิกทำนาของชาวบ้าน เหลือไว้เพียงเพื่อเป็นที่หลบแดด

หลบฝนของวัวควายเท่านั้น ปลายคลองมีต้นปรังทะเลที่เป็นแหล่งอาหารของสัตว์น้ำ ต้นลำเต็งชาวบ้านนิยมนำมาแกงเลียง ต้นจากที่ขึ้นตามริมคลองเป็นแหล่งที่อยู่ของสัตว์น้ำนานาชนิด นอกจากนี้ยังมีต้นกกที่ขึ้นตามทุ่งนาและคูที่มีน้ำขังตลอดปีและต้นลำภูที่ชาวบ้านนิยมปลูกเพื่อรักษาค้นดินบริเวณนาทุ่ง

ในขณะที่พืชส่วนใหญ่ที่ปลูกภายในชุมชนนั้นเกือบทั้งหมดมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นอาหารได้แก่ มะพร้าว มะขาม กระท้อน และผักสวนครัวชนิดต่างๆ ซึ่งบริเวณที่ปลูก คือ รอบๆ ตัวบ้าน และริมคลองสาขาของคลองอุตะเกาหลังจากที่รื้อบ้านและสิ่งก่อสร้างอย่างอื่นออกไปแล้ว แต่ชาวบ้านหลายคนนิยมปลูกต้นปาล์มเพื่อรักษาและป้องกันคลื่นพัง ในอดีตชาวบ้านจะปลูกไผ่ไว้ริมคลองเพื่อรักษาตลิ่ง แต่ปัจจุบันได้ถูกตัดทิ้งไปจนเกือบหมดเพราะกีดขวางเส้นทางเดินเรือของชาวบ้าน ทั้งนี้ อาสน์ บินอาสน์ ได้เล่าถึงสภาพริมคลองที่มีการปลูกต้นไม้ที่สามารถใช้เป็นอาหารได้ว่า

“...ตามประสาคน ที่ดินหน้าบ้านว่าง ก็ปลูกต้นไม้ ต้นมะขามมีมาก แม้ว่าดินนั้นจะเป็นที่สาธารณะก็ตาม...”

(อาสน์ บินอาสน์ วันที่ 5 ธันวาคม 2553 : สัมภาษณ์)

ภาพที่ 7 มะพร้าว ไผ่ และต้นไม้ต่างๆ ที่ชาวบ้านนิยมปลูกไว้ริมสองฝั่งคลอง

นอกจากนี้นายวิสุทธิ บิลลาเต๊ะ อีหม่ามมัสยิดบ้านเหนือคนปัจจุบันมีนโยบายเชิงรุกในการฟื้นฟูรักษาทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ส่งเสริมให้ทุกบ้านเข้าร่วมโครงการหน้าบ้านนำมอง โดยปรับแต่งให้สวยงาม น่าพักผ่อนหย่อนใจ บ้านหลังไหนได้รับคะแนนสูงสุดจากการตรวจของกรรมการประจำมัสยิดจะได้รับรางวัล นอกจากนี้ทางมัสยิดยังจัดซื้อถังขยะแจกทุกครัวเรือนเพื่อให้ทุกบ้านมีที่กำจัดขยะทดแทนการทิ้งลงคลอง

1.6 สภาพสังคมชุมชนมุสลิมมัศยิดบ้านเหนือ

ชุมชนมุสลิมมัศยิดบ้านเหนือเป็นชุมชนที่มีลักษณะพิเศษจากชุมชนมุสลิมอื่นในพื้นที่ใกล้เคียง กล่าวคือ ในชุมชนอื่นๆ นั้น มัศยิดมักรู้จักกันแต่เพียงว่าเป็นสถานที่ละหมาด ความรู้ความเข้าใจเช่นนี้ได้จำกัดบทบาทและศักยภาพของมัศยิด มิให้ทำงานในเชิงบูรณาการสร้างสรรค์วิถีพัฒนาสังคมตลอดมา จนปัจจุบันสังคมเผชิญกับวิกฤติต่างๆ มากมาย เช่น ปัญหาความยากจน ตกงาน สาธารณสุข การศึกษา ยาเสพติด หรือแม้กระทั่งปัญหาสิ่งแวดล้อม เนื่องจากการพัฒนาดีค่าทุกอย่างเป็นสินค้า ส่งผลให้ผู้คนมองเห็นวัตถุเป็นใหญ่ และมุ่งแสวงหาความสุขอันฉาบฉวย ซึ่งสามารถแสหาได้จากการครอบครองวัตถุนั้น สำหรับในประเด็นสภาพของสังคมชุมชนมุสลิมมัศยิดบ้านเหนือนี้ ผู้วิจัยนำเสนอลักษณะที่น่าสนใจใน 3 ด้าน คือ การศึกษา ศาสนา และเครือข่าย เพื่ออธิบายให้เห็นภาพบทบาทมัศยิดที่มีความต่างกับชุมชนมุสลิมอื่นๆ ดังนี้

1) การศึกษา

มัศยิดบ้านเหนือตั้งอยู่ตรงใจกลางของชุมชน เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญของสถาบันทางศาสนาต้องเป็นแกนกลางในการพัฒนา ซึ่งในปี พ.ศ. 2552 บริเวณชั้นล่างของมัศยิดถูกจัดให้เป็น “ศูนย์บริหารกิจการชุมชนมัศยิดบ้านเหนือ” เป็นสถานที่ทำงานของหน่วยงานมัศยิด เช่น ฝ่ายบริหารการศึกษา ฝ่ายการเงิน งานวัสดุอุปกรณ์ กองทุนชะกาต ห้องรับรอง และห้องประชุมสัมมนา เป็นต้น การมีศูนย์บริหารกิจการมัศยิดบ้านเหนือ สะท้อนความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนเป็นอย่างดี มัศยิดบ้านเหนือเริ่มมีการให้ความรู้เกี่ยวกับอิสลามที่เป็นองค์รวมมากขึ้น เป็นความรู้ที่ส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติศาสนกิจ นำวิทยปัญญาต่างๆ ที่ประมวลอยู่ในศาสนพิธีที่ตนปฏิบัติ ไปสร้างวิถีชีวิตของตนในทุกมิติ ปัจจุบัน(พ.ศ. 2553) มัศยิดบ้านเหนือมีบทบาทต่อการจัดการศึกษาและสนับสนุนด้านการศึกษาแก่ชาวบ้านในชุมชน ซึ่งเป็นบทบาทที่หาได้ยากในชุมชนมุสลิมอื่นๆ

กล่าวคือชุมชนมุสลิมมัศยิดบ้านเหนือมีการจัดการศึกษาภายในชุมชน เน้นความสำคัญทั้งทางด้านวิชาการศาสนาและวิชาสามัญ โดยมีศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ และโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม 2 โรงเรียน กัลยาณชนรังสรรค์ซึ่งสอนในระดับอนุบาลถึงประถมศึกษา และโรงเรียนส่งเสริมมุสลิมวิทยามูลนิธิซึ่งสอนในระดับมัธยมศึกษา ทั้งนี้ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์มีมัศยิดบ้านเหนือเป็นผู้ดูแลแต่ได้รับงบประมาณอุดหนุนจากเทศบาลตำบลคูเต่า โรงเรียนระดับประถมนั้นมีชุมชนเป็นเจ้าของและบริหารงาน โดยนายสราวุธ บิลล่าเต๊ะ โดยขึ้นตรงต่อมัศยิดบ้านเหนือ

นอกจากนี้ภายในมัศยิดยังจัดการเรียนการสอนวิชาการศาสนาให้กับสัปปุรุษและผู้ที่ยอมรับอิสลามใหม่แยกกันคนละวันตามกลุ่มชายหญิง อีกทั้งภายในอาคารมัศยิดมีศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนเทศบาลตำบลคูเต่า ซึ่งภายในห้องเรียนประกอบด้วย คอมพิวเตอร์ 10 เครื่อง อินเทอร์เน็ต

โต๊ะอ่านหนังสือ หนังสือประเภทต่างๆ และสื่อการเรียนการสอนที่พร้อมบริการทุกวัน เอื้อให้การพัฒนา ด้านการศึกษาของชุมชนมีความสะดวกมากยิ่งขึ้น ระดับการศึกษาของคนในชุมชนส่วนมากจบชั้น มัธยมศึกษา มีบางส่วนเรียนต่อในระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก แต่มีจำนวนไม่น้อย ที่จบการศึกษาเพียงระดับประถมและเลิกทำงานหาเลี้ยงชีพมากกว่าศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นไป ชุมชนจึงต้องรณรงค์ ประชาสัมพันธ์ เน้นแนวและชี้นำด้านการศึกษาต่อทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียน และการศึกษาดำเนินชีวิต พร้อมทั้งผลักดันให้ผู้สำเร็จการศึกษาในระดับต่างๆ มีงานทำภายในชุมชน หรือละแวกใกล้เคียง

กล่าวได้ว่า ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือให้ความสำคัญด้านการศึกษากับชาวบ้าน ทุกช่วงอายุ โดยมัสยิดมีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการศึกษาทั้งวิชาการด้านศาสนาและสามัญ ให้เกิดขึ้นควบคู่กันไปชุมชน ซึ่งเป็นบทบาทที่ชุมชนมุสลิมอีกหลายแห่งยังละเลย จนนำไปให้สถาบันอื่นที่ขาดมิติในการส่งเสริมความดีพร้อมยับยั้งความชั่วเข้ามามีบทบาทแทนที่มัสยิด เกิดปัญหา ความแตกแยกและความเหลื่อมล้ำทางสังคม ดังนั้นชุมชนมุสลิมไม่อาจพัฒนาได้ครบโดมที่มัสยิด ยังมีบทบาทเป็นเพียงตัวอาคารที่ใช้เพื่อการละหมาด ประกอบศาสนพิธี หรือเพื่อแสดงถึงฐานะทาง เศรษฐกิจของคนในชุมชน

2) ศาสนา

พันธกิจที่ปรากฏในแผ่นพับประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยววัฒนธรรมของมัสยิด บ้านเหนือว่า “*มิติใหม่ มัสยิด กับการสร้างวิถีชีวิตชุมชน*” เป็นภารกิจที่สื่อให้รู้ว่าที่ชุมชนมุสลิม มัสยิดบ้านเหนือ มัสยิดมิได้ดำรงสถานะเพียงสถานที่ละหมาดเท่านั้น หากแต่เป็นองค์กรที่ทำหน้าที่วาง โครงสร้างวิถีชีวิตชุมชน โดยใช้การละหมาดญามาอะฮ์เป็นฐาน การละหมาดญามาอะฮ์ของคนในชุมชน ช่วยให้ชุมชนพัฒนาตนเองในวิถีที่แตกต่างไปจากวาทกรรมการพัฒนากระแสหลัก คือ วิถีที่มีมัสยิด เป็นแกนกลางในการพัฒนา ทั้งในด้านการสร้างระบบสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง และ สิ่งแวดล้อม จึงทำให้ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือมีแนวทางการพัฒนาที่โดดเด่น และสามารถ รักษาอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนมุสลิมไว้ได้ โดยไม่ได้ถูกกลืนไปในกระแสวัตถุนิยม

การที่ชาวบ้านในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือทั้งหมดนับถือศาสนาอิสลาม และอยู่ติดกับชุมชนในละแวกใกล้เคียงซึ่งนับถือศาสนาพุทธ ทำให้ความเชื่อทางศาสนาไม่ได้ขวางกั้นชาวบ้าน มิให้เชื่อมความสัมพันธ์กันที่พี่น้อง แต่มีขอบเขตที่ชัดเจน กล่าวคือ มีการช่วยเหลือกันอย่างเต็มที่ ในเรื่องที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับหลักความเชื่อหรือการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับเรื่องศาสนา

นอกจากนี้ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือยังมีความแตกต่างกับชุมชนมุสลิมอื่นใน ละแวกใกล้เคียง คือ ในวันตรุษอีดิลฟิตรีและอีดิลอัฮฮาชาวบ้านทุกเพศทุกวัย ทั้งชายและหญิงจะ มาร่วมละหมาดอีดิลพร้อมกันที่ลานจอดรถด้านทิศตะวันออกของมัสยิดอย่างพร้อมเพรียงกัน และ

อยู่ร่วมจนกระทั่งสิ้นสุดพิธีดังกล่าว ทั้งนี้การปฏิบัติดังกล่าวเป็นการฟื้นฟูแบบฉบับอันดีงานของท่านรซูล (ซ.ล.) ที่ต้องการให้ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันในการร่วมกิจกรรมนี้ เนื่องจากหากกระทำในมัสยิดดังเช่นปกติ ผู้หญิงมีรอบเดือนไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมวันอีดได้เนื่องจากเป็นข้อห้ามทางศาสนา

ภาพที่ 8 การละหมาดอีดิลฟิตรีประจำปี ฮ.ศ.1431 ร่วมกันของชาวบ้านหน้าลานมัสยิดบ้านเหนือ

การแสวงหาสังขธรรมในศาสนาอิสลามของชาวบ้านชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือมีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา กล่าวคือ ในอดีตชาวบ้านที่นับถือศาสนาอิสลามในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือมีวัฒนธรรมประเพณีหลายอย่างที่ป็นอวัตรกรรม (พิธีกรรมทางศาสนาที่ไม่มีแบบอย่างจากท่านรซูล (ซ.ล.)) และได้รับการปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ เนื่องจากขาดความเข้าใจในบทบัญญัติศาสนาอิสลามอย่างถูกต้อง เช่น การเฝ้าสุสานหลังฝังศพ พิธีกรรมการขึ้นเปลเด็ก พิธีกรรมโกนผมไฟ การทำบุญบ้านคนตาย การจัดงานเมาลิดโดยกำหนดรูปแบบตายตัว ความเชื่อเรื่องภูตผีปิศาจ เป็นต้น

ปัจจุบันชาวบ้านมีความเข้าใจหลักศาสนาอิสลามผ่านการเรียนการสอนที่นำโดยอิหม่ามประจำมัสยิด เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีที่ถูกห้ามตามหลักศาสนาอิสลามมาสู่รูปแบบที่สอดคล้องกับอัลกุรอานและซุนนะฮ์ของท่านรซูล (ซ.ล.) เช่น แทนที่ครอบครัวผู้ตายจะเลี้ยงอาหารให้กับผู้อื่น เปลี่ยนแปลงมาเป็นรูปแบบที่เพื่อนบ้านหุงหาอาหารไปเลี้ยงครอบครัวผู้ตายหรือนำอาหารไปกินเป็นเพื่อนครอบครัวผู้ตาย ปรับเปลี่ยนกิจกรรมของงานเมาลิดที่ไม่ได้ยึดรูปแบบเดิมๆ มาสู่กลยุทธ์สร้างการเรียนรู้คำสอนของศาสนาอิสลามผ่านกิจกรรมภายในชุมชน เพื่อแสดงออกถึงความเป็นพี่น้องในศาสนาอิสลามตามท่านรซูล (ซ.ล.) ได้ปฏิบัติไว้

เป็นแบบอย่าง ทั้งนี้อิหม่ามฏอบรอณีได้เล่าถึงวิธีการสร้างความรู้ด้านศาสนาอิสลามที่ถูกต้องแก่ชาวบ้านให้ฟังว่า

“... ในเรื่องที่มีความขัดแย้ง เรื่อย่าเพิ่งไปพูดเรื่องเหล่านั้นในตอนเริ่มต้น แต่เราก็ต้องมีจุดยืนของตนเอง และค่อยๆ เปลี่ยน โดยอาศัยการสร้างองค์ความรู้ให้กับชาวบ้าน...”

(อิหม่ามฏอบรอณี วันที่ 20 กันยายน 2552 : สัมภาษณ์)

ภายในชุมชนมุสลิมมัศยิดบ้านเหนือยังมีชาวบ้านบางกลุ่มมีลัทธิความเชื่อหรือวิถีปฏิบัติบางประการที่แตกต่างกับคนส่วนใหญ่ในชุมชน คือ กลุ่มซูฟีซุตอริกัตมีการสร้างบalaยที่แยกตัวออกมาต่างหากจากมัศยิดบ้านเหนือเพื่อประกอบศาสนกิจตามความเชื่อเฉพาะกลุ่มของตน นอกจากนี้ยังมีกลุ่มญูมาอ์ตัตบลิซซึ่งมีอามิร (อ่านว่า อา-มิด) หรือหัวหน้ากลุ่มเป็นผู้นำ แต่มิได้แยกตัวออกไปสร้างมัศยิดหรือบalaยเหมือนกลุ่มซูฟีซุตอริกัต ด้วยอุดมการณ์กลุ่มญูมาอ์ตัตบลิซที่เรียกร้องมนุษย์ไปสู่การสักการะพระเจ้าเป็นหลัก แต่ในขณะที่เดียวกันยังขาดการรณรงค์ยับยั้งการกระทำความชั่ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มญูมาอ์ตัตบลิซขาดการเชิญชวนไปสู่การพัฒนาสังคมในกรอบของศาสนาอิสลาม เช่น ตั้งคม เศรษฐกิจ การเมือง รวมไปถึงการศึกษาวิชาการด้านอาชีพ ทั้งนี้เนื่องจากไม่ต้องการนำกลุ่มของตัวเองเข้าสู่วังวนของความขัดแย้ง

อุดมการณ์กลุ่มญูมาอ์ตัตบลิซดังกล่าว แตกต่างกับที่อิหม่ามฏอบรอณีสอนชาวบ้านที่เน้นให้ความสำคัญต่อการศึกษาด้านสองด้าน คือ ด้านวิชาการศาสนาและสามัญ ทั้งนี้ผู้ที่เรียนวิชาการศาสนาต้องนำความรู้ที่เรียนมาใช้ในชีวิตจริงให้ได้ อีกทั้งผู้ที่เรียนวิชาการสามัญต้องมีหลักศาสนาเป็นตัวควบคุม เพื่อป้องกันมิให้เป็นบุคคลที่สร้างความเดือดร้อนและเอาเปรียบสังคม ด้วยอุดมการณ์ที่แตกต่างกัน ความเห็นต่างจึงเกิดขึ้นบ่อยครั้ง แต่สามารถหาข้อยุติได้ โดยยึดถือหลักคำสอนของศาสนาอิสลามตามที่พระองค์อัลลอฮ์ทรงตรัสในอัลกุรอาน โดยมีใจความว่า “พวกเจ้าจงเชื่อฟังอัลลอฮ์ เชื่อฟังรัฐ และเชื่อฟังผู้นำ หากว่าพวกเจ้าขัดแย้งกัน จงกลับไปยังอัลลอฮ์และรัฐ” ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าว อลี หัสเหล็มได้เล่าให้ฟังว่า

“... ที่นี้ก็ยังมีกลุ่มตะริกัต มีกลุ่มดับลิซที่ยึดอามิรตัวเองเป็นหลัก บางทีมีการบายาน (บรรยายธรรม) ในสิ่งที่เลวชอบเขต อิหม่ามจะเรียกมาดักเตือน ห้ามปรามและสอนสิ่งที่ถูกให้...”

(อลี หัสเหล็ม วันที่ 10 กันยายน 2552 : สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า ชุมชนมุสลิมมัศยิดบ้านเหนือสามารถยกระดับตัวเองได้อย่างที่เป็นอยู่ มีกลไกสำคัญในการขับเคลื่อน คือ ศาสนาอิสลาม กล่าวคือ เป็นชุมชนที่พยายามนำหลักคำสอนทางศาสนามาเป็นกรอบและแนวทางในการกำหนดนโยบายเพื่อพัฒนาชุมชน อาศัยมัศยิดเป็นศูนย์กลางการพัฒนาในทุกๆ ด้าน โดยเน้นการระดมทุนมาอะฮ์ที่มัศยิด พร้อมทั้งจัดพิธีกรรมความเชื่อหรือวัฒนธรรมที่ไม่ได้อยู่คำสอนของศาสนาอิสลาม อันเป็นเนื้อร้ายคอยสร้างฐานอำนาจให้กับคนบางกลุ่ม และกดทับคนส่วนมากไม่ให้มีสิทธิเสรีภาพในทางความคิดและการดำรงชีวิต แทนที่ด้วยแบบฉบับอันดีงามของท่านรซูล (ซ.ล.) อันเป็นการเริ่มต้นที่ดีในการพัฒนาชุมชนตามวิถีศาสนาอิสลาม

3) เครือญาติ

ชุมชนมุสลิมมัศยิดบ้านเหนือเป็นชุมชนใหญ่ที่ตั้งถิ่นฐานมานานร่วมร้อยปี ชาวบ้านเกือบทั้งหมดเป็นเครือญาติกัน นอกจากผู้ที่เข้ามาอยู่อาศัยใหม่หรือมาแต่งงานกับชาวบ้านในชุมชน ดังที่ วิสุทธิ บินล่าเต๊ะ (2553, 70) กล่าวถึง การทำพิธีนุหรี (ทำบุญ) ให้แก่หลวงตานา ที่ถือกันว่าเป็นบรรพบุรุษผู้ก่อตั้งชุมชน ว่า “พิธีนุหรีหลวงตานาเป็นการบวงสรวง ทำร่วมกันสองศาสนิก และถูกยกเลิกเมื่อครูเอศรีอาหมัดประกาศจะไม่มาร่วมพิธีนุหรีหลวงตานาอีก” นอกจากนี้การตั้งถิ่นฐานของชาวบ้านที่ปลูกบ้านติดกันจนแออัด เป็นหลักฐานยืนยันได้อีกว่าชาวบ้านในชุมชนเป็นเครือญาติกัน กล่าวคือ ชาวบ้านในชุมชนมุสลิมมัศยิดบ้านเหนือประกอบอาชีพประมงเป็นหลัก ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการถือครองที่ดินจำนวนมาก เนื่องจากมองว่าไม่มีความสำคัญต่อการประกอบอาชีพประมงแต่อย่างใด เมื่อมีลูกมีหลานจะปลูกบ้านให้อยู่ติดๆ กันบนเนื้อที่ที่มีไม่มาก

ลักษณะของสิ่งปลูกสร้างและอาคารบ้านเรือนที่อยู่อาศัยนั้น มีการปลูกบ้านสองชั้น มีใต้ถุนเพื่อทำกิจกรรมตามแบบวิถีชาวชนบทในอดีต สลับกับบ้านรูปทรงทันสมัยที่มีทั้งชั้นเดียวและสองชั้น สังเกตได้ว่าผู้ก่อสร้างอาศัยประสบการณ์มากกว่าการออกแบบที่สลับซับซ้อนตามหลักวิชาการด้านวิศวกรรม ระยะห่างระหว่างตัวบ้านแต่ละหลังมีช่องทางเพียงแครถจักรยานยนต์สามารถขับผ่านได้เท่านั้น แต่ก็มีบ้านเรือนหลายหลังเช่นกันที่ปลูกติดกัน โดยไม่มีช่องว่างที่สามารถใช้เป็นทางสัญจรได้เลย อันสะท้อนให้เห็นถึงความใกล้ชิดทางเครือญาติของชาวบ้านในชุมชน ส่วนบ้านหลังไหนที่พอจะมีต้นไม้บริเวณรอบๆ บ้านหรือลานหน้าบ้านมักจะใช้เป็นสถานที่พักผ่อนทำกิจกรรมหรือเก็บอุปกรณ์ทำมาหากินที่สามารถบ่งบอกถึงอาชีพของผู้อยู่อาศัยได้เป็นอย่างดี ส่วนหลังบ้านหรือข้างบ้านมีการเลี้ยงสัตว์ปีกจำพวกเป็ด ไก่ เพื่อเป็นอาหารภายในครัวเรือนและจำหน่ายเป็นรายได้แก่ครอบครัว หากบ้านไหนมีพื้นที่เหลือจากการปลูกบ้าน มักจะขุดบ่อปลาเอาไว้เลี้ยงปลาเป็นอาชีพเสริมควบคู่กับการทำประมง บางบ้านจะปลูกไม้ผลและพืชเศรษฐกิจ เช่น ฝรั่ง มะม่วง มะขาม มะยม กระท้อน มะพร้าว อ้อย มันสำปะหลัง และพืชผักสวนครัว จำพวก พริก ตะไคร้ ขมิ้น ถั่วฝักยาว ชีเหล็ก เป็นต้น

2. ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลหลัก

ชาวบ้านในชุมชนมุสลิมมัศยิดบ้านเหนือรับรู้มาตลอดว่าชะกาดเป็นหน้าที่ปฏิบัติหนึ่งในห้าข้อของศาสนาอิสลามที่อัลลอฮ์บัญญัติให้เป็นความรับผิดชอบเหนือมุสลิมผู้ศรัทธาทุกคนที่มีคุณสมบัติครบถ้วน การรับรู้แบบท่องจำไม่อาจสร้างประโยชน์ใดๆ ต่อการพัฒนาเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของชาวบ้านในชุมชนได้เลย หากปราศจากความเข้าใจที่ถูกต้องรอบด้านและแนวทางการยุทธ์ในการประยุกต์ใช้กับสภาพสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงและแตกต่างในด้านขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมจากอดีต ดังนั้นความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับชะกาดในฐานะเครื่องมือพัฒนาเศรษฐกิจบนพื้นฐานความศรัทธาต่อ อัลลอฮ์ที่ถูกต้องของชาวบ้านทุกระดับเป็นตัวกำหนดประสิทธิภาพที่แท้จริงของชะกาดที่มีต่อการยกระดับคุณภาพชีวิตชาวบ้านในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับกองทุนชะกาดมัศยิดบ้านเหนือ ประกอบด้วย คณะกรรมการกองทุนชะกาด รวมถึงอิหม่ามประจำมัศยิดบ้านเหนือ ผู้จ่ายชะกาดและผู้รับชะกาด ผู้วิจัยขอแนะนำผู้เกี่ยวข้องกองทุนชะกาดที่มีผลต่อการจัดสวัสดิการจากชะกาดในชุมชนมุสลิมมัศยิดบ้านเหนือ จนกระทั่งสามารถสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีแก่คนด้อยโอกาสในชุมชนได้

2.1 อิหม่ามประจำมัศยิดบ้านเหนือ

ชุมชนมุสลิมมัศยิดบ้านเหนือมีอิหม่ามประจำมัศยิดทำหน้าที่เป็นผู้นำทั้งทางด้านศาสนาและสังคม อิหม่ามที่มีบทบาทเพียงการนำชาวบ้านประกอบศาสนกิจเชิงพิธีกรรมอย่างเดียวมิอาจนำพาสังคมให้เกิดการพัฒนาตามเจตนารมณ์ของศาสนาอิสลามได้ ชาวบ้านจะมุ่งมั่นต่อการละหมาดที่กระทำอย่างมีสมาธิได้อย่างไร ในเมื่อยังมีความกังวลเกี่ยวกับความมั่นคงทางสังคม รายได้ และอาหารการกินที่ต้องรับผิดชอบต่อตนเองและครอบครัว จริงอยู่ว่าอิหม่ามนั้นต้องนำผู้คนละหมาดเป็นญามาอะฮ์ แต่ศาสนาอิสลามได้สอนให้มุสลิมนำสิ่งที่อยู่ในละหมาดออกมาใช้นอกละหมาด กล่าวคือ อิหม่ามจะต้องนำชาวบ้านในทุกๆ ด้าน และชาวบ้านจะต้องเชื่อฟังอิหม่ามในเรื่องที่สอดคล้องกับอัลกุรอานและซุนนะฮ์ของท่าน รซูล (ซ.ล.)

การได้รับการคัดเลือกให้เป็นอิหม่ามนั้นมาจากความรู้ด้านศาสนาอิสลามและความประพฤติของตัวอิหม่ามเป็นประการสำคัญ นับแต่มัศยิดบ้านเหนือจดทะเบียนเป็นมัศยิดใน พ.ศ. 2498 ตามพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการอุปถัมภ์ฝ่ายศาสนาอิสลาม โดยมีผู้ดำรงตำแหน่งอิหม่ามสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2553) จำนวน 5 คน ดังตารางที่ 1

ชื่ออิหม่าม	ช่วงระยะเวลาที่ดำรงตำแหน่ง
นายอับดุลเลาะ บิลล่าเต๊ะ	2498 - 2515
นายเจ๊ะสัน หมันนุ้ย	2515 - 2518
นายบัคร จิตภาค	2518 - 2532
นายแอ ศรีอาหมัด	2532 - 2545
นายวิสุทธิ์ (ภูอบรอนี) บิลล่าเต๊ะ	2545 - ปัจจุบัน

ตารางที่ 1 แสดงผู้ดำรงตำแหน่งอิหม่ามมัสยิดบ้านเหนือ 2498 – ปัจจุบัน

บทบาทของชะกาตในช่วงอิหม่ามอับดุลเลาะ บิลล่าเต๊ะจนถึงอิหม่ามบัคร จิตภาค ต่อชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือไม่ปรากฏภาพชัดเจน กล่าวคือ มีการจ่ายชะกาตฟิตเราะฮ์และชะกาตข้าวเปลือกเท่านั้นเนื่องจากชะกาตจากรุกิจอื่นไม่ครบเงื่อนไขการจ่ายชะกาต ชะกาตฟิตเราะฮ์จะจ่ายเป็นข้าวสารน้ำหนักประมาณ 2.7 กิโลกรัม และข้าวเปลือกจะจ่ายหลังฤดูเก็บเกี่ยวในลักษณะ “สับหีบหนึ่ง” โดยที่ชาวบ้านไม่มีการรวมกลุ่มจัดตั้งกองทุนชะกาต ลักษณะการจ่ายชะกาตปรากฏในรูปแบบที่ผู้จ่ายชะกาตใช้วิจารณญาณของตนเองในการจ่ายชะกาตฟิตเราะฮ์ชะกาตฟิตเราะฮ์จึงถูกจ่ายให้กับ โต๊ะครู อิหม่าม และญาติพี่น้องที่มีฐานะยากจน ปริมาณชะกาตที่ได้รับขึ้นอยู่กับความเคารพนับถือจากชาวบ้านหรือจำนวนญาติพี่น้องที่มี บ่อยครั้งผู้รับชะกาตหลายคนมาจากท้องที่อื่นที่ไม่ได้มีส่วนรับผิดชอบหรือมีส่วนร่วมทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และกิจการภายในชุมชนร่วมกับชาวบ้าน การจ่ายชะกาตลักษณะแบบนี้เป็นการตัดทอนประสิทธิภาพในการกระจายรายได้ใหม่ของชะกาตและนำมาสู่ลักษณะของการมีบุญคุณต่างตอบแทน ดังที่เดช บินล่าเต๊ะ กรรมการอิสลามประจำมัสยิดบ้านเหนือเล่าถึงบรรยากาศการจ่ายชะกาตในช่วงเวลาดังกล่าว

“...ศูกร์นี้ส่งข้าวอิหม่ามไปกินแหละพี่น้อง เขาเนาะ (เขียด) วัวกัน...ชะกาตฟิตเราะฮ์ข้างหลัง (ตอนหลัง) มาหังน (นี้) โต๊ะครูมาอยู่คั่นหนึ่ง...อิ (จะ) ออกบวคแล้ว โต๊ะครูที่อื่นมากัน...มานอนคั่นหนึ่ง เสียสาร (ให้ชาวบ้านจ่ายชะกาตฟิตเราะฮ์) ก่อน ให้ชาวบ้านเสียสาร แล้ว โต๊ะครูหลบ (กลับ) ไปรายที่บ้านตัวเองเพื่อเอาสารที่บ้านตัวเองอีก...”

(เดช บินล่าเต๊ะ วันที่ 20 ธันวาคม 2553 : สัมภาษณ์)

ในสมัยอิหม่ามแอ ศรีอาหมัดได้ไปดูแลการจัดเก็บชะกาตฟิตเราะฮ์ที่บ้านหัวเขาแดง อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เพื่อนำมาเป็นแบบอย่างการจัดเก็บชะกาตฟิตเราะฮ์ที่ชุมชนมุสลิมมัสยิด

บ้านเหนือ ทำให้การแจกจ่ายให้กับผู้มีสิทธิรับชะงักงันมากขึ้น แต่ชะงักงันอย่างอื่นยังคงมีการจ่ายบ้างเล็กน้อยในลักษณะที่ไม่ขึ้นตรงต่อมัสยิดบ้านเหนือ ในช่วงเวลาที่ผ่านมามีประโยชน์ของชะงักงันจึงไม่สามารถแสดงศักยภาพในการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้เกิดขึ้นกับชาวบ้านอย่างเป็นทางการ ชาวบ้านจ่ายชะงักงันเพื่อหวังให้พ้นจากพันธะที่มีต่ออัลลอฮ์เท่านั้น โดยขาดความเข้าใจในเจตนาที่แท้จริงของการกำหนดบทบัญญัติชะงักงันที่มีต่อทั้งผู้ที่จ่ายชะงักงันและผู้ที่รับชะงักงัน

นโยบายเชิงการพัฒนาสังคมตามแนวทางศาสนาอิสลามได้รับการนำเสนอสู่การปฏิบัติเมื่ออิหม่ามฏอโบรนีเข้ามารับตำแหน่งต่อจากอิหม่ามเอ ศรีอหมัด ที่ลาออกเนื่องจากปัญหาด้านสุขภาพ โดยเริ่มตั้งแต่ต้นนโยบายพัฒนาคนจนไปถึงการจัดระบบการบริหารกิจการมัสยิดที่แบ่งเขตการปกครองในชุมชนออกเป็น 8 เขตและเพิ่มเป็น 10 เขตเมื่อชุมชนมีการขยายตัวมากขึ้น กำหนดให้กรรมการอิสลามประจำมัสยิดแต่ละเขตเป็นผู้ดูแลชาวบ้านในเขตรับผิดชอบของตน เพื่อสะดวกต่อการพัฒนาชุมชนในทุกๆ ด้านให้มีความต่อเนื่องและเชื่อมโยงกับองค์กรมัสยิด ชาวบ้านสามารถนำเสนอแนวคิดเพื่อการพัฒนาชุมชนผ่านทางกรรมการอิสลามประจำมัสยิดในเขตของตน ส่งผลให้นโยบายต่างๆ ที่ออกมาโดยมัสยิดนั้นได้ผ่านการยอมรับและมีแนวทางปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน

หน่วยงานการพัฒนาด้านเศรษฐกิจภายในชุมชนได้รับการเสนอและจัดตั้งขึ้นมาโดยอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด กลุ่มออมทรัพย์ประจำมัสยิดบ้านเหนือเกิดขึ้นมาเพื่อส่งเสริมให้คนในชุมชนสร้างนิสัยการออมและพึ่งตนเองเป็นหลัก ชาวบ้านที่เป็นสมาชิกสามารถกู้เงินเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยหรือซื้อเครื่องมืออุปกรณ์ประกอบอาชีพและผ่อนชำระเป็นรายเดือนโดยไม่มีดอกเบี้ย มัสยิดนำเงินที่ชาวบ้านออมกับกลุ่มออมทรัพย์ประจำมัสยิดบ้านเหนือไปร่วมลงทุนกับสหกรณ์ออมทรัพย์อิสลามอัศศิดดิก และธนาคารอิสลามแห่งประเทศไทยสาขาหาดใหญ่เพื่อนำเงินกำไรที่ได้จากการลงทุนมาปันผลแก่ชาวบ้านตามสัดส่วนเงินออมที่ฝากไว้กับกลุ่มออมทรัพย์ประจำมัสยิดบ้านเหนือ

กลุ่มแม่บ้านที่ใช้เวลาว่างจากการทำงานประจำในรอบสัปดาห์รวมตัวกันทำขนมและงานหัตถกรรมจักสานจำหน่ายสร้างรายได้แก่ครอบครัวอีกทางหนึ่ง นอกจากนี้มีโครงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสามารถสร้างรายได้แก่ชุมชนอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี แต่องค์กรที่ถูกกล่าวถึงในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและการปกครองในอาณาจักรอิสลามที่เกิดขึ้นเป็นรูปธรรมในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือและมีแนวทางที่ชัดเจนด้านวิสัยทัศน์และพันธกิจ คือ กองทุนชะงักงันมัสยิดบ้านเหนือที่ถูกตั้งขึ้นเพื่อบริหารจัดการชะงักงันให้เกิดผลต่อสังคมอย่างเป็นทางการตามเจตนารมณ์ศาสนาอิสลามการจัดตั้งกองทุนชะงักงันเกิดขึ้นอย่างมีระเบียบแบบแผนและเชื่อมโยงกับการพัฒนาในด้านอื่นๆ เสมือนใยแมงมุมที่ถูกถักทออย่างตั้งใจด้วยความมุ่งมั่นแน่วแน่แต่แข็งแรง จนสามารถรองรับความต้องการทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวบ้านได้

ภาพที่ 9 หัตถกรรมจักสานสร้างรายได้หลังเสร็จงานประจำจากการประมง
ที่มา : ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนเทศบาลตำบลคูเต่า

กล่าวได้ว่าอิหม่ามฏอบรอณีมีบทบาทณรงค์ส่งเสริมให้ชาวบ้านสนใจเรื่องศาสนาอิสลามในทุกมิติ ไม่จำกัดเพียงแค่การละหมาดหรือการประกอบอิบาเดฮ์เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ยังปลูกฝังกระบวนการคิดของชาวบ้านให้ยึดมั่นในคำสอนของศาสนาอิสลาม โดยใช้มัสยิดเป็นศูนย์กลางในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจสังคม ใช้กลยุทธ์และวิธีการสอนผ่านการบรรยายศาสนธรรมเมื่อละหมาดวันศุกร์ และการสอนในวันพฤหัสบดีสำหรับผู้หญิง กลางคืนวันศุกร์มีการสอนผู้ที่เข้ารับนับถือศาสนาอิสลามใหม่ การเปิดโอกาสให้ชาวบ้านติดต่อปรึกษาปัญหาหรือขอคำแนะนำในเรื่องต่างๆ ได้ตลอดเวลา รวมทั้งการมอบหมายภารกิจในชุมชนให้กับเยาวชนตามความรู้ความสามารถอันเป็นการกระจายแนวคิดเรื่องชะกาดให้มีความตระหนักในกลุ่มชาวบ้านและผู้มีการศึกษาทุกช่วงอายุ ดังที่อลี หัสเฮลีม ได้พูดถึงความรอบรู้ของอิหม่ามฏอบรอณีว่า

“...เรื่องชะกาดนี้ต้องถามอิหม่ามเลย มันรู้เหม็ด(รู้หมด)มันเข้าใจว่าอัลลอฮ์บอก
ไหร(อะไร)แล้วมันก็มาสอนชาวบ้านให้เข้าใจ มีการณรงค์ มันรู้หลายเรื่อง อิหม่ามเรามันเก่ง
ด้านสังคมมันก็รู้...”

(อลี หัสเฮลีม วันที่ 20 กันยายน 2552 : สัมภาษณ์)

เมื่อชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องชะกาดตามบทบัญญัติศาสนาอิสลามเป็นอย่างดีแล้ว การจัดการให้เป็นระบบแบบใช้องค์กรเป็นศูนย์กลางจึงเกิดขึ้นในนามของ กองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือ ชาวบ้านเมื่อรู้ว่าตนมีคุณสมบัติครบถ้วน เกิดความกระตือรือร้นที่จะแสดงออกซึ่ง

ความเป็นมุสลิมที่มีศรัทธาต่ออัลลอฮ์อย่างสมบูรณ์ โดยการจ่ายชะกาตให้กับกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือ ชาวบ้านคนไหนที่ไม่แน่ใจว่าตัวเองมีคุณสมบัติครบถ้วนในการเป็นผู้จ่ายชะกาตหรือไม่ก็จะไปสอบถามจากอิหม่ามหรือกรรมการกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือที่มีประจำอยู่ทุกเขต พี่สาวบังเฌม เล่าถึงการจ่ายชะกาตหลังจัดตั้งกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือว่า

“...เมื่อมีกองทุนเราก็มายจ่ายชะกาตกับกองทุน เมื่อก่อนก็จ่ายอยู่เหมือนกัน แต่ไม่ผ่านกองทุน บางคนไม่รู้ว่าจะต้องจ่ายหรือไม่ ก็จะไปตามอิหม่าม บางที่เมื่อรู้แล้วเราก็กำนวณเอง ได้เท่าใดก็นำไปจ่ายกับกองทุนชะกาต แล้วกองทุนชะกาตจะจัดสรรเองตามความเหมาะสม ที่ทำกันเป็นกองทุนได้ เพราะอิหม่ามแกลสอน แกรณรงค้อยู่ตลอดเวลา...”

(พี่สาวบังเฌม วันที่ 22 กันยายน 2552 : สัมภาษณ์)

การบริหารจัดการชะกาตอย่างเป็นระบบโดยผ่านกองทุนชะกาตที่ชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกันแม้ไม่เกี่ยวข้องโดยตรงในฐานะกรรมการ ผู้จ่ายหรือผู้รับชะกาต โดยที่อิหม่ามต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับชะกาตในมิติที่เป็นตัวขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคม ดังนั้นความรู้ด้านการพัฒนาสังคม การจัดองค์กร และการบริหารจัดการสมัยใหม่จึงถูกผนวกเข้าไป โดยมีเป้าหมายทั้งหมดเพื่อใช้ชะกาตขับเคลื่อนสังคมในการยกระดับคุณภาพชีวิตชาวบ้าน การจ่ายชะกาตเพียงเพื่อให้พ้นจากภาระหน้าที่ทางศาสนาหรือกล่าวเป็นภาษาชาวบ้านว่า “จ่ายเพื่อให้พ้นๆ บาบ” จึงเป็นวิถีคิดที่ถูกจัดออกเป็นอันดับแรก เมื่อกองทุนชะกาตได้กำเนิดขึ้นในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ และแทนที่ด้วยจิตสำนึกร่วมในการช่วยเหลือพี่น้องร่วมศาสนาให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีตามมาตรฐานสังคมผ่านการจัดสรรชะกาตในระบบองค์กร อดีตกำนัน อุหมาด หมัดบินเฮด ได้แสดงทัศนคติต่อคุณสมบัติของอิหม่ามว่า

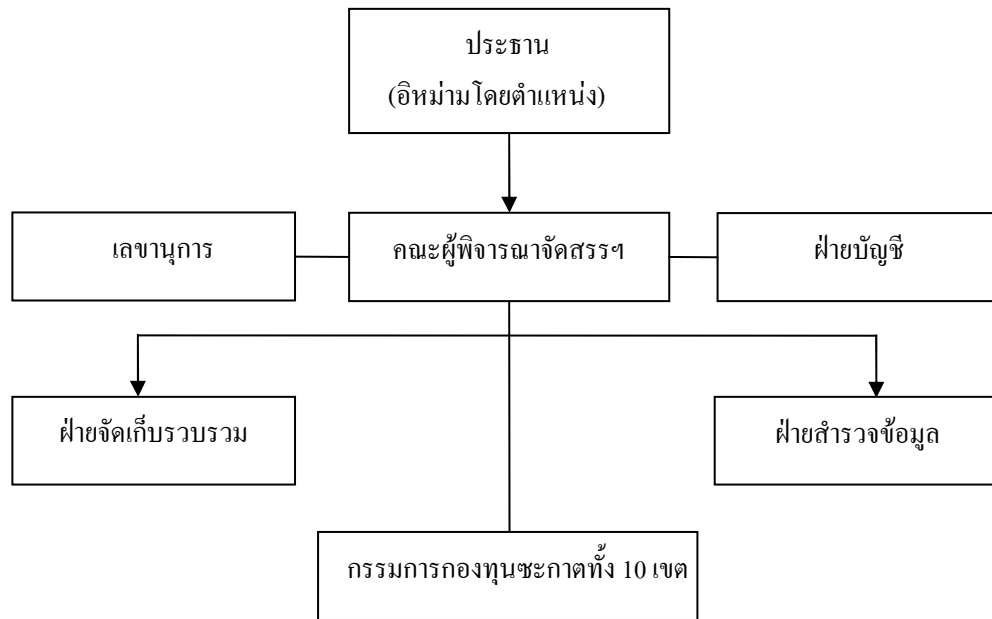
“คนเป็นอิหม่ามนี้ มันต้องรู้เรื่องเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมกัน อิหม่ามเรานี้มันเข้าใจมันที่วิสอนคนในมัสยิด”

(อดีตกำนัน อุหมาด หมัดบินเฮด วันที่ 25 กันยายน 2552 : สัมภาษณ์)

2.2 คณะกรรมการกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือ

กรรมการกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือมาจากกรรมการอิสลามประจำมัสยิด ซึ่งเป็นตัวแทนชาวบ้านในแต่ละเขตจากทั้งหมด 10 เขต โดยกำหนดคุณสมบัติสำคัญไว้ 2 ประการ คือ เป็นสัปบุรุษมัสยิดบ้านเหนือที่มีคุณธรรม จริยธรรม และมีความสามารถในการพูด นอกจากนี้คณะกรรมการกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือสามารถแต่งตั้งบุคคลที่ไม่ได้ดำรงตำแหน่งกรรมการ

อิสลามประจำมัสยิดบ้านเหนือ เข้ามาปฏิบัติงานได้เช่นกันเมื่อมีภาระงานมากขึ้น เช่น ช่วงการจ่ายชะกาตฟิตรี เป็นต้น ทั้งนี้ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือกำหนดให้กรรมการกองทุนชะกาตและกรรมการอิสลามประจำมัสยิดมีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละ 4 ปี ปัจจุบัน (พ.ศ.2553) กองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือ ได้กำหนดโครงสร้างการปฏิบัติของกรรมการแต่ละฝ่าย ดังภาพที่ 11

ภาพที่ 10 แผนผังโครงสร้างการปฏิบัติของกรรมการกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือ

การปฏิบัติของกรรมการกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือในแต่ละฝ่ายมีรายละเอียด ดังนี้

1. ประธานกรรมการกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือมีหน้าที่ คือ

1) ประธานกรรมการกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือมีอำนาจหน้าที่ในการวินิจฉัยชี้ขาดในกรณีที่เกิดข้อพิพาทเกี่ยวกับกองทุนชะกาต เช่น การตัดสินเลือกผู้มีสิทธิรับชะกาตในกรณีที่กรรมการไม่สามารถหาข้อยุติได้ ประธานกรรมการกองทุนชะกาตมาจากอิหม่ามประจำมัสยิดโดยตำแหน่ง ดังนั้นประธานกรรมการกองทุนชะกาตมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการดำเนินงานเพื่อจัดสวัสดิการจากชะกาต ทั้งด้านการบริหาร การกำหนดนโยบายการดำเนินงาน รวมไปถึงการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับชะกาตแก่ชาวบ้านในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ อีกทั้งยังเป็นผู้ที่ทำหน้าที่นำเสนอการบริหารจัดการกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือต่อคณะผู้มาศึกษาดูงานในชุมชน

2) ประธานกรรมการกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือมีอำนาจหน้าที่ควบคุมกิจการที่ดำเนินงาน โดยกองทุนชะกาตให้มีความโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ และที่สำคัญการจัด

สวัสดิการแก่คนด้อยโอกาสในชุมชนในทุกกระบวนการ ต้องเป็นไปเพื่อสนองเจตนารมณ์ศาสนาอิสลาม โดยวางอยู่บนหลักการพื้นฐานตามอัลกุรอานและซุนนะฮ์ของท่านรซูล (ช.ล.)

3) ประธานกรรมการกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือมีอำนาจหน้าที่พิจารณาบุคคลที่จะปฏิบัติหน้าที่ฝ่ายต่างๆ ในกองทุนชะกาต ทั้งนี้บุคคลดังกล่าวต้องเป็นกรรมการอิสลามประจำมัสยิด หรือนุรุษมัสยิดบ้านเหนือที่มีความรู้ความสามารถ และมีความเหมาะสมกับภาระหน้าที่ในตำแหน่งงานที่ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติ

2. คณะผู้พิจารณาจัดสรรสวัสดิการจากกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือมีหน้าที่ คือ

1) มีหน้าที่พิจารณาผู้มีสิทธิรับชะกาตที่ได้รับการนำเสนอ กล่าวคือ คณะผู้พิจารณาจัดสรรสวัสดิการจากกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือรับข้อมูลจากฝ่ายสำรวจข้อมูลผู้มีสิทธิรับชะกาต เพื่อนำไปคัดเลือกจำนวนผู้มีสิทธิรับชะกาตให้มีจำนวนพอดีกับปริมาณชะกาต โดยใช้ข้อมูลทั่วไปที่ฝ่ายสำรวจส่งมาให้เป็นแนวทางหลักในการพิจารณา ทั้งนี้หากข้อมูลที่ได้รับมาจากฝ่ายสำรวจ คณะผู้พิจารณาจัดสรรสวัสดิการจากกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือสามารถร้องขอให้ฝ่ายสำรวจหาข้อมูลเพิ่มเติมให้ได้ หรือจะไปหาข้อมูลเกี่ยวกับผู้มีสิทธิรับชะกาตด้วยตัวเองได้ ทั้งนี้หลังจากพิจารณาผู้มีสิทธิรับชะกาตในเบื้องต้นแล้ว นำข้อมูลส่งถึงประธานกรรมการกองทุนชะกาตเพื่อทำการตัดสินใจขอยุติในการประชุมคณะกรรมการกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือต่อไป

2) มีหน้าที่พิจารณารูปแบบ จำนวน และชนิดของสวัสดิการจากกองทุนชะกาตเพื่อมอบแก่ผู้ด้อยโอกาสได้ตรงตามความต้องการที่แท้จริง กล่าวคือ คณะผู้พิจารณาจัดสรรสวัสดิการจากกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือ ปรีกษาหาหรือแลกเปลี่ยนข้อมูลความต้องการสวัสดิการจากกองทุนชะกาตกับกลุ่มคนด้อยโอกาสที่เป็นผู้มีสิทธิรับชะกาตและได้ผ่านการคัดเลือกในขั้นสุดท้ายแล้ว ทั้งนี้เพื่อนำข้อมูลที่ได้รับมาประกอบการพิจารณาจัดสวัสดิการให้ตรงตามความต้องการของคนด้อยโอกาสที่เป็นผู้รับชะกาตมากที่สุด

3. เลขานุการกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือมีหน้าที่ คือ

1) บันทึกการประชุมในวาระต่างๆ ของคณะกรรมการกองทุนชะกาต กล่าวคือ เลขานุการกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือมีหน้าที่บันทึกการประชุมที่กองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือจัดขึ้น ทั้งการประชุมระหว่างคณะกรรมการด้วยกันเอง หรือกรรมการกับบุคคลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับวาระการดำเนินงานกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือ

2) บันทึกสถิติการจัดเก็บชะกาตในแต่ละปี กล่าวคือ เลขานุการกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือมีหน้าที่บันทึกยอดการจ่ายชะกาตจากชาวบ้านที่กองทุนชะกาตได้รับในแต่ละปี พร้อมทั้งจดบันทึกชื่อผู้จ่ายชะกาต ประเภทธุรกิจที่จ่ายชะกาตและจำนวนชะกาตที่จ่ายในรอบปี

พร้อมทั้งสรุปผลเสนอต่อประธานกรรมการกองทุนชะกาดเพื่อแจ้งต่อที่ประชุม และประชาสัมพันธ์ต่อชาวบ้านในชุมชนต่อไป

3) บันทึกรายชื่อผู้มีสิทธิรับชะกาด สถานะที่ได้รับชะกาด ประเภทและอัตราส่วนชะกาดที่ได้รับ กล่าวคือ หลังจากคณะกรรมการกองทุนชะกาดมีมติมอบสวัสดิการแก่ผู้ด้อยโอกาสแล้ว เลขานุการทำการบันทึกรายชื่อผู้มีสิทธิรับชะกาดหรือผู้ด้อยโอกาส พร้อมทั้งระบุสถานะของการได้รับชะกาด เช่น ฐานะยากจน ขาดทุนการศึกษา เด็กกำพร้า เป็นต้น ในการนี้ให้บันทึกประเภทและอัตราส่วนที่ได้รับ เช่น ซ่อมแซมบ้านที่อยู่อาศัย 5,000 บาท เป็นต้น

4) จัดทำรายงานการบริหารกิจการกองทุนชะกาดประจำปีเสนอต่อที่ประชุมคณะกรรมการกองทุนชะกาด กล่าวคือ เลขานุการกองทุนชะกาดมีสยัดบ้านเหนือมีหน้าที่จัดทำรายงานการดำเนินงานกองทุนชะกาดประจำปี ตั้งแต่การจัดเก็บชะกาด การบริหารจัดการชะกาด การสำรวจผู้มีสิทธิรับชะกาดหรือคนด้อยโอกาส การพิจารณามอบสวัสดิการแก่คนด้อยโอกาสในชุมชน รวมไปถึงการติดตามเพื่อประเมินผลคุณภาพชีวิตและการใช้ประโยชน์จากสวัสดิการในกลุ่มผู้รับชะกาดซึ่งเป็นผู้ด้อยโอกาสในชุมชน

4. ฝ่ายบัญชีกองทุนชะกาดมีสยัดบ้านเหนือมีหน้าที่ คือ

1) จัดทำบัญชีรายรับ รายจ่ายกองทุนชะกาดในแต่ละปี กล่าวคือ ฝ่ายบัญชีกองทุนชะกาดมีสยัดบ้านเหนือมีหน้าที่จัดทำบัญชีรายรับของกองทุนชะกาดที่ไม่ได้มาจากการจ่ายชะกาด เช่น การรับบริจาค เป็นต้น หรือรายจ่ายที่ไม่ได้มาจากการจัดสวัสดิการแก่คนด้อยโอกาส แต่เป็นรายจ่ายประเภทบำรุงกองทุนชะกาด เช่น จัดซื้อสมุดบัญชี ถ่ายเอกสาร หรือจัดทำกระดานประชาสัมพันธ์ เป็นต้น ทั้งนี้บัญชีการรับ/จ่ายชะกาดในแต่ละปี

2) นำเสนองบดุลบัญชีกองทุนชะกาดต่อคณะกรรมการกองทุนชะกาดและคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด โดยการแยกจัดทำบัญชีเป็น 2 ประเภท คือ บัญชีรายรับรายจ่ายที่เกี่ยวข้องกับการจ่ายชะกาดและการจัดสวัสดิการ และบัญชีรายรับ รายจ่ายกองทุนชะกาดที่ไม่ได้มาจากการจ่ายชะกาด แต่เป็นไปเพื่อบำรุงการดำเนินงานของกองทุนชะกาด เพื่อนำเสนอเป็นงบดุลบัญชีต่อคณะกรรมการกองทุนชะกาดและคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดบ้านเหนือ

5. ฝ่ายจัดเก็บรวบรวมชะกาดกองทุนชะกาดมีสยัดบ้านเหนือมีหน้าที่ คือ

1) รมรงค์ให้เกิดการจ่ายชะกาดกับกองทุนชะกาดให้มากที่สุด กล่าวคือ ฝ่ายจัดเก็บรวบรวมชะกาดกองทุนชะกาดมีสยัดบ้านเหนือมีหน้าที่สำคัญในการเรียกร้องเชิญชวนชาวบ้านให้มีการจ่ายชะกาดกับกองทุนชะกาดมีสยัดบ้านเหนือ ทั้งชะกาดฟิตรีและชะกาดทรัพย์สิน ทั้งนี้โดยการให้ความรู้ด้านศาสนาและผลประโยชน์ที่เกิดกับชุมชนส่วนรวมเมื่อมีการจ่ายชะกาดกับ

กองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือ พร้อมทั้งชี้ให้เห็นถึงข้อค้อยที่อาจเกิดข้อผิดพลาดหากจ่ายชะกาดเป็นการส่วนตัว

2) จัดเก็บรวบรวมชะกาดไว้ในที่ปลอดภัย กองทุนชะกาดในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ จัดเก็บชะกาดจากชาวบ้านในรูปแบบเงินสด และเปิดบัญชีฝากเงินชะกาดกับสถาบันการเงินปราศจากดอกเบี้ย ทั้งนี้เพื่อป้องกันการสูญหายและป้องกันปัญหาการรั้งกออกเงินดังกล่าว

6. ฝ่ายสำรวจข้อมูลผู้มีสิทธิรับชะกาดกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือมีหน้าที่ คือ

1) พิจารณาผู้มีสิทธิรับชะกาดเสนอต่อคณะผู้พิจารณาจัดสรรสวัสดิการ โดยทำการสำรวจชาวบ้านในเขตรับผิดชอบของตน พิจารณาจากความประพฤติด้านศาสนาเป็นสำคัญ การมีส่วนร่วมกับกิจกรรมและการปฏิบัติตามระเบียบบริหารกิจการมัสยิด หรือ ไม่เป็นผู้ที่กำลังถูกควบคุมพฤติกรรม “หุก่มฟากัด” ฐานะทางเศรษฐกิจและความถนัดในการประกอบอาชีพ สถานภาพการสมรสหรือการตกอยู่ในฐานะเป็นหม้ายของผู้หญิงที่มีภาระต้องเลี้ยงดูลูก เพื่อนำเสนอต่อคณะผู้พิจารณาจัดสรรสวัสดิการจากกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือ ในขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญเนื่องจากสัดส่วนผู้มีสิทธิรับชะกาดมีมากกว่าปริมาณชะกาดที่จัดเก็บได้หลายเท่าตัว การนำเสนอข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับผู้มีสิทธิรับชะกาดแต่ละคน โดยฝ่ายสำรวจข้อมูลผู้มีสิทธิรับชะกาดแต่ละเขตมีผลต่อการพิจารณากันกรอง เนื่องจากฝ่ายสำรวจข้อมูลผู้มีสิทธิรับชะกาดรู้ดีเกี่ยวกับผู้มีสิทธิรับชะกาดที่ได้นำเสนอจากเขตที่ตนรับผิดชอบ หลายครั้งการประชุมต้องใช้เวลาอันเนื่องจากการพิจารณาที่ต้องมีความละเอียดรอบคอบ และเปิดโอกาสให้ฝ่ายสำรวจข้อมูลผู้มีสิทธิรับชะกาดทุกคนสอบถามในประเด็นที่มีความสงสัยเกี่ยวกับผู้มีสิทธิรับชะกาดที่ถูกนำเสนอ โดยฝ่ายสำรวจข้อมูลผู้มีสิทธิรับชะกาดคนอื่นได้อย่างเต็มที่

2) บันทึกข้อมูลผู้รับชะกาดในแต่ละปี กล่าวคือ ฝ่ายสำรวจข้อมูลผู้มีสิทธิรับชะกาดกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือมีหน้าที่บันทึกข้อมูลผู้ที่ได้รับการเสนอชื่อเพื่อพิจารณารับสวัสดิการจากกองทุนชะกาด ทั้งนี้จะใช้แบบสอบถามสำรวจข้อมูลครอบคลุมประเด็นที่สำคัญ คือ รายได้เฉลี่ยต่อเดือน ภาระหน้าที่รับผิดชอบในครอบครัว สมาชิกในครอบครัว และสามารถเพิ่มเติมประเด็นด้านอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อกองทุนชะกาดและผู้ที่ได้รับการเสนอชื่อต่อกองทุนชะกาด

3) รับคำร้องขอชะกาดของสับบุรุษไว้พิจารณา กล่าวคือ ในกรณีที่สับบุรุษประสบปัญหาความเดือดร้อน หรือต้องการความช่วยเหลืออย่างเร่งด่วนจากกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือ เช่น เงินค่ารักษาพยาบาล สามารถยื่นเรื่องขอความช่วยเหลือผ่านฝ่ายสำรวจข้อมูลผู้มีสิทธิรับชะกาดกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือได้

7. กรรมการกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือทั้ง 10 เขตมีหน้าที่ คือ

1) ประชาสัมพันธ์การดำเนินงานกองทุนชะกาด กล่าวคือ กรรมการกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือทั้ง 10 เขตมีหน้าที่ในการแจ้งข่าวสารการดำเนินงานกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือเริ่มตั้งแต่การบรรจุให้ชาวบ้านในเขตดูแลรับผิดชอบจ่ายชะกาดกับกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือแจ้งวันจ่ายชะกาดต่อชาวบ้าน รวมไปถึงการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับปริมาณชะกาดที่จัดเก็บได้ รวมไปถึงการดำเนินงานจัดสวัสดิการจากชะกาดแก่คนด้อยโอกาสในชุมชน

2) ติดตามประเมินผลผู้ได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะกาด กล่าวคือ กรรมการกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือทั้ง 10 เขตมีหน้าที่ติดตามผู้มีสิทธิรับชะกาดหลังได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะกาดแล้ว เพื่อให้ผู้ด้อยโอกาสใช้สวัสดิการที่ได้รับจากกองทุนชะกาดไปในแนวทางที่สอดคล้องตามเจตนารมณ์ของกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือ เพื่อประเมินผลด้านคุณภาพชีวิตที่ได้รับจากชะกาด เสนอต่อประธานกรรมการกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือ เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการปรับปรุงแก้ไขในประเด็นที่บกพร่อง และหากพบว่าภายหลังผู้รับชะกาด ฝ่าฝืนหลักการศาสนาอิสลามหรือกระทำผิดต่อระเบียบบริหารกิจการมัสยิดบ้านเหนือ อิหม่ามจะเรียกมาตักเตือนและตัดความช่วยเหลือในด้านอื่นๆ ถ้ายังคงกระทำผิดอย่างต่อเนื่อง

การจัดทำแผนผังโครงสร้างการปฏิบัติของกรรมการกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือเป็นการกำหนดแนวทางการดำเนินงานภายในกองทุนชะกาด แต่ทั้งนี้กองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือมิได้กำหนดหน้าที่ให้กับคณะกรรมการกองทุนชะกาดอย่างตายตัวตามแผนผังการปฏิบัติงาน แต่อาศัยช่วงเวลาว่างหรือความถนัดของกรรมการแต่ละคนเข้าไปปฏิบัติหน้าที่ในฝ่ายต่างๆ กล่าวคือ นอกจากตำแหน่งประธานกรรมการกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือ เลขานุการและฝ่ายบัญชีกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือที่มีกรรมการปฏิบัติงานชัดเจน ส่วนตำแหน่งอื่นกรรมการกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนืออาศัยการปฏิบัติงานร่วมกันทั้งหมด ดังที่อลี หัสเฮลิม ได้สะท้อนภาพบางส่วนในการปฏิบัติงานของกรรมการกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือว่า

“...กรรมการจะเสนอชื่อคนที่เข้าเกณฑ์กินชะกาดได้จากเขตของตนเอง ตอนประชุมกรรมการทั้งหมดจะมาพิจารณากันว่าใครเหมาะสมที่สุด...”

(อลี หัสเฮลิม วันที่ 20 กันยายน 2552 : สัมภาษณ์)

กรรมการอิสลามประจำมัสยิดบ้านเหนือที่ปฏิบัติหน้าที่เป็นกรรมการกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนืออีกหนึ่งตำแหน่ง ประกอบด้วย อิหม่าม และกรรมการจากทั้ง 10 เขต ดังตารางที่ 2

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	ตำแหน่ง
1	นาวิสุทธิ์ บิลล่าเต๊ะ	ประธานกรรมการกองทุนชะกาด
2	นายรอหีม บินหมัด	กรรมการเขต 1
3	นายแอ บินล่าเต๊ะ	กรรมการเขต 2
4	นายฮาลัน ชุมรักษา	กรรมการเขต 3
5	นายฟีอี บินล่าเต๊ะ	กรรมการเขต 4
6	นายอะหมุด หมัดบินเฮด	กรรมการเขต 4
7	นายหมัด ชุมสาแหละ	กรรมการเขต 5
8	นายศักดิ์ ศรีอาหมัด	กรรมการเขต 5
9	นายอะหมัด บินหมัด	กรรมการเขต 6
10	นายรอไสย หัสเหล็ม	กรรมการเขต 7
11	นายอาลี หัสเหล็ม	กรรมการเขต 8
12	นายอับดุลเลาะ หมัดบินเฮด	กรรมการเขต 9
13	นายหาญม บินหมัด	กรรมการเขต 10
14	นายเดช บิลล่าเต๊ะ	คณะผู้พิจารณาจัดสรร
15	นายมุฮัมหมัด บินล่าเต๊ะ	ฝ่ายบัญชี
16	นายไชนาอาลี หมาดอี	เลขานุการ

ตารางที่ 2 รายชื่อคณะกรรมการกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือ

นอกจากนี้ในกรณีกองทุนชะกาดมีความจำเป็นและขาดซึ่งกรรมการที่มีคุณสมบัติในภาระงานบางอย่าง อิหม่ามมีอำนาจในการแต่งตั้งสับนุรุษที่ไม่ได้เป็นกรรมการตั้งแต่ต้น เข้ามาปฏิบัติหน้าที่เพื่อให้การดำเนินงานของกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้

2.3 ผู้จ่ายชะกาด

ผู้จ่ายชะกาดในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือทั้งหมดเป็นผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตที่ดี ประกอบอาชีพที่มีความมั่นคงทางรายได้ ส่วนมากเป็นผู้ที่ประกอบธุรกิจค้าขายหรือทำปศุสัตว์เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเชิงพาณิชย์ เช่น กุ้งกุลาดำ กุ้งหางขาว ปลาดุก เป็นต้น กล่าวคือ ผู้จ่ายเป็นบุคคลที่ครอบครองทรัพย์สินครบพิกัดตามเวลาที่ศาสนาอิสลามกำหนด ชาวบ้านกลุ่มนี้มีความรู้ในเรื่อง

ของชะกาดค่อนข้างดีเมื่อเทียบกับชาวบ้านกลุ่มที่ไม่ได้จ่ายชะกาด ผู้จ่ายชะกาดหลายคนสามารถคิดคำนวณชะกาดของตนเองที่จะต้องจ่ายในรอบปีได้โดยไม่ต้องสอบถามจากอหิมาหรือกรรมการกองทุนชะกาด เนื่องจากได้ผ่านการการเรียนการสอนในเรื่องการคิดคำนวณชะกาดมาแล้ว และสนใจศึกษาเพิ่มเติมเพื่อมิให้ตนเองตกอยู่ในฐานะผู้ละเมิดที่มีความบกพร่องในการจ่ายชะกาด

แม้ว่าในชุมชนมุสลิมมัศยิดบ้านเหนือยังคงมีชะกาดบางส่วนถูกจ่ายออกไปโดยไม่ผ่านกองทุนชะกาดมัศยิดบ้านเหนือ แต่ความเชื่อมั่นที่ชาวบ้านมีต่อกองทุนชะกาดมัศยิดบ้านเหนือส่งผลให้แต่ละปีกองทุนชะกาดมัศยิดบ้านเหนือสามารถจัดเก็บชะกาดได้กว่าปีละ 100,000 บาท ดังตัวอย่างรายชื่อผู้จ่ายชะกาดในปี ฮ.ศ.1421 / พ.ศ.2553 ในตารางที่ 3

ลำดับที่	ผู้จ่ายชะกาด	จำนวน (บาท)
1	ดิน-กีนะ	55,000
2	หมาน-หромละ	35,000
3	ศิริ-มายะ	10,000
4	เณม-สาว (ครั้งที่ 1)	5,000
5	ยูซุฟ-พีเอียด	5,000
6	อาลี-เซาะห์	5,000
7	น้องยะ รพ.กรุงเทพฯ	5,000
8	หมัด-ยะห์ (ท่าเสา)	5,000
9	ไฟซอล (เขยเหยด-ปอ)	5,000
10	วะแกน (ป่าดง)	5,000
11	เณม-สาว (ครั้งที่ 2)	5,000
12	อุเส็น-ซอฟียะห์	3,000
13	อิญา-ยะห์	10,000
14	เดช-บะห์	6,000
15	กาด-ฟีะ	10,000
16	อลี-เสาะ	1,000
17	วะยีรอฮ์	500

ตารางที่ 3 รายชื่อผู้จ่ายชะกาดในปีพ.ศ. 2553 (ฮ.ศ.1421) (อย่างไม่เป็นทางการ)

ผู้จ่ายชะกาดส่วนใหญ่มีความเข้าใจว่าชะกาดจะต้องจ่ายให้กับองค์กรหรือกองทุนชะกาดที่มีอยู่ในชุมชน วิธีการจ่ายแบบต่างคนต่างจ่ายโดยมีกองทุนชะกาดทำหน้าที่จัดเก็บชะกาดอยู่แล้วนั้น เป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้องและไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมอย่างที่ควรจะเป็น อีกทั้งผู้จ่ายชะกาดเองมิได้ทำตามแบบฉบับอันดีงามของท่านรซูล (ช.ล.) ดังที่พีสาวบังเจมซึ่งเป็นชาวบ้านที่จ่ายชะกาดกับกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือ ได้สะท้อนหลักคิดเกี่ยวกับการจ่ายชะกาดว่า

“...ชะกาดควรจ่ายกับมัสยิด คนที่จ่ายเองไม่รู้ว่าเขาจะห้(ใช้ไ้)หรือไม่...มีเหมือนกันที่ไม่จ่าย บางคนจ่ายกับกองทุนชะกาดเพียงบางส่วนเท่านั้น”

(พีสาวบังเจม วันที่ 22 กันยายน 2552 : สัมภาษณ์)

แม้ว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการจ่ายชะกาดให้กับกองทุนชะกาดที่มีอยู่ในชุมชนของตนเองแล้ว แต่ชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งกลับไม่เห็นความสำคัญของชะกาดที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชน โดยไม่ยอมจ่ายชะกาดหรือจ่ายกับบุคคลที่ไม่ขึ้นตรงต่อกองทุนชะกาด หรือจ่ายกับกองทุนชะกาดเพียงบางส่วน ส่วนที่เหลือนำไปจ่ายให้กับบุคคลที่ตนเห็นว่าสมควรซึ่งส่วนมากแล้วมักจะเป็นลูกหลานหรือวงศ์ญาติของตนเอง ซึ่งเป็นการกระทำที่ไม่สอดคล้องกับความประสงค์ของอัลลอฮ์ที่บัญญัติชะกาดมาเพื่อเป็นเครื่องมือขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน เกิดการกระจายรายได้ใหม่ไปสู่บุคคลที่ด้อยความสามารถในการเข้าถึงแหล่งทรัพยากร ชาวบ้านชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือได้ตั้งข้อสังเกต วิพากษ์วิจารณ์และให้ความเห็นเกี่ยวกับการจ่ายชะกาดที่ไม่ขึ้นตรงกองทุนชะกาดในขณะที่มีกองทุนชะกาดที่มีความน่าเชื่อถือเกิดขึ้นแล้วนั้นเป็น โมฆะหรือไม่

2.4 ผู้รับชะกาด

ผู้รับชะกาดเป็นกลุ่มคนด้อยโอกาส ที่มีคุณลักษณะครบเงื่อนไขของผู้มีสิทธิรับชะกาดหรือเป็น 1 จากบุคคล 8 ประเภทตามที่อัลลอฮ์ได้กำหนดไว้ในอัลกุรอาน และต้องเป็นสัปบุรุษของมัสยิดบ้านเหนือที่อาศัยอยู่ในหมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 7 ตำบลลูเต่า กองทุนชะกาดในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือมุ่งที่จะแก้ปัญหาให้กับกลุ่มผู้รับชะกาดที่มีฐานะยากจนเป็นอันดับแรก ความยากจนทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านกลายเป็นผู้ด้อยโอกาสในสังคม เกิดอุปสรรคในการแสวงหาปัจจัยยังชีพให้เพียงพอกับความต้องการของตนเองและครอบครัว หากชุมชนไม่สนใจหรือขาดความร่วมมือเพื่อหาแนวทางช่วยเหลือเยียวยาปัญหาความยากจนจะลุกลามเป็นจุดเริ่มต้นของปัญหาสังคมอีกหลายประการ

คนด้อยโอกาสที่ได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือ มาจากการได้รับคัดเลือกจากกรรมการกองทุนชะกาดที่มีประจำอยู่ทุกเขตในชุมชนเพื่อเสนอชื่อพิจารณารับชะกาด ชาวบ้านกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีฐานะยากจน การพิจารณาจัดสรรชะกาดจึงต้องมีความละเอียดรอบคอบ และสร้างกระบวนการให้ผู้รับได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดสรรชะกาด เพื่อให้สวัสดิการจากชะกาด สอดรับกับความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพและความต้องการของผู้รับชะกาดอย่างแท้จริง ผู้รับชะกาดจะให้ข้อมูลเกี่ยวกับความประสงค์ที่ต้องการประกอบอาชีพที่ได้นำเสนอต่อคณะกรรมการ กองทุนชะกาด หรือมีความต้องการที่จะได้รับความช่วยเหลือจากกองทุนชะกาดในเรื่องที่จำเป็น เร่งด่วนอย่างอื่น

แม้การจัดตั้งกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือจะล่วง 1 ทศวรรษ (พ.ศ.2541-พ.ศ. 2553) มาแล้ว แต่การจัดทำเอกสารยังขาดความสมบูรณ์อยู่มาก ซึ่งผู้วิจัยขอเสนอข้อมูลเกี่ยวกับ ผู้รับชะกาดประเภททุนการศึกษา พ.ศ.2551 ซึ่งเป็นข้อมูลเกี่ยวกับผู้รับชะกาดที่กองทุนชะกาด มัสยิดบ้านเหนือมีการบันทึกและจัดเก็บไว้เป็นอย่างดี ดังตารางที่ 4

ที่	ชื่อ-นามสกุล	ชื่อบิดา มารดา	ทุนการศึกษา (บาท)
1	นายอับรอด ศรีอาหมัด	นายยูโซ๊ะ-นางอาลีศรีอาหมัด	2,000
2	นางสาวไลลา บิลลาเตะ	นายบ่าว (และห์)-นางฟาติมะ (เยะฮ์) บิลลาเตะ	2,000
3	นายซัลมาล ชุมสาแหละ	นายดรูค-นางแมะ ชุมสาแหละ	4,000
4	นางสาวสุไรยา บิลหมัด	นายอะหมัด-นางอาอีละ บิลหมัด	3,000
5	นางสาวนัสเราะ บิลหลี	นายหรอหมาน-นางเอียด บิลหลี	3,000
6	นางสาวซอฟียะฮ์ บิลและ	นายสะมะแอ-นางหรอ บิลและ	3,000
7	นางนิลตะ หล่าโตะแหละ	นายฟี-นางนิตยา หล่าโตะแหละ	4,000

ตารางที่ 4 รายชื่อผู้ได้รับทุนการศึกษาจากกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือในปี พ.ศ. 2551

นอกจากการมีฐานะยากจนแล้ว คนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ จะได้รับการเสนอชื่อเป็นผู้มีสิทธิ์รับชะกาดต่อเมื่อมีความประพฤติดี โดยพิจารณาการมาละหมาด ญามาอะฮ์ที่มัสยิดเป็นสำคัญ รวมไปถึงการเข้าร่วมกิจกรรมชุมชนที่จัดโดยมัสยิด หรือเป็นผู้ที่มีจิต สำนึกเสียสละ และช่วยเหลืองานชุมชนเป็นประจำ ในกรณีที่บ้านของคนด้อยโอกาสมีผู้กระทำผิด

หลักการศาสนาหรือละทิ้งการมาละหมาดญามาอะฮ์ที่มีสยิดเป็นประจำ คณะกรรมการกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือจะพิจารณาเป็นรายๆ ไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับภาระหน้าที่หรือสถานะของคนด้อยโอกาสในครอบครัว เช่น สามีเป็นคนด้อยโอกาสที่มีคุณสมบัติดีทุกอย่าง แต่อาจไม่ได้รับการเสนอชื่อเป็นผู้มีสิทธิ์รับชะกาต หากว่าภรรยาหรือลูกๆ มีความประพฤติชั่ว เนื่องจากศาสนาอิสลามกำหนดให้สามีทำหน้าปกครองและเลี้ยงดูครอบครัว ในทางกลับกันภรรยาหรือบรรดาลูกๆ จะพิจารณาเป็นรายบุคคลโดยไม่เอาพฤติกรรมของสามีหรือบิดาเข้ามาเกี่ยวข้อง เนื่องจากภรรยาหรือบรรดาลูกๆ ไม่ได้มีอำนาจเหนือสามีหรือบิดาแต่อย่างใด

ในกรณีคนด้อยโอกาสเป็นหญิงหม้าย แต่ลูกๆ มีความประพฤติชั่วหรือขาดละหมาดญามาอะฮ์ที่มีสยิดเป็นประจำ คณะกรรมการกองทุนชะกาตจะยังเสนอชื่อเป็นผู้มีสิทธิ์รับชะกาต ทั้งนี้เพื่อต้องการโน้มน้าวครอบครัวของคนด้อยโอกาสมาสู่การประพฤติปฏิบัติตัวที่ถูกต้องในครรลองของศาสนาอิสลาม ทั้งนี้กองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือจะส่งกรรมการกองทุนเข้ามาดูแลอย่างใกล้ชิดอีกครั้งเพื่อป้องกันมิให้สวัสดิการจากกองทุนชะกาตถูกใช้ไปในทางที่ผิดต่อหลักการศาสนาอิสลาม

การช่วยเหลือลักษณะต่างๆ จากกองทุนชะกาตเพื่อยกระดับมาตรฐานคุณภาพชีวิตของคนด้อยโอกาสในชุมชนมีมาอย่างต่อเนื่อง ประสิทธิภาพการพัฒนาสังคมในแง่การสร้างหลักประกันสังคมจากการจัดสรรรายได้ใหม่ในรูปแบบของชะกาตไม่อาจแสดงศักยภาพได้อย่างเต็มที่ นอกจากสาเหตุของปริมาณชะกาตที่มีไม่เพียงพอต่อความต้องการของชุมชนแล้ว รูปแบบการดำเนินชีวิตของกลุ่มผู้รับชะกาตยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ขวางกั้นการพัฒนากองทุนชะกาตและตัวผู้รับชะกาตเอง ผู้รับชะกาตบางคนมีทัศนคติไม่เอื้อต่อการพัฒนาชีวิตของตนเองและสังคม ขาดความกระตือรือร้นในการพัฒนาตนเองไปสู่ระดับที่สามารถช่วยเหลือตนเองและชุมชนได้ ประพฤติตัวให้จมอยู่กับความยากจนเงินทอง ขาดปัจจัยยังชีพที่จำเป็น จนกระทั่งกลายเป็นบุคคลที่จนความคิด ไม่รู้จะเริ่มดำเนินการพัฒนาตนเองจากจุดใด แม้ให้การอบรมแนะนำอย่างเต็มที่แล้วก็ตาม ผู้รับชะกาตบางคนไม่ทราบว่าตนเองนั้นได้รับชะกาตในฐานะใด และคนกลุ่มใดบ้างที่มีสิทธิ์รับชะกาต ชะกาตมีผลต่อการพัฒนาสังคม ระบบเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตอย่างไร

ผู้รับชะกาตจำนวนมากขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องชะกาตตามที่ศาสนาอิสลามได้กำหนดไว้ในอัลกุรอานและซุนนะฮ์ของท่านรซูล (ซ.ล.) รู้แค่เพียงว่าชะกาตเป็นหลักปฏิบัติที่อัลลอฮ์กำหนดให้คนรวยจะต้องจ่ายให้กับคนจน เนื่องจากชาวบ้านกลุ่มนี้เป็นเพียงผู้รับชะกาตซึ่งไม่จำเป็นต้องอาศัยวิชาความรู้อะไรมากมาย จากการที่ผู้รับชะกาตมีความคิดแบบนี้ ส่งผลให้พฤติกรรมดำรงชีวิตตกอยู่ในห้วงของความไม่พัฒนา ขาดแรงจูงใจในการประกอบอาชีพเพื่อยกระดับตนเองให้เป็นผู้จ่ายชะกาตอันมีความประเสริฐกว่า มิใช่ทำด้วยเฉยๆ จนกลายเป็นกาฝากสังคมที่รอคอยความช่วยเหลือจากบุคคลอื่นอยู่ตลอดเวลา

นอกจากพฤติกรรมที่มาจากความเชื่อเกี่ยวกับชะกาศที่ถูกรั้งการพัฒนาคัว ผู้รับชะกาศและสังคคแล้ว ผู้รับชะกาศบางคนหรือผู้ที่อยู่ในความดูแลของ ผู้รับชะกาศมีพฤติกรรม ผ่าฝืนบทบัญญัติทางศาสนานิสลาม และผิดต่อระเบียบข้อบังคับของมัสยิดบ้านเหนือ เช่น การขาด ละหมาดมาอะฮ์ที่มัสยิดอย่างต่อเนื่อง การยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด การทำผิดกฎหมายบ้านเมือง เป็นต้น อีหามัมและคณะกรรมอิสลามประจำมัสยิดจะตักเตือนและบอกกล่าวให้เลิกพฤติกรรมที่ผิดหลักการ ศาสนาและกฎหมาย หากผู้รับชะกาศหรือครอบครัวยังคงประพฤติผิดอย่างต่อเนื่อง มาตรการคว่ำบาตร ทางสังคคและการตัดความช่วยเหลือจากกองทุนชะกาศถูกนำมาใช้จนกระทั่งผู้รับชะกาศสำนึกผิดและ ไม่กลับใจไปกระทำผิดซ้ำอีก

3. พัฒนาการและการบริหารจัดการชะกาศในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ

การจ่ายชะกาศเป็นบทบัญญัติของศาสนานิสลามที่ได้รับการปฏิบัติในสมัยของท่าน รซูล (ช.ล.) ในอิเราะฮ์ศักราชที่ 2 โดยเริ่มที่การจ่ายชะกาศพิตเราะฮ์เป็นครั้งแรก ซึ่งในสมัยต่อมา จนกระทั่งปัจจุบัน กล่าวได้ว่ามีมุสลิมอยู่ที่ไหนบทบัญญัติการจ่ายชะกาศมีอยู่ที่นั่น แต่จะได้รับการปฏิบัติอย่างจริงจังเพียงใดนั้นมิปัจจัยหลายอย่างเป็นองค์ประกอบ ทั้งความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ บทบัญญัติทางศาสนาในเรื่องอิบาดะฮ์และเรื่องมูอามาလာตที่ครบถ้วนสมบูรณ์ พร้อมทั้งไหวพริบในการ นำประเพณีวัฒนธรรมมาส่งเสริมเป็นกลอุบายในการเรียนการสอนศาสนา หรืออาจกล่าวได้ว่า โครงสร้างทางสังคคในแต่ละชุมชนมีผลต่อการจัดการระบบชะกาศในชุมชนนั้นๆ

ตามคำบอกเล่าของชาวบ้านในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือการจ่ายชะกาศน่าจะ เริ่มต้นพร้อมกับการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของคนมุสลิมกลุ่มแรกเมื่อประมาณ 200 ปีก่อน แต่มีเพียงการจ่าย ชะกาศพิตเราะฮ์เป็นส่วนใหญ่ สมัยอีหามัมอับดุลเลาะ บิลล่าเต๊ะ (พ.ศ.2498-2515) มัสยิดบ้านเหนือ ได้จัดทะเบียนเป็นมัสยิดตามพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการอุปถัมภ์ฝ่ายศาสนานิสลาม การดำรงชีวิตของ ชาวบ้านเป็นแบบพึ่งพาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ การประกอบอาชีพของชาวบ้าน ส่วนมากทำนาเพื่อการบริ โภคในครัวเรือนเป็นหลัก เมื่อว่างเว้นจากการทำนา ชาวบ้านบางกลุ่มออก ทะเลเพื่อทำการประมงในทะเลสาบสงขลา หาลู ปลา และสัตว์น้ำทะเลมาบริโภคหรือทำกับข้าวกินใน ครอบครั้ว อาจกล่าวได้ว่า การดำรงชีพในสมัยนั้นเป็นลักษณะปลูกข้าวในนาหาลูปลาในทะเลเพื่อ การบริโภค การประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพื่อการพาณิชย์ไม่ปรากฏในสมัยอีหามัมอับดุลเลาะ บิลล่าเต๊ะ

นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงสัตว์ประเภทโค กระบือเพื่อการ ใช้แรงงานในภาคเกษตรกรรม ปริมาณสัตว์เลี้ยงจำพวกโค กระบือ หรือผลผลิตทางการเกษตรอื่นๆ ไม่ปรากฏว่ามีการจ่ายชะกาศ

นอกจากการจ่ายชะกาดข้าวเปลือกในฤดูเก็บเกี่ยวในปริมาณ 100 เลียง จ่าย 10 เลียง โดยมีอิหม่ามและโต๊ะครูเป็นสถาบันหลักในการรับชะกาดจากชาวบ้านในชุมชนหรือชาวบ้านจากที่อื่น การจ่ายชะกาดในยุคนี้ชาวบ้านใช้วิจารณญาณของตนเองพิจารณาว่าชะกาดของตนสมควรมอบให้กับผู้มีสิทธิ์รับชะกาดคนใด ซึ่งส่วนมากกระจุกตัวอยู่กับบุคคลที่ชาวบ้านศรัทธาและให้ความเคารพนับถือ คืออิหม่ามและโต๊ะครู กลไกของชะกาดจำกัดเพียงบทบาทที่มนุษย์มีต่ออัลลอฮ์เท่านั้น ส่วนบทบาทการพัฒนาสวัสดิการสังคมในการจัดสรรรายได้ใหม่จากชะกาดไม่ได้รับการเหลียวแลจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับชะกาดเลย กล่าวได้ว่า ช่วงเวลาดังกล่าวไม่มีการบริหารจัดการ ชะกาดอย่างเป็นรูปธรรม แต่อาจกล่าวได้ว่าชะกาดฟิตรีและชะกาดข้าวเปลือกที่ชาวบ้านจ่ายให้กับอิหม่ามหรือโต๊ะครูเป็นสวัสดิการ เนื่องจากอิหม่ามและโต๊ะครูเป็นบุคคลที่ทำหน้าที่ดูแลชุมชน โดยปราศจากค่าตอบแทน เพียงแต่ว่าสวัสดิการดังกล่าวมิได้กระจายไปสู่ผู้มีสิทธิ์ประเภทอื่นที่มีฐานะยากจนหรือเป็นคนด้อยโอกาสในชุมชน

ชะกาดยังคงถูกจำกัดบทบาทที่เป็นเพียงภาระหน้าที่ที่ต้องทำหรือการจ่ายชะกาดเพื่อให้พ้นผิดจากหน้าที่ที่พึงมีต่ออัลลอฮ์เพียงเท่านั้น ชะกาดมิได้แสดงศักยภาพในการแก้ปัญหาความยากจนด้อยโอกาสในชุมชน การเปลี่ยนแปลงตำแหน่งอิหม่ามมาเป็นอิหม่ามเจ๊ะสัน หมันนุ้ย (พ.ศ.2515-2518) ซึ่งมีศักดิ์เป็นลูกเขยอิหม่ามอับดุลเลาะ บิลลาเตะ ไม่ได้ทำให้ความเข้าใจเกี่ยวกับชะกาดภายในชุมชนมีความหลากหลายหรือแตกต่างจากเมื่อก่อน ชะกาดยังคงกระจุกตัวอยู่กับคนกลุ่มเดิม หรือจ่ายให้กับคนยากจนที่ผู้จ่ายชะกาดเห็นสมควร ซึ่งส่วนมากมาจากญาติใกล้ชิดของผู้จ่ายชะกาดเป็นส่วนใหญ่ การจ่ายชะกาดลักษณะนี้ก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณหรือมีความรู้สึกด้อยคุณค่าของตัวผู้รับชะกาด ความรู้สึกหรือรูปแบบของการจ่ายชะกาดที่ไม่มองครึ่งส่วนกลางเข้ามาบริหารจัดการจะเป็นอุปสรรคที่บั่นทอนความสามารถของชะกาดในการเป็นหลักประกันสังคมและเศรษฐกิจให้กับชาวบ้านในชุมชน

เมื่ออิหม่ามบัคร จิตภาค (พ.ศ.2518-2532) เข้ารับตำแหน่งต่อจากอิหม่ามเจ๊ะสัน หมันนุ้ย ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือยังไม่เห็นความสำคัญในการจัดตั้งองค์กรส่วนกลางมาบริหารจัดการชะกาดภายในชุมชนให้เป็นกิจลักษณะ ชะกาดเกือบทั้งหมดยังคงจ่ายให้กับอิหม่ามหรือโต๊ะครูที่ชาวบ้านศรัทธา และกลุ่มญาติพี่น้องของผู้จ่ายชะกาดที่มีฐานะยากจน หรือกำลังเรียนศาสนาอยู่ในสถาบันปอเนาะตามจังหวัดต่างๆ ในบริเวณใกล้เคียง นอกจากนี้ยังมีครูสอนศาสนาจากต่างถิ่นเข้ามาพำนักอยู่กับชาวบ้านหรือมัสยิดในชุมชนเพื่อรอรับชะกาดจากชาวบ้าน เกือบทั้งหมดเป็นชะกาดฟิตรีเราะฮ์หรือชะกาดข้าวเปลือก ครูสอนศาสนาเหล่านี้จะกลับไปรับชะกาดในชุมชนของตนเองในวันถัดซึ่งเป็นช่วงเวลาสุดท้ายของการจ่ายชะกาดฟิตรีเราะฮ์ นอกจากการจ่ายชะกาดข้าวเปลือกดังที่กล่าวไปแล้ว ข้าวเปลือกบางส่วนยังถูกจัดส่งเป็นส่วยให้กับกำนันและผู้ใหญ่บ้านภายในชุมชนอีกด้วย

การจ่ายชะกาดพิตเราะฮ์โดยมีองค์กรกลางอย่างมัสยิดบ้านเหนือเข้ามาบริหารจัดการ เริ่มต้นเมื่ออิหม่ามแอ ศรีอาหมัด (พ.ศ.2532-2545) หรือชาวบ้านเรียกว่าครูแอเข้ามารับตำแหน่งต่อจากอิหม่ามบัคร จิตภาคที่เสียชีวิต การจ่ายชะกาดจึงถูกย้ายจากบุคคลมาสู่สถาบันศาสนา คือ มัสยิดบ้านเหนือ ชะกาดจึงได้รับการกระจายไปสู่ผู้มีสิทธิ์รับชะกาดอย่างทั่วถึงโดยไม่คำนึงถึงฐานะทางสังคมหรือความใกล้ชิดทางเครือญาติ แต่ในช่วงเวลานั้นมัสยิดมีบทบาทเพียงรอให้ชาวบ้านมาจ่ายชะกาดเท่านั้น ชะกาดที่ได้รับจึงเป็นชะกาดที่ชาวบ้านเคยจ่ายให้กับอิหม่ามหรือโต๊ะครูก่อนการเข้ามารับตำแหน่งอิหม่ามประจำมัสยิด ส่วนชาวบ้านที่จ่ายชะกาดตามความสมัครใจหรือใช้ดุลพินิจของตนเองในการจ่ายให้กับบุคคลที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับมัสยิดยังคงปรากฏเป็นประจำทุกปี โดยที่มัสยิดไม่ได้ตีกรอบหรือวางมาตรการแก้ปัญหาข้อนี้อย่างเป็นทางการ อีกทั้งชะกาดที่มัสยิดได้รับทั้งหมดเป็นชะกาดพิตเราะฮ์ ส่วนชะกาดทรัพย์สินกลับไม่ปรากฏว่ามีการจ่ายกับมัสยิดแต่อย่างใด

การจ่ายชะกาดในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือสมัยครูแอเป็นอิหม่ามมีความแตกต่างกับอิหม่ามคนก่อนเฉพาะการนำมัสยิดเข้ามามีบทบาทในจ่ายชะกาดพิตเราะฮ์เท่านั้น ส่วนชะกาดข้าวเปลือกไม่มีการจ่ายชะกาดเนื่องจากชาวบ้านเลิกทำนาและหันไปประกอบอาชีพประมงหรือเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำที่มีรายได้ดีกว่า ส่วนการบริหารจัดการชะกาดเป็นไปอย่างไม่มีระเบียบแบบแผนที่ชัดเจน เนื่องจากข้อจำกัดด้านเวลา ภาระหน้าที่ของการเป็นอิหม่ามประจำมัสยิดบ้านเหนือ และการเป็นครูสอนหนังสือให้กับชาวบ้านและนักเรียนที่บิลาฮ์หรือปอเนาะของตนเอง ประกอบกับความชราภาพเป็นเหตุผลที่ครูแอต้องลาออกจากการเป็นอิหม่ามประจำมัสยิดบ้านเหนือ ชาวบ้านได้ปรึกษาหารือและเลือกอิหม่ามอุบรอนีหรือนายวิสุทธิ บินล่าเต๊ะ (พ.ศ.2545-ปัจจุบัน) ที่เพิ่งสำเร็จการศึกษามาจากต่างประเทศให้ดำรงตำแหน่งอิหม่ามประจำมัสยิดบ้านเหนือต่อจากครูแอ

หลังจากการเข้ามาเป็นอิหม่ามประจำมัสยิดบ้านเหนือของนายวิสุทธิ บินล่าเต๊ะ หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่าอิหม่ามอุบรอนี การจ่ายชะกาดพิตเราะฮ์ยังคงจ่ายกับมัสยิดแต่ได้มีการปฏิรูปกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือที่จัดตั้งมาตั้งแต่ พ.ศ. 2541 โดยมีกรรมการอิสลามประจำมัสยิดเป็นคณะกรรมการกองทุนชะกาด กองทุนชะกาดได้เข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการชะกาดพิตเราะฮ์และชะกาดทรัพย์สินที่ได้รับการณรงค์ให้มีการจ่ายกับกองทุนชะกาดเป็นหลัก โครงสร้างการทำงานของคณะกรรมการกองทุนชะกาดได้รับการจัดตั้งขึ้นตามฝ่ายงานที่รับผิดชอบและขึ้นตรงต่อมัสยิดบ้านเหนือ อิหม่ามทำหน้าที่เป็นประธานกรรมการกองทุนชะกาด มีหน้าที่ให้คำแนะนำและอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับชะกาดแก่คณะกรรมการกองทุนชะกาดและชาวบ้านในชุมชน กรรมการกองทุนชะกาดแบ่งเขตพื้นที่รับผิดชอบออกเป็น 10 เขต เหมือนกับการบริหารกิจการมัสยิด กล่าวคือทั้ง 10 เขตมีกรรมการกองทุนชะกาดปฏิบัติหน้าที่เป็นตัวแทนกองทุนชะกาดติดต่อกับชาวบ้าน โดยมีหน้าที่ดูแลจัดเก็บและให้คำแนะนำเกี่ยวกับชะกาดพร้อมทั้งสอดส่องดูแลความเป็นอยู่ของชาวบ้าน

ในเขตรับผิดชอบของตน นำเสนอรายชื่อของชาวบ้านที่มีสิทธิรับชะงาดในเขตรับผิดชอบต่อกองทุนชะงาดเพื่อนำเสนอต่อที่ประชุมพิจารณาจัดสรรชะงาด เมื่อชาวบ้านในเขตรับผิดชอบได้รับชะงาดแล้ว กรรมการกองทุนชะงาดมีหน้าที่ติดตามประเมินผลและให้คำแนะนำแก่ผู้รับชะงาดเมื่อเกิดปัญหาในการประกอบอาชีพ พร้อมทั้งตั้งคดีเมื่อพบว่าผู้รับชะงาดกระทำความผิดตามกฎหมายหรือไม่ปฏิบัติตามระเบียบบริหารกิจการมัสยิดและกองทุนชะงาดมัสยิดบ้านเหนือ

กองทุนชะงาดมัสยิดบ้านเหนือได้รับชะงาดจากผู้จ่ายชะงาดเป็นเงินสด ในกรณีที่ชะงาดนั้นเป็นสัตว์เลี้ยงเชิงพาณิชย์ประเภท โค กระบือ แพะ และแกะ เจ้าหน้าที่หรือกรรมการกองทุนชะงาดที่ไปจัดเก็บจะทำการประเมินราคาตลาดและขายคืนสัตว์ที่เป็นชะงาดให้กับเจ้าของ โดยจะนำเงินสดที่ขายสัตว์ชะงาดได้กลับมาเข้ากองทุนชะงาด การขายสัตว์ชะงาดเนื่องจากกองทุนชะงาดไม่มีสถานเลี้ยงสัตว์ชะงาดและการดูแลสัตว์ชะงาดโดยทำคอกทำให้กองทุนชะงาดต้องจัดงบประมาณมาใช้จ่ายในส่วนนี้ ชะงาดในรูปเงินสดมีความสะดวกต่อการจัดเก็บและการจัดซื้ออุปกรณ์เครื่องมือมอบให้กับผู้รับชะงาดมากกว่า ดังที่เดช บินล่าเต๊ะ ได้เล่าให้ฟังถึงช่วงเวลาขณะจัดเก็บชะงาดสัตว์เลี้ยงเชิงพาณิชย์ว่า

“...ถ้าเขาขายอยู่ตัวนี้เท่าใด ก็ให้ขายแล้วเราเอาเบี่ย (เงิน) มา...”

(เดช บินล่าเต๊ะ วันที่ 17 ธันวาคม 2553: สัมภาษณ์)

ส่วนใหญ่กองทุนชะงาดได้รับการจ่ายชะงาดจากชาวบ้านที่ประกอบอาชีพค้าขายและการเลี้ยงสัตว์น้ำเชิงพาณิชย์ เช่น กลุ่มแม่ค้าปลาและสัตว์ทะเล กลุ่มผู้เลี้ยงกุ้งกุลาดำและกุ้งหางขาว กลุ่มผู้เลี้ยงปลาชุกและปลาน้ำจืดชนิดอื่นๆ ผู้ที่เลี้ยงสัตว์น้ำเชิงพาณิชย์จะจ่ายชะงาดภายหลังขายผลผลิตและหักต้นทุนค่าใช้จ่ายทั้งหมดแล้ว โดยคิดอัตราชะงาดร้อยละ 5 จากกำไรสุทธิทั้งหมดมอบให้กับกองทุนชะงาดมัสยิดบ้านเหนือในรูปของเงินสด ทั้งนี้เดช บินล่าเต๊ะ ได้เล่าให้ฟังถึงการคำนวณอัตราชะงาดสัตว์น้ำเชิงพาณิชย์ว่า

“...บ้านเรานี้ชะงาดโบ้ (พวก) เลี้ยงกุ้ง เลี้ยงปลาคู่นี้ แสนหนึ่งจ่ายห้าพันไม่ใช่สองพันห้า...”

(เดช บินล่าเต๊ะ วันที่ 17 ธันวาคม 2553: สัมภาษณ์)

กองทุนชะงาดได้รับความสนใจจากแม่ค้ามุสลิมที่ประกอบธุรกิจส่งออกสินค้าไปยังประเทศมาเลเซีย แม่ค้าเหล่านี้มิได้เป็นชาวบ้านที่มีบ้านพักอาศัยอยู่ในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือแต่

อย่างไร ะกาตจากการประกอบธุรกิจค้าขายถูกคิดคำนวณและนำมามอบให้กับกองทุนชะกาตมัศยิดบ้านเหนือ เนื่องจากในพื้นที่ของตนไม่มีกองทุนชะกาต หรือมีการจ่ายชะกาตแบบไม่ขึ้นตรงต่อองค์กรส่วนกลาง ซึ่งผู้จ่ายชะกาตกลุ่มนี้ไม่มีความมั่นใจในระบบการบริหารจัดการและการกระจายชะกาต เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมตามหลักศาสนาอิสลาม

กองทุนชะกาตมัศยิดบ้านเหนือเก็บรวบรวมชะกาตฟิตเราะฮฺไว้ที่มัศยิดและแจกจ่ายให้กับชาวบ้านที่มีสิทธิ์รับชะกาตให้เสร็จสิ้นก่อนการละหมาดอีดิลฟิตรีจะเริ่มขึ้น ส่วนชะกาตทรัพย์สินนั้นหลังจากได้เปลี่ยนเป็นเงินสดแล้วนำเข้าบัญชีเพื่อฝากกับสถาบันการเงินปราศจากดอกเบี้ย และเก็บอีกส่วนหนึ่งไว้กับกองทุนชะกาตเพื่อมอบให้กับกลุ่มผู้สูงอายุและเด็กกำพร้าที่ได้รับชะกาตเป็นรายเดือน ชะกาตที่เก็บได้ทั้งหมดถูกกระจายไปสู่ผู้รับชะกาตกลุ่มต่างๆ การฝากไว้กับสถาบันการเงินเพื่อการตรวจสอบและการบริหารจัดการภายในองค์กรเป็นไปอย่างโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ตลอดเวลา อีกทั้งเป็นการป้องกันปัญหาในกรณีที่เกิดการสูญหาย ปัจจุบันกองทุนชะกาตมัศยิดบ้านเหนือได้จัดเจ้าหน้าที่จากภายนอกองค์กรมัศยิดแต่เป็นสัปบุรุษในชุมชนเข้ามาทำหน้าที่เกี่ยวกับบัญชีชะกาต ตั้งแต่ปริมาณชะกาตที่จัดเก็บได้แต่ละชนิด จำนวนชะกาตที่จัดสรรให้กับผู้รับแต่ละกลุ่ม รายชื่อผู้รับและผู้จ่ายชะกาต บัญชีจะเคลื่อนไหวตลอดทั้งปีเนื่องจากการจ่ายชะกาตกับกองทุนชะกาตมีมาเป็นประจำทุกเดือนจากผู้จ่ายชะกาตอาชีพต่างๆ โดยระยะเวลาหนึ่งปีใช้ปฏิทินอาหรับเป็นเกณฑ์อ้างอิงด้านเวลา

กระบวนการทำงานของกองทุนชะกาตมีการประชาสัมพันธ์ต่อชาวบ้านในชุมชนทุกขั้นตอนของการบริหารจัดการ ตั้งแต่การบอกกล่าววันเวลาที่ต้องจ่ายชะกาตฟิตเราะฮฺและการให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับชะกาตอย่างอื่นที่ต้องจ่ายเมื่อครบเงื่อนไขทั้งปริมาณและเวลา กองทุนชะกาตใช้ช่องทางการสื่อสารกับประชาชน 3 ช่องทาง คือ การเรียนการสอนในมัศยิด การจัดกิจกรรมในชุมชน และกระดานประชาสัมพันธ์ของมัศยิด

การเรียนการสอนศาสนาอิสลามในมัศยิดบ้านเหนือเป็นกิจกรรมที่มีอยู่เป็นประจำเกือบทุกวัน การสอนผู้หญิงในวันพฤหัสบดี การสอนผู้ชายในช่วงฤดูบะฮฺวันศุกร์ การสอนมุสลิมใหม่กลางคืนวันศุกร์ เป็นต้น กองทุนชะกาตมัศยิดบ้านเหนือนำกิจกรรมที่ทำในมัศยิดมาเป็นช่องทางหนึ่งในการประชาสัมพันธ์การทำงานของกองทุนชะกาตแก่ชาวบ้านในทุกๆ ด้าน ซึ่งกิจกรรมการเรียนการสอนศาสนาอิสลามในมัศยิด ชาวบ้านทุกคนได้ทำร่วมกันตามกลุ่มที่ได้แบ่งไว้แล้ว การใช้ช่องทางนี้เป็น การประชาสัมพันธ์การทำงานของกองทุนชะกาต สามารถเข้าถึงชาวบ้านได้ทุกกลุ่มอายุ

ชุมชนมุสลิมมัศยิดบ้านเหนือเป็นชุมชนขนาดใหญ่เมื่อเทียบกับชุมชนมุสลิมอื่นในละแวกใกล้เคียง การจัดกิจกรรมเชิงพัฒนาในชุมชนได้รับการจัดขึ้นเป็นประจำทั้งจากมัศยิดบ้านเหนือ หน่วยงานราชการและองค์กรเอกชนจากภายนอก เช่น การจัดการอบรม การประชุมสัมมนา การพัฒนาสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน การจัดเลี้ยงน้ำชาทุกวันศุกร์ กิจกรรมนันทนาการ เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้

รวมคนในชุมชนทุกเพศทุกวัย ทุกช่วงอายุ กองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนืออาศัยกิจกรรมเหล่านี้ ประชาสัมพันธ์การดำเนินงานของกองทุนชะกาตต่อชาวบ้าน นอกจากนี้กิจกรรมหลายอย่างในชุมชนยังได้รับความสนใจจากชาวบ้านต่างชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมหรือมาร่วมทำกิจกรรมกับชาวบ้านในชุมชน กองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือจึงเป็นที่รู้จักและกล่าวถึงของคนที่สนใจแนวทางการพัฒนาสังคม ตามแนวทางศาสนาอิสลามในวงกว้าง ดังที่บังเอิญได้กล่าวถึงการใช้กิจกรรมในชุมชนเป็นช่องทางรณรงค์ ให้ชาวบ้านจ่ายชะกาต อีกทั้งเป็นการประชาสัมพันธ์การดำเนินงานกองทุนชะกาตไปด้วยว่า

“...ตอนเลี้ยงน้ำชาวันศุกร์ อีหม่ามແຫລ່ງ (พูด) จนคนจำได้หมดแล้ว...”

(บังเอิญ วันที่ 18 ธันวาคม 2553: สัมภาษณ์)

เวทีกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้นในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือถูกใช้เป็นช่องทางในการแจ้งข่าวสารการดำเนินงานของกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือ ตั้งแต่กระบวนการจัดเก็บชะกาต จนถึงการประเมินคุณภาพชีวิตของคนด้อยโอกาสที่เป็นผู้มีสิทธิรับชะกาตจากกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือ ดังกิจกรรมบางส่วนในภาพที่ 11-14

ภาพที่ 11 โครงการเยี่ยมชุมชนกมาลุลอิสลามเพื่อหน้าบ้านน่านอง

ภาพที่ 12 การประชุมสัมมนาแกนนำเยาวชน โครงการประมงบ้านเหนือรักษ์สุขภาพ

ภาพที่ 13 โรงน้ำชาแหล่งปรีกษาหารือและกระจายข่าวสารกิจกรรมภายในชุมชน

ภาพที่ 14 มหกรรมกีฬาเพื่อคุณค่าแห่งสายน้ำ กิจกรรมสันตนาการกีฬาทางน้ำ

กระดานประชาสัมพันธ์เป็นสื่อที่กองทุนชะกาดใช้แจ้งข่าวสารการดำเนินงานกองทุนชะกาดต่อชาวบ้านในชุมชน ชาวบ้านสามารถติดตามการรับการจัดจ่ายชะกาดผ่านกระดานประชาสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนอาคารมัสยิดตรงประตูทางเข้าด้านทิศตะวันออก รายชื่อของผู้จ่ายชะกาดพร้อมทั้งจำนวนเงินหรือปริมาณชะกาดที่แสดงอยู่บนกระดานประชาสัมพันธ์เป็นตัวกระตุ้นชาวบ้านให้มีความรู้สึกร่วมเกิดความต้องการจ่ายชะกาดในระบบองค์กรกับกองทุนชะกาดมากขึ้น บางคนมีรายชื่อเป็นผู้จ่ายชะกาดสามถึงสี่ครั้งต่อปี จำนวนชะกาดที่กองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือจัดเก็บได้ในแต่ละปีเฉลี่ยประมาณหนึ่งหมื่นบาทต่อปีของผู้จ่ายชะกาดหนึ่งคน

1	นพรัตน์ สกตผล	6	1,000 บาท	มี
2	เชลวิง เว	6	600 บาท	มี
3	ดาว กิ่ง	1	0 บาท	มี
4	หนาน หรือมณฑล	3	50,000 บาท	มี
5	บัว มินา	4	5,250 บาท	มี
6	สิบลุง	10	3,000 บาท	มี
7	ยี่หนะ ยี่หนะ	2	10,000 บาท	มี
8	จิว 500	3	500 บาท	
9	แอน ลิว	2	2,000 บาท	
10	เอ็ม ลิว	1	2,500 บาท	
11	บวม ลิว	2	900 บาท	
12	มณฑล ยี่หนะ	1	1,500 บาท	
13	เจ้าหน้าที่ อ.กรงเทพ	2	1,000 บาท	20/12/2008
14	ไท 600	6	1,000 บาท	

ภาพที่ 15 กระดานแสดงรายชื่อผู้จ่ายชะกาดพร้อมจำนวนเงินที่จ่ายชะกาดในแต่ละครั้ง

การบริหารจัดการสวัสดิการชะกาดมีความสำคัญต่อการดำเนินงานของกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือทุกขั้นตอน ตั้งแต่การรณรงค์เรื่องการจ่ายชะกาด การให้ความรู้เกี่ยวกับชะกาดแก่ชาวบ้าน การจัดเก็บชะกาดจากชาวบ้าน ล้วนแต่เป็นการบริหารจัดการชะกาดภายในชุมชนให้มีการจ่ายชะกาดต่อกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือ ส่วนการบริหารจัดการชะกาดภายในกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือหรือการพิจารณาจัดสรรชะกาดให้ชาวบ้านที่เป็นคนด้อยโอกาสหรือเป็นผู้มีสิทธิรับชะกาดแต่ละประเภทจนไปถึงการประเมินติดตามความก้าวหน้าของผู้รับชะกาดเป็นรายบุคคลภายหลังได้รับชะกาดแล้ว ดังจะกล่าวถึงในหัวข้อถัดไป ซึ่งในทุกขั้นตอนคณะกรรมการกองทุนชะกาดมีการวางแผนผ่านการประชุมกองทุนชะกาดและการบริหารกิจการมัสยิดมัสยิดประจำทุกปี

4. รูปแบบการจัดการสวัสดิการของกองทุนชะกาดแก่กลุ่มคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ

ศาสนาอิสลามบัญญัติให้ผู้มีสิทธิรับชะกาดแบ่งออกเป็น 8 ประเภท แต่ละประเภทมีสาเหตุแห่งการได้รับชะกาดและมีเป้าหมายในการใช้ชะกาดเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตที่แตกต่างกัน การจัดรูปแบบสวัสดิการจากกองทุนชะกาดต้องคำนึงถึงความเหมาะสมและอรรถประโยชน์ที่ผู้รับชะกาดจะได้รับ เพื่อให้สวัสดิการจากกองทุนชะกาดเกิดผลสามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของกลุ่มคนด้อยโอกาสที่มีอยู่มากมายในทุกชุมชน กล่าวคือ กองทุนชะกาดต้องวางแผนการดำเนินงานและติดตามประเมินผลชะกาดที่ได้จ่ายไปแล้ว เพื่อให้ชะกาดเป็นจุดเริ่มต้นที่มั่นคงในการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีต่อกลุ่มคนด้อยโอกาสและสังคมในภาพรวม

4.1 การพิจารณาคัดเลือกผู้มีสิทธิรับชะกาด

การพิจารณาคัดเลือกผู้มีสิทธิรับชะกาดเพื่อจัดสรรสวัสดิการจากกองทุนชะกาดมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าขั้นตอนอื่นในการบริหารจัดการสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาส สวัสดิการชะกาดต้องมีความสอดคล้องกับต้นทุนทางความรู้ความสามารถของผู้รับชะกาด คณะกรรมการกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือมีแนวทางพิจารณาผู้มีสิทธิรับชะกาดในเขตรับผิดชอบของตนเพื่อนำเสนอต่อที่ประชุม ดังนี้

1) ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม

ฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้านเป็นเรื่องแรกที่คณะกรรมการกองทุนชะกาดทำการพิจารณาคัดเลือกผู้มีสิทธิรับชะกาดจากเขตที่ตนรับผิดชอบ โดยดูจากปริมาณปัจจัยการดำรงชีวิตประจำวันว่ามีความเพียงพอต่อความต้องการเมื่อเทียบกับเพื่อนบ้านคนอื่นในละแวกเดียวกันหรือไม่ ลักษณะของบ้านมีความแข็งแรงหรือมีอายุมากจนเกิดความชำรุดผุพังเนื่องจากการอยู่อาศัยมาเป็นเวลานาน ความขาดแคลนอุปกรณ์อำนวยความสะดวกและเครื่องใช้ไฟฟ้าในครัวเรือน จำนวนและความทันสมัยของยานพาหนะที่ใช้เดินทางหรือประกอบอาชีพ รวมถึงกรรมสิทธิ์ความเป็นเจ้าของการถือครองที่ดินที่อยู่อาศัย

ส่วนฐานะทางสังคมนั้นกรรมการกองทุนชะกาดพิจารณาจากชาวบ้านกลุ่มที่มีสิทธิรับชะกาดในเขตรับผิดชอบ ซึ่งดูจากด้านฐานะของเครือญาติที่ดูแลผู้มีสิทธิรับชะกาดอยู่ หากพบว่าผู้ดูแลเป็นผู้ที่มีฐานะดี มีความสามารถและให้ความช่วยเหลือดูแลผู้มีสิทธิรับชะกาดอย่างไม่ขาดตกบกพร่องหรือไม่ปล่อยให้ประสบกับความยากลำบากในการดำรงชีวิต กรรมการกองทุนชะกาดถือว่าผู้นี้ยังไม่เข้าข่ายคุณสมบัติที่กรรมการกองทุนชะกาดใช้พิจารณา เนื่องจากเป็นผู้ที่อยู่ในความดูแลหรือการอุปถัมภ์ของผู้ที่มีฐานะดี แต่จะยกสิทธิ์นี้ไปยังชาวบ้านคนอื่นที่มีคุณสมบัติครบถ้วนมากกว่า

2) ภาระหน้าที่รับผิดชอบต่อครอบครัว

หน้าที่ความรับผิดชอบและจำนวนสมาชิกที่ต้องดูแลภายในครอบครัวของชาวบ้านเป็นคุณสมบัติประการต่อมาที่กรรมการกองทุนชะกาตใช้คัดเลือกผู้มีสิทธิรับชะกาตเพื่อเสนอต่อที่ประชุม ผู้รับชะกาตที่เป็นหญิงหม้ายและมีลูกที่กำลังเรียนหนังสือหรือมีพ่อแม่แก่ชราที่ต้องดูแลจะได้รับการพิจารณาเสนอชื่อต่อกองทุนชะกาต แม้ว่าบางครั้งสมาชิกในครอบครัวมีพฤติกรรมขัดต่อระเบียบบริหารกิจการมัสยิด ทั้งนี้เพื่อสร้างความใกล้ชิดระหว่างครอบครัวผู้รับชะกาตกับมัสยิดและเพื่อนบ้านในชุมชน โดยมีเป้าหมายเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมครอบครัวผู้รับชะกาตให้กลับมาเป็นคนดีที่สร้างประโยชน์ต่อตนเองและสังคม แทนที่จะปล่อยให้กระทำความผิดจนยากแก่การควบคุมและแก้ไข นอกจากนี้กลุ่มนักเรียนนักศึกษาที่มีความประพฤติดีเป็นที่ยอมรับของชุมชนจะได้รับการพิจารณาเสนอชื่อรับชะกาตในฐานะของผู้ที่กำลังศึกษา นักศึกษาเหล่านี้เมื่อจบการศึกษาจะเข้ามาช่วยเหลือกิจการงานของมัสยิดและชุมชนเสมือนเป็นหน้าที่ที่ต้องเสียสละเพื่อส่วนรวม หรืออาจกล่าวได้ว่าทำให้ชะกาตเป็นทุนการศึกษา คือ การลงทุนสร้างบุคลากรมารับใช้ชุมชน อีกทั้งการมอบชะกาตเป็นทุนการศึกษายังเป็นการควบคุมจำนวนผู้ด้อยโอกาสให้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเนื่องมาจากสาเหตุของความด้อยการศึกษา

3) การฝ่าฝืนบทบัญญัติทางศาสนาอิสลาม

ชะกาตเป็นบทบัญญัติในศาสนาอิสลามที่เป็นหน้าที่ของผู้ศรัทธาใช้แสดงความซื่อสัตย์ที่มีต่ออัลลอฮ์ ซึ่งบอกลักษณะคุณสมบัติของผู้รับชะกาตต้องมาจากผู้ศรัทธาหรือมุสลิมปฏิบัติตามคำสั่งของอัลลอฮ์ ไม่ฝ่าฝืนบทบัญญัติทางศาสนาอิสลามที่มาจากอัลกุรอานและสุนนะฮ์ของท่านรซูล (ช.ล.) จากหลักการข้อนี้การคัดเลือกชาวบ้านเพื่อเสนอชื่อเป็นผู้มีสิทธิรับชะกาตต่อกองทุนชะกาตต้องเป็นผู้ที่ไม่มีความประพฤติหรือยุ่งเกี่ยวกับกิจการอันผิดต่อหลักการศาสนาอิสลาม เช่น บ่อนการพนัน ค้ายาเสพติด ขาดละหมาดเป็นประจำ ไม่ถือศีลอด แต่งกายเปิดเผยส่วนอันพึงสงวนตามบทบัญญัติศาสนาอิสลาม เป็นต้น หากชาวบ้านที่เคยได้รับชะกาตมีความประพฤติขัดต่อศาสนาอิสลามจะถูกตัดชื่อเสนอเป็นผู้มีสิทธิรับชะกาตจนกว่าจะสำนึกผิดตามขั้นตอนที่ระบุไว้ในระเบียบบริหารกิจการมัสยิดบ้านเหนือ

4) การร่วมกิจกรรมมัสยิดบ้านเหนือ

กองทุนชะกาตเป็นองค์กรที่ขึ้นตรงต่อมัสยิดบ้านเหนือ กิจกรรมที่จัดขึ้นโดยมัสยิดบ้านเหนือเป็นมติที่ผ่านที่ประชุมของคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด เพื่อพัฒนาชุมชนและยกระดับคุณภาพชีวิตของชาวบ้านที่ต้องอาศัยความร่วมมือของทุกคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ทั้งการเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมหรืออาสาช่วยเหลือในด้านอื่นๆ ตามที่ได้รับมอบหมายในแต่ละครั้ง การร่วมกิจกรรมของมัสยิดเป็นเงื่อนไขข้อสำคัญอีกประการหนึ่งที่กรรมการกองทุนชะกาตใช้

คัดเลือกชาวบ้านเพื่อเสนอชื่อเป็นผู้มีสิทธิรับชะงาดต่อกองทุนชะงาด เนื่องจากชะงาดเป็นบทบัญญัติที่มีมาเพื่อเป็นเครื่องมือพัฒนาสังคมเพื่อสร้างคุณภาพชีวิตที่ดี ดังนั้นการไม่สนใจหรือไม่เข้ามามีส่วนร่วมกับกิจกรรมที่จัดขึ้นโดยไม่มีอุปสรรค จึงขาดคุณสมบัติของผู้ที่สามารถรับชะงาดจากกองทุนชะงาดมัธยมบ้านเหนือ

5) การเคารพกฎหมายบ้านเมืองและระเบียบบริหารกิจการมัธยม

ชะงาดเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคมหรืออาจกล่าวในความหมายที่ใกล้เคียงกันได้ว่า ชะงาดเป็นการป้องกันและแก้ปัญหาสังคมอันเกิดจากความเหลื่อมล้ำทางด้านความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากร การกระทำผิดกฎหมายบ้านเมืองที่สอดคล้องกับหลักการศาสนาอิสลามและฝ่าฝืนระเบียบการบริหารกิจการมัธยมที่ตราขึ้นมาเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข ถือเป็นการกระทำที่ขาดคุณสมบัติของการเป็นผู้มีสิทธิรับชะงาด เนื่องจากชะงาดเป็นเครื่องมือทางสังคมที่มีลักษณะเดียวกับกฎระเบียบอื่นๆ ในแง่ของการป้องกันและแก้ปัญหาเมื่อมีการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม ดังเช่น การทำการประมงที่ผิดกฎหมายด้วยการใช้อวนรุน การวางยาเบื่อ และการใช้ไฟฟ้าช็อตเป็นการกระทำที่ผิดทั้งกฎหมายและระเบียบบริหารกิจการมัธยมบ้านเหนือ กลุ่มชาวบ้านที่เคยได้รับชะงาดไปกระทำผิดดังกล่าว จะถูกตัดเตือนจากอิหม่ามและกรรมการมัธยมที่ดูแลในเขตนั้นๆ หากกลุ่มผู้รับชะงาดมีทำที่ไม่เลิกกระทำความคิดจะถูกตัดความช่วยเหลือจากกองทุนชะงาด และห้ามชาวบ้านในชุมชนให้ความช่วยเหลือหรือเข้าร่วมกิจการงานที่จัดขึ้นโดยผู้กระทำผิด ที่ผ่านมากลุ่มชาวบ้านที่ได้รับชะงาดจะไม่กระทำผิดแต่เป็นผู้คอยดูแลมิให้เกิดการกระทำผิดขึ้นภายในชุมชนหรือแหล่งผลประโยชน์สาธารณะของชาวบ้าน เช่น การจับเรือลาดตระเวนทะเลสาบสงขลาเพื่อป้องกันอวนรุนการรักษาความสงบในชุมชนเพื่อป้องกันปัญหาเสพติด เป็นต้น

4.2 รูปแบบสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาส

รูปแบบของสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสจากกองทุนชะงาดภายหลังคณะกรรมการกองทุนชะงาดพิจารณาคัดเลือกผู้มีสิทธิรับชะงาดและได้ข้อสรุปแล้ว แบ่งออกเป็น 5 รูปแบบ ตามความต้องการของผู้รับชะงาดและความเห็นชอบจากคณะกรรมการกองทุนชะงาดมัธยมบ้านเหนือ ดังนี้

1. สวัสดิการเพื่อการประกอบอาชีพ

การจัดสรรสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมมัธยมบ้านเหนือในรูปแบบของเครื่องมือและอุปกรณ์เพื่อการประกอบอาชีพ รวมถึงสัตว์เลี้ยงที่กองทุนชะงาดจัดซื้อให้เพื่อประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์นั้น คณะกรรมการกองทุนชะงาดมีหลักในการตัดสินใจโดยพิจารณาจากความชำนาญในการประกอบอาชีพและความตั้งใจที่จะประกอบอาชีพของผู้รับชะงาดเป็นหลัก และการสอบถามข้อมูลจากกรรมการกองทุนชะงาดที่ดูแลรับผิดชอบในเขตที่ผู้รับชะงาดอาศัยอยู่ รวมทั้งเพื่อนบ้านที่

อยู่ใกล้เคียงเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการเกี่ยวกับตัวผู้รับชะงาดมากที่สุด รวมถึงการเปิดโอกาสให้ผู้ที่ผ่านมา การพิจารณาผู้รับชะงาดมาแสดงความคิดเห็นกับคณะกรรมการกองทุนชะงาดต่อรูปแบบหรืออุปกรณ์ที่ ต้องการได้ ซึ่งที่ผ่านมากองทุนชะงาดได้จัดซื้ออุปกรณ์การประกอบอาชีพและส่งมอบต่อผู้รับชะงาด ไปแล้วหลายราย เช่น รถสามล้อพ่วงข้าง อวนและอุปกรณ์จับปลา เรือหางยาวพร้อมเครื่องยนต์ และ โค เป็นต้น

กล่าวคือ กลุ่มผู้รับชะงาดที่มีฐานะยากจนและอยู่ในวัยแรงงาน ไม่มีอาชีพหรือที่ทำ กินเป็นหลักแหล่งแน่นอน หรือมีความต้องการที่จะปรับปรุงอาชีพที่ทำอยู่ให้มีความมั่นคงทางด้าน รายได้ เพื่อให้มีความเพียงพอต่อภาระหน้าที่ค่าใช้จ่ายในครอบครัวที่ต้องรับผิดชอบ การสร้าง เครื่องมือหรืออุปกรณ์สำหรับประกอบอาชีพจึงเป็นทางเลือกที่ผู้รับชะงาดกลุ่มนี้เลือกและให้ข้อมูลกับ กองทุนชะงาด การจัดซื้อเครื่องมือหรืออุปกรณ์ประกอบอาชีพจะได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการ กองทุนชะงาด ผู้รับชะงาดจะได้รับความช่วยเหลือประมาณร้อยละ 50 ของราคาสุทธิของเครื่องมือ และอุปกรณ์ประกอบอาชีพ เนื่องจากชะงาดต้องจัดสรรให้กับผู้รับหลายกลุ่ม และปริมาณชะงาด ที่จัดเก็บได้มีปริมาณน้อยเมื่อเทียบกับจำนวนผู้มีสิทธิรับชะงาดของชาวบ้านในชุมชน อีกทั้งเครื่องมือ หรืออุปกรณ์ในการประกอบอาชีพของผู้รับชะงาดหลายชนิดมีราคาสูง เช่น เรือหางยาวพร้อมเครื่องยนต์ รถสามล้อพ่วงข้าง อวนและอุปกรณ์จับปลา เป็นต้น

การให้ความช่วยเหลือจากกองทุนชะงาดโดยมอบเครื่องมือหรืออุปกรณ์การประกอบ อาชีพแก่ผู้รับชะงาดที่มีฐานะยากจน เกิดผลในด้านการปฏิบัติงานการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และ สิ่งแวดล้อมรวมทั้งการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่ดำเนินงานโดยมัสยิดบ้านเหนือ เช่น โครงการ ป้องปรามลดการใช้วุ้น ยาเบื่อ และการซื้อปลา ซึ่งเป็นลักษณะวิธีการจับปลาที่ทำลายระบบ นิเวศอย่างรุนแรง การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้รับความร่วมมือจากกลุ่มชาวบ้านที่เป็นผู้รับชะงาด เป็นเครื่องมือประกอบอาชีพประมงจากกองทุนชะงาดมัสยิดบ้านเหนือเป็นอย่างไรดี ปัจจุบันชาวประมง ที่เป็นสัปบุรุษสังกัดมัสยิดบ้านเหนือมีการทำประมงแบบยั่งยืนปราศจากอวนรุนและยาเบื่อ อีกทั้ง การรณรงค์รักษาแหล่งน้ำได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม โดยเริ่มจากคลองอู่ตะเภาและคลองสาขาที่ ไหลผ่านชุมชนจนกระทั่งชายฝั่งและป่าชายเลนรอบทะเลสาบสงขลาตอนล่าง

การให้ชะงาดโดยการช่วยเหลือในการซื้อรถสามล้อพ่วงข้างเพื่อใช้ประกอบอาชีพ ส่งของและแม่ค้าระหว่างชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือกับตลาดที่กระจายอยู่ในตัวเมืองและรอบนอก อำเภอหาดใหญ่ เป็นทางเลือกกับกับผู้รับชะงาดที่ไม่มีความรู้ความชำนาญการออกทะเลเพื่อประกอบ อาชีพประมง แต่มีความรู้เกี่ยวกับเส้นทางเดินรถ พร้อมทั้งมีความชำนาญการขับรถสามล้อพ่วงข้าง การทำงานของคนขับสามล้อพ่วงข้างในชุมชนมีเวลาไม่แน่นอน กล่าวคือ เวลาและปริมาณงานนั้น

ขึ้นอยู่กับการใช้บริการของแม่ค้าและสินค้าภายในชุมชนที่จะนำออกไปขาย บ่อยครั้งที่งานของคนกลุ่มนี้เริ่มตั้งแต่ตีสองจนกระทั่งเที่ยงวัน โดยมีรายได้เฉลี่ยต่อวันประมาณ 400-500 บาท

แม้จะเป็นงานที่สบายสำหรับหลายๆ คน แต่ผู้รับชะกาดบางคนก็เลือกอาชีพนี้กลับรู้สึกว่าเป็นงานที่หนัก จนนำมาสู่การเกิดความเบื่อหน่ายในงานที่ทำและลักลอบขายรถสามล้อพ่วงข้างที่กองทุนชะกาดมอบให้ และกลับไปอยู่แบบไร้อาชีพหรือมีฐานะยากจนและทำตัวเป็นภาระที่ชุมชนต้องแบกรับดั้งเดิม กองทุนชะกาดจึงทำการสอบสวนและวางมาตรการให้ผู้รับชะกาดที่ทำผิดระเบียบข้อตกลงในสัญญารับชะกาดหรือมีการกระทำลักษณะนี้ ให้มีการชดเชยเงินแทนสวัสดิการที่ทางกองทุนชะกาดเคยมอบให้ เพื่อป้องกันและลดปัญหาจากผู้รับชะกาดที่มีความคิดไม่เอื้อต่อการพัฒนาซึ่งการกระทำของผู้รับชะกาดดังที่กล่าว เป็นอุปสรรคที่ถ่วงความก้าวหน้าของชะกาดที่เป็นหลักประกันสังคมในศาสนาอิสลาม ดังที่เดช บินล่าเต๊ะได้เล่าถึงพฤติกรรมของผู้รับชะกาดบางคนว่า

“...บางคนเลือกขับรถพ่วงข้างเพราะเห็นว่าขาย (สบาย) ไปเดี๋ยวใจ (ไม่นาน) ดีสิบเอ็ด (11.00น.) ใต้แล้ว สี ห้าร้อย แต่พอเหนื่อยก็ขายรถ กรรมการต้องเข้าไปตรวจตลอด...บางคนจนเบียด (จนเงินทอง) แล้ว ยังจนความคิดอีก ไม่รู้ว่าจะทำอะไรให้มันดีขึ้น...”

(เดช บินล่าเต๊ะ วันที่ 17 ธันวาคม 2553: สัมภาษณ์)

นอกจากนี้รถสามล้อพ่วงข้างยังถูกใช้ในการลาดตระเวนเพื่อรักษาความสงบและป้องกันปัญหาเสพติดในชุมชน นอกเหนือจากการทำงานเพื่อหารายได้ตามปกติของผู้รับชะกาดรถสามล้อพ่วงข้างมีบทบาทในกิจกรรมด้านนี้ร่วมกับกลุ่มเยาวชนที่อาสาเข้ามาทำงาน ซึ่งการที่ผู้รับชะกาดและเยาวชนในชุมชนมีกิจกรรมทำร่วมกันอย่างต่อเนื่อง นอกจากบทบาทความสำคัญของชะกาดที่มีผลต่อการพัฒนาทางด้านสังคมและคุณภาพชีวิตแล้ว ยังสร้างความใกล้ชิดระหว่างคนทั้งสองกลุ่มหรืออาจกล่าวได้ว่า เยาวชนซึมซาบความรู้และให้ความสำคัญกับ ชะกาดอันเป็นการเตรียมพร้อมเพื่อเข้ามาสู่บทบาทหรือทำหน้าที่ในกองทุนชะกาดเมื่อได้รับการคัดเลือกจากชาวบ้านในอนาคต

ภาพที่ 16 รถจักรยานยนต์พ่วงข้างใช้ขนส่งผู้โดยสารและสินค้าจากชุมชนไปยังตลาด

นอกจากการช่วยเหลือทางด้านเครื่องมือและอุปกรณ์ประกอบอาชีพตามความถนัดของผู้รับชะงาดแล้ว การส่งเสริมให้ประกอบอาชีพด้านปศุสัตว์เป็นอาชีพที่ผู้รับชะงาดบางกลุ่มได้เสนอต่อกองทุนชะงาด กองทุนชะงาดได้จัดสรรชะงาดเป็น โคมอบให้แก่ผู้รับชะงาดนำไปเลี้ยงเป็นอาชีพ ผู้รับชะงาดจะได้รับโคหนึ่งคู่เป็น โคตัวผู้และตัวเมียอย่างละหนึ่งตัว โดยที่กรรมการกองทุนชะงาดจะติดตามและประเมินผลอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้คำแนะนำและความช่วยเหลือตามที่ผู้รับชะงาดมีความต้องการ อีกทั้งการติดตามอย่างใกล้ชิดเป็นการป้องกันมิให้ผู้รับชะงาดนำโคที่มอบให้ไปขาย ซึ่งผู้รับชะงาดสามารถขายได้เมื่อปริมาณ โคมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นกว่าตอนที่กองทุนชะงาดมอบให้ แต่จะต้องไม่ขายไปทั้งหมดเพื่อให้สามารถประกอบอาชีพเลี้ยง โคสร้างรายได้แก่ตนเองและครอบครัวต่อไปได้

2. วัสดุก่อสร้าง

กลุ่มผู้รับชะงาดที่มีบ้านเรือนเก่า ชำรุดทรุดโทรม หรือไม่มีเงินย้ายบ้านเพื่อสนองนโยบายของมัสยิดในการคืนพื้นที่สาธารณะที่เคยมีสิ่งปลูกสร้างล้ำเข้าไปในพื้นที่คลองสาขาของคลองอุตะเถาที่ตัดผ่านชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ กองทุนชะงาดจะจัดสรรสวัสดิการให้ในรูปแบบของวัสดุก่อสร้างเพื่อใช้ซ่อมแซมหรือสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เช่น กระเบื้องมุงหลังคา ไม้ เหล็ก ปูนซิเมนต์ อิฐบล็อก เป็นต้น รวมทั้งจัดหาช่างก่อสร้างซึ่งเป็นคนในชุมชนที่มีจิตอาสาเข้ามาช่วยเหลือโดยไม่คิดค่าแรงแต่อย่างใด นอกจากนี้ชาวบ้านที่อยู่ติดริมคลองและได้รื้อถอนสิ่งปลูกสร้างออกแล้วทางมัสยิดจะซื้อดินเพื่อถมปรับพื้นที่หน้าบ้านให้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจตามโครงการหน้าบ้านน้อมองของมัสยิดบ้านเหนือ

ผู้รับชะงาดในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือที่ได้รับความช่วยเหลือในรูปแบบของวัสดุก่อสร้างเพื่อซ่อมแซมที่อยู่อาศัย กรรมการกองทุนชะงาดคัดเลือกผู้รับชะงาดจากกลุ่มชาวบ้านที่

ฐานะยากจนและมีบ้านเรือนที่ชำรุด พร้อมทั้งเป็นผู้ที่มีภาระต้องเลี้ยงดูครอบครัวหรือเป็นผู้ที่ทางมัสยิดต้องการสร้างความใกล้ชิดเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม การซ่อมแซมบ้านเรือนเริ่มภายหลังการพิจารณาคัดเลือกผู้มีสิทธิรับชะกาตได้รับการรับรองจากทางกองทุนชะกาต ทางกองทุนชะกาตจัดสรรวัสดุอุปกรณ์และเครื่องมือที่จำเป็นต้องใช้ในงานด้านการก่อสร้าง เช่น กระเบื้องลอนมุงหลังคา ไม้ ตะปู ค้อน เลื่อย เป็นต้น การซ่อมแซมบ้านเรือนให้กับกลุ่มผู้รับชะกาตที่ผ่านมาอาศัยความร่วมมือจากช่างก่อสร้างและชาวบ้านในชุมชน

ลักษณะบ้านเรือนของผู้รับชะกาตที่ได้รับการซ่อมแซมจากกองทุนชะกาตไม่แตกต่างจากแบบตัวบ้านเดิมมากนัก บ้านได้รับการซ่อมแซมในส่วนที่ชำรุด ฝาผนังเป็นรูหรือหลังคารั่ว นับว่าเป็นการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีและขวัญกำลังใจให้กับผู้อยู่อาศัยเป็นอย่างดี การให้ความร่วมมือกับกิจกรรมของมัสยิดและชุมชนได้รับความสนใจจากชาวบ้านกลุ่มนี้มากขึ้นกว่าเดิม โดยมีชะกาตและการร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้านในการซ่อมแซมบ้านเรือนเป็นตัวประสานความสัมพันธ์ในชุมชน ส่วนบ้านเรือนที่ตั้งอยู่ริมคลองสาขาและรुक้าเข้าไปในเขตคลองอันเป็นที่สาธารณะ จะได้รับความช่วยเหลือจากกองทุนชะกาตในการย้ายหรือรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างเป็นงบประมาณในการซื้อวัสดุก่อสร้าง โครงการรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างมืองค์กรมัสยิดเป็นหน่วยงานหลักในการประสานงาน มีกลุ่มออมทรัพย์มัสยิดบ้านเหนือร่วมอำนวยความสะดวกด้านเงินทุนปราศจากดอกเบี้ย และมีกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือเป็นองค์กรด้านการจัดสวัสดิการคอยขับเคลื่อนชุมชนไปพร้อมๆ กับการพัฒนาในด้านอื่นเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของชาวบ้านในชุมชน

3. ทูการศึกษาและเงินสวัสดิการรายเดือนผู้สูงอายุ

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นปัจจัยสำคัญต่อการยกระดับคุณภาพสังคมให้มีความเจริญก้าวหน้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาที่มีจุดเริ่มจากสถาบันทางศาสนา จะปลูกฝังให้คนมีความคิด สติปัญญา เกิดความสมดุลในการพัฒนาทั้งทางด้านวัตถุและคุณธรรมจริยธรรม การจัดสรรชะกาตในรูปแบบของทุนการศึกษาเป็นแผนงานระยะยาวที่กองทุนชะกาตมุ่งหวังจะให้เกิดผลต่อชุมชนชะกาตทุนการศึกษามอบให้กับเยาวชนที่มีความใฝ่ดี ไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขและมีความเสียสละเพื่อส่วนรวม แม้ทุนการศึกษาจากกองทุนชะกาตมีจำนวนไม่มากมายเมื่อเทียบกับค่าหน่วยกิตที่นักเรียนนักศึกษาต้องจ่ายให้กับสถาบันการศึกษาในแต่ละปี แต่ทุนการศึกษาที่ได้รับมีผลต่อขวัญกำลังใจสร้างความรู้สึกที่สังคมไม่ได้ดูแคลนเมื่อยามลำบาก ความตั้งใจในการศึกษาให้สำเร็จเพื่อออกมาทำงานเลี้ยงตนเองและครอบครัวพร้อมทั้งมีจิตอาสาช่วยเหลือกิจการงานของส่วนรวมในชุมชน

การยกระดับคุณภาพชีวิตโดยการสนับสนุนทุนการศึกษาแก่นักเรียนนักศึกษาที่ศึกษาอยู่ในระบบ โรงเรียนได้รับการพิจารณาจากกองทุนชะกาตต่อจากผู้มีฐานะยากจน กองทุนชะกาตได้จัดสรรชะกาตให้กับนักเรียนในฐานะที่เป็นผู้เสียสละในวิถีทางแห่งอัลลอฮ์หรือศึกษาหาความรู้

ในแนวทางของศาสนาอิสลาม โดยมอบชะกาตเป็นเงินสดช่วยเหลือด้านการศึกษาตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นจนถึงระดับปริญญาตรี นักเรียนนักศึกษาที่เคยได้รับความช่วยเหลือเป็นทุนการศึกษาจากกองทุนชะกาต มีความรู้สึกรักผูกพันและพร้อมจะเสียสละแรงกายแรงใจต่อกิจกรรมการพัฒนาชุมชนที่มีมัสยิดเป็นศูนย์กลาง อิหม่ามและกรรมการอิสลามประจำมัสยิดมีความไว้วางใจต่อกลุ่มเยาวชนเหล่านี้และมอบหมายงานที่สำคัญให้ดำเนินการหรือเข้ามาช่วยเหลือกิจการภายในของมัสยิด เช่น การจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของกองทุนชะกาต การสอนศาสนาอิสลามกับผู้เข้ารับศาสนาอิสลามใหม่ การดูแลความสงบภายในชุมชนในเวลากลางคืน การจัดตั้งสภาเยาวชน เป็นต้น

การพัฒนาสังคมให้มีความเจริญก้าวหน้าจะคิดถึงแต่เพียงทางด้านวัตถุเพียงอย่างเดียวไม่ได้ นั่นหมายความว่า ต้องให้ความสำคัญกับคนทุกช่วงอายุ ไม่จำกัดเฉพาะเพียงในวัยแรงงานเท่านั้น เพราะทุกคนที่อยู่ในสังคมและเป็นคนดีมีศีลธรรมล้วนแล้วแต่กำลังสร้างคุณประโยชน์ให้กับสังคมทั้งสิ้น เช่น คนอาวุโสเคยอบรมขัดเกลาเด็กจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ดี เป็นต้น ดังนั้นชะกาตในรูปแบบของเงินสวัสดิการรายเดือนผู้สูงอายุได้รับการตอบสนองจากกองทุน ชะกาตในปี 2545 เพื่อช่วยเหลือผู้สูงอายุที่มีความไม่สมบูรณ์ในปัจจัยการครองชีพเดือนละ 200 บาท ซึ่งสอดคล้องกับคำสอนของท่านรซูล (ช.ล.) ที่ว่า “ไม่ใช่พรรคพวกของเรา สำหรับคนที่ไม่ให้เกียรติผู้อาวุโสและไม่ให้ความเอ็นดูต่อเด็ก” เงินสวัสดิการรายเดือนของผู้สูงอายุถูกยกเลิกในปี 2552 เมื่อรัฐบาลมีโครงการเงินสวัสดิการผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไป กองทุนชะกาตนำเงินส่วนนี้ไปช่วยเหลือผู้รับชะกาตในกลุ่มอื่นเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชน

ภาพที่ 17 ผู้สูงอายุในชุมชนเปิดร้านขายขนมพื้นบ้านเพื่อเพิ่มรายได้ให้ครอบครัว

4. ค่ารักษาพยาบาล

ชาวบ้านในชุมชนมุสลิมมัสดิบ้านเหนือส่วนมากประกอบอาชีพนอกระบบเงินเดือน รายได้ต้องพึ่งพาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก ไม่มีการหักเงินเดือนเข้าประกันสังคมเหมือนผู้ที่ทำงานในระบบเงินเดือน ยามเจ็บไข้ไม่สบายต้องนำเงินที่เก็บสะสมไว้หรือหยิบยืมเงินจากเพื่อนบ้านมาใช้จ่ายเป็นค่ารักษาพยาบาล กองทุนชะกาตได้จัดสรรเงินชะกาตบางส่วนเพื่อบรรเทาความทุกข์ยากของชาวบ้านที่มีฐานะยากจน เงินค่ารักษาพยาบาลเป็นสวัสดิการที่ชาวบ้านจะได้รับความช่วยเหลือจากกองทุนชะกาตเมื่อเกิดการเจ็บป่วย กรณีที่เจ็บป่วยฉุกเฉินและได้ออกค่ารักษาพยาบาลไปก่อนแล้ว โดยสามารถยื่นคำร้องเพื่อขอรับเงินช่วยเหลือค่ารักษาพยาบาลในภายหลังได้

5. ข้าวสาร (ชะกาตพิตเราะฮฺ)

ชะกาตพิตเราะฮฺเป็นบทบัญญัติที่กำหนดให้มุสลิมทุกคนปฏิบัติเพื่อเป็นทานแก่คนยากจนในชุมชนของตนเอง สิ่งที่น่ามาจ่ายชะกาตพิตเราะฮฺได้นั้นต้องเป็นอาหารหลักที่นิยมรับประทานในท้องถิ่นนั้น สำหรับประเทศไทยและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นิยมรับประทานข้าวเป็นอาหารหลัก กองทุนชะกาตมัสดิบ้านเหนือได้กำหนดให้ข้าวสารคุณภาพระดับกลางเป็นอาหารในการจ่ายชะกาตพิตเราะฮฺ มัสดิบ้านเหนือได้สั่งข้าวสารชะกาตที่บรรจุถุงเรียบร้อยแล้วจากสหกรณ์ออมทรัพย์อิสลามอัครศิดดิกมาจำหน่ายเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ชาวบ้านในชุมชน หลังการจ่ายชะกาตพิตเราะฮฺเสร็จสิ้นเรียบร้อยแล้ว คณะกรรมการกองทุนชะกาตจะนับปริมาณชะกาตพิตเราะฮฺที่จัดเก็บได้เพื่อบันทึกและคำนวณให้พอดีกับจำนวนผู้ที่มีสิทธิ์รับชะกาตในชุมชน และจะแจกจ่ายให้เสร็จสิ้นก่อนละหมาดอีดิลฟิตรีซึ่งเริ่มขึ้นในเวลา 8.00 น. ของวันที่ 1 เดือน เชาวาลหรือวันอีดิลฟิตรี

4.3 การติดตามประเมินผลผู้รับชะกาต

การติดตามประเมินผลผู้รับชะกาตแบ่งออกเป็น 2 ช่วง ตามเวลาการรับชะกาต คือ ก่อนการรับชะกาต และหลังจากได้รับชะกาตแล้ว การติดตามผู้รับชะกาตก่อนการให้ชะกาตเพื่อประเมินทางเลือกในกรณีที่มีผู้รับชะกาตหลายคน คณะกรรมการพิจารณาต้องติดตามพฤติกรรมเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการที่ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด ส่วนการติดตามประเมินผลภายหลังจากการให้ชะกาตแล้ว คือ ช่วงเวลาที่ผู้รับชะกาตได้ใช้ประโยชน์จากชะกาตที่ได้รับจากกองทุนชะกาต เพื่อให้คำแนะนำในกรณีที่ผู้รับชะกาตมีปัญหาที่อาจเกิดจากการประกอบอาชีพหรือขาดความสะดวกในด้านอื่น รวมทั้งปัญหาชีวิตที่ต้องประสบหรือไม่สามารถแก้ปัญหาได้ด้วยตัวเองตามลำพัง เพื่อป้องกันมิให้ผู้รับชะกาตหาทางออกของปัญหาโดยการขายชะกาต (เครื่องมือประกอบอาชีพ) ที่ได้รับจากกองทุนชะกาต หรือกระทำความผิดอย่างอื่นที่มีความร้ายแรงต่อตนเองและสังคมจนนำไปสู่การกระทำความผิดตามกฎหมายบ้านเมือง

การติดตามประเมินผลของคณะกรรมการกองทุนชะกาดยังมีส่วนในการดักเตือนผู้รับชะกาดในกรณีที่มีความเสี่ยงต่อการกระทำความผิดหรือกำลังกระทำความผิดต่อระเบียบบริหารกิจการมัสยิดและกฎหมายบ้านเมือง เป็นการขยับยั้งปัญหาให้ลุกลามใหญ่โตจนยากต่อการหาทางแก้ไข เช่น การดักเตือนผู้รับชะกาดที่จับปลาดำยอวรุณ การดักเตือนผู้รับชะกาดที่เป็นหัวหน้าครอบครัวเมื่อคนในครอบครัวยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด การดักเตือนผู้รับชะกาดเมื่อขาดละหมาดญามาอะฮ์ที่มีสยิดเป็นประจำ เป็นต้น นอกจากนี้การติดตามประเมินผลผู้รับชะกาดในรอบปี กองทุนชะกาดได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของผู้รับชะกาด เพื่อหาแนวทางปรับปรุงแก้ไขในส่วนที่ยังเป็นปัญหาและส่งเสริมในส่วนที่สามารถช่วยเหลือชุมชนได้ ข้อมูลดังกล่าวเป็นประโยชน์ต่อกองทุนชะกาดและชาวบ้านในการจัดสวัสดิการให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้รับชะกาดมากขึ้นกว่าเดิม

5. ผลของการจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาดแก่กลุ่มคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ

การจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาดแก่กลุ่มคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชน และการยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มคนด้อยโอกาสที่ได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือ ซึ่งการจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาดเกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมต่อชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือใน 3 ประเด็น ดังนี้

5.1 ชะกาดกับการพัฒนาเศรษฐกิจ

จากที่กล่าวมาก่อนหน้านี้แล้วว่าชะกาดเป็นการจัดสรรรายได้ใหม่กลับคืนสู่สังคม โดยมีกลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจน คือ บุคคลทั้ง 8 ประเภทตามที่ยัลกูรอนได้ระบุไว้ แน่แน่นอนว่ากลุ่มคนด้อยโอกาสนั้นเป็นกลุ่มแรกที่เหมาะสมควรได้รับชะกาดในระดับที่สามารถพลิกผันมาสู่การตั้งตัวในด้านเศรษฐกิจได้ หากทุนหรือเงินในระบบเศรษฐกิจกระจุกตัวอยู่เพียงคนบางกลุ่ม ปัญหาเงินฝืดในระบบเศรษฐกิจจะเกิดขึ้นและส่งผลกระทบต่อให้ราคาสินค้าขายได้กำไรน้อยกว่าภาวะปกติ ซึ่งผลกระทบต่อด้านนี้เกิดกับผู้ประกอบการหรือเจ้าของธุรกิจที่เป็นกลุ่มคนที่ครบเงื่อนไขที่ต้องจ่ายชะกาด แต่ในทางกลับกันชะกาดเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการใช้จ่ายในระบบเศรษฐกิจ เกิดการจ้างงานเพิ่มขึ้นอันเนื่องมาจากการขยายกิจการ เพื่อสร้างผลผลิตให้เพียงพอกับกำลังซื้อของผู้บริโภค

การจัดสรรสวัสดิการจากชะกาดโดยกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือในรูปแบบของอุปกรณ์เครื่องมือประกอบอาชีพ ทุนการศึกษา การซ่อมแซมบ้านเรือน เงินช่วยเหลือคำปรึกษาพยาบาล เงินช่วยเหลือผู้สูงอายุ และข้าวสารฟัดเราะฮ์ มีส่วนในการกระตุ้นเศรษฐกิจให้มีค่าใช้จ่ายเกิดการหมุนเวียนของเงินในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือและชุมชนอื่นๆ ที่ชาวบ้านเหนือใช้จ่ายเงินเพื่อซื้อ

สินค้าและบริการ เพื่อตอบสนองความต้องการในการดำรงชีวิต การจัดสวัสดิการสังคมจากชะกาดในรูปแบบอุปกรณ์เครื่องมือประกอบอาชีพมีส่วนกระจายรายได้ไปสู่กลุ่มผู้ขายอุปกรณ์หรือเครื่องมือประกอบอาชีพ กลุ่มผู้รับชะกาดนำอุปกรณ์หรือเครื่องมือที่ได้รับเป็นสวัสดิการจากกองทุนชะกาดไปประกอบอาชีพเพื่อหารายได้ เช่น ทำประมง กุ้ง หอย ปู ปลา ที่จับได้จากทะเลนำมาขายให้กับกลุ่มแม่ค้าที่มารับซื้อไปขายต่อในตลาด โดยใช้บริการขนส่งสามล้อพ่วงข้างที่ได้รับความช่วยเหลือจากกองทุนชะกาดเช่นกัน จากตัวอย่างที่กล่าวถึงเพียงบางส่วนนั้นจะเห็นถึงการกระจายรายได้และเกิดการจ้างงานในระบบเศรษฐกิจอย่างมีความต่อเนื่องและเชื่อมโยงกับกองทุนชะกาดที่มีส่วนบริหารจัดการทุนในชุมชนให้กระจายไปสู่กลุ่มผู้ด้อยโอกาสในลักษณะของการจัดเป็นสวัสดิการหลากหลายรูปแบบตามความรู้ความสามารถของผู้มีสิทธิรับชะกาด

5.2 ชะกาดกับเครื่องมือในการควบคุมและพัฒนาสังคม

ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจในการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรและการแสวงหารายได้เพื่อการครองชีพ เป็นสาเหตุแห่งความยากจนด้อยโอกาสในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตไปจากการผลิตเพื่อยังชีพมาสู่การผลิตเพื่อการพาณิชย์ ผู้ที่เข้าถึงแหล่งทรัพยากรได้มากกว่าสามารถสร้างฐานะทั้งในด้านของเศรษฐกิจและสังคมรวมทั้งการมีอำนาจในทางการเมือง ประกอบกับการมีความนิยมในแนวเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่ให้อำนาจกับผู้ที่มีทุนมากกว่า เป็นปัจจัยที่เสริมให้ช่องว่างระหว่างคนจนและคนรวยยิ่งขยายมากขึ้น การหันไปประกอบอาชีพที่ผิดกฎหมายและศีลธรรมจึงพบเห็นได้ทั่วไปในทุกสังคม ยิ่งสังคมขาดมาตรการกระจายทุนหรือรายได้ไปสู่กลุ่มผู้ด้อยโอกาสในสังคม วิธีการที่กลุ่มคนเหล่านี้บางส่วนต้องดิ้นรนหาเลี้ยงชีพจึงออกมาในรูปแบบที่สร้างปัญหาให้กับตัวเองและสังคม เช่น ปัญหายาเสพติด คนเร่ร่อน ขอทาน ค้าประเวณี ดิตสินบน ทูจจริตคอร์รัปชัน เป็นต้น จนถูกสังคมขับให้เป็นคนชายขอบและถูกมองด้วยความรู้สึกที่เกินกว่าความสงสารหรือส่งมอบหนทางแห่งความอยู่รอดให้อย่างสมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

วิธีการกระจายรายได้ของชะกาดในรูปของสวัสดิการจึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการควบคุมและพัฒนาสังคมให้มีความก้าวหน้าโดยไม่จำเป็นต้องสละส่วนใดของสังคมให้จมปลักอยู่กับความด้อยพัฒนา คนด้อยโอกาสในสังคมจะได้รับการยกระดับคุณภาพชีวิตจากสวัสดิการที่ได้รับจากชะกาด ซึ่งมาจากผลผลิตของทรัพยากรในสังคมที่พวกเขาไม่มีสิทธิได้รับในลักษณะของการจัดสรรรายได้ใหม่ การให้ความสำคัญกับสังคมในทุกมิติของศาสนาอิสลาม โดยมีชะกาดเป็น กระบวนการหนึ่งในการเยียวยาและแก้ปัญหาในด้านต่างๆ คือ

1. ปัญหาสังคม ปัญหาเรื่องความยากจนเป็นสาเหตุของความด้อยโอกาสทางสังคม ดังนั้น ปัญหาความยากจนเป็น โจทย์ข้อใหญ่ที่สังคมกำลังเผชิญ ในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ

เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่ต้องประสบกับปัญหาสังคมอันเนื่องมาจากความยากจนของชาวบ้านที่ต้องหันไปประกอบอาชีพที่ผิดกฎหมายหรือศีลธรรมจนเกิดเป็นปัญหาขึ้นในชุมชน เช่น การแพร่ระบาดของยาเสพติด การทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ความขัดแย้งในการเข้าถึงแหล่งทรัพยากร เป็นต้น ภายหลังจากมีการจัดระเบียบการจ่ายชะกาดและมีระเบียบบริหารกิจการมัสยิดบ้านเหนือเป็นหลักปฏิบัติของชุมชน มีการก่อตั้งกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือเข้ามาเป็นองค์กรกลางที่ขึ้นตรงต่อมัสยิดบ้านเหนือในการบริหารจัดการสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสในชุมชน การจัดสรรสวัสดิการจากชะกาดในหลากหลายรูปแบบเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้รับชะกาดตามความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพ เป็นทางเลือกให้กับชาวบ้านระหว่างอาชีพที่ถูกกฎหมายและหลักธรรมคำสอนของศาสนาอิสลาม กับอาชีพทุจริตที่มีความผิดเป็นที่รังเกียจและถูกต่อต้านจากสังคม การที่ชาวบ้านในกลุ่มเสี่ยงหรือประกอบอาชีพที่มีความผิดหันมาประกอบอาชีพที่สุจริตเป็นการลดและตัดวงจรการแพร่ระบาดของปัญหาสังคมดังที่กล่าวมา

บทบาทของชะกาดในรูปแบบสวัสดิการเป็นการเยียวยาระดับความยากจนไม่ให้เพิ่มขีดความรุนแรงและบรรเทาปัญหาสังคมที่มีสาเหตุมาจากความยากจนด้อยโอกาส หลายครั้งคนยากจนด้อยโอกาสในสังคมเหล่านี้ถูกกีดกันจากสังคมเนื่องจากถูกมองว่าเป็นภาระที่สังคมต้องแบกรับ กลายเป็นช่องทางให้ผู้ไม่ประสงค์ดีใช้ช่องว่างทางสังคมเพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากคนกลุ่มเหล่านี้ ในด้านที่มีขอบด้วยกฎหมายและศีลธรรม การกำหนดบทบาทญัตติเกี่ยวกับชะกาดมานั้น ไม่สามารถช่วยเหลือสังคมอย่างยั่งยืนได้เลย หากทัศนคติต่อชะกาดของมุสลิมมีความคับแคบเพียงเพื่อให้พ้นจากภาระหน้าที่ที่มีต่ออัลลอฮ์ โดยไม่แยแสต่อการแก้ปัญหาและประโยชน์ที่สังคมจะได้รับอันเป็นเป้าหมายใหญ่ที่ชะกาดจะต้องมีบทบาทในฐานะเครื่องมือทางเศรษฐกิจและสังคมในศาสนาอิสลาม ดังนั้นการมีกองทุนชะกาดจึงเป็นคำตอบที่สังคมมุสลิมจำเป็นต้องให้เกิดขึ้นในทุกชุมชนมุสลิม ดังที่ชะกาดได้เคยมีบทบาทขับเคลื่อนเศรษฐกิจอย่างมีประสิทธิภาพมาแล้วในสมัยที่อาณาจักรอิสลามมีความเจริญรุ่งเรือง

2. ปัญหาเศรษฐกิจ การแก้ปัญหาความยากจนเพื่อสร้างคามอยู่ดีมีสุขให้กับประชาชน เป็นแนวนโยบายที่ภาครัฐได้เขียนไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทุกแผน แสดงให้เห็นถึงสถานะและความสำคัญของการแก้ปัญหาความยากจนในสังคมไทย แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาจากชนชั้นนำหรือผู้มีการศึกษาสูงในสังคมที่ไม่ได้เติบโตมาจากชุมชนที่ประสบปัญหาความยากจน การตอบรับในเชิงปฏิบัติการไม่เอื้อประโยชน์ให้กับคนส่วนใหญ่ของประเทศที่อาศัยอยู่ในชุมชนชนบทที่มีต้นทุนทางสังคมต่ำ การแก้ปัญหาความยากจนที่ผ่านมาไม่อาจตัดวงจรของความยากจนในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน กอปรกับแนวนโยบายของประเทศไทยที่สอนให้ประชาชนมุ่งเป็นผู้รับผลประโยชน์จากการจัดสรรงบประมาณจากภาครัฐมากกว่าการแสวงหา

แนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมกับท้องถิ่นหรือชุมชนที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตัว ขาดการคิดพัฒนายกระดับศักยภาพตนเองและกลัวที่จะเปลี่ยนแปลงตนเองและชุมชนจากความเป็นอยู่ในอดีตที่ผ่านมา

การจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือไม่ใช่คำตอบเดียวในการแก้ปัญหาความยากจนในชุมชน หากเพียงแต่เป็นแนวทางที่เหมาะสมกับชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือที่ได้จ่ายชะกาดตลอดมา แต่ขาดการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบในรูปแบบองค์กรเพื่อจัดสวัสดิการสังคมจากชะกาดสู่ชาวบ้านที่เป็นคนจนด้อยโอกาสในชุมชน การมีกองทุนชะกาดเกิดขึ้นในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือเป็นการตอบโจทย์แก้ปัญหาความยากจน โดยชุมชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน เป็นการจัดสรรรายได้ใหม่ภายในชุมชนในรูปแบบของสวัสดิการสังคมจากชะกาดที่เชื่อมโยงกับความศรัทธาในศาสนาอิสลาม ดังนั้นสวัสดิการสังคมที่จัดโดยชุมชนในรูปแบบกองทุนชะกาด สหกรณ์หรือกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชนต่างๆ เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่รัฐมีอาจมองข้ามในการแก้ปัญหาความยากจนของประเทศชาติเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน

3. ปัญหาการเมือง การทุจริตและความมั่นคงของรัฐ การแก้ปัญหาเศรษฐกิจเพื่อสร้างความอยู่ดีมีสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดีให้เกิดขึ้นกับประชาชนทุกระดับชั้นในสังคม เพิ่มโอกาสและช่องทางพัฒนาศักยภาพตนเอง ทั้งทางด้านการศึกษา การประกอบอาชีพ และการเข้าถึงทรัพยากรสาธารณะ สิ่งเหล่านี้เป็นกระบวนการสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็งในทุกระดับ สร้างความมั่นคงให้กับรัฐหรือประเทศชาติ ลดช่องทางการทุจริตคอร์รัปชันโดยอาศัยความยากจนของประชาชนในประเทศชาติ เช่น การซื้อสิทธิขายเสียง การเรียกร่องทางการเมืองโดยกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น เป็นต้น ปัญหาที่กล่าวมาข้างต้นนี้ล้วนแล้วแต่มีสาเหตุมาจากความยากจนด้อยโอกาสในสังคมเป็นองค์ประกอบ

การมีวิธีการและแนวทางที่ปฏิบัติได้จริงในการแก้ปัญหาความยากจนด้อยโอกาสของประชาชน เป็นเกราะป้องกันที่มีประสิทธิภาพสร้างความมั่นคงให้กับประเทศชาติ การมีกองทุนชะกาดและสามารถจัดสรรเป็นสวัสดิการให้กับประชาชนได้ เป็นการเสริมสร้างความมั่นคงให้กับรัฐได้เป็นอย่างดีดังที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วในอาณาจักรอิสลาม หากกล่าวถึงกองทุนชะกาดในระดับชุมชนจากการศึกษาในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ ผู้วิจัยได้ค้นพบถึงประสิทธิภาพในการสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือจากสวัสดิการที่มาจาก ชะกาดของชาวบ้านในชุมชน แม้ปริมาณชะกาดจะมีไม่เพียงพอต่อจำนวนผู้มีสิทธิรับชะกาดในชุมชน แต่การเห็นเพื่อนบ้านได้รับการดูแลจากชุมชนผ่านกองทุนชะกาดได้สร้างขวัญและกำลังใจให้กับชาวบ้านเป็นอย่างดี ขวัญและกำลังใจที่ชาวบ้านได้รับนี้เสริมให้หัน โยบายการพัฒนาสังคมในด้านต่างๆ ได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างดี ความร่วมมือจากชาวบ้านในการพัฒนาชุมชนเป็นตัวสร้างให้ชุมชนมีความมั่นคง เกิดความรักและรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ตนอาศัยอยู่ พฤติกรรมที่อาจสร้างความตกต่ำให้เกิดขึ้นในชุมชนถูกขจัดออกโดยระบบจารีตชุมชนมากกว่าต้องอาศัยอำนาจกฎหมายหรือบารมีของผู้มีอำนาจในชุมชน

ความเข้มแข็งของชุมชนซึ่งเป็นหน่วยเล็กๆ ในสังคมสามารถสร้างความมั่นคงให้กับประเทศชาติได้ ถ้าหากว่าความเข้มแข็งนั้นเกิดขึ้นอย่างพร้อมเพรียงกัน แม้จะเป็นเรื่องยากในทางปฏิบัติที่จะให้ชุมชนส่วนใหญ่เข้มแข็งในเวลาเดียวกัน แต่มิได้หมายความว่าความเข้มแข็งจะเกิดขึ้นไม่ได้ เพียงแต่ว่าชาวบ้านหรือผู้ที่รับผิดชอบต่อสังคมนั้นๆ จำเป็นต้องตีโจทย์การพัฒนาชุมชนของตนออกมาเป็นแนวทางปฏิบัติไม่ว่าจะอาศัยองค์ความรู้ ความเชื่อทางศาสนา หรือทรัพยากรในชุมชนขับเคลื่อนชุมชนไปสู่การพัฒนาที่ดีกว่า ดังที่สวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสจากชะกาดได้แสดงศักยภาพในการเยียวยาปัญหาความยากจนและยกระดับคุณภาพชีวิตแก่ชาวบ้านในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ

5.3 ชีวิตความเป็นอยู่ของคนด้อยโอกาสกับสวัสดิการจากชะกาด

สวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือเป็นผลมาจากการจัดระเบียบชะกาดให้มีการจ่ายและการจัดสรร ไปยังกลุ่มผู้มีสิทธิรับชะกาดในระบบบงค์กรที่เรียกว่ากองทุนชะกาด กองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือได้รับการจัดตั้งขึ้นมาอยู่ภายใต้สังกัดของมัสยิดบ้านเหนือหลังจากที่ชาวบ้านมีการจ่ายชะกาดนอกระบบบงค์กรมาเป็นระยะเวลายาวนาน แต่ประสิทธิผลของชะกาดในการพัฒนาและแก้ปัญหาให้สังคมถูกกดทับไว้ด้วยรูปแบบการจ่ายชะกาดที่ขาดการจัดการอย่างเป็นระบบ จนไม่อาจสร้างคุณประโยชน์หรือชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีให้กับชาวบ้านหรือผู้ที่ได้รับชะกาดได้ ความแตกต่างหรือช่องว่างระหว่างชาวบ้านที่ฐานะดีกับชาวบ้านที่ต้องดิ้นรนเพื่อหาเลี้ยงตนเองและครอบครัวมิได้ลดลง แต่กลับเพิ่มมากขึ้นทุกขณะตามความเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจของประเทศที่เอื้อต่อระบบทุนนิยมมากขึ้น

การจัดให้มีกองทุนชะกาดเข้ามาบริหารจัดการชะกาดภายในชุมชน มีส่วนช่วยลดความรุนแรงของความยากจนที่โหมกระหน่ำซ้ำเติมชาวบ้านให้ตกอยู่ในภาวะของความยากจนด้อยโอกาส แม้ชะกาดจะยังไม่สามารถจัดความยากจนให้หมดไปในพริบตา แต่ยังคงคิดว่าที่จะปล่อยให้ชาวบ้านต้องทนทุกข์ทรมานอยู่กับภาวะของความยากจนด้อยโอกาส หรือรอคอยแต่เพียงความช่วยเหลือจากภายนอกหรือจากหน่วยงานภาครัฐเพียงอย่างเดียว การนำชะกาดมาจัดระบบให้มีระเบียบและสร้างความใกล้ชิดระหว่างชุมชนกับศาสนาเป็นอีกแนวทางที่มีส่วนในการเพิ่มโอกาสทางสังคมพร้อมทั้งลดปัญหาความยากจนนำมาสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีของชาวบ้าน

การจัดสวัสดิการสังคมจากชะกาดเพื่อสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีสู่ชุมชน เป็นประเด็นที่ขัตติยา วรรณสุต และจตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร (2546) ได้พบข้อสรุปที่น่าสนใจเกี่ยวกับการสร้างสวัสดิการหลังจากทำการศึกษาเรื่อง “การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส : กลุ่มนอกกำลังแรงงาน” ว่า ชุมชนต้องเปลี่ยนทัศนคติหันกลับมามองว่ากลุ่มคนจนด้อยโอกาสสามารถเป็นกำลังในการพัฒนาสังคมได้ ชุมชนต้องให้การสนับสนุนในให้กลุ่มคนจนด้อยโอกาสมีอาชีพการงานที่

แน่นอนและมีความมั่นคงทางรายได้ พร้อมทั้งต้องเริ่มฟื้นฟูและแก้ไขเยียวยาสมาชิกของสังคมที่ยังคงอยู่ในกลุ่มผู้ยากจนด้วยโอกาสหรือมีพฤติกรรมที่อาจไปสู่ห้วงแห่งความยากจน ส่งเสริมให้สถาบันทางศาสนาเข้ามามีบทบาทในการแก้ปัญหาความยากจน ร่วมกันจัดสวัสดิการเพื่อสร้างคุณภาพชีวิตที่ดี นอกเหนือจากบทบาททางด้านพิธีกรรมเพียงอย่างเดียว ซึ่งอภิญญา เวชัชช และกิติพัฒน์ นนปัทมะคุลย์ (2546) ได้กล่าวถึงความสำคัญขององค์กรศาสนาในการจัดสวัสดิการจากการศึกษาวิจัย เรื่อง “การพัฒนา ระบบสวัสดิการ สำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส : กลุ่มคนผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม” โดยได้เสนอให้ภาครัฐเข้ามาสนับสนุนให้องค์กรทางศาสนาเข้ามามีบทบาทในการสร้างสวัสดิการ ใช้ระบบชะงัดในชุมชนมุสลิมเพื่อให้เกิดการกระจายความเจริญจากกลุ่มคนที่มีความพร้อมทางด้านเศรษฐกิจและสังคมมากกว่า ไปยังกลุ่มคนที่ยังขาดแคลน

การให้สถาบันทางศาสนาเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาสังคมสามารถเข้าถึงชุมชนได้ดีกว่าการใช้หน่วยงานจากภายนอกเพียงอย่างเดียว มัสยิดถือเป็นสถาบันทางศาสนาที่มีความสำคัญมากที่สุดในชุมชนมุสลิม และควรมีบทบาทต่อสังคมในทุกมิติ ทั้งทางด้านศาสนาและกาดำรงชีพของชาวบ้านในชุมชน การมีกองทุนชะงัดเป็นองค์กรในการบริหารจัดการชะงัดให้มีการสร้างสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสในชุมชน ควบคู่กับการเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาวิชาชีพให้กับชาวบ้านของมัสยิด พร้อมทั้งขอความช่วยเหลือจากทางหน่วยงานภาครัฐในด้านที่ชุมชนขาดความพร้อมหรือต้องการความช่วยเหลือ การทำงานร่วมกันระหว่างชาวบ้าน กองทุนชะงัด มัสยิด และหน่วยงานของรัฐ สามารถที่จะสร้างระบบสวัสดิการขึ้นมาเพื่อบรรเทาและลดปัญหาความยากจนด้อยโอกาสของชุมชนได้

การมีความพร้อมทางด้านอาชีพนำมาสู่การมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีในระดับครอบครัว มีรายได้ที่มั่นคง มีการเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพ มีความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรชุมชนอย่างเท่าเทียมในรูปแบบของการแบ่งปันและเกื้อกูลกัน โดยในทุกกระบวนการขั้นตอนจำเป็นต้องมีการอธิบายในมิติทางศาสนาเพื่อใช้ศีลธรรมเป็นเครื่องมือในการควบคุมชุมชนไม่ให้ตกอยู่ในภาวะของการแย่งชิง การเอารัดเอาเปรียบ โดยไม่คิดถึงผลกระทบต่อสังคม โดยรวมที่เกิดจากการกระทำในลักษณะที่เห็นแก่ตัว เมื่อความแตกต่างระหว่างคนมั่งมีและผู้ที่ยากแคลน ไม่มีมากจนเกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม คุณภาพชีวิตที่ดีของชุมชนมี โอกาสเกิดขึ้น ได้บนรากฐานของศาสนาและความเอื้ออาทรต่อกัน

จากที่กล่าวมานั้นการสวัสดิการแก่คนด้อยโอกาสจากกองทุนชะงัดมัสยิดบ้านเหนือ วางอยู่บนพื้นฐานของความศรัทธาที่มีต่ออัลลอฮ์ มีกองทุนชะงัดเป็นองค์กรในการบริหารจัดการภายใต้การดูแลของมัสยิดอันเป็นจุดศูนย์กลางในการพัฒนาตามแนวทางศาสนาอิสลาม เกือบทุกภาคส่วนของชุมชนสามารถร่วมกันทำงานในขอบเขตหน้าที่ของตนอย่างเต็มกำลังความสามารถ เพื่อแปรเปลี่ยนทรัพยากรที่มีในชุมชน หรือที่ชุมชนสามารถเข้าถึงได้มาเป็นผลผลิต โดยวางอยู่บนพื้นฐานความศรัทธา

ต่อพระองค์อัลลอฮ์และท่านรซูล (ซ.ล) เกิดการจ่ายชะกาดในระบบองค์กร นำมาสู่การจัดสวัสดิการแก่คนด้อยโอกาสเพื่อสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้เกิดขึ้นในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ แม้กองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือยังไม่สามารถจัดความยากจนด้อยโอกาสในชุมชนให้หมดไปได้ในวัน แต่การเริ่มต้นให้มีการบริหารจัดการชะกาดภายในชุมชนให้เป็นระบบ นำมาจัดสรรเป็นสวัสดิการสู่กลุ่มคนด้อยโอกาสในชุมชน จะเป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงชาวบ้านในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นกว่าในอดีตที่ผ่านมาได้

6. ปัญหาและอุปสรรคในการจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาส

การจัดตั้งกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือขึ้นมาเป็นองค์กรภายใต้การกำกับดูแลของมัสยิดบ้านเหนือต้องอาศัยความร่วมมือของบุคคลหลายฝ่าย ทั้งจากอิหม่ามประจำมัสยิดและคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดบ้านเหนือ ชาวบ้านที่เป็นผู้จ่ายชะกาด ชาวบ้านที่ได้รับชะกาดจากกองทุนชะกาด ตลอดจนสัปบุรุษมัสยิดบ้านเหนือทุกคน การดำเนินงานบริหารจัดการเพื่อจัดสวัสดิการสู่คนด้อยโอกาสในชุมชนต้องประสบปัญหาและอุปสรรคหลายอย่าง การแก้ปัญหาทุกครั้งต้องอาศัยการประชุมร่วมกันของคณะกรรมการกองทุนชะกาดและชาวบ้านในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ

ในช่วงเริ่มต้นของการจัดตั้งกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือให้มีการจัดเก็บชะกาดทรัพย์สิน ชะกาดการค้า และชะกาดการเกษตร นอกเหนือจากการจัดเก็บชะกาดพิตเราะฮ์ที่มีอยู่แต่เดิม การมีนโยบายให้ชะกาดทุกชนิดต้องมาจ่ายกับกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือ เกิดการต่อต้านและไม่เห็นด้วยจากบุคคลที่เคยได้รับผลประโยชน์จากการจ่ายชะกาดรูปแบบก่อนระบบองค์กร กระแสต่อต้านเหล่านี้ไร้พลังและได้ถูกขจัดออกไปเมื่อชาวบ้านในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือเห็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับคนที่ยากจนด้อยโอกาสหรือเป็นผู้ที่มีสิทธิ์รับชะกาดอย่างแท้จริง นอกจากนี้การหาความรู้เพิ่มเติมและการประชาสัมพันธ์จากกองทุนชะกาดสร้างความโปร่งใสในการบริหารจัดการชะกาดกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือจึงเป็นองค์กรหนึ่งในชุมชนที่มีส่วนในการพัฒนาชุมชนควบคู่กับมัสยิดบ้านเหนือและองค์กรอื่นๆ

อนึ่งการจัดตั้งกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือเพื่อบริหารจัดการชะกาดในชุมชนมาเป็นสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสในชุมชน ตั้งแต่ปี 2541 จนถึงปัจจุบัน(พ.ศ.2553) ต้องประสบกับปัญหาและอุปสรรคในด้านต่างๆ คือ

1) ด้านการบริหารจัดการกองทุนชะกาด กล่าวคือ คณะกรรมการกองทุนชะกาดทุกคนมาจากกรรมการอิสลามประจำมัสยิดบ้านเหนือ แสดงถึงการรวมศูนย์การบริหารกิจองค์กรภายในชุมชนอยู่ที่มัสยิดบ้านเหนือ การสื่อสารภายในองค์กรมีประสิทธิภาพ สามารถขับเคลื่อนการทำงานที่

กรรมการกองทุนชะกาดไปในทิศทางที่กองทุนชะกาดกำหนด แต่ในขณะเดียวกันเป็นการเพิ่มภาระหน้าที่รับผิดชอบ ซึ่งส่งผลกระทบต่อตรงต่อการปฏิบัติงานทั้งในตำแหน่งกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและกรรมการกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือ

นอกจากนี้ กรรมการกองทุนชะกาดในภาพรวมยังขาดองค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการองค์กร ขาดทักษะในการจัดทำเอกสารข้อมูลความเคลื่อนไหวบัญชีชะกาดในแต่ละปี โดยเฉพาะในช่วงเริ่มต้นการจัดตั้งกองทุนชะกาด ส่งผลให้ข้อมูลเอกสารในช่วงแรกไม่สามารถตรวจสอบได้ นอกจากนี้ใช้วิธีการสอบถามจากกรรมการกองทุนชะกาดที่ปฏิบัติหน้าที่ในแต่ละวาระของการทำงาน ซึ่งบางครั้งอาจได้ข้อมูลที่ไม่ตรงตามความเป็นจริง เนื่องจากกรรมการกองทุนต้องอาศัยความจำเป็นในการให้ข้อมูล และขาดเอกสารยืนยัน

2) ด้านการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีแก่กลุ่มผู้ด้อยโอกาสที่ได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะกาด กล่าวคือ การสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้เกิดขึ้นในกลุ่มผู้ด้อยโอกาสโดยอาศัยการจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาด มีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ ปริมาณชะกาดที่จัดเก็บได้ ทัศนคติของคนด้อยโอกาส และการติดตามประเมินผลจากกองทุนชะกาด

ปริมาณชะกาดที่จัดเก็บได้ การจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาดแก่คนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ มีความเกี่ยวข้องกับปริมาณชะกาดที่กองทุนชะกาดจัดเก็บได้ในแต่ละปี หากชาวบ้านจำนวนมากจ่ายชะกาดกับกองทุนชะกาด ปริมาณและคุณภาพของสวัสดิการที่จัดให้แก่คนด้อยโอกาสในชุมชนจะมากตามไปด้วย ในทางตรงกันข้ามการลดลงของปริมาณชะกาดที่จัดเก็บได้ในแต่ละปี ส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพและปริมาณสวัสดิการที่คนด้อยโอกาสได้รับ ตลอดระยะเวลาของการจัดตั้งกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือ ปริมาณชะกาดที่จัดเก็บได้มีจำนวนเพิ่มขึ้นทุกปี

แต่ชะกาดบางส่วนในชุมชนยังคงมีการจ่ายในลักษณะที่ไม่ขึ้นตรงต่อกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือ ทั้งนี้ ผู้จ่ายชะกาดต้องการจ่ายชะกาดให้ญาติพี่น้องที่เป็นคนด้อยโอกาส มีฐานะยากจน และเป็นผู้มีสิทธิรับชะกาดที่มีโอกาสได้รับการเสนอชื่อต่อกองทุนชะกาดเพื่อพิจารณารับสวัสดิการโดยไม่ผ่านกองทุนชะกาด เนื่องจากมีความกังวลว่า ญาติพี่น้องของตนจะไม่ผ่านการพิจารณาและหมดโอกาสได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะกาด ในขณะที่กรรมการกองทุน ชะกาดบางท่านเพิกเฉยต่อการจ่ายชะกาดลักษณะดังที่กล่าวมา โดยมองว่าเป็นสิทธิของผู้จ่ายชะกาด トラบใดที่ยังคงจ่ายชะกาดให้กับบุคคล 8 ประเภทตามที่ศาสนาอิสลามกำหนด

ทัศนคติของคนด้อยโอกาส พฤติกรรมส่วนบุคคลของคนด้อยโอกาสบางส่วนที่ได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะกาด เป็นอุปสรรคต่อการยกระดับชีวิตความเป็นอยู่หรือการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ได้รับจากการจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสจากกองทุนชะกาด การไม่สนใจกระตือรือร้นต่อการพัฒนาอาชีพของตน ขาดการใฝ่รู้เพื่อยกระดับความคิดและฐานะทางเศรษฐกิจให้หลุดพ้นจากความ

ด้วยโอกาส บางครั้งสวัสดิการจากกองทุนชะกาดที่ได้รับ ไม่อาจช่วยให้ผู้ด้วยโอกาสบางคนเกิดการตื่นตัวในการประกอบอาชีพ เนื่องจากเลือกประกอบอาชีพตามกระแสนิยมของเพื่อนบ้านเพื่อหวังจะได้เครื่องมือประกอบอาชีพจากกองทุนชะกาด เมื่อทำไม่ไหวหรือเกิดความเหนื่อยล้าจึงตัดสินใจขายเครื่องมือที่ได้รับมานั้น จนกลับมาสู่วังวนของความยากจนทางเศรษฐกิจและความยากจนทางความคิดที่ยากจะเปลี่ยนแปลงดั้งเดิม

การติดตามประเมินผลสวัสดิการจากกองทุนชะกาด กองทุนชะกาดมัสดิบ้านเหนือมีการติดตามเก็บข้อมูลชาวบ้านที่มีสิทธิ์ได้รับการเสนอชื่อเป็นผู้รับสวัสดิการจากกองทุนชะกาด การติดตามเก็บข้อมูลก่อนการให้สวัสดิการเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลครบถ้วนรอบด้านมากที่สุดมาประกอบการพิจารณา ทว่าการติดตามประเมินผลการใช้สวัสดิการที่คนด้วยโอกาสได้รับ เพื่อสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีต่อตนเองและครอบครัวหลังได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะกาดแล้ว มีความจำเป็นไม่ต่างไปจากการเก็บข้อมูลก่อนการมอบสวัสดิการแก่คนด้วยโอกาส กล่าวคือ แม้มีคณะกรรมการกองทุนชะกาดมัสดิบ้านเหนือมีการวางแผนแนวทางในการติดตามประเมินผลคนด้วยโอกาสที่ได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะกาด แต่ในช่วงการติดตามนั้น กรรมการกองทุนชะกาดใช้วิธีการจดจำแล้วนำมาเสนอที่ประชุมมากกว่าการจดบันทึกเป็นเอกสารข้อมูลการติดตามประเมินผล บางครั้งเกิดการหลงลืมในเนื้อหาสาระที่ตนได้ทำการประเมิน ทั้งการให้คำแนะนำตักเตือน ให้การปรึกษา หรือสังเกตการเปลี่ยนแปลงด้านคุณภาพชีวิตของคนด้วยโอกาสที่ได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะกาด เป็นผลให้เอกสารข้อมูลในการประเมินผลขาดความน่าเชื่อถือ และเป็นการเพิ่มภาระงานให้กรรมการกองทุนชะกาดต้องเก็บข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อทำการประเมิน หรือหากเวลาผ่านไปหลายปีข้อมูลเหล่านั้นไม่อาจติดตามหรือสืบหาได้

7. ข้อเสนอแนะและข้อคิดเห็นของชุมชน

การลงศึกษาในพื้นที่วิจัยเพื่อทำการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างทั้งจากผู้จ่ายชะกาด ผู้รับชะกาด คณะกรรมการกองทุนชะกาด และชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนมุสลิมมัสดิบ้านเหนือ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้คำแนะนำเพื่อการพัฒนากองทุนชะกาดให้มีความครอบคลุมกลุ่มผู้ด้วยโอกาสในชุมชนอย่างทั่วถึง ดังนี้

1.รูปแบบการจ่ายชะกาด

กรรมการกองทุนชะกาดมีมุมมองเกี่ยวกับสวัสดิการจากกองทุนชะกาดที่จัดสรรให้แก่ผู้รับชะกาดว่าเป็นเครื่องมือขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจที่ดี สามารถแก้ปัญหาความยากจนอันเป็นสาเหตุให้ชาวบ้านตกอยู่ในฐานะของผู้ด้วยโอกาสและการขาดแคลนสวัสดิการสังคมจากรัฐได้ แต่จะต้องมี

การร่วมมือกันทุกภาคส่วนของชุมชนทั้งผู้จ่ายชะกาด ผู้รับชะกาด กองทุนชะกาด และชาวบ้านในชุมชนทุกคน รูปแบบการจ่ายชะกาดนอกระบบขององค์กรตามความพึงพอใจนั้น สมควรมีมาตรการเป็นระเบียบข้อบังคับขึ้นมาเพื่อบังคับใช้ขับเคลื่อนชุมชนไปในทิศทางเดียวกัน การจ่าย ชะกาดนอกระบบขององค์กรสร้างปัญหา อีกทั้งผู้รับชะกาดเกิดความรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณต่อผู้จ่ายชะกาด ความรู้สึกเหล่านี้ อาจเป็นจุดเริ่มต้นของปัญหาที่สามารถลุกลามใหญ่โตในวันข้างหน้าได้

ผู้จ่ายชะกาดมาจากกลุ่มชาวบ้านที่มีฐานะดี การจ่ายชะกาดนอกระบบขององค์กรจะส่งผลให้ผู้จ่ายชะกาดมีอิทธิพลต่อผู้รับชะกาด หากผู้จ่ายชะกาดเป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์ที่ไม่ดีกับองค์กร มัถยคติอาจใช้ชะกาดเป็นเงื่อนไขต่อรองกับชาวบ้านให้ต่อต้านมัถยคติเพื่อสร้างผลประโยชน์ให้กับตนเองและพวกพ้อง คณะกรรมการกองทุนชะกาดจึงมีความเห็นว่าการจ่ายชะกาดในระบบขององค์กรเป็นการป้องกันปัญหาที่อาจนำพาความแตกแยกมาสู่ชุมชนได้

2. การดำเนินชีวิตของผู้รับชะกาด

ประสิทธิผลในการขับเคลื่อนสังคมของกองทุนชะกาดจะเห็นผลได้อย่างชัดเจนเมื่อชะกาดสามารถพัฒนาและแสดงศักยภาพได้อย่างเต็มที่ ประการสำคัญ การวัดความสำเร็จของสวัสดิการที่ได้รับจากกองทุนชะกาด คือ การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในชุมชนที่ได้รับความช่วยเหลือหรือการจัดสวัสดิการสังคมจากกองทุนชะกาด ซึ่งมีทัศนคติในการดำรงชีวิตของผู้รับชะกาดเป็นองค์ประกอบสำคัญในความสำเร็จของสวัสดิการสังคมจากกองทุนชะกาด การที่ผู้รับชะกาดมีทัศนคติในการดำรงชีวิตที่ดี ไม่ย่อท้อหรือยอมจำนนต่อความจำกัดทางด้านเศรษฐกิจที่เป็นอุปสรรคขวางกั้นความเจริญก้าวหน้าของชีวิต ไม่ประพฤติดัวเป็นภาระของสังคมหรืออุจาดครั้งความรุ่งเรืองของตนเองและผู้อื่น พยายามแสวงหาแนวทางเพื่อเพิ่มมูลค่าของชะกาดที่ได้รับจนสามารถยืนหยัดด้วยความสามารถของตนเอง และผันตัวเองมาเป็นผู้จ่ายชะกาดเพื่อช่วยเหลือกลุ่มคนด้อยโอกาสที่ยังมืออยู่ในชุมชนของตน ให้ได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะกาดเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตให้มีมาตรฐานตามความต้องการของชุมชน

3. ความทั่วถึงในการจัดสรรชะกาดไปยังกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในชุมชน

การพิจารณากลุ่มผู้มีสิทธิรับชะกาดเพื่อนำเสนอต่อที่ประชุมกองทุนชะกาด คณะกรรมการกองทุนชะกาดที่ดูแลในแต่ละเขตต้องอาศัยความละเอียดรอบคอบ เนื่องจากปริมาณชะกาดที่เก็บได้ในแต่ละปีไม่เพียงพอต่อความต้องการของกลุ่มผู้ด้อยโอกาสที่มีจำนวนหลายคนจากทั้งสิบเขต ผู้มีสิทธิรับชะกาดทุกคนมีความคาดหวังต่อชะกาดที่จะได้รับในรอบปีเพื่อนำมาบรรเทาความเดือดร้อนในการดำรงชีวิต ความรู้สึกผิดหวังเกิดขึ้นได้เมื่อไม่ผ่านการพิจารณาจัดสรรชะกาดในขั้นสุดท้าย กลุ่มผู้มีสิทธิรับชะกาดมีความต้องการได้รับความช่วยเหลือในรูปแบบอื่นเมื่อไม่ผ่านการพิจารณาจากกองทุนชะกาด และต้องการรับทราบเหตุผลในการพิจารณาผู้รับชะกาดในแต่ละรายว่า

ผ่านการพิจารณาหรือไม่ผ่านการพิจารณาในการจัดสรรระงวดเพราะอะไร เพื่อที่ตนจะได้ชี้แจงหรือให้ข้อมูลเพิ่มเติมต่อคณะกรรมการกองทุนระงวดในส่วนที่คิดว่าจะเป็นประโยชน์ต่อการพิจารณา

มติการพัฒนาสังคมในวิถีคิดแบบอิสลามตามอัลกุรอานและซุนนะฮ์ของท่านรซูล (ซ.ล.) ใช้ระบบระงวดเป็นเครื่องมือขับเคลื่อนเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ในการพัฒนาสังคมเพื่อสร้างความอยู่ดีกินดี และมีความสุขตามวิถีชุมชนในกรอบศาสนาอิสลาม นโยบายการพัฒนาสังคมไม่อาจแสดงศักยภาพได้หากปราศจากทรัพยากรอันเป็นองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์เป็นกุญแจสำคัญในการแปรรูปทรัพยากรธรรมชาติมาเป็นผลผลิต ก่อเกิดรายได้ และสร้างชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีให้เกิดขึ้นในสังคม มีปัจจัยที่จำเป็นในการดำรงชีพครบถ้วนสมบูรณ์ ดังนั้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีความพร้อมทางด้านร่างกายและสติปัญญาจึงเป็นขั้นตอนสำคัญนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน คุณธรรมและจริยธรรมตามหลักธรรมคำสอนจากอัลกุรอานและซุนนะฮ์ของท่านรซูล (ซ.ล.) ต้องเข้ามาควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ ป้องกันการเอารัดเอาเปรียบและเห็นคุณค่าของวัตถุสำคัญกว่าการขจัดความทุกข์ยากของเพื่อนมนุษย์ ลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมและช่องว่างของรายได้ระหว่างคนจนกับคนรวยมิให้มีมากจนเป็นสาเหตุของปัญหาสังคม ดังนั้นชุมชนใดสามารถใช้ระงวดเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมได้มากเท่าใด คุณภาพชีวิตของคนในสังคมจะเพิ่มมากขึ้น พร้อมกับการลดลงของปัญหาสังคมที่เกิดจากความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรไปพร้อมๆ กัน

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. สรุปผลการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “การจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิม : กรณีศึกษา กองทุนชะกาตในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา” ได้ตอบคำถามโดยมุ่งทำความเข้าใจและหาคำตอบใน 3 ประเด็นดังต่อไปนี้

1. การจัดสวัสดิการเพื่อกลุ่มคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิม โดยผ่านกองทุนชะกาตของชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ มีรูปแบบการบริหาร การจัดการ ในลักษณะใด อย่างไร

2. การจัดสวัสดิการเพื่อกลุ่มคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิม โดยผ่านกองทุนชะกาตของชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มคนด้อยโอกาสและสมาชิกของชุมชน ในลักษณะใด อย่างไร

3. การจัดสวัสดิการเพื่อกลุ่มคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิม โดยผ่านกองทุนชะกาตของชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ มีปัญหาและอุปสรรคในด้านใด อย่างไร

ในคำถามงานวิจัยแรกซึ่งเป็นการหาคำตอบและทำความเข้าใจในประเด็นเกี่ยวกับรูปแบบของการบริหารจัดการสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาส โดยกองทุนชะกาตในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ ที่เกิดจากความศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อศาสนาอิสลามและต้องการให้เกิดการจ่ายชะกาตที่ถูกต้องตามเจตนารมณ์และเป้าหมายของศาสนาอิสลามที่มาจากพระองค์อัลลอฮ์และท่านรซูล (ช.ล.) การจ่ายชะกาตครั้งแรกในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ ไม่มีใครในชุมชนสามารถบอกได้ แต่คาดว่าน่าจะเริ่มต้นพร้อมกับการที่มีชาวมุสลิมเข้ามาตั้งถิ่นฐานเมื่อประมาณ 200 กว่าปีก่อน โดยเริ่มต้นการจ่ายชะกาตพิตราฮ์และชะกาตข้าวเปลือกเป็นลำดับแรก ซึ่งชะกาตเกือบทั้งหมดจะจ่ายให้กับโต๊ะครูหรืออิหม่าม และมีเพียงส่วนน้อยที่ถูกจ่ายให้กับคนด้อยโอกาสหรือนักเรียนปอเนาะ ลักษณะการจ่ายชะกาตกระทำกันเป็นการส่วนตัวหรือใช้ดุลพินิจของผู้จ่ายชะกาตว่าควรจ่ายให้กับใครที่มีคุณสมบัติเข้าเงื่อนไขเป็นบุคคลหนึ่งในแปดประเภทที่มีสิทธิรับชะกาตตามที่อัลกุรอานได้กำหนดไว้

สวัสดิการจากชะกาตได้รับการบริหารจัดการภายใต้การดูแลโดยกองทุนชะกาตในสังกัดมัสยิดบ้านเหนือ เกิดการเก็บและจัดสรรเป็นสวัสดิการสู่กลุ่มผู้ด้อยโอกาสที่ผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการกองทุนชะกาตซึ่งมาจากกรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับคัดเลือกจากชาวบ้าน

การดำเนินงานของกองทุนชะกาดเริ่มตั้งแต่การจัดเก็บชะกาด การคัดเลือกผู้มีสิทธิรับชะกาด การเลือกรูปแบบสวัสดิการที่ตรงตามความต้องการของผู้มีสิทธิรับชะกาด พร้อมทั้งมีการติดตามประเมินผลชีวิตความเป็นอยู่ของผู้รับชะกาด เพื่อให้คำแนะนำและติดตามการใช้ประโยชน์จากสวัสดิการที่มอบให้ ข้อมูลที่ได้รับจะถูกนำมาปรับปรุงการดำเนินงานของกองทุนชะกาดให้บรรลุเจตนารมณ์ของการบัญญัติเรื่องชะกาดในศาสนาอิสลามให้มากที่สุด ทั้งนี้แบ่งชุมชนออกเป็น 10 เขต กรรมการกองทุนชะกาดทุกคนจะรับผิดชอบภายในเขตของตน โดยมีอิหม่ามประจำมัสยิดเป็นผู้ดูแลนัดประชุมและให้คำแนะนำแก่กรรมการกองทุนชะกาดในประเด็นปัญหาที่พบ อีกทั้งยังจัดการเรียนการสอนโดยบรรจุเรื่องชะกาดเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหาที่ชาวบ้านต้องเรียนรู้ อันเป็นการณรงค์ให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของชะกาดและเป็นการประชาสัมพันธ์การดำเนินงานของกองทุนชะกาดเพื่อสร้างความโปร่งใสให้กับองค์กรอีกด้วย

ในคำถามงานวิจัยที่สองเป็นการหาคำตอบและทำความเข้าใจในประเด็นเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนด้อยโอกาสและชาวบ้านในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือที่ได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือ ทั้งหมดเป็นชาวบ้านในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือที่มีคุณสมบัติเป็นหนึ่งในแปดประเภทของผู้มีสิทธิรับชะกาดตามที่ระบุในอัลกุรอาน ชาวบ้านที่ได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะกาดมัสยิดบ้านเหนือมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าเดิม มีบ้านเรือนที่อยู่อาศัยที่แข็งแรงขึ้น มีอาชีพการงานที่มีความมั่นคงทางด้านรายได้ เขาชนมีโอกาสด้านการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น รวมทั้งชาวบ้านในภาพรวมมีสุขภาพจิตดีขึ้นจากการมีอาชีพที่มั่นคงและไม่ต้องแก่งแย่งทรัพยากรชุมชน เกิดความเห็นอกเห็นใจเอื้ออาทรต่อกัน ซึ่งความรู้สึกเหล่านี้รับรู้ได้เมื่อสังเกตจากความร่วมมือในกิจกรรมทางศาสนาอิสลามและการสอบถามถึงวิถีชีวิตการอยู่ร่วมกันของชาวบ้าน

ผู้รับชะกาดในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือเกือบทั้งหมดจะได้รับชะกาดในรูปแบบของสวัสดิการประเภทเครื่องมือประกอบอาชีพ เกิดการมีงานทำ มีรายได้ มีการศึกษา มีเงินจ่ายค่ารักษาพยาบาล มีที่อยู่อาศัย มีความใกล้ชิดกับหลักธรรมคำสอนทางศาสนา และดำรงอยู่ในสังคมอย่างมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียมกัน องค์กรประกอบต่างๆ เหล่านี้ยิ่งทวีความสมบูรณ์มากเพียงใด ชาวบ้านในชุมชนจะมีชีวิตการเป็นอยู่ที่ดี มีสุขภาพจิตที่ดี และจะนำมาซึ่งการมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของชาวบ้านในชุมชน ทั้งนี้ชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีในมุมมองของศาสนาอิสลามครอบคลุมในทุกมิติของชีวิตต้องผูกพันอยู่กับคำสอนทางศาสนา ผู้ใดมุ่งประกอบอิบาดะฮ์เพื่อต้องการความพึงพอใจจากอัลลอฮ์โดยไม่สนใจที่จะประกอบอาชีพหาเลี้ยงตนเองและครอบครัว ทำตัวเพิกเฉยไม่สนใจสังคม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่ดีหรือไม่ดี หรือผู้ใดที่มุ่งแต่แสวงหาปัจจัยยังชีพโดยละเลยการประกอบอิบาดะฮ์ และไม่สนใจว่ารายได้ที่ได้มาจะผิดต่อหลักการทางศาสนาหรือศีลธรรมอันดี บุคคลทั้งสองกลุ่มนี้ไม่ได้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีในมุมมองของศาสนาอิสลาม เนื่องจากเป็นผู้ที่มีการปฏิบัติขาดความสมดุล

ในชีวิตและขัดต่อคำสอนของอัลลอฮ์และรซูล (ช.ล.) แท้จริงแล้วศาสนาอิสลามให้ความสำคัญทั้งในด้านการประกอบ อิบาเดฮ์และการหาปัจจัยยังชีพ ดังที่อัลลอฮ์เรียกรอญมุสลิมให้หยุดจากการทำงานเมื่อมีการเรียกรอญมาสู่การละหมาดที่มัสยิด และเมื่อการละหมาดได้เสร็จสิ้นแล้วก็จงออกไปเพื่อแสวงหาปัจจัยยังชีพที่พระองค์ได้ให้จงยกเอาไว้บนพื้นแผ่นดิน

กองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือได้ใช้ชะกาตเป็นเครื่องมือและสื่อกลางในการเรียกรอญชาวบ้านมาสู่การมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีตามแนวทางศาสนาอิสลาม รวมทั้งพยายามสร้างความใกล้ชิดกับผู้ที่มีความเสี่ยงต่อการทำความผิดตามบทบัญญัติศาสนาอิสลามหรือกฎหมาย อันจะนำไปสู่การสร้างปัญหาให้กับตนเองและสังคม นับได้ว่าเป็นการยับยั้งมิให้การทำความผิดขยายวงกว้างจนยากแก่การแก้ไข การจัดสวัสดิการจากชะกาตในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ มีส่วนสำคัญต่อการสร้างชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีให้กับผู้รับชะกาตและชาวบ้านในชุมชน โดยอาศัยการดำเนินงานร่วมกันระหว่างองค์กรมัสยิดและกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือ เพื่อให้ผู้รับชะกาตและชาวบ้านเป็นผู้ที่มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีทั้งในด้านศาสนาและการดำรงชีวิตในสังคม

ในคำถามงานวิจัยที่สามเป็นการหาคำตอบและทำความเข้าใจในประเด็นเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในการจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมของกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือ การจัดตั้งกองทุนชะกาตมาเป็นองค์กรหลักในการบริหารจัดการชะกาตในชุมชนเพื่อนำมาจัดเป็นสวัสดิการหลากหลายรูปแบบ จัดสรรสู่กลุ่มผู้มีสิทธิ์รับชะกาตที่เป็นคนด้อยโอกาสในชุมชน พร้อมทั้งมีมาตรการเชิงเชิญชวนชาวบ้านให้มาจ่ายชะกาตกับกองทุนชะกาตที่อยู่ในสังกัดของมัสยิดบ้านเหนือ ได้ประสบปัญหาซึ่งเป็นอุปสรรคในการพัฒนาสวัสดิการจากกองทุนชะกาตและการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนด้อยโอกาสที่ได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือ ใน 4 ประเด็น ซึ่งผู้วิจัยกล่าวถึงปัญหาพร้อมทั้งได้นำเสนอแนวทางแก้ไข ดังนี้

1. ความเคยชินกับการจ่ายชะกาตนอกระบบองค์กร ปัญหาความไม่เห็นด้วยของกลุ่มบุคคลที่ได้รับประโยชน์จากการจ่ายชะกาตในรูปแบบเก่าที่ไม่ขึ้นตรงต่อกองทุนชะกาต เป็นอุปสรรคต่อการจัดตั้งกองทุนชะกาตในทุกชุมชน ส่งผลกระทบให้หลายชุมชนไม่สามารถจัดตั้งกองทุนชะกาตขึ้นมาบริหารจัดการชะกาตภายในชุมชนได้ ชะกาตถูกลดบทบาทเป็นเพียงเครื่องมือที่บุคคลใช้ในการต่อรองผลประโยชน์เพื่อตนเอง มิใช่เป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของสังคมโดยรวม ก่อให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียกรอญจากคนด้อยโอกาสที่ไม่ได้รับความสนใจ ดังนั้นผู้วิจัยขอเสนอวิธีการแก้ปัญหา 5 ขั้นตอน ดังนี้

1) ให้ความรู้เกี่ยวกับชะกาตที่ถูกต้องแก่ชาวบ้าน กลุ่มบุคคลที่ต้องการจัดตั้งกองทุนชะกาตให้เกิดขึ้นในชุมชน ต้องสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับชะกาตในทุกแขนงแก่ชาวบ้านในชุมชน โดยที่ต้องอ้างอิงหลักฐานจากอัลกุรอานและซุนนะฮ์ของท่านรซูล (ช.ล.) ทั้งนี้ให้ใช้บรรยากาศ

การบริหารจัดการชะงาดในยุคสมัยเคาะตีพะอู้ทรงธรรมมาเป็นแนวทางในการแสดงศักยภาพของชะงาดที่มีต่อสังคม ทั้งในมิติของการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีและการยกระดับจิตใจประชาชนให้เปี่ยมล้นไปด้วยคุณธรรม นอกจากนี้ยังสามารถนำชาวบ้านไปศึกษาดูงานการบริหารจัดการชะงาดในชุมชนอื่นๆ ที่กองทุนชะงาดมีความเข้มแข็งแล้ว

2) เจรจากับผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากการจ่ายชะงาดนอกระบบขององค์กร กลุ่มบุคคลที่มีความต้องการจัดตั้งกองทุนชะงาดให้เกิดขึ้นในชุมชนต้องส่งตัวแทนที่มีความรู้ด้านศาสนาอย่างดี และมีความเข้าใจชะงาดอย่างเป็นระบบรอบด้าน ไปเจรจาท่องกับบุคคลที่ได้รับผลประโยชน์จากการจ่ายชะงาดนอกระบบขององค์กร คือ อีหม่ามและโต๊ะครู ทั้งนี้ให้ใช้หลักฐานจาก อัลกุรอ่านและอัลหะดิษเป็นเหตุผลสนับสนุนในการกล่าวอ้างเพื่อการจัดตั้งกองทุนชะงาด เนื่องจากอีหม่ามและโต๊ะครูเป็นบุคคลที่มีความรู้ด้านศาสนาในระดับที่มากกว่าชาวบ้านทั่วไป ดังนั้นการประพฤติดนปฏิบัติตนขัดแย้งกับอัลกุรอ่านและซุนนะฮ์ของท่านรซูล (ซ.ล.) เป็นการกระทำที่ไม่สมควร และเป็นการลดทอนอำนาจของอีหม่ามและโต๊ะครูที่มีต่อชาวบ้าน

3) รณรงค์ให้มีการจ่ายชะงาดกับกองทุนชะงาด กลุ่มบุคคลที่มีความต้องการจัดตั้งกองทุนชะงาดให้เกิดขึ้นในชุมชน จำเป็นต้องเรียกร้องเชิญชวนชาวบ้านมาสู่การจ่ายชะงาดกับ กองทุนชะงาด โดยอาศัยมัสยิดควบคู่กับเวทีชุมชนเป็นสถานที่เชิญชวน เช่น ร้านน้ำชา สนามกีฬา งานแต่งงาน วันอีดิลฟิตรี วันอีดิลอัฎฮา รวมไปถึงกิจกรรมต่างๆ ที่มีการรวมตัวของชาวบ้านในชุมชน ทั้งนี้การรณรงค์ดังกล่าวมีความจำเป็นต้องอาศัยการศึกษาเข้ามาช่วยเหลือ เช่น จัดแข่งขันเรียงความเกี่ยวกับชะงาด เป็นต้น

4) จัดสวัสดิการจากกองทุนชะงาดให้เกิดเป็นรูปธรรม กลุ่มบุคคลที่มีความต้องการจัดตั้งกองทุนชะงาดให้เกิดขึ้นในชุมชน ต้องมีแนวทางในการบริหารจัดการกองทุนชะงาดและการจัดสวัสดิการแก่คนด้อยโอกาสอย่างเป็นรูปธรรม กล่าวคือ เมื่อชาวบ้านมีความตระหนักเกี่ยวกับการบริหารจัดการชะงาดในชุมชนจนสามารถจัดตั้งกองทุนชะงาดได้แล้ว กองทุนชะงาดต้องมีความโปร่งใสในการดำเนินงาน และต้องจัดสวัสดิการให้แก่คนด้อยโอกาสอย่างเท่าเทียมกัน โดยการกำหนดคุณสมบัติของคนด้อยโอกาสที่มีสิทธิ์รับสวัสดิการจากกองทุนชะงาดให้มีความชัดเจน ทั้งนี้คณะกรรมการกองทุนชะงาดต้องเสียสละสิทธิ์ในการรับสวัสดิการจากกองทุน ชะงาด แม้ว่าเป็นบุคคลหนึ่งในแปดที่ศาสนาอิสลามกำหนดให้สามารถรับชะงาดได้เนื่องจากเป็นบุคคลที่เสียสละตนเองเข้าทำงานในกองทุนชะงาดโดยไม่มีค่าตอบแทนใดๆ

5) ประชาสัมพันธ์คุณภาพชีวิตของคนด้อยโอกาสที่ได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะงาด กองทุนชะงาดต้องมีช่องทางสื่อสารการดำเนินงานเพื่อจัดสวัสดิการแก่คนด้อยโอกาสต่อชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพัฒนาการด้านคุณภาพชีวิตของคนด้อยโอกาสที่ได้รับสวัสดิการ

จากกองทุนชะกาต ทั้งนี้เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นถึงการพัฒนาที่จับต้องได้ อันเกิดจากการจัดตั้งกองทุนชะกาตมาบริหารจัดการชะกาตภายในชุมชนให้เป็นสวัสดิการแก่คนด้อยโอกาส อีกทั้งในกระบวนการจัดเก็บชะกาตหรือขั้นตอนอื่นๆ กองทุนชะกาตต้องแต่งตั้งชาวบ้านที่ไม่ใช่กรรมการอิสลามประจำมัสยิดหรือกรรมการกองทุนชะกาต ที่มีจิตอาสาเข้ามาช่วยงานกองทุนชะกาต ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างกองทุนชะกาตกับชาวบ้านที่ไม่ได้เกี่ยวข้องโดยตรงกับกองทุนชะกาต แต่เป็นชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่กองทุนชะกาตตั้งอยู่ ซึ่งถือว่ากองทุนชะกาตนั้นชาวบ้านทุกคนร่วมกันเป็นเจ้าของ

กล่าวสรุปได้ว่า แนวทางวิธีการแก้ปัญหา 5 ขั้นตอน เพื่อจัดตั้งกองทุนชะกาตในชุมชนมุสลิม เป็นกระบวนการทางความคิดที่ผู้วิจัยได้รับเมื่อทำการศึกษาเอกสาร ทั้งจาก อัลกุรอาน อัลหะดิษ งานเขียนเชิงวิชาการเกี่ยวกับชะกาต ทฤษฎีการพัฒนาสังคม ฯลฯ และลงศึกษาในพื้นที่ชุมชนมุสลิม มัสยิดบ้านเหนือเพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการแก่คนด้อยโอกาสจากกองทุนชะกาตในชุมชนมุสลิม มัสยิดบ้านเหนือ ซึ่งชุมชนมุสลิมที่มีความต้องการจัดตั้งกองทุนชะกาตในชุมชน สามารถนำไปปรับเป็นแนวทางให้มีความเหมาะสมกับบริบททางชุมชนของตนได้ ทั้งนี้ทุกกระบวนการทำงานของคณะกรรมการและบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับกองทุนชะกาต ต้องมีเจตนาเพื่อสนองพระประสงค์ของพระองค์อัลลอฮ์ที่ได้บัญญัติเรื่องชะกาตมา

2. การทำหน้าที่ของคณะกรรมการชะกาตหลายด้านในเวลาเดียวกัน จากการที่คณะกรรมการกองทุนชะกาต มัสยิดบ้านเหนือมาจากคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดบ้านเหนือ ทำให้มีข้อจำกัดด้านเวลาในการปฏิบัติงานทั้งสองหน้าที่ให้มีความครบถ้วนสมบูรณ์ อีกทั้งกรรมการกองทุนชะกาตยังมีภาระหน้าที่ต้องรับผิดชอบต่อครอบครัว ส่งผลโดยตรงให้ความละเอียดในการเก็บข้อมูลผู้มีสิทธิรับชะกาต หรือการดำเนินงานของกองทุนชะกาต มัสยิดบ้านเหนือในด้านอื่นๆ เกิดความบกพร่อง ซึ่งบางขั้นตอนในการปฏิบัติงานของกองทุนชะกาตต้องใช้เวลามาก ดังนั้นผู้วิจัยขอเสนอวิธีการแก้ปัญหา 2 ประการ ดังนี้

1) รับสมัครกรรมการกองทุนชะกาตเฉพาะกิจ ในบางขั้นตอนการดำเนินงานของกองทุนชะกาตมีความจำเป็นต้องใช้คนจำนวนมาก เช่น ช่วงการจ่ายชะกาตฟิตรีฮะฮ์ ซึ่งเป็นชะกาตอาหารที่ต้องอาศัยคนจำนวนมากในการดำเนินงาน ตั้งแต่การนำข้าวสารจากสหกรณ์ออมทรัพย์อิสลามอัศศิดดิคมมาจำหน่ายให้แก่ชาวบ้าน การเก็บชะกาตฟิตรีฮะฮ์ที่ได้รับจากชาวบ้านจนถึงการแจกจ่ายให้แก่ผู้มีสิทธิรับชะกาตในชุมชน ซึ่งขั้นตอนเหล่านี้ไม่จำเป็นต้องอาศัยคนที่มีความรู้ด้านศาสนามากมาย ดังนั้นกองทุนชะกาตสมควรแต่งตั้งชาวบ้านในชุมชนเข้ามาช่วยเหลืองานในด้านนี้ หรือในด้านอื่นๆ ที่คณะกรรมการกองทุนชะกาตพิจารณาแล้วว่า เป็นประโยชน์ต่อการบริหารจัดการกองทุนชะกาตเพื่อจัดสวัสดิการแก่คนด้อยโอกาสในชุมชน

2) แต่งตั้งเจ้าหน้าที่ธุรการ แม้ว่ากองทุนชะงักมัตยิดบ้านเหนือมีกรรมการที่ทำหน้าที่ในตำแหน่งเลขานุการและฝ่ายบัญชีอยู่แล้ว แต่เนื่องด้วยปัญหาด้านเวลาการทำงานให้กองทุนชะงักมัตยิดไม่เพียงพอ และการขาดองค์ความรู้ด้านการจัดทำเอกสารการดำเนินงานกองทุนชะงักมัตยิดแบบเป็นทางการ การแต่งตั้งกรรมการกองทุนชะงักมัตยิดในตำแหน่งธุรการ โดยคัดเลือกชาวบ้านในชุมชนที่มีความเข้าใจในการบริหารจัดการเอกสารในระบบขององค์กร หรือมีประสบการณ์ในการทำงานที่เกี่ยวข้องกับเอกสารมาก่อน ทั้งนี้เพื่อให้กองทุนชะงักมัตยิดมีประสิทธิภาพในการบริหารจัดการชะงักมัตยิดในชุมชน และแปรเปลี่ยนเป็นสวัสดิการเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตคนด้อยโอกาสในชุมชนให้ได้มากที่สุด

3. ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับชะงักมัตยิดที่ถูกต้อง แม้ชุมชนมุสลิมมัตยิดบ้านเหนือจะมีการจัดตั้งกองทุนชะงักมัตยิดขึ้นมาบริหารจัดการชะงักมัตยิดในชุมชนอย่างเป็นระบบ แต่การจ่ายชะงักมัตยิดโดยไม่ผ่านกองทุนชะงักมัตยิดยังคงมีอยู่ ทั้งนี้เกิดจากผู้จ่ายชะงักมัตยิดบางท่านต้องการให้ชะงักมัตยิดถึงมือญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้านของตนเองที่มีความเดือดร้อน ทั้งนี้ เกิดจากความกังวลว่าญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้านจะไม่ผ่านการพิจารณารับสวัสดิการจากกองทุนชะงักมัตยิด อีกทั้งกรรมการกองทุนชะงักมัตยิดบางท่านมองว่าการจ่ายชะงักมัตยิดโดยไม่ผ่านกองทุนชะงักมัตยิดเป็นสิ่งที่ถูกต้อง และเป็นสิทธิ์ของผู้จ่ายชะงักมัตยิดที่จะมอบให้ใครก็ได้ที่มีลักษณะของผู้มีสิทธิ์รับชะงักมัตยิด ทั้งนี้เพื่อลดขั้นตอนและระยะเวลาของการพิจารณาคัดเลือกผู้รับชะงักมัตยิด ดังนั้นผู้วิจัยขอเสนอวิธีการแก้ปัญหา 2 ประการ ดังนี้

1) เรียกร้องเชิญชวนมาสู่การจ่ายชะงักมัตยิดกับกองทุนชะงักมัตยิด กองทุนชะงักมัตยิดบ้านเหนือต้องส่งกรรมการกองทุนชะงักมัตยิดที่ดูแลรับผิดชอบในเขตที่มีผู้ที่ไม่จ่ายชะงักมัตยิดหรือจ่ายชะงักมัตยิดเพียงบางส่วนกับกองทุนชะงักมัตยิด ทั้งนี้เพื่ออธิบายถึงขั้นตอนกระบวนการดำเนินงานเพื่อจัดสวัสดิการแก่คนด้อยโอกาสและชักนำมาสู่การจ่ายชะงักมัตยิดกับกองทุนชะงักมัตยิด เนื่องจากชาวบ้านกลุ่มนี้เป็นผู้ที่มีเจตนาดีต่อคนด้อยโอกาส แต่แสดงออกด้วยวิธีการที่ขาดหลักประกันการสร้างคุณภาพชีวิตแก่คนด้อยโอกาสอย่างยั่งยืน ดังนั้นหากกองทุนชะงักมัตยิดสร้างความเชื่อมั่นต่อคนกลุ่มนี้ได้ การจ่ายชะงักมัตยิดนอกระบบองค์กรจะเบาบางและหมดไปในอนาคต แต่ทั้งนี้หากมีผู้ที่ได้รับการเสนอชื่อเป็นผู้มีสิทธิ์รับชะงักมัตยิดแต่ไม่ผ่านการพิจารณา กองทุนชะงักมัตยิดหรือมัตยิดบ้านเหนือต้องหาแนวทางเพื่อช่วยเหลือต่อไป

ทั้งนี้ในชุมชนยังมีผู้ที่ยังไม่ถึงระดับที่กล่าวได้ว่าเป็นคนด้อยโอกาสที่มีสิทธิ์รับชะงักมัตยิด แต่ไม่ได้มีฐานะถึงระดับที่ต้องจ่ายชะงักมัตยิด ชุมชนมุสลิมมัตยิดบ้านเหนือต้องมีการรณรงค์ให้มีการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายระดับครัวเรือน เพื่อควบคุมค่าใช้จ่ายไม่ให้มีมากเกินไปจนทำให้สมาชิกในครอบครัวลำบากได้ รวมทั้งส่งเสริมให้มีการออมเงินหรือร่วมลงทุนกับกลุ่มออมทรัพย์มัตยิดบ้านเหนือเพื่อใช้สิทธิ์ในการกู้เงินปราศจากดอกเบี้ยและสามารถรับเงินปันผลตอนสิ้นปี รวมถึงส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มอาชีพเพื่อหารายได้หลังว่างงานประจำ ยังเป็นการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับชาวบ้านที่เป็นคนด้อยโอกาสและไม่ใช้คนด้อยโอกาสในชุมชนได้อีกทางหนึ่งด้วย

2) ทดสอบความรู้กรรมการกองทุนชะกาด การคัดเลือกกรรมการกองทุนชะกาดมัศยิดบ้านเหนือควรมีการกำหนดคุณสมบัติอย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชาความรู้เกี่ยวกับศาสนาอิสลาม ทั้งนี้เพื่อเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานของกองทุนชะกาด แต่หากชุมชนขาดกรรมการที่มีลักษณะดังที่กล่าวมา ให้ใช้วิธีการอบรมกรรมการกองทุนชะกาด โดยเพิ่มเนื้อหาสาระเชิงวิชาการเกี่ยวกับกระบวนการวิเคราะห์สังคม การบริหารจัดการชุมชน หลักสวัสดิการและสังคมสงเคราะห์ และการพัฒนาชุมชนตามวิถีทางศาสนาอิสลาม ทั้งนี้เพื่อเปิดโลกทัศน์ให้กับกรรมการกองทุนชะกาด แต่หากกรรมการกองทุนชะกาดยังคงมีทัศนคติเห็นด้วยหรือไม่คัดค้านการจ่ายชะกาดนอกระบบองค์กรประชาชนกรรมการกองทุนชะกาดควรรื้ออำนาจหน้าที่สร้างความเข้าใจ หรือเปลี่ยนแปลงกรรมการกองทุนชะกาด ทั้งนี้เพื่อให้การดำเนินงานจัดสวัสดิการแก่คนด้อยโอกาสจากกองทุนชะกาดสนองต่อพระประสงค์ของพระองค์อัลลอฮ์มากที่สุด

4. คนด้อยโอกาสได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะกาดไม่ตรงกับความต้องการที่แท้จริง นอกจากนี้ชาวบ้านที่ได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะกาดบางท่านขาดความกระตือรือร้นในการประกอบอาชีพ แม้ในช่วงแรกจะมีความมุ่งมั่นและให้ความร่วมมือกับกองทุนชะกาดเป็นอย่างดี แต่เมื่อพบว่าอาชีพที่เลือกทำเพื่อขอรับเครื่องมือในการประกอบอาชีพจากกองทุนชะกาด มีความยากลำบากหรือไม่ตรงตามความถนัดที่แท้จริงของตนเอง การขายเครื่องมือทำกินจึงเกิดขึ้นและกลับไปเป็นบุคคลที่ไม่มีงานทำดั้งเดิม ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้ชะกาดถูกจ่ายไปยังบุคคลที่ขาดความมุ่งมั่นที่แท้จริงในการเปลี่ยนแปลงเพื่อยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตของตนเอง ผู้วิจัยขอเสนอวิธีการแก้ปัญหา 2 ประการ ดังนี้

1) เพิ่มความละเอียดในการคัดเลือกผู้มีสิทธิรับชะกาด กรรมการกองทุนชะกาดที่ดูแลรับผิดชอบในการคัดเลือกผู้มีสิทธิรับชะกาดทั้ง 10 เขต ต้องวิเคราะห์คนด้อยโอกาสที่ได้รับการเสนอชื่อเพื่อรับสวัสดิการจากกองทุนชะกาดในเขตของตนให้ได้ กล่าวคือ แม้กรรมการกองทุนชะกาดมัศยิดบ้านเหนือจะคุ้นเคยกับผู้มีสิทธิรับชะกาดในเขตของตนมากเพียงใด แต่ปัจจัยแวดล้อมรอบตัวผู้มีสิทธิรับชะกาดก็มีความสำคัญต่อความสำเร็จในการยกระดับคุณภาพชีวิตคนด้อยโอกาสจากสวัสดิการที่ได้รับมา เช่น คนในครอบครัวติดยาเสพติด จำนวนหนี้สินของครอบครัว จำนวนสมาชิกในครอบครัว รวมไปถึงความรักความอบอุ่นภายในครอบครัว เป็นต้น ซึ่งปัจจัยดังที่กล่าวมาแล้วล้วนแล้วแต่เป็นสถานการณ์ที่เสี่ยงต่อการขายสวัสดิการที่ได้รับมาจากกองทุนชะกาดเพื่อแลกกับเงิน

แม้ว่าคนด้อยโอกาสได้ทำสัญญารับสวัสดิการจากกองทุนชะกาดว่าจะไม่ขายสวัสดิการที่ได้มา เว้นแต่ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการกองทุนชะกาดมัศยิดบ้านเหนือ หรือหากขายสวัสดิการที่ได้รับมาโดยไม่ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการกองทุนชะกาดมัศยิดบ้านเหนือ

คนด้อยโอกาสต้องชดใช้เงินตามราคาสวัสดิการที่ได้รับ แต่ทว่า คนด้อยโอกาสเหล่านี้ไม่ใช่คนมีฐานะ หรือมีเงินทองเพียงพอที่จะชดใช้ค่าสวัสดิการที่ขายไป ซึ่งในที่สุดแล้วปัญหาไม่สามารถหาข้อสรุปได้

ดังนั้นการมีความเข้มงวดในการคัดเลือกผู้มีสิทธิรับชะงาดจากทั้ง 10 เขต เสนอต่อกองทุนกองทุนชะงาดมัธยมบ้านเหนือเพื่อรับสวัสดิการ ต้องกระทำด้วยความละเอียดรอบคอบ เพื่อให้คนด้อยโอกาสที่อุดมไปด้วยทัศนคติเชิงบวกในการใช้สวัสดิการจากกองทุนชะงาดเพื่อยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจและชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและครอบครัว

2) แนะนำอาชีพก่อนให้สวัสดิการ ภายหลังจากได้รายชื่อผู้มีสิทธิรับชะงาดที่ผ่านการคัดเลือกเพื่อรับสวัสดิการจากกองทุนชะงาดมัธยมบ้านเหนือแล้ว กองทุนชะงาดมัธยมบ้านเหนือควรจัดการแนะนำ ศึกษาดูงานนอกสถานที่หรือฝึกอบรมอาชีพที่คนด้อยโอกาสสนใจที่จะทำภายหลังได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะงาด ทั้งนี้เพื่อให้คนด้อยโอกาสได้ค้นพบรูปแบบของสวัสดิการที่ตรงตามความต้องการที่แท้จริงของตนเอง

3) เพิ่มระดับการติดตามประเมินผล ภายหลังจากที่คนด้อยโอกาสได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะงาด และใช้สวัสดิการที่ได้รับจากกองทุนชะงาดเพื่อหาเลี้ยงตนเองและครอบครัว กรรมการกองทุนชะงาดจะเริ่มติดตามประเมินผลคนด้อยโอกาสจากเขตรับผิดชอบของตนที่ได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะงาด แต่ที่ผ่านมามีคนด้อยโอกาสบางคนขายสิ่งของที่ได้รับจากการจัดสวัสดิการของกองทุนชะงาด ดังนั้น วิธีการติดตามประเมินผลต้องกระทำอย่างต่อเนื่องและมีความละเอียดรอบคอบด้านมากกว่าเดิม โดยเลือกวิธีการที่คนด้อยโอกาสไม่รู้สึกรังเกียจหรืออึดอัดกับข้อใจ เช่น การไปเยี่ยมเยียนคนด้อยโอกาส สอบถามความต้องการเพิ่มเติม เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อสร้างความใกล้ชิดระหว่างกองทุนชะงาดมัธยมบ้านเหนือกับคนด้อยโอกาสที่ได้รับสวัสดิการไปแล้ว ซึ่งเป็นการสร้างขวัญกำลังใจและความกล้าที่จะเข้าไปปรึกษาปัญหาเกี่ยวกับกรรมการกองทุนชะงาด

ดังนั้นการเพิ่มระดับการติดตามประเมินผลคนด้อยโอกาสหลังจากได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะงาดแล้ว เป็นอีกหนึ่งแนวทางการแก้ปัญหาคนด้อยโอกาสขายสวัสดิการที่ได้รับจากกองทุนชะงาดแล้วกลับไปสู่สภาพคนด้อยโอกาสดังเดิม

กล่าวสรุปได้ว่า การดำเนินงานจัดสวัสดิการแก่คนด้อยโอกาสจากกองทุนชะงาดชุมชนมุสลิมมัธยมบ้านเหนือ ประสบปัญหาที่เป็นอุปสรรคในการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนด้อยโอกาสที่ได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะงาด มีปัจจัยปัญหา 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยภายในที่มาจากกรรมการกองทุนชะงาดมัธยมบ้านเหนือมีภาระหน้าที่หลายด้าน และขาดความเข้าใจในระบบชะงาดอย่างแท้จริง รวมถึงปัจจัยภายนอกที่มาจากบุคคลที่เสียผลประโยชน์จากการจัดตั้งกองทุนชะงาดมัธยมบ้านเหนือผู้จ่ายชะงาดที่ขาดความเข้าใจในระบบชะงาดอย่างแท้จริง รวมไปถึงคนด้อยโอกาสที่ขาดทัศนคติเชิงบวกในการใช้สวัสดิการจากกองทุนชะงาดเพื่อยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตของตนเอง

และครอบครัว ทั้งนี้ปัญหาดังที่กล่าวมา สามารถแก้ไขได้ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนของชุมชน ทั้งจากองค์กรมัสยิด กองทุนชะกาต ผู้จ่ายชะกาต และคนค้อยโอกาสที่ได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือ

2. อภิปรายผลการวิจัย

การจัดตั้งกองทุนชะกาตเพื่อมาบริหารจัดการชะกาตให้เป็นสวัสดิการแก่กลุ่มคนค้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ เป็นแนวทางการพัฒนาชุมชนมุสลิมโดยอาศัยองค์กรมัสยิดเป็นศูนย์กลางในการขับเคลื่อนนโยบายของกองทุนชะกาต ซึ่งมีหลักธรรมคำสอนในศาสนาอิสลามเป็นกรอบการปฏิบัติงานเชิงบูรณาการกับหลักการพัฒนาทั่วไป ผู้วิจัยมองว่า การจัดตั้งกองทุนชะกาตและมีบทบาทในการบริหารจัดการชะกาตเป็นสวัสดิการแก่คนค้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ มีองค์ประกอบ 3 ประการ ที่เอื้อต่อการดำเนินงานกองทุนชะกาต

2.1 ความเป็นชุมชนบ้านเหนือ

ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือเป็นชุมชนที่เปลี่ยนจากอาชีพทำนาและประมงเพื่อยังชีพมาสู่การทำประมงเชิงพาณิชย์และอาชีพเลี้ยงสัตว์เพื่อการพาณิชย์ เนื่องจากต้องการความมั่นคงทางด้านรายได้ แรกเริ่มชาวบ้านได้ไปประกอบอาชีพเลี้ยงกุ้งกุลาดำแต่ประสบกับปัญหาอุทกภัยนำความสูญเสียมาสู่ผลผลิตของชาวบ้าน ทำให้เกิดหนี้สินที่กู้ยืมมาเลี้ยงกุ้งกุลาดำ อันเป็นอุปสรรคทำให้นายทุนไม่กล้าปล่อยเงินกู้ต่อ ทำให้ชาวบ้านกลุ่มนี้หันมาประกอบอาชีพประมงเชิงพาณิชย์เช่นเดียวกับเพื่อนบ้านที่ได้ทำมาก่อนแล้วภายหลังจากเลิกอาชีพทำนา ประกอบกับเมื่อชาวบ้านที่ทำงานในระบบเงินเดือนประสบกับการเลิกจ้างงานจากวิกฤติเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 เป็นเหตุทำให้ชาวบ้านหันมาประกอบอาชีพประมงมากขึ้นและมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทุกปี เนื่องมาจากเป็นอาชีพที่ได้รับเงินวันต่อวันและไม่ต้องอาศัยวุฒิทางการศึกษามากมาย อีกทั้งที่ตั้งของชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนืออยู่ติดกับคลองสาขาของคลองอุตะเถาที่เชื่อมต่อกับทะเลสาบสงขลาอันเป็นแหล่งทรัพยากรที่ชาวบ้านใช้ร่วมกัน

การตั้งบ้านเรือนของชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือในอดีตไม่แตกต่างกับชุมชนอื่นมากนัก กล่าวคือ มักปลูกบ้านเรือนอาศัยอยู่ริมคลองสาขาของคลองอุตะเถา เนื่องจากในอดีตใช้เรือเป็นยานพาหนะในการคมนาคมขนส่ง บ้านเรือนที่ตั้งอยู่ริมคลองมีจำนวนมากขึ้นเมื่อชาวบ้านที่ประกอบอาชีพประมงมีจำนวนเพิ่มขึ้น ส่งผลให้บ้านเรือนริมคลองมีลักษณะแออัดและรูกำเข้าไปในลำคลอง นอกจากคลองจะถูกใช้เป็นเส้นทางคมนาคมแล้ว ยังเป็นแหล่งรองรับสิ่งปฏิกูลจากภาค

ครัวเรือนอีกด้วย อย่างไรก็ตามว่าชนบทประเทศไทยในอดีตยังขาดความรู้ด้านสาธารณสุขอยู่อีกมาก อีกทั้งบทบาทของมัสยิดในการบริหารชุมชนยังไม่มีทิศทางหรือนโยบายที่ชัดเจน แม้จะมีคำสอนจากศาสนาอิสลามในเรื่องของความสะอาดว่าเป็นส่วนหนึ่งของความศรัทธา แต่ในเมื่อขาดแนวทางปฏิบัติ และผู้นำในชุมชนไม่เห็นความสำคัญของคำสอนทางศาสนา จริยธรรมคำสอนของศาสนาอิสลามไม่อาจแสดงบทบาทต่อการสร้างสังคมที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีได้

“ความรู้ทำให้คนพัฒนา เมื่อคนพัฒนาสังคมก็พัฒนา” เป็นคำกล่าวที่อหฺมัดมูฮอมมัดบรอณี ใช้สอนชาวบ้านในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือเป็นประจำ ซึ่งคำกล่าวนี้เป็นจริงเสมอทุกยุคทุกสมัย ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือเข้าสู่การพัฒนาอย่างเป็นระบบเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งอหฺมัดมูฮอมมัดบรอณีประจำมัสยิดจากครูแอหรือนายแอ ศรีอหฺมัด มาเป็นอหฺมัดมูฮอมมัดบรอณีหรือนายวิสุทธิ บิลลาเตะ บุคคลที่ได้รับการศึกษาทั้งในเรื่องของศาสนาและกิจการทางโลก พร้อมทั้งมีวิสัยทัศน์ในการพัฒนาชุมชนให้ มีคุณภาพทั้งทางด้านจิตวิญญาณและทางด้านวัตถุ การจัดระบบ ชะกาตในรูปแบบองค์กรที่ขึ้นตรงต่อมัสยิดบ้านเหนือเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในยุคนี้อาจกล่าวได้ว่าที่ตั้งชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ นั้นอยู่ห่างจากตัวเมืองหาดใหญ่ การพัฒนาในด้านต่างๆ จึงเกิดขึ้นได้ช้าและยากลำบากกว่าชุมชนที่อยู่ใกล้เมือง แต่กลับมีข้อดีที่ส่งเสริมให้การพัฒนาจากฐานคิดทางด้านศาสนาไม่จางหายไปจากชุมชน การได้อหฺมัดมูฮอมมัดบรอณีที่มีศักยภาพในการพัฒนาชุมชนไปพร้อมกับการเสริมสร้างศีลธรรมบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของชาวบ้านจึงเกิดขึ้นได้ อีกทั้งอหฺมัดมูฮอมมัดบรอณียังมีมัสยิดเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาชุมชน และมีการสร้างเครือข่ายทางสังคมกับหน่วยงานอื่น ทั้งจากหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และองค์กรทางศาสนาอิสลามทั้งในและต่างประเทศ เช่น สหกรณ์ออมทรัพย์อิสลามอัสศิดดิค สำนักงานอิสลามประจำจังหวัดสงขลา กรมประมงจังหวัดสงขลา กรรมการอิสลามประจำกรุงเทพมหานคร มูลนิธิเพื่อส่งเสริมและพัฒนาสังคม เป็นต้น

การสร้างเครือข่ายทางสังคมของมัสยิดบ้านเหนือกับหน่วยงานต่างๆ กระตุ้นให้ชาวบ้านต้องยกระดับตัวเองให้เป็นชุมชนที่มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีการพัฒนาในทุกๆ ด้าน โดยเริ่มที่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ส่งเสริมให้มีการศึกษาทั้งภาคศาสนาและวิชาชีพสำหรับผู้ที่ไม่อยู่ในวัยศึกษาหรือได้ออกจากการศึกษาในระบบมาแล้ว พร้อมทั้งรณรงค์ให้เยาวชนเข้าศึกษาในระบบโรงเรียน นอกจากนี้ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือได้ก่อตั้งโรงเรียนระดับชั้นอนุบาลถึงประถมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นในชุมชน โดยอาศัยน้ำพักน้ำแรงของชาวบ้านและเงินบริจาคจากองค์กรด้านการกุศลจากต่างประเทศ เช่น มูลนิธิเพื่อส่งเสริมและพัฒนาสังคมจากประเทศคูเวตสาขาหาดใหญ่ ซึ่งเป็นผลมาจากการที่มัสยิดบ้านเหนือสร้างเครือข่ายทางสังคมกับองค์กรต่างๆ ในช่วงเวลาที่ผ่านมา

กล่าวได้ว่า ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือตั้งอยู่ห่างไกลจากความเป็นเมืองที่มีความเจริญทางด้านวัตถุ ส่งผลดีต่อการกำหนดแนวทางการพัฒนาชุมชนตามหลักธรรมคำสอนศาสนาอิสลาม

ประกอบกับที่ตั้งชุมชนอยู่ใกล้กับทะเลสาบสงขลาและมีคลองสาขาของคลองอู่ตะเภาไหลผ่านชุมชน เอื้อให้ชาวบ้านนิยมประกอบอาชีพประมงหรือการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเพื่อการพาณิชย์ ซึ่งผู้ประกอบการธุรกิจ และเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเพื่อการพาณิชย์เป็นชาวบ้านกลุ่มหลักที่จ่ายชะกาดกับกองทุนชะกาดในชุมชน มุสลิมมัศยิดบ้านเหนือ ชะกาดดังกล่าวได้รับการจัดสรรเป็นสวัสดิการหลากหลายรูปแบบแก่กลุ่ม คนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมมัศยิดบ้านเหนือ เป็นการกระจายรายได้และทุนในการผลิตไปยังกลุ่ม ชาวบ้านที่ขาดศักยภาพในการเข้าถึงทรัพยากรเพื่อแปลเปลี่ยนมาเป็นรายได้ กลุ่มคนด้อยโอกาสที่ได้รับ สวัสดิการจากกองทุนชะกาดมัศยิดบ้านเหนือมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ทั้งด้านรายได้ ที่อยู่อาศัย การศึกษา สุขภาพ และมีความรู้สึกลดอดภัย อันเป็นผลมาจากการบริหารจัดการชะกาดมาเป็น สวัสดิการแก่คนด้อยโอกาสในชุมชน ความรู้สึกถึงความ เป็นพี่น้องในศาสนาอิสลามเริ่มทวีบทบาทมาก ขึ้นในชุมชนมุสลิมมัศยิดบ้านเหนือ

2.2 ผู้นำและความเข้มแข็งขององค์กรมัศยิด

จุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงในชุมชนมุสลิมมัศยิดบ้านเหนือเกิดจากการ เปลี่ยนแปลงตำแหน่งอิหม่ามประจำมัศยิด หลังจากอิหม่าม แอ ศรีอหมัด ได้ลาออกจากการดำรง ตำแหน่งอิหม่ามประจำมัศยิดเนื่องจากมีปัญหาด้านสุขภาพ นายวิสุทธิ์ บิลลาเต๊ะ ได้รับเลือกให้ดำรง ตำแหน่งอิหม่ามประจำมัศยิดบ้านเหนือต่อจากอิหม่ามแอ ศรีอหมัด องค์กรมัศยิดได้รับการปรับปรุง ให้มีบทบาทในทุกกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในชุมชนมุสลิมมัศยิดบ้านเหนือ ตั้งแต่ เรื่องศาสนา การเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา กฎหมาย เป็นต้น โดยอาศัยมติที่ประชุมของชาวบ้านและคณะกรรมการอิสลาม ประจำมัศยิดบ้านเหนือเป็นข้อยุติการตัดสินใจ อิหม่ามมีบทบาทต่อการพัฒนาชุมชนในทุกด้านร่วมกับ ชาวบ้านและเจ้าหน้าที่จากภาครัฐ ในอดีตที่ผ่านมาชุมชนมุสลิมในประเทศไทยมีจุดบกพร่องใน คุณสมบัติของอิหม่ามที่ขาดความเข้าใจในเรื่องการพัฒนาชุมชนแบบวิถีคิดของนักพัฒนา ทั้งนี้เป็นผล สืบเนื่องมาจากชุมชนมุสลิมมักนิยมส่งลูกหลานศึกษาในระบบปอเนาะที่สอนเฉพาะวิชาการศาสนา แต่ขาดแนวทางหรือเครื่องมือในการประยุกต์ใช้หลักศาสนาที่ร่ำเรียนมาให้เกิดประโยชน์ต่อการยกระดับ คุณภาพชุมชน อีกทั้งระบบการศึกษาของประเทศไทยในปัจจุบันเป็นไปในลักษณะเสริมให้นักเรียน นักศึกษามีความคิดแบบแยกส่วน หากเรียนเฉพาะวิชาการทางศาสนามักจะละเลยและไม่ให้ความสำคัญ กับวิชาการสามัญหรือหากศึกษาเฉพาะวิชาการสามัญส่วนมากมักจะอ่อนในทักษะเรื่องศาสนา ซึ่ง ความจริงศาสนาอิสลามให้ความสำคัญกับความรู้ที่ดีทั้งหมด ความรู้ศาสนาจะชี้นำคนในให้อยู่ในแนวทาง ที่ถูกต้อง มีคุณธรรม จริยธรรม เป็นเครื่องบำรุงจิตวิญญาณให้มีพลังยามที่ประสบปัญหาอุปสรรคใน การดำเนินชีวิต วิชาการทางโลกก็เป็นสิ่งสำคัญเพราะมนุษย์จำเป็นต้องแสวงหาปัจจัยยังชีพ และปัจจัย ยังชีพนั้นจะต้องได้มาด้วยวิธีการสุจริตเท่านั้น

ปัจจุบันองค์กรเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนืออยู่ในสังกัด และมีสำนักงานตั้งอยู่ที่มัสยิดบ้านเหนือทั้งสิ้น เช่น กองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือ กลุ่มออมทรัพย์ มัสยิดบ้านเหนือ กลุ่มแม่บ้านมัสยิดบ้านเหนือ เป็นต้น การที่กลุ่มองค์กรต่างๆ สังกัดกับมัสยิดเป็นการยืนยันถึงการพัฒนาชุมชนที่ไปในทิศทางเดียวกัน และอาศัยจุดศูนย์รวมความเชื่อเดียวกัน คือ ศาสนาอิสลาม ชาวบ้านในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือมองว่า การช่วยเหลือกันภายในชุมชนเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องทำมากกว่ารอความช่วยเหลือจากภายนอก ซึ่งบางครั้งอาจมีความล่าช้าหรือไม่ตรงตามวัตถุประสงค์ที่ชุมชนต้องการ ดังที่อาสัน บินอาสัน กล่าวถึงการพึ่งตนเองของชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือว่า

“...ตอนนี้ไม่หวั่น (พึ่ง) ใครแล้ว มัสยิดเป็นองค์กรหลัก ใครไม่ทำให้ก็ทำเอง...”
(อาสัน บินอาสัน วันที่ 5 ธันวาคม 2553: สัมภาษณ์)

อีกทั้งการให้มัสยิดที่มุสลิมทุกคนมีความผูกพันเป็นองค์กรกลางในการตัดสินใจที่สำคัญของชุมชน ทำให้ชุมชนได้รับประโยชน์และลดปัญหาความแตกแยกเนื่องจากการมีผลประโยชน์อยู่เบื้องหลัง เช่น การส่งตัวแทนที่มาจากมติชุมชนลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกเทศบาลตำบลภูเต่า เป็นต้น ซึ่งประเด็นรายละเอียดในเรื่องเหล่านี้ อาจสร้างความแตกแยกให้ชุมชนได้ไม่ยาก ถ้าปราศจากการปรึกษาหารือที่คิดถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก

ดังนั้น การจัดตั้งกองทุนชะกาตให้เป็นหนึ่งในองค์กรที่สังกัดกับมัสยิดบ้านเหนือ และสามารถมีบทบาทในการขับเคลื่อนเพื่อสร้างสวัสดิการแก่คนด้อยโอกาสมีปัจจัยที่สำคัญ คือ อิหม่ามประจำมัสยิด จากผลการวิจัยพบว่า ก่อน พ.ศ. 2541 ผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการจ่ายชะกาต นอกกรอบองค์กร คือ อิหม่ามและโต๊ะครู โดยเฉพาะอย่างยิ่งอิหม่ามที่มีความใกล้ชิดกับชุมชนมากกว่าในฐานะที่เป็นผู้นำชาวบ้านทางด้านจิตวิญญาณ ซึ่งสามารถมีอิทธิพลต่อความคิดและการกำหนดทิศทางในการพัฒนาชุมชน การย้ายผลประโยชน์จากการจ่ายชะกาตรูปแบบเดิมมาสู่การบริหารจัดการในลักษณะกองทุนชะกาต จึงจำเป็นต้องอาศัยอิหม่ามที่มีวิสัยทัศน์และมีความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการชุมชนตามแนวทางอิสลาม หรือต้องใช้วิธีการเจรจาเพื่อต่อรองให้เกิดการจัดตั้งกองทุนชะกาต ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายหลักในการสนองคำบัญชาของพระองค์อัลลอฮ์ที่ทรงบัญญัติชะกาตมาเพื่อชำระผู้จ่ายชะกาตให้สะอาดจากความตระหนี่และสร้างความเจริญด้านเศรษฐกิจแก่สมาชิกของชุมชนที่ไม่อาจเข้าถึงทรัพยากรเนื่องจากมีข้อจำกัดในด้านต่างๆ เช่น เงินทุน ความรู้ ความสามารถทางร่างกายและสติปัญญา เป็นต้น

อิหม่ามมัสยิดดำรงฐานะประธานกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือโดยตำแหน่ง มีบทบาทในการดำเนินเงินงานเพื่อจัดสวัสดิการแก่คนด้อยโอกาสร่วมกับคณะกรรมการกองทุนชะกาต

มัสยิดบ้านเหนือในทุกชั้นตอน ครอบคลุมตั้งแต่ชั้นตอนในการจัดเก็บชะกาต การจัดสวัสดิการที่สอดคล้องกับความต้องการของคนด้อยโอกาส ไปจนถึงการติดตามผลจากการจัดสวัสดิการให้แก่คนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ

กล่าวได้ว่า กองทุนชะกาตและชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือในปัจจุบันได้รับการพัฒนามาอยู่ในระดับที่สามารถขับเคลื่อนตนเองได้ ประการสำคัญที่สุด คือ ผู้นำชุมชนหรืออิหม่ามเนื่องจากศาสนาอิสลามสอนให้มุสลิมเชื่อฟังอัลลอฮ์ เชื่อฟังรซูล (ซ.ล.) และเชื่อฟังผู้นำ หากมีความขัดแย้งกันให้กลับไปพิจารณาคำสอนในอัลกุรอานและอัลหะดีษ แต่คงมีมุสลิมเพียงส่วนน้อยเท่านั้นในชุมชนมุสลิมที่สามารถถกปัญหาศาสนาโดยอ้างอิงถึงอัลกุรอานและอัลหะดีษ ดังนั้นการเลือกอิหม่ามที่มีความรู้ความสามารถทั้งทางด้านศาสนาอิสลามและทางด้านกิจการทางโลก เป็นเรื่องที่เหมาะสมในยุคปัจจุบันที่ชุมชนมุสลิมจำเป็นต้องยกระดับตัวเองในทุกๆ ด้าน มิให้ต้องตกอยู่หลังฉากอันสวยงามของการพัฒนาที่ขาดมิติทางศีลธรรมอีกต่อไป

2.3 ศาสนากับกฎหมายและการจัดระเบียบชุมชน

การอยู่ร่วมกันของมนุษย์จำเป็นต้องมีการควบคุมเพื่อให้สังคมมีความเป็นระเบียบ ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านในกระบวนการพัฒนาเป็นผลมาจากการมีระเบียบบริหารกิจการมัสยิดบ้านเหนือเป็นตัวกำกับ การวางมาตรการส่งเสริมความดีและยับยั้งกิจกรรมที่เป็นบ่อนทำลายสังคมให้อ่อนแอ พร้อมทั้งให้การเยียวยาสมาชิกของชุมชนที่หลงผิดและต้องการกลับเนื้อกลับตัวมาเป็นคนดี ทั้งนี้การช่วยเหลือดังกล่าวจะต้องได้รับการปฏิบัติทั้งในด้านการป้องกันและแก้ไข เพราะถือว่าชาวบ้านทุกคนเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีค่ายิ่งที่ชุมชนจะปล่อยให้ดำเนินชีวิตแบบไร้ประโยชน์ไม่ได้ หลักธรรมคำสอนในศาสนาอิสลามได้ถูกนำมาปรับใช้ในการจัดระเบียบชุมชน อาทิย สื่อการเรียนการสอนและการบรรยายศาสนธรรมเป็นเครื่องมือในการให้ความรู้เกี่ยวกับศาสนาอิสลาม ครอบคลุมตั้งแต่เรื่องการศึกษาปฏิบัติตนเป็นมุสลิมที่ดีต่ออัลลอฮ์และสังคมที่อาศัยอยู่ ศาสนาอิสลามได้สอนมุสลิมไว้ว่า “คนที่ดี คือ คนที่สร้างผลประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์มากที่สุด”

การจัดระเบียบชุมชนตามแนวทางศาสนาอิสลามได้ถูกนำมาปฏิบัติในชื่อของระเบียบบริหารกิจการมัสยิดบ้านเหนือ สับบุรุษที่ฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามระเบียบบริหารกิจการมัสยิดบ้านเหนือจะถูกตักเตือนเป็นอันดับแรก หากยังคงฝ่าฝืนกระทำผิดโดยไม่มีการสำนึกจะหยุดคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดบ้านเหนือจะคัดชื่อออกจากความเป็นสับบุรุษมัสยิดและตัดความช่วยเหลือในด้านต่างๆ ทั้งตัดสิทธิ์ในการรับสวัสดิการจากชะกาต พร้อมทั้งมีมาตรการให้ชาวบ้านทุกคนตัดความสัมพันธ์และความช่วยเหลือรบกวนเท่าที่บุคคลผู้นั้นยังคงกระทำผิดอยู่ แต่หากต้องการที่จะกลับมามีชื่อเป็นสับบุรุษมัสยิดบ้านเหนืออีก ให้แจ้งความจำนงผ่านกรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่

ดูแลรับผิดชอบในเขตของตนเพื่อนำเสนอเรื่องเข้าสู่ที่ประชุมคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดบ้านเหนือพิจารณา ทั้งนี้ผู้ฝ่าฝืนระเบียบบริหารกิจการมัสยิดบ้านเหนือจะต้องสารภาพผิด และบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมและชุมชนพร้อมทั้งสังเกตพฤติกรรมเป็นระยะเวลา 40 วัน หลังจากนั้นแล้วหากที่ประชุมคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดยังคงมีมติยืนยันรับผู้กระทำผิดที่กลับเนื้อกลับตัวแล้วกลับมาเป็นต้นบุญ คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดจะทำการคัดชื่อบุคคลดังกล่าวออกจากบัญชีผู้ฝ่าฝืนระเบียบบริหารกิจการมัสยิดบ้านเหนือ

นอกจากการใช้หลักการทางศาสนาอิสลามเป็นเครื่องมือในการจัดระเบียบชุมชนแล้ว กฎหมายบ้านเมืองถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่ทุกชุมชนมุสลิมจะขาดไม่ได้ ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา กลุ่มชาวบ้านที่ฝ่าฝืนหลักการศาสนาในข้อที่ผิดต่อกฎหมาย เช่น กลุ่มติดยาเสพติด ทางชุมชนร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐ ตำรวจ และทหาร เพื่อหาแนวทางและส่งชาวบ้านกลุ่มนี้ไปบำบัด ส่วนในความผิดด้านอื่นๆ นั้นชุมชนจะจัดการแก้ปัญหาโดยอาศัยจารีตและมาตรการของมัสยิดเป็นตัวบังคับ เช่น ชาวบ้านที่ทำประมงด้วยอวนรุน วางยาเบื่อ หรือใช้วิธีการชื้อดปลาด้วยไฟฟ้า เนื่องจากการกระทำเหล่านี้แม้จะผิดกฎหมายแต่เจ้าหน้าที่ของรัฐมีจำนวนไม่เพียงพอที่จะดูแลปราบปรามได้ทั่วถึง การบริหารจัดการชุมชนให้มีความเป็นระเบียบจึงจำเป็นต้องอาศัยหลักธรรมคำสอนทางศาสนาเป็นตัวชักนำให้คนกระทำความดี พร้อมทั้งใช้กฎหมายบ้านเมืองเป็นตัวควบคุมการกระทำความผิดควบคู่กันไปในเวลาเดียวกัน

การเรียกร้องจากชาวบ้านให้ปฏิบัติตนอยู่ในหลักการศาสนาหรือภายใต้ข้อบังคับของกฎหมายบ้านเมือง โดยที่ชุมชนหรือสังคมมิได้สร้างกลไกยึดเหนี่ยวชาวบ้านกับกฎระเบียบที่สร้างขึ้นเพื่อจัดระเบียบสังคม ท้ายที่สุดจะพบว่าแม้มีกฎหมายที่มีบทลงโทษรุนแรง แต่การกระทำความผิดกลับมิได้ลดลงเพราะความรุนแรงของบทลงโทษ หลักธรรมคำสอนทางศาสนาก็เช่นเดียวกัน หากมีแต่การเรียกร้องเชิญชวนหรือส่งเสริมเพียงบางเรื่อง แต่อีกบางเรื่องที่เป็นคำสั่งใช้กลับไม่ได้รับการณรงค์ให้ปฏิบัติ จนนำมาสู่การฝ่าฝืนบทบัญญัติทางศาสนาอันเป็นผลให้สังคมต้องประสบกับภาวะศีลธรรมตกต่ำ ซึ่งแนวทางการพัฒนาแบบไม่สมดุลนำปัญหามาสู่สังคมได้ไม่ยาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนมุสลิมที่มีอัตลักษณ์เป็นของตนเองย่อมมีการปะทะและแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมกับชนต่างศาสนิกอยู่ตลอดเวลา ปัญญาเชิงการพัฒนาชุมชนย่อมเกิดขึ้นหากชุมชนมุสลิมขาดการนำหลักการศาสนาอิสลามมาใช้อย่างเป็นระบบและครอบคลุมในทุกมิติ

การที่ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือสามารถควบคุมปัญหาชุมชนมิให้ขยายวงกว้าง มีหลักการทางศาสนาเรื่องชะกาตเป็น โดยงายยึดเหนี่ยวการพัฒนาในด้านต่างๆ เข้าด้วยกัน ชะกาตเป็นหลักการในเรื่องของการให้ ชุมชนใดที่มีระดับการให้มาก ย่อมลดระดับความเห็นแก่ตัวของชาวบ้านในชุมชนลงได้ อีกทั้งการให้สวัสดิการจากกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือยังเป็นการพยุ

ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มคนด้อยโอกาสมิให้ตกไปสู่ห้วงแห่งการกระทำความผิดตามหลักการศาสนาอิสลามและกฎหมายเพื่อหวังเพียงแค่ปัจจัยครองชีพ ซึ่งการกระทำความผิดของชาวบ้านที่ผ่านมามีข้ออ้างในเรื่องของค่าใช้จ่ายในครอบครัว ซึ่งสวัสดิการจากชะกาศสามารถเข้าไปทดแทนในส่วนนี้ได้ แต่ประเด็นสำคัญที่ชุมชนได้รับ คือ ชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของคนด้อยโอกาสและชาวบ้านในชุมชน

กล่าวสรุปได้ว่า ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือมีการจัดสวัสดิการแก่คนด้อยโอกาสในชุมชน โดยอาศัยหลักธรรมคำสอนในศาสนาอิสลามมาบริหารจัดการชะกาศอันเป็นทุนทางสังคมในชุมชนให้เป็นระบบ นำมาสู่สร้างระเบียบการควบคุมทางสังคมโดยมีองค์กรมัสยิดเป็นศูนย์กลาง เกิดการรวมศูนย์ทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ภายใต้กรอบของศาสนาอิสลามที่ชุมชนมีสิทธิเท่าเทียมกันในการได้รับประโยชน์จากทรัพยากรที่มี ทั้งในรูปของผลผลิตหรือการจัดสรรรายได้ใหม่ในรูปของสวัสดิการที่มาจากชะกาศ ทั้งนี้โดยอาศัยผู้นำศาสนาและชาวบ้านเป็นปัจจัยขับเคลื่อนและพัฒนาสวัสดิการเพื่อนำมาสู่การสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีแก่บรรดาคนด้อยโอกาสและชุมชนในภาพรวม

3. ข้อเสนอแนะ

3.1 ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. กองทุนชะกาศชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือควรกำหนดคุณสมบัติที่แน่นอนของคนด้อยโอกาสในชุมชนที่มีสิทธิรับชะกาศ ทั้งทางด้านของรายได้ ทรัพย์สิน และจำนวนสมาชิกที่ต้องดูแลในครัวเรือน
2. กองทุนชะกาศชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือควรมีอนุกรรมการกองทุนชะกาศเข้าร่วมดำเนินงานกับคณะกรรมการกองทุนชะกาศ เพื่อให้การดำเนินงานของกองทุนชะกาศในทุกขั้นตอนมีความละเอียดมากยิ่งขึ้น และมีความทั่วถึงในการติดตามประเมินผลผู้รับชะกาศหลังได้รับสวัสดิการสังคมจากกองทุนชะกาศแล้ว
3. การดำเนินงานของคณะกรรมการกองทุนชะกาศมัสยิดบ้านเหนือควรส่งเสริมและสนับสนุนให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการสวัสดิการสังคมจากชะกาศมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการเปิดรับอาสาสมัครเข้ามาช่วยเหลืองานเกี่ยวกับชะกาศ ในด้านการสำรวจจำนวนและความต้องการของผู้มีสิทธิรับชะกาศในชุมชน เพื่อให้เกิดความโปร่งใสในการบริหารงานกองทุนชะกาศและเป็นการประชาสัมพันธ์การทำงานขององค์กรด้วย

3.2 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาแนวคิดและรูปแบบการจัดสวัสดิการสังคมของชุมชนมุสลิมในรูปแบบอื่นๆ เช่น รูปแบบสวัสดิการสังคมด้านฌาปนกิจสงเคราะห์ นอกเหนือจากสวัสดิการจากชะกาต เพื่อนำมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนมุสลิม
2. ควรศึกษาเปรียบรูปแบบสวัสดิการสังคมจากชะกาต ระหว่างชุมชนเมืองกับชุมชนชนบท
3. ควรศึกษาเปรียบเทียบชีวิตความเป็นอยู่หรือคุณภาพชีวิตของชุมชนระหว่างชุมชนมุสลิมที่มีการจัดสวัสดิการสังคมจากกองทุนชะกาตกับชุมชนมุสลิมที่ไม่มีกองทุนชะกาต
4. ควรศึกษาบทบาทของอิหม่ามที่มีผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนตามวิถีศาสนาอิสลาม

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาไทย

หนังสือ

- กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุล, วัฑนีย์ วาสิกะสิน, และสุรางรัตน์ วศินารมณ. 2544. *ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ขัตติยา วรรณสุด และ จตุรงค์ บุญรัตนสุนทร. 2546. *การงานพัฒนาระบบสวัสดิการสังคมสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส: กลุ่มนอกกำลังแรงงาน*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คณะกรรมการกระจายรายได้สภากาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2550. *สวัสดิการพื้นฐาน (Social Safety Net): รากฐานความเป็นธรรมทางรายได้*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- หมอชาติ เบ็ญหมัด. 2552. *วิเคราะห์บทเรียนและข้อคิดจากชีวิตประวัตินานปีมูฮัมหมัด(ศ็อลฯ)*. สงขลา: มูลนิธิเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาสังคม.
- จิตรา วีรบุรินทร์ และ สูดจิต เจนนพกาญจน์. 2550. *ความมั่นคงทางสังคมในสังคมมนุษย์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- ชัช หะชาเต็ม, อับดุลเลาะ หนุ่มสุข, อรุณ บุญชม, ยูซุฟ มิมุชอ, รอฟีกี การ์มี, บัญชา มะหะมาน, มิตร ดาราฉาย และคณะ. 2550. *รายงานวิชาการกองทุนชะกาต*. กรุงเทพฯ: แผนงานสร้างเสริมสุขภาพมุสลิม.
- ชัยวัฒน์ ปัญจวงศ์. 2521. *ประชากรศึกษา*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. 2546. *อยุธยา: Discovering Ayutthaya*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: Vachirintarn.
- ชาย โปธิสิตา. 2549. *ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัยยิด สุไลมาน นัควี และ อับดุลบาชีซ ชัยด์. 2543. *ชะกาตหลักประกันสังคมในอิสลาม*. กรุงเทพฯ: อัลอะมีน.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. 2546. *บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาระบบสวัสดิการสังคมสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ดิเรก กุลศิริสวัสดิ์. 2517. *ความสัมพันธ์ของมุสลิมทางประวัติศาสตร์และวรรณคดีไทยและสำภาษกษัตริย์สุลัยมาน (ฉบับย่อ)*. กรุงเทพฯ: สมาคมภาษาและหนังสือประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์.

- ทัศนีย์ ลักขณาภิชนชัช. 2545. *การใช้ทรัพยากรในงานสวัสดิการสังคม*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธงชัย สันติวงศ์. 2531. *หลักการกิจการ*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิชย์.
- _____. 2533. *องค์การและการบริหาร*. (ฉบับแก้ไขปรับปรุง) พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิชย์.
- นภภรณ์ หะวานนท์. 2539. *พัฒนศึกษาศาสตร์ ศาสตร์แห่งการเรียนรู้และถ่ายทอดการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- นิพนธ์ คันทเสวี. 2525. *คุณภาพชีวิตกับสังคมไทยในการประชุมสัมมนาระดับชาติ เรื่องภาวะสังคมไทย*. ชลบุรี: โรงแรมสยามเนเชอรัล รีสอร์ท พัทยา. (อัคราเนนา)
- นันทวล ทวีสมบุญ. 2526. *คุณภาพชีวิต. ประชากรศึกษา*. ม.ป.ท..
- บรรจง บินกาชัน. 2543. *เศรษฐกิจการเงินอิสลาม*. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสืออิสลาม.
- _____. 2547. *สารพันปัญหาว่าด้วยชะกาด*. กรุงเทพฯ: อัลอะมีน.
- _____. 2553. *ปัญหาชะกาดและการเงินของ...มุสลิม*. กรุงเทพฯ: อัลอะมีน.
- บุญเสริม ฤทธาภิรมย์. 2546. *ประวัติศาสตร์เมืองสตูล*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ปิยนาด บุณนาค. 2546. *นโยบายการปกครองของรัฐบาลต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บุญธรรม กิจปริดาภิสุทธิ. 2542. *เทคนิคการสร้างเครื่องมือรวบรวมข้อมูลสำหรับการวิจัย*. กรุงเทพฯ: B&B Publishing.
- มรวาน สะมะฮูน. 2537. *การบริหารองค์การศาสนาอิสลาม*. กรุงเทพฯ: สำนักจุฬาราชมนตรี.
- มุณีร มุฮัมหมัด. 2551. *ชะกาดตามบทบัญญัติอิสลาม*. กรุงเทพฯ: จิรัชการพิมพ์.
- มุฮัมหมัด อามีน บินกาชัน. 2522. *การคลังอิสลาม*. กรุงเทพฯ: วุฒิชัยการพิมพ์.
- เมาว์ลานา มุฮัมหมัด ชะกะรียา. 2537. *คุณค่าชอคคอเกาะห์ (ชมรมดับลิฆแห่งประเทศไทย. ผู้แปล)*. กรุงเทพฯ: ชมรมดับลิฆแห่งประเทศไทย.
- ระพีพรรณ คำหอม. 2544. *รูปแบบการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ในยุคโลกาภิวัตน์*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. 2545. *สวัสดิการสังคมกับสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: บริษัทอาร์เอ็นมีเดีย จำกัด.
- วิมล ติรกานันท์. 2546. *ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์: แนวทางสู่การปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิศาล ศรีมหาวโร. 2542. *การพัฒนาชนบท*. สุราษฎร์ธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.

- วีระนาถ มานะกิจ และ พรรณี ประเสริฐวงศ์. 2531. *การจัดองค์การและการบริหาร*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วรวิภา วันขวัญ. 2552. *การบริหารจัดการชะงาดในสังคมมุสลิมยุคใหม่*. กรุงเทพฯ: แผนงานสร้างเสริม สุขภาวะมุสลิม.
- สภาความมั่นคงแห่งชาติ. 2545. *นโยบายความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้*. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท..
- สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับแห่งประเทศไทย (แปล). ม.ป.ป.. *พระมหาคัมภีร์อัลกุรอานพร้อมความหมาย ภาษาไทย. ชาอูดีอารเบีย. อัลมาดีนะห์ อัลมูเนาวาเราะห์ ราชอาณาจักรชาอูดีอารเบีย: ศูนย์ กษัตริย์ฟะฮัดเพื่อการพิมพ์อัลกุรอาน*.
- สมาน รังสิโยภักย์ และ สุทธิ สิทธิสมบูรณ์. 2533. *หลักการบริหารเบื้องต้น*. กรุงเทพฯ: สำนักงาน กพ..
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2551. *ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- สายสัมพันธ์. 2542. *ประเด็นที่น่ารู้เกี่ยวกับการชำระชะงาดและการประกอบธุรกิจ*. กรุงเทพฯ: สายสัมพันธ์.
- สุโขทัยธรรมมาธิราช. 2539. *เอกสารการสอนชุดวิชาองค์การและการจัดการหน่วยที่ 1-8*. กรุงเทพฯ: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- สุเทพ เชาวลิท. 2527. *สวัสดิการสังคม*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุรางค์ จันทวานิช และวิศนี ศิลตระกูล. 2539. *การพัฒนาแนวคิดและเครื่องชี้วัดสังคมและคุณภาพชีวิต ในต่างประเทศ. ในการพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงาน กองทุนสนับสนุนงานวิจัย.
- สุรพงษ์ โสธนะเสถียร. 2531. *คุณลักษณะทางสังคมของชาวไทยมุสลิมและกานสนองตอบต่อรัฐบาล*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรพันธ์ ฉันทแดนสุวรรณ. 2546. *หลักการบริหารธุรกิจ*. กรุงเทพฯ: บริษัทจุดทอง จำกัด.
- สุรินทร์ จิรวิศิษฐ์. 2550. *ประเทศไทยกับการไปสู่รัฐสวัสดิการ*. กรุงเทพฯ: กองแผนงานและสารสนเทศ สำนักงานประกันสังคม กระทรวงแรงงาน.
- สุนน อมรวินวัฒน์. 2525. *การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนกรุงเทพมหานคร*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย. (อัดสำเนา)
- สมจิตต์ สุพรรณพิสัย และ นิภา มนูญปัจจุ. 2522. *ประชากรกับคุณภาพชีวิต*. กรุงเทพฯ: ศรีอนันต์.
- สมพงษ์ เกษมสิน. 2514. *การบริหาร*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: เกษมสุวรรณ.

- อภิญา เวชชัย และ กิติพัฒน์ นนทปัทมกุล. 2546. *การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส: กลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อมร นนทสุต. 2528. *แนวทางในการพัฒนาวิถีชีวิตเพื่อให้บรรลุความจำเป็นพื้นฐานของคนไทยคู่มือการฝึกอบรมวิทยากรระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล*. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท..
- อับดุลมันนาน เอ็ม. 2539. *เศรษฐศาสตร์อิสลาม*. กรุงเทพฯ: นันทาพัชริชชิ่ง จำกัด.
- อับดุลรอชิด เจมะ, อิสมาแอ อาลี, รอฮีม นิยมเดชา, อับดุลเลาะ การ์นา, ตายูดีน อูสมาน, วรวิทย์ บารู, ชุมศักดิ์ เกะกาวิ, และ คาโอ๊ะ เลาะลง. 2545. *ระบบสวัสดิการในชุมชนมุสลิม กรณีจ่ายชะกาตในกลุ่มออมทรัพย์อิสลาม*. ปัตตานี: วิทยาลัยอิสลามศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- อับดุลเลาะ อับรู. 2549. *เศรษฐศาสตร์อิสลาม*. ปัตตานี: วิทยาลัยอิสลามศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- อับดุลลอฮ์ อัลกอรี. 2537. *สี่เคาะลีฟะฮ์ผู้ทรงธรรม*. ดลมนธรจน์บกา แปลและเรียบเรียง. กรุงเทพฯ: อิสลามิกอะเคเดมี.
- อาลี เสือสมิง. 2546. *ประวัติศาสตร์ขุนนางมุสลิมสยาม*. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสืออิสลาม.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2532. *ศุรุวาทะ*. กรุงเทพฯ: พิมพ์ศ.
- อรุณ บุญชม. ม.ป.ป.. *อัลฟิกฮ์(นิติศาสตร์อิสลาม) กฎเกณฑ์และหลักฐานจากอัลกุรอาน อัลหะดีษ 2*. กรุงเทพฯ: ส.วงศ์เส็งยม.
- ฮัจยีสะอิด ฮัจยีอับรอฮีม. ม.ป.ป.. *ประมวลกฎหมายต่างๆ วิชานิติศาสตร์อิสลามเกี่ยวกับครอบครัว*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์หนังสือมานพ.

วิทยานิพนธ์และคุณนิตินิพนธ์

- เจ๊ะมุฮัมหมัด เจ๊ะอูมา. 2545. *บทบาทอิหม่ามในการพัฒนาท้องถิ่น: กรณีศึกษาจังหวัดปัตตานี*. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ณัฐวดี สุนทรานู. 2544. *คุณภาพชีวิตของพนักงานธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน) หลังนโยบายลดอัตราค่าจ้างกรณีศึกษาเฉพาะสาขาในเขตจังหวัดสมุทรปราการ*. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขาการบริหารทั่วไป บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยบูรพา.

- ทิวา พรหมอินทร์. 2544. บทบาทของนักปกครองท้องถิ่นในการส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน: ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอพระสมุทรเจดีย์. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาการบริหารทั่วไป บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- วิสุทธิ บิลล่าเต๊ะ. 2553. กระบวนการดำรงอัตลักษณ์มุสลิมกับการสร้างชุมชนเข้มแข็ง: กรณีศึกษาชุมชนมัสยิดบ้านเหนือ ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, สาขาวัฒนธรรมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ศุภชัย สมันตรัฐ. 2548. การพัฒนาการบริหารสวัสดิการชะกาศของชาวไทยมุสลิมจังหวัดสตูล. วิทยานิพนธ์หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม) , สาขาสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม) คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อรุณ ศิริพันธุ์. 2533. บทบาทอิหม่ามในการพัฒนาชุมชน: ศึกษาเฉพาะจังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยคดีศึกษา คณะศิลปศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒสงขลา.

บทความ

- ข้อมูลรวมระดับชุมชนมัสยิดบ้านเหนือ. 2550. ทะเบียน. สงขลา.
- ชะกาศ. 2550. แผนงานสร้างเสริมสุขภาวะมุสลิมไทย. กรุงเทพฯ: แผนงานสร้างเสริมสุขภาวะมุสลิม.
- ประสาร มาลากุล ณ อยุธยา. 2526. การศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต. วารสารครุศาสตร์, 1(กรกฎาคม-กันยายน): 1-19.
- เย็นใจ เลหาวิช. 2523. การศึกษากับการพัฒนาคุณภาพชีวิต. การศึกษาแห่งชาติ, 4 (สิงหาคม-กันยายน): 7-9.
- อนุชา หวังภักดี. 2553. การเผยแพร่คำสอนในศาสนาอิสลามที่เกี่ยวกับการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม: กรณีศึกษาโต๊ะอิหม่ามในเขตกรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- อุ้นดา นพคุณ. 2526. คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น คุณภาพชีวิตในเชิงการศึกษา. วารสารครุศาสตร์, 12 (กรกฎาคม-กันยายน): 27-32.

เว็บไซต์

- ข้อมูลพื้นฐาน. 2549: 2. ข้อมูลตำบลคูเต่า. ม.ป.ป. เทศบาลตำบลคูเต่า.
<http://www.senate.go.th/web-senate/research46/b002.htm> (สืบค้นเมื่อ 7 สิงหาคม 2551).

เทศบาลตำบลคูเต่า. 2552. ข้อมูลทั่วไปของตำบลคูเต่า. เทศบาลตำบลคูเต่า.

<http://www.kutao.go.th/index.php> (สืบค้นเมื่อ 26 เมษายน 2552).

ธีรรักษ์ ภารการ. 2552. ความหมายการบริหาร. มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

<http://learners.in.th/blog/2ms/231769> (สืบค้นเมื่อ 24 เมษายน 2552).

บะห์รุณ. 2550. ประวัติศาสตร์ฉบับลัทธิประหลาด. เนชั่นสุดสัปดาห์.

<http://www.oknation.net/blog/baroon/2007/07/20/entry-1/comment>.

(สืบค้นเมื่อ 26 เมษายน 2552).

อับดุลสุโก ดินอะ. 2551. บทเรียนการจัดการชะกาดในมาเลเซียสำหรับประเทศไทย. โอเคเนชั่น.

<http://www.oknation.net/blog/shukur> (สืบค้นเมื่อ 16 สิงหาคม 2552)

อับดุลเลาะ หนุ่มสุข. 2551. แนวทางการจัดระบบชะกาดในยุคสมัยต่างๆ ของอิสลาม. อิสลามมอร์.

<http://www.islammore.com/main/content.php> (สืบค้นเมื่อ 17 สิงหาคม 2552)

อินทิรา แก้วขาว และสุภาพร เกตุสุริยงค์. 2551. ศาสนิกชนศาสนาต่างๆ. ศูนย์ปฏิบัติการจังหวัดสงขลา.

<http://61.19.246.142/~songkhla/poc/index>. (สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2552).

อิสมาน จารง. 2554. ชะกาดทองและเงิน. อิสลามเฮ้าส์.

<http://www.islamhouse.com/p/330800> (สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2554).

อุษมาน อิดริส. 2551. ชะกาดฟิฏรุ (ฟิฏเราะฮฺ). อิสลามเฮ้าส์.

<http://www.islamhouse.com/p/177863> (สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2552).

เอกสารภาษาต่างประเทศ

หนังสือภาษาอาหรับ

ซอและห์ เฟาซาน บินอับดุลละห์ อัลเฟาซาน. 2545. *มุลัคคอกซฟีกฮี*. วิทยา: คารุอาซีมะฮฺ.

บุคกอรีย์. 2542. *ศอเหียะฮฺบุคกอรีย์*. พิมพ์ครั้งที่ 2. วิทยา: คารุสลาม.

ฟูอัด อับดุลลอฮฺ. 2539. *นุซุมชะกะต วะตะเตาวูร์ ตัดบีกีฮา*. กูเวต: ม.ป.ท..

มุสลิม. 2543. *ซอเหียะฮฺมุสลิม*. พิมพ์ครั้งที่ 2. ราชอาณาจักรซาอุดีอาระเบีย: คารุสลาม.

มุฮัมมัด กุ๊อฺยฟูตลอฮฺ. ม.ป.ป.. *อัลหะยาตุลอิคติกอศียะฮฺฟิอุศูริลอิสลามียะฮฺอัลอูลา*. อัมมาน: คารุฏอริก.

มุฮัมมัด อัมมะฮฺนุน. 2545. *มันหะยูนนะบีย์ฟิดคะฮฺวะฮฺ*. อียิปต์: คารุสละลาม.

หะซัน อิบรอฮีม หะซัน. 2506. *ตารีคุลอิสลาม*. พิมพ์ครั้งที่ 7. ไคโร: คารุสลาม.

อะบูอับดุล อัลกอซิม. 2529. *กิตานุลอัมวาล*. เบรุต: คารุฏอตุบอัลอิลมียะฮฺ.

ออบูดาูด. 2542. *สุนันอบีดาูด*. วิทยา: คารุสลาม.

- อัครีธม ฎิยาอู อัดอุมะรีย. 2541. *อัศรุลคิลลาฟะฮุอัรรอฮิยะฮุ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. อรัรียาญ: มักตะบะฮุอัดอุมัฆกัน.
- อันนัตวีย อะบุลหะซันอะลี. 2520. *รียาลุลฟิกร วัตตะฮะฮุฮุ ฟิลาอิสลาม*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กุเวต: คารุค
เกาะลัม.
- อัศลัยฮิด อะห์มัด อัดมุก็อซรอนญี. 2504. *อัชชะกาตวะตันมิยะตุลมุจตะมะฮฮอ*. มักกะฮะฮุ: รอบีญะฮุค
อาลัมอัดอิสลามีย.
- อับดุลลอฮุ บิน อับดุลเราะฮ์มาน อิบนูซอและห์ อาลุลบัจซาม. 2543. *ศัยรุลอัลลาม*. พิมพ์ครั้งที่ 4. รียาญ:
คารุคฟัยฮอา.
- อัลก็อรฎอวีย. 2524. *ฟิฮุชชะกาต*. พิมพ์ครั้งที่ 5. เบรุต: มุอัดสะตุรริสลาละฮุ.
- อิบนุก็อัยยิม. 2539. *ซาคูลมะฮ์อาด*. พิมพ์ครั้งที่ 30. เบรุต: มุอัดสะตุรริสลาละฮุ.
- อิบนุสะอูด. ม.ป.ป.. *อัญญาชะบะกอด*. เบรุต: อัลบะยาน.

คุษฎินิพนธ์ภาษาอาหรับ

- มัดอูด ชะห์ยา. 2545. *อัลหะยาตุลอิจตีมาอียะฮุวัลอิกติศอดียะฮุฟิอัศรุลकुละฟาอิรรอชีดีน*. คุษฎินิพนธ์
ปริญญาเอก, สาขาประวัติศาสตร์อิสลาม, คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอานนีลันประเทศชูดาน.

ภาษาอังกฤษ

- Certo, S.C. 1989. *Principle of Modern*. Massachusette: Allyn and Bacon inc.
- Green, L.W. 1977. *Health Promotion Planning: An Education and Environmental Approach*.
Mountain View: Mayfield Publishing.
- Herbert, A.Simon.1947. *Behavior*. New York: Macmillian.
- Kreitner, R. 1983. *Modern Management*. CaliFornia: An Imprint of Wadrworth Publishing
company.
- Massie, J.L. 1973. *Principle of Management*. New Jersey: Prentice Hall International Inc.
- UNESCO. 1993. *Quality of life improvement programmes*. Bangkok: UNESCO reginal office.
- Michel, Gilquin. 2005. *The Muslims of Thailand*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Maslow, A.H. 1970. *Motivaltion and personality*. (2 nd ed.). New York: Harper & Row.
- Sharma, R.C. 1975. *Population trends resources and enviroment hand book on population
Education* New Delhi: Tata Mcgraw-Hill.

นุคตานุกรรม

บุคลากรกรม

ลำดับที่	ชื่อ	นามสกุล	วันที่สัมภาษณ์
1	กอหรัค (นามสมมติ)		18 ส.ค. 2552
2	คารีหย๊ะ	บิณล่ำเต๊ะ	20 ส.ค. 2552
3	เดช	บิณล่ำเต๊ะ	17 ธ.ค. 2553, 20 ธ.ค. 2553
4	นััน (นามสมมติ)		22 ธ.ค. 2553
5	บั้งเณม		22 ก.ย. 2552, 20 ส.ค. 2552, 18 ธ.ค. 2553
6	ปะสัน		5 ธ.ค. 2553
7	พีบั้งอร		5 ต.ค. 2552
8	พีสาว		22 ก.ย. 2552
9	พีโส		9 ส.ค. 2552
10	วิสุทธิ (ภูอบรอนี)	บิลล่ำเต๊ะ	20 ก.ย. 2552
11	มะสัน		5 ต.ค. 2553
12	มาหริยม	หัสเหล็ม	5 ก.ย. 2552
13	มีละ		5 ก.ย. 2552
14	เสาคะ	หัสเหล็ม	19 ส.ค. 2553
15	สุไหล	ออนนวล	3 ก.ค. 2552
16	มุฮัมหมัด	บิณล่ำเต๊ะ	3 พ.ย. 2553, 17 ธ.ค. 2553
17	ยุไซป์		22 ธ.ค. 2553
18	โหด (นามสมมติ)		7 ธ.ค. 2553
19	เหม (นามสมมติ)		7 ธ.ค. 2553
20	หมัดนอด	บิณหมัด	19 ส.ค. 2552
21	หมัด บ้านควน		26 ธ.ค. 2553
22	หมัด (นามสมมติ)		27 ธ.ค. 2553

บุคลากรกรม (ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อ	สกุล	วันที่สัมภาษณ์
23	หมุด (นามสมมติ)		28 ธ.ค. 2553
24	หมาด (นามสมมติ)		26 ก.ย. 2552
25	หมาน (นามสมมติ)		16 ก.ย. 2552
26	หมื่น (นามสมมติ)		15 ก.ย. 2552
27	อลี	หัตต์เหล็ก	13 ก.ย.2551 , 10 ก.ย. 2552, 20 ก.ย. 2552
28	อาลี (นามสมมติ)		7 ธ.ค. 2553
29	อาสัน	บินอาสัน	5 ธ.ค. 2553
30	อุหมาด	หมัดบินเฮด	25 ก.ย. 2552
31	สมาน (นามสมมติ)		30 ก.ย. 2552
32	ฮาสัน	ซุมรักษา	22 ธ.ค. 2553

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

ระเบียบบริหารกิจการมัสยิดบ้านเหนือ ฮ.ศ. 1426 / พ.ศ. 2548

ภาคผนวก ก

ระเบียบบริหารกิจการมัสยิดบ้านเหนือ ฮ.ศ. 1426 / พ.ศ. 2548

เพื่อให้การบริหารและจัดการมัสยิดตลอดถึงชุมชน เป็นไปด้วยความเรียบร้อย สอดคล้องกับหลักการอิสลาม สนองรับสิทธิเสรีภาพ ภายใต้บทบัญญัติของศาสนาอิสลาม และเพื่อให้เกิดการพัฒนาบุคคลเป็นส่วนหนึ่งของการเสริมสร้าง พัฒนาศักยภาพ ความรู้ ความสามารถในการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน มีความรัก ความสามัคคี เอื้ออาทร เสียสละ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และเพื่อหลอมรวมสิ่งเหล่านั้นทั้งหมดเป็นแรงขับเคลื่อนสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็ง โดยมีศาสนาเป็นแนวทางการดำเนินชีวิต จึงได้กำหนดระเบียบบริหารกิจการมัสยิดบ้านเหนือขึ้นไว้ ดังนี้

หมวดที่ 1 บททั่วไป

ข้อที่ 1 ระเบียบนี้เรียกว่า “ระเบียบการบริหารกิจการมัสยิดบ้านเหนือ”

ข้อที่ 2 ที่ตั้งของมัสยิด เลขที่ 136 หมู่ที่ 7 ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

ข้อที่ 3 ระเบียบนี้ให้ใช้บังคับกับสัปบุรุษมัสยิดบ้านเหนือทุกคน ตั้งแต่วันประกาศเป็นต้นไป

ข้อที่ 4 สัปบุรุษมัสยิดบ้านเหนือ หมายถึง บุคคลที่นับถือศาสนาอิสลาม อาศัยอยู่ในหมู่ 6 และส่วนหนึ่งของหมู่ที่ 7 ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา และมีหน้าที่ต้องละหมาด ญุมอะฮ์ ณ มัสยิดบ้านเหนือ หรืออยู่ในภาวะรับผิดชอบดูแลของผู้มีหน้าที่ละหมาดญุมอะฮ์ ณ มัสยิดบ้านเหนือ

ข้อที่ 5 องค์กรประชุมมัสยิดบ้านเหนือ หมายถึง อีมาม คอเตบ บิลาต ผู้ช่วยอีมาม กรรมการมัสยิด ผู้ช่วยกรรมการมัสยิด กรรมการที่ปรึกษา และผู้พิทักษ์ระเบียบมัสยิด

ข้อที่ 6 บุคคลจะสิ้นสุดเป็นสัปบุรุษมัสยิดบ้านเหนือ เมื่อ

(1) ตาย

(2) ย้ายภูมิลำเนา

(3) คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด มีมติให้ขับออกจากการเป็นสัปบุรุษ

เนื่องจากกระทำการอันไม่เหมาะสมหรือมีพฤติกรรมอันขัดกับระเบียบนี้

หมวด 2 ทรัพย์สินของมัสยิด

ข้อที่ 7 ทรัพย์สินของมัสยิดบ้านเหนือประกอบด้วย

- (1) ที่ดิน ตามโฉนดเลขที่.....จำนวน.....ไร่
- (2) อาคารที่ทำการมัสยิด
- (3) ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ประจำมัสยิดบ้านเหนือ
- (4) อาคารหรือทรัพย์สินอื่นที่เป็นกรรมสิทธิ์ของมัสยิด หรือปลูกสร้าง

ในที่ดินของมัสยิดข้อที่

ข้อที่ 8 การใช้ทรัพย์สินของมัสยิด ทรัพย์สินและที่ดินเป็นของสาธารณประโยชน์ ซึ่งทุกคนสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ ห้ามมิให้ผู้หนึ่งผู้ใดนำไปใช้สอยส่วนตัว ยกเว้นได้รับอนุญาตจากอิหม่าม หรือได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด หรือ ผู้รับผิดชอบที่ทางมัสยิดแต่งตั้ง

หมวด 3 การประกอบศาสนกิจ

ข้อที่ 9 ชุมชนมัสยิดบ้านเหนือเป็นญะมาอะฮ์หนึ่งเดียว การละหมาดญะมาอะฮ์ และญุมอะฮ์จัดทำในสถานที่เดียว คือ มัสยิดบ้านเหนือ ผู้ใดจัดให้มีการละหมาดญะมาอะฮ์หรือญุมอะฮ์ ในสถานที่อื่นโดยไม่ได้รับความเห็นชอบจากทางมัสยิดบ้านเหนืออย่างเป็นทางการ ถือเป็นการทำผิดต่อระเบียบนี้

ข้อที่ 10 สัปบุรุษคนใดไม่ถือศีลอดในเดือนรอมฎอน โดยไม่มีเหตุอนุโลมตามหลักศาสนาอิสลาม ถือว่ามีความผิดตามระเบียบนี้

ข้อที่ 11 สัปบุรุษที่มีทรัพย์สินอยู่ในข่ายต้องจ่ายชะกาต ให้จ่ายชะกาตกับมัสยิดบ้านเหนือตามความเหมาะสม

หมวด 4 การแต่งงาน

ข้อที่ 12 สัปบุรุษคนใดมีความประสงค์จะแต่งงาน ให้ดำเนินการดังนี้

- (1) ก่อนการแต่งงานจะต้องเรียนรู้หลักปฏิบัติในการครองเรือนและหลักปฏิบัติอื่นๆที่จำเป็นสำหรับการใช้ชีวิตคู่

(2) ก่อนทำพิธีนิกاح ให้ผู้ปกครองแจ้งกรรมการอิสลามประจำมัสยิดในเขตของตนทราบ ไม่น้อยกว่า 3 วัน

(3) ให้กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่รับผิดชอบเขตของผู้นิกاح แจ้งต่ออิหม่ามมัสยิด และให้รายงานสถานะของกลุ่มสมรสว่ามีการปฏิบัติที่ล่วงละเมิดต่อบัญญัติของอิสลามหรือไม่

(4) ให้ใช้อาคารมัสยิด เป็นสถานที่ทำการนิกاح หรืออาจเป็นสถานที่อื่นใด ที่ได้รับความเห็นชอบจากอิหม่ามมัสยิด

(5) ก่อนทำการนิกاح ให้อิหม่ามหรือผู้ที่อิหม่ามมอบหมายดำเนินการสอบถามความเข้าใจของผู้นิกاح เกี่ยวกับรูกนอิหม่าน รูกนอิสลาม การเตาบะฮ์ การละหมาด การอาบนํ้าวาญิบ สิทธิและหน้าที่ของสามี ภรรยา เสียก่อน

(6) หากผู้นิกاحไม่ผ่านการทดสอบ ต้องดำเนินการให้ผ่าน จึงจะสามารถกระทำการนิกاحได้ กรณีอิหม่ามหรือผู้ที่อิหม่ามมอบหมายเห็นว่าผู้นิกاحไม่เข้าใจหลักการต่างๆ ได้ดีพออาจยืดเวลาการนิกاحออกไป จนผู้นิกاحนั้นจะมีความรู้ในหัวข้อที่กำหนดอย่างพอเพียง

(7) อิหม่ามหรือผู้ที่อิหม่ามมอบหมาย ต้องให้คำแนะนำต่อผู้ปกครองเกี่ยวกับคุณสมบัติของผู้เป็นวะลีย์ และสามารถรับวาเกิลจากวะลีย์ของฝ่ายหญิงได้หากวะลีย์นั้นต้องการวาเกิล

(8) ในการนิกاحซึ่งดำเนินการตามระเบียบนี้ทุกครั้ง ผู้จัดการนิกاحต้องออกเอกสารเพื่อเป็นหลักฐานสำคัญในการนิกاح โดยผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายลงลายมือชื่อไว้เป็นหลักฐาน , ประกอบการนิกاح หรือผู้นิกاحสมควรใจที่จะบริจาครให้เท่านั้น

(10) ให้บังคับใช้ระเบียบการนิกاحเหล่านี้กับสัปบุรุษมัสยิดบ้านเหนือทุกคน ในกรณีที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเป็นสัปบุรุษของมัสยิดบ้านเหนือและนิกاحกับสัปบุรุษต่างถิ่น โดยมิได้ปฏิบัติตามระเบียบนี้ ไม่อนุญาตให้องค์ประชุมมัสยิดบ้านเหนือทุกคนเข้าร่วมในพิธีนิกاحนั้น

ข้อที่ 13 ผู้ที่ผ่านการแต่งงานตามระเบียบข้อ 12 มีสถานะเป็นสามีภรรยาสมบูรณ์ตามหลักการของศาสนาอิสลาม และจะต้องมีการอุปการะเลี้ยงดูกันตามควรแก่ฐานะานุรูป

หมวด 5 การประกอบอาชีพ

ข้อที่ 14 สัปบุรุษของมัสยิดจะต้องประกอบอาชีพ ด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต และเป็นธรรมโดยวางอยู่บนหลักการพื้นฐานของอิสลาม ดังนี้

(1) เป็นการทำงานอาชีพที่อิสลามอนุมัติให้กระทำได้

- (2) ไม่ขัดกับหลักกฎหมายบ้านเมือง
- (3) ไม่ขัดกับศีลธรรมอันดี ตลอดจนจารีตประเพณีที่ดีของสังคม
- (4) ไม่เป็นอันตรายต่อประชาชน สังคม และสิ่งแวดล้อม

ข้อที่ 15 การประกอบอาชีพประมงโดยการใช้จวนรุน ยาเบื้อ ซ็อตด้วยไฟฟ้า หรือใช้อุปกรณ์เครื่องมือที่ผิดกฎหมายบ้านเมือง ถือว่ามีความผิดตามระเบียบนี้

ข้อที่ 16 สัปบุรุษคนใดเป็นผู้จำหน่าย จ่าย สิ่งมีนเมา หรือยาเสพติดทุกชนิดที่ผิดกฎหมายถือว่ามีความผิดตามระเบียบนี้

หมวด 6 การศึกษา

ข้อที่ 17 สัปบุรุษที่มีอายุตั้งแต่ 3 ปีขึ้นไปจะต้องได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง โดยผู้ปกครองต้องรับผิดชอบในการส่งเสริมให้การศึกษา ตามระดับ ดังนี้

- (1) อายุ 3-5 ปี เข้ารับการศึกษาที่ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ประจำมัสยิด
- (2) อายุ 6-15 ปี เข้ารับการศึกษาภาคบังคับ และเรียนศาสนาที่ศูนย์อบรมจริยธรรมประจำมัสยิด หรือโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ควบคู่กันไป
- (3) อายุ 16 ปีขึ้นไป ศึกษาเล่าเรียนตามอรรถาศัย และเรียนวิชาศาสนาตามที่ทางคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดกำหนด

ข้อที่ 18 ผู้ที่ไม่ส่งบุตรหลานเข้าศึกษาตามข้อ 17 ถือเป็นผู้มีความผิดตามระเบียบนี้

หมวด 7 การอยู่ร่วมกันในสังคม

ข้อที่ 19 สัปบุรุษของมัสยิดบ้านเหนือ จะต้องอยู่รวมกันด้วยไมตรีจิตที่ดีงาม ส่งเสริมกันและกันในเรื่องความดี ช่วยกันขจัดความชั่ว มีความปรองดองและสามัคคีกันในหมู่คณะ

ข้อที่ 20 ไม่อนุญาตให้มีการจัดมรสพ หรืองานบันเทิงรื่นเริงต่างๆ อันจะนำไปสู่การละเมิดบทบัญญัติของศาสนาอิสลาม ในเขตพื้นที่รับผิดชอบของมัสยิด ผู้ฝ่าฝืนจะได้รับโทษตามระเบียบนี้

ข้อที่ 21 สัปบุรุษของมัสยิดบ้านเหนือ จะต้องไม่เล่นการพนันหรือจัดให้มีการเล่นการพนันผู้ใดฝ่าฝืนถือว่ามีความผิดตามระเบียบนี้

ข้อที่ 22 สัปบุรุษของมัสยิดมีสิทธิในการแสดงออกทางการเมือง หรือสิทธิอื่นใดได้โดยเสรีแต่ต้องอยู่บนพื้นฐานของความถูกต้องตามหลักการอิสลาม

ข้อที่ 23 คณะกรรมการมัสยิดและองค์ประชุมของมัสยิดคนใดให้การสนับสนุนร่วมมือร่วมกิจกรรมกับผู้ที่ทำความผิดทุกฐานที่ปรากฏในระเบียบนี้ ถือเป็นการละเมิดระเบียบการบริหารกิจการมัสยิดบ้านเหนือ และต้องได้รับการพิจารณาโทษตามมติของที่ประชุมมัสยิดบ้านเหนือ

หมวด 8 บทลงโทษ

ข้อที่ 24 ผู้ฝ่าฝืนระเบียบนี้ จะต้องรับโทษตามกำหนด ดังนี้

(1) ให้กรรมการอิสลามประจำมัสยิดผู้เป็นหัวหน้าเขต สืบจรรยาชื่อผู้ฝ่าฝืน ไม่ปฏิบัติตามระเบียบนี้ในเขตรับผิดชอบของตน

(2) ให้กรรมการอิสลามประจำมัสยิดผู้เป็นหัวหน้าเขต นำรายชื่อที่สืบมาได้ตาม (1) เสนอต่อที่ประชุมใหญ่ เพื่อพิจารณาหาข้อเท็จจริง และวินิจฉัยสาเหตุของการไม่ปฏิบัติตามระเบียบ

(3) หากที่ประชุมมีมติสรุปว่าบุคคลดังกล่าวเป็นผู้ฝ่าฝืนระเบียบนี้จริง ให้ถือว่าบุคคลมีความผิดฐานละเลยหน้าที่ที่มุสลิมพึงปฏิบัติ และจะต้องปรับปรุงตนเอง

(4) แต่งตั้งบุคคลหรือคณะบุคคลเพื่อดำเนินการกับผู้ฝ่าฝืน โดยอาจเชิญผู้ฝ่าฝืนมาพบหรืออาจไปเยี่ยมที่บ้านของผู้ฝ่าฝืน เพื่อแนะนำตักเตือน อย่างน้อย 3 ครั้ง แต่ละครั้งมีระยะเวลาห่างกันพอสมควร เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ฝ่าฝืนปรับปรุงตนเอง และปฏิบัติตนตามศาสนบัญญัติ

(5) หลังจากกล่าวตักเตือนแล้วแต่ผู้ฝ่าฝืนยังไม่ปฏิบัติตามให้คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดขึ้นบัญชีผู้ฝ่าฝืนนั้นเป็นผู้มีความผิดตามระเบียบนี้ และให้ตัดสิทธิในการช่วยเหลือเกื้อกูลตามหลักศาสนาอิสลาม เช่น ชะกาต เป็นต้น

(6) ให้โอกาสบุคคลผู้ถูกขึ้นบัญชีเป็นผู้พินิจพิจารณาปรับปรุงตนเอง เป็นเวลา 40 วัน โดยมีคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดเป็นผู้สอดส่อง ดูแล และสังเกตพฤติกรรม จากนั้นให้นำเสนอต่อที่ประชุมใหญ่ของมัสยิดเพื่อวินิจฉัยต่อไป

(7) หากผู้ฝ่าฝืนยังกระทำความผิดโดยไม่มีทีท่าว่าจะยุติ และคณะกรรมการเห็นว่าไม่สามารถปรับปรุงแก้ไขได้แล้ว ให้ที่ประชุมคณะกรรมการวินิจฉัยเพื่อคัดชื่อผู้นั้นออกจากการเป็นสัปบุรุษมัสยิดบ้านเหนือ

(8) กรณีที่สามีเป็นผู้ปฏิบัติตามระเบียบนี้ แต่ภรรยาซึ่งอยู่คู่ในความปกครองของสามีละเมิดระเบียบ ให้ใช้บังคับทั้งสามีและภรรยา

(9) กรณีที่ภรรยาเป็นผู้ปฏิบัติตามระเบียบนี้ แต่สามีเป็นผู้ละเมิดระเบียบ ให้ใช้บังคับเฉพาะสามีเท่านั้น

ข้อที่ 25 ผู้นำ หรือคณะกรรมการ หรือ องค์ประชุม หรือ สัปบุรุษคนใด ซึ่งมีวุฒิภาวะสูงและได้รับการเคารพจากสัปบุรุษทั่วไป หากประพฤติดุกระเบียบนี้เสียเอง อาจไม่มีการดำเนินการตามข้อ 19 แต่สามารถนำเรื่องเข้าสู่การประชุมพิจารณาของคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดได้ทันที และที่ประชุมนั้น สามารถกำหนดคบทลงโทษที่แตกต่างไปจากระเบียบนี้ได้ โดยให้ถ้อยมติของที่ประชุมเป็นข้อชี้ขาด

ข้อที่ 26 ผู้ที่ถูกตัดชื่อออกจากความเป็นสัปบุรุษของมัสยิด จะต้องได้รับโทษ ดังนี้

- (1) ห้ามมิให้องค์ประชุมมัสยิดบ้านเหนือ เข้าร่วมงานทางสังคมที่ผู้ถูกตัดชื่อจัดขึ้น
- (2) ให้ตัดชื่อผู้นั้นออกจากความเป็นสมาชิกของหน่วยงานต่างๆ ทั้งหมดที่สังกัดมัสยิดบ้านเหนือ
- (3) เมื่อผู้ที่ถูกตัดชื่อตายลง ให้ปฏิบัติกับศพผู้นั้น เพียงเพื่อให้ผ่านพิธีฎกิฟายะฮ์เท่านั้น
- (4) กรณีครอบครัวของผู้ตายจัดให้มีการทำบุญ ห้ามมิให้องค์ประชุมของมัสยิดทุกคนไปร่วมงาน

อนึ่ง บุคคลที่จะถูกลงโทษตามข้อ 26 ต้องเป็นสัปบุรุษที่คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด ได้แก้ไขความประพฤติตามขั้นตอนของระเบียบนี้ และถูกตัดชื่อออกจากความเป็นสัปบุรุษของมัสยิดแล้ว หากยังไม่มีผลการดังกล่าวข้างต้น ให้ปฏิบัติต่อบุคคลดังกล่าวเช่นเดียวกับสัปบุรุษทั่วไปของมัสยิด

ข้อที่ 27 ผู้ที่ถูกตัดชื่อออกจากความเป็นสัปบุรุษของมัสยิด สามารถกลับเข้ามาเป็นสัปบุรุษได้อีกเมื่อ

- (1) มีความประสงค์จะปฏิบัติตามระเบียบนี้
- (2) แสดงความจำนงในการเข้าเป็นสัปบุรุษต่อกรรมการอิสลามประจำมัสยิดผู้รับผิดชอบในเขตของตน
- (3) ที่ประชุมคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด มีมติให้รับเข้าเป็นสัปบุรุษอีกครั้งโดยผู้ประสงค์จะเข้าเป็นสัปบุรุษต้องทำการเตาบะฮ์เสียก่อน
- (4) ให้ผู้ที่ประสงค์กลับเข้ามาเป็นสัปบุรุษทำงานที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม
- (5) สังเกตพฤติกรรมของผู้ประสงค์กลับเข้ามาเป็นสัปบุรุษ เป็นระยะเวลา 40 วัน หลังจากนั้นแล้วหากที่ประชุมคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด ยังคงมีมติยืนยันรับผู้นั้นมาเป็นสัปบุรุษ ให้ตัดชื่อผู้นั้นออกจากรายชื่อผู้ฝ่าฝืนระเบียบนี้ต่อไป

ประกาศ ณ. วันที่ 1 เมษายน 2548
แก้ไขเพิ่มเติม ครั้งที่ 1 วันที่ 18 พฤศจิกายน 2548

ลงชื่อ
(นายวิสุทธิ บิลล่าเต๊ะ)
อิหม่ามมัศยิดบ้านเหนือ

ภาคผนวก ข

**แบบสัมภาษณ์ เรื่อง การจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิม : กรณีศึกษา
กองทุนชะกาตในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่
จังหวัดสงขลา**

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง การจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิม : กรณีศึกษากองทุนชะกาตในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

(สถานะของผู้ให้ข้อมูล.....)

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ (Key informants)

1. ชื่อ..... นามสกุล.....อายุ.....ปี

2. เพศ ชาย หญิง

3. ระดับการศึกษา

สายสามัญ

- ต่ำกว่าประถม ประถม มัธยมต้น
 มัธยมปลาย ปวช./ปวส. ปริญญาตรี
 ปริญญาโท ปริญญาเอก

สายศาสนา ระบุ.....

4. อาชีพ

- รับราชการ รัฐวิสาหกิจ เอกชน
 นักเรียน/นักศึกษา แม่บ้าน ประกอบอาชีพส่วนตัว
 อื่นๆ ระบุ..... ตำแหน่ง

5. ที่อยู่ปัจจุบัน

บ้านเลขที่..... หมู่ที่..... ถนน..... ตำบล.....

อำเภอ..... จังหวัด..... โทรศัพท์.....

การตั้งถิ่นฐานในชุมชน.....ปี (ถ้าย้ายมาจากที่อื่น) มาจาก.....

6. สถานภาพ

- โสด หย่าร้าง สมรส
 ม่าย (คู่สมรสเสียชีวิต) แยกกันอยู่

7. บทบาทในครอบครัว

- ผู้นำครอบครัว แม่บ้าน ลูก
 ญาติ ผู้อาศัย อื่นๆ

8. สมาชิกในครอบครัวมีจำนวน.....คน

- ชาย.....คน หญิง.....คน

9. สถานที่สัมภาษณ์

ที่บ้าน ที่อื่น (ระบุ)

10. วัน/เดือน/ปี ที่สัมภาษณ์.....เวลา.....

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษาวิจัย

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับชุมชน

- 1.1 ท่านรู้ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของชุมชนหรือไม่ ถ้ารู้ประวัติเป็นอย่างไร
- 1.2 พื้นที่ส่วนกลางของชุมชนมีหรือไม่ กี่แห่ง อะไรบ้าง
- 1.3 ภายในชุมชนมีกลุ่ม องค์กรใดบ้าง (เช่น คณะกรรมการชุมชน อาสาสมัครชุมชน องค์กรบริหารส่วนตำบล กลุ่มออมทรัพย์ มีการรวมกลุ่มอาชีพหรือไม่ ถ้ามีอะไรบ้าง)
- 1.4 ท่านทราบหรือไม่ว่ามีชุมชนมุสลิมใดบ้างที่มีพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาร่วมกับชุมชนของท่าน
- 1.5 บรรพบุรุษของท่านมีถิ่นฐานดั้งเดิมมาจากที่ไหน มีความเป็นมาอย่างไร

2. แนวทางการดำเนินงานกองทุนชะกาตเพื่อการจัดสวัสดิการแก่คนด้อยโอกาสในชุมชนและผลที่มีต่อคุณภาพชีวิตชุมชน

- 2.1 สถานภาพชะกาตก่อนการจัดตั้งกองทุนชะกาตมัสยิดบ้านเหนือ
 - 1) ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือเริ่มมีการจ่ายชะกาตเมื่อใด
 - 2) ชาวบ้านนิยมจ่ายชะกาตประเภทใดบ้าง เพราะเหตุใด
 - 3) ชาวบ้านนิยมจ่ายชะกาตให้กับใครบ้างจากผู้มีสิทธิรับทั้งประเภทเพราะเหตุใด
 - 4) ใครเป็นผู้พิจารณาผู้มีสิทธิรับชะกาต
 - 5) ชาวบ้านสอบถามจากใครเมื่อประสบปัญหาหรือมีข้อสงสัยประเด็นทางศาสนาเกี่ยวกับการจ่ายชะกาต
- 2.2 การจัดตั้ง รูปแบบการบริหารจัดการกองทุนชะกาตชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ
 - 1) สาเหตุ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการจัดตั้งกองทุนชะกาตชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือมีอะไรบ้าง
 - 2) ก่อนการจัดตั้งกองทุนชะกาตชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ มีการศึกษาดูงานกองทุนชะกาตจากชุมชนใดบ้าง เพราะเหตุใด

- 3) หน่วยงานหรือบุคคลใดเป็นผู้จัดตั้งกองทุนชะกาตชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ และมีหน่วยงานหรือองค์กรใดเป็นผู้ดูแลในช่วงเริ่มต้น เพราะเหตุใด
- 4) ชาวบ้านให้ความร่วมมือกับกองทุนชะกาตชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนืออย่างไรบ้าง
- 5) การจัดตั้งกองทุนชะกาตชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือส่งผลกระทบต่อหน่วยงานหรือบุคคลใดบ้าง ในด้านใด และกองทุนชะกาตมีการแก้ไขปัญหาดังกล่าวอย่างไร
- 6) กองทุนชะกาตชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือเริ่มมีบทบาทต่อชุมชนเมื่อใด และในด้านใดบ้าง
- 7) กรรมการกองทุนชะกาตชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือได้มาอย่างไร
- 8) ท่านมีส่วนร่วมกับการดำเนินงานของกองทุนชะกาตชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือในกระบวนการใด อย่างไร
- 9) กองทุนชะกาตชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือจัดเก็บชะกาตประเภทใดบ้าง
- 10) ใครเป็นผู้คิดคำนวณอัตราชะกาต และมีวิธีการคำนวณอย่างไร
- 11) กองทุนชะกาตชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือมีวิธีการเก็บชะกาตจากชาวบ้านอย่างไร
- 12) กองทุนชะกาตชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือมีวิธีการเก็บรักษาชะกาตก่อนแจกจ่ายอย่างไร

2.3 ผลต่อคุณภาพชีวิตของกลุ่มคนค้อยโองาส

- 1) กองทุนชะกาตชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือมีการคัดเลือกผู้มีสิทธิรับชะกาตอย่างไร
- 2) กองทุนชะกาตชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือมีการจัดสวัสดิการให้แก่ผู้รับชะกาตประเภทใดบ้าง และแต่ละประเภทจะได้รับชะกาตเป็นอะไร ปริมาณเท่าใด
- 3) กองทุนชะกาตชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือมีวิธีการจัดสวัสดิการให้แก่ผู้รับชะกาต อย่างไร
- 4) กองทุนชะกาตชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือมีวิธีการติดตามประเมินผลผู้รับชะกาตทั้งก่อนและหลังจากรับสวัสดิการอย่างไร

5) ท่านคิดว่าการดำเนินกองทุนชะกาดชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือมีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของผู้ที่ได้รับสวัสดิการจากกองทุนชะกาดหรือไม่ อย่างไร และสามารถวัดได้อย่างไร

6) ท่านคิดว่าการดำเนินกองทุนชะกาดชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือมีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนหรือไม่ อย่างไร และสามารถวัดได้อย่างไร

7) ท่านคิดว่าการจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาดชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือที่ผ่านมาสอดคล้องกับวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายขององค์กรหรือไม่ อย่างไร

8) ท่านคิดว่าเมื่อเป้าหมายของกองทุนชะกาดชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือประสบผลสำเร็จ ชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนโดยรวมจะเป็นอย่างไร และทำไมจึงคิดเช่นนั้น

9) ท่านคิดว่าการดำเนินงานจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาดชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือมีความครอบคลุมประเด็นความเดือดร้อนของชาวบ้านหรือไม่ ยังขาดในด้านใด และกองทุนชะกาด ชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือควรมีการดำเนินงานอย่างไร

10) หากท่านมีข้อซักถามเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการจากกองทุนชะกาดชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ ท่านจะอย่างไร

2.4 ปัญหาและอุปสรรค

1) กองทุนชะกาดชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือมีปัญหาหรืออุปสรรคในการดำเนินงานเพื่อการจัดสวัสดิการจากชะกาดในด้านใด อย่างไร และท่านเข้าร่วมแก้ปัญหาอย่างไรบ้าง

2) ท่านคิดว่าการดำเนินงานเพื่อพัฒนากองทุนชะกาดชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือมีปัญหาในด้านการประสานงาน การไม่เข้าใจกัน และเกิดประเด็นขัดแย้งกันหรือไม่ ท่านมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหานี้อย่างไร

3) ท่านคิดว่าหากกองทุนชะกาดชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือมีการสร้างเครือข่ายทางสังคมกับองค์กรอื่นๆ นอกชุมชน จะเป็นผลดีต่อชาวบ้านและกองทุนชะกาดชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือหรือไม่ อย่างไร

4) ท่านมีข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาสวัสดิการจากชะกาดต่อกองทุนชะกาดชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือในด้านใด อย่างไรบ้าง

ผู้สัมภาษณ์.....

ภาคผนวก ก

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความตรงของเครื่องมือวิจัย

ภาคผนวก ก

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความตรงของเครื่องมือวิจัย

1. รองศาสตราจารย์ ดร. บัญชา สมบูรณ์สุข สาขาชำนาญการ เทคโนโลยีสารสนเทศ
สถานที่ทำงาน คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
2. ดร. เกษตรชัย และหิม สาขาชำนาญการ วิธีวิทยาการวิจัย
สถานที่ทำงาน คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
3. ดร. วิสุทธิ์ บิลล่าเต๊ะ สาขาชำนาญการ วัฒนธรรมศึกษา
สถานที่ทำงาน ศูนย์ประสานงานจุฬาราชมนตรีประจำภาคใต้

ภาคผนวก ง

แสดงการ รับ-จ่าย ซากสัตว์ ของมัสยิดบ้านเหนือ พ.ศ. 2542-2552

แสดงการ รับ-จ่าย ะกาด ของมัสยิดบ้านเหนือ พ.ศ. 2542-2552

พ.ศ.	จำนวน ผู้จ่าย (คน)	จำนวน ะกาด (บาท)	ผู้รับะกาดและมูลค่าะกาดที่ได้รับ			
			คนยากจน	มูลค่า	หน่วยงาน การศึกษา	มูลค่า
2542	-	114,000	-	-	-	-
2543	18	160,000	53	93,590	3	57,000
2544	23	153,350	31	75,200	3	71,500
2545	25	91,890	28	42,170	2	12,900
2546	-	-	30	66,070	2	46,070
2547	-	-	32	46,150	2	14,500
2548	17	84,000	27	52,800	2	21,040
2549	20	272,950	24	108,000	2	28,177
2550	26	247,900	38	181,720	2	56,600
2551	30	371,380	31	149,100	2	57,120
2552	27	217,250	12	81,400	2	71,500
รวม		1712,720		896ม200		436ม407

หมายเหตุ : จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้ให้ข้อมูลกล่าวถึงการบริหารจัดการกองทุนะกาดเพื่อ
จัดสวัสดิการแก่คนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนืออย่างเป็นทางการเป็นประจำ
พ.ศ.2545

ภาคผนวก จ

อธิบายความหมายคำศัพท์ในงานวิจัย

อธิบายความหมายคำศัพท์ในงานวิจัย

กาไฟร อ่านว่า กา - ฟัด หมายถึง ผู้ที่ไม่ใช่มุสลิม

คุตบะฮ์ หมายถึง การบรรยายศาสนาธรรมตอนละหมาดญุมอะฮ์ และละหมาดอีดทั้งสอง

เคาะลีฟะฮ์ หมายถึง ผู้ดำรงตำแหน่งผู้นำสูงสุดแห่งอาณาจักรอิสลามหลังการเสียชีวิตของท่านรซูล (ช.ล.)

เคาะลีฟะฮ์ผู้ทรงธรรมทั้ง 4 หมายถึง อับบอบุบักร อุมัร อูสมาน และอาลี

ความรู้ด้านศาสนาอิสลาม ศาสนาอิสลามไม่ได้แยกกิจการทางโลกออกจากศาสนา ดังนั้นความรู้ด้าน

ศาสนาในทัศนะของอิสลาม หมายถึง ความรู้ในทางธรรมและความรู้ในทางโลก

ซุนนะฮ์ หมายถึง แบบฉบับอันดีงามทั้งจากคำพูด การกระทำ และการยอมรับของท่านรซูล(ช.ล.)

ซูฟิเยตอริกัต หมายถึง กลุ่มเกิดขึ้นใหม่ที่เน้นการปฏิบัติตนต่ออัลลอฮ์เพียงอย่างเดียวและละทิ้ง

ภาระหน้าที่ความรับผิดชอบทางโลก อันเป็นการปฏิบัติที่ไม่สอดคล้องตามซุนนะฮ์

ของท่านรซูล(ช.ล.)

ซอฮาบะฮ์ หมายถึง บรรดามุสลิมที่มีชีวิตร่วมสมัยกับท่านรซูล (ช.ล.) และเสียชีวิตในสภาพที่เป็น

มุสลิม

ญามาอัตดับลิฆ หมายถึง กลุ่มคนที่มีแนวทางเผยแพร่ศาสนาอิสลามโดยเน้นหนักในเรื่องการปฏิบัติ

ศาสนกิจเพื่อโลกหน้า และเรียกร้องให้เสียดลโลกนี้ ก่อตั้งโดย เมาลานา อิลยาส

ชาวอินเดีย

ญิฮาด หมายถึง การต่อสู้เพื่อปกป้องศาสนาอิสลามและบรรดามุสลิม (กรุณาศึกษาเนื้อหาเพิ่มเติม)

นบี อ่านว่า นะ - บี หมายถึง ผู้ที่อัลลอฮ์คัดเลือกและมอบหมายศาสนาอิสลามมาให้ปฏิบัติแต่ไม่ได้ให้

เผยแพร่กับคนอื่น

บัยตุลมาล หมายถึง กองคลังกลางของอาณาจักรหรือรัฐอิสลาม หรือหน่วยงานที่ดำเนินการเกี่ยวกับชะกาต

บนิอัสรออิด อ่านว่า บะ - นี - อิด - สะ - รอ - อิน หมายถึง ชาวยิว

บาลาย หมายถึง สถานที่สำหรับละหมาดที่มีศักดิ์ต่ำกว่ามัสยิด

บิคอะฮ์ หมายถึง การปฏิบัติในภาคศาสนาที่ไม่มีแบบฉบับมาจากท่านรซูล (ช.ล.) หรือเคาะลีฟะฮ์ผู้ทรง

ธรรมทั้ง 4 ท่าน

ปฏิทินอาหรับ หมายถึง ปฏิทินที่ใช้ระบบจัทรดติ

ฟิรคูนัยอ หมายถึง ภารกิจส่วนบุคคล

ฟิรคูนัยอ หมายถึง ภารกิจส่วนรวม หากมีบุคคลใดกระทำแล้วถือว่าทุกคนในชุมชนนั้นหมดจาก

ภาระหน้าที่ดังกล่าว

มักกะฮฺ หมายถึง สถานที่ตั้งของบัยตุลลอฮฺหรือกะบะฮฺ เป็นเมืองที่ท่านรซูล (ซ.ล.) เผยแพร่ศาสนา
อิสลามเป็นครั้งแรก ปัจจุบันอยู่ในประเทศซาอุดีอาระเบีย

มาดีนะฮฺ หมายถึง เมืองสำคัญในศาสนาอิสลามรองจากมักกะฮฺ ปัจจุบันอยู่ในประเทศซาอุดีอาระเบีย

มูอามาလာต หมายถึง กิจกรรมทางโลก เรื่องทางสังคม

มูรตัด อ่านว่า มุด – ตัด หมายถึง การ สิ้นสภาพจากการเป็นมุสลิม

มูดอ หมายถึง เป็นคำที่ใช้เรียกกลุ่มมุสลิมที่ปฏิเสธการปฏิบัติศาสนกิจที่เป็นบิดอะฮฺ

มัซฮับ หมายถึง แนวทางแห่งการวินิจฉัยปัญหาศาสนาอิสลาม ปัจจุบันมี 4 แนวทางที่เป็นที่นิยม คือ
มัซฮับฮานาฟี มัซฮับมาลิกี มัซฮับชาฟีอี และมัซฮับฮัมบาลี

รซูล (ซ.ล.) บุคคลที่อัลลอฮฺแต่งตั้งมาจากบรรดانبีและมอบหมายให้เผยแพร่ศาสนาอิสลามต่อ
มนุษยชาติ หากเขียนเพียง รซูลหรือรซูลุลลอฮฺ จะหมายถึงท่านนบีผู้ห้ามหมัด หาก
เป็นรซูลท่านอื่นจะนิยมเรียกว่านบีพร้อมระบุชื่อต่อท้าย เช่น นบีอาดัม นบีอิบรอฮีม
นบีอีซา นบีมุซา พร้อมมีคำต่อท้ายว่า อาลัยฮิสลาม เป็นต้น ส่วน ซ.ล. ย่อมาจาก
ซ็อลลัลลอฮูอะ-ลัยฮิวะซัลลัม ซึ่งเป็นคำกล่าวสรรเสริญต่อท้ายชื่อเฉพาะของท่านรซูล
ุลลอฮฺ (นบีผู้ห้ามหมัด) เมื่อมุสลิมคนใดได้ยินก็จะกล่าวตาม

รอมฎอน อ่านว่า รอ-มะ-คอน หมายถึง เดือนที่ผู้นับถือศาสนาอิสลามถือศีลอดตลอดทั้งเดือน

ละหมาดญามาอะฮฺ หมายถึง การละหมาดร่วมกันตั้งแต่สองคนขึ้นไป เป็นภารกิจที่สำคัญสำหรับผู้ชาย
ต้องปฏิบัติที่มัซยิด

ละหมาดอีดิลฟิตรี ละหมาดที่ส่งเสริมให้กระทำในวันตรุษเล็ก คือ วันที่ 1 เดือนเชาวาล

วันตรุษอีดิลฟิตรี หมายถึง วันเฉลิมฉลองหลังเสร็จสิ้นจากการถือศีลอดในเดือนรอมฎอน

วันตรุษอีดิลอัฎฮาฮฺ หมายถึง วันเฉลิมฉลองในเดือนซุนอิญญะฮฺ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มุสลิมบางส่วน
กำลังประกอบพิธีฮัจญ์

วิชาการสามัญ เช่น วิชาคณิตศาสตร์ วิชาสังคมศึกษา วิชาเทคโนโลยีและการงานอาชีพ เป็นต้น

วิชาการศาสนาเช่น วิชาอัลกุรอาน วิชาหะดีษ วิชาฟิกฮฺ เป็นต้น

เศาะดะเกาะฮฺ หมายถึง การบริจาคด้วยความสมัครใจ

สิงขรนคร อ่านว่า สิง-ชะ-ระ-นะ-คอน ปัจจุบันคือจังหวัดสงขลา ส่วนที่ตั้งหัวเมือง คือ บริเวณบ้านหัว
เขาแดง

ลิบหิบบหนึ่ง หมายถึง ข้าวเปลือก 10 เลียง จ่ายชะกาด 1 เลียง หรือข้าวเปลือก 10 ปีบจ่ายชะกาด 1 ปีบ

หะดีษ หมายถึง คำพูด การกระทำ และการยอมรับของท่านรซูล(ซ.ล.)ที่มีสายรายงานถูกต้องและได้รับ
การจดบันทึก

หุ้ก่มฟ่ากั๊ด หมายถึง มาตรการควบคุมการกระทำความผิดทางศาสนาอิสลาม หรือ หลักการร่วมแรงร่วมใจกันเพื่อทำงานร่วมกันในชุมชน

หลักปฏิบัติ 5 ประการ คือ 1. การกล่าวคำปฏิญาณตนว่า “ลาอิลาฮะ อิลลัลลอฮ. มุหัมมาตุรรอซูลุลลอฮ.” (ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ.และมุหัมมัดเป็นรซูลของอัลลอฮ) 2. ละหมาด 3. การถือศีลอดในเดือนรอมฎอน 4. การจ่ายซะกาต 5. การทำฮัจญ์

หลักศรัทธา 6 ประการ คือ 1. ศรัทธาในอัลลอฮ(พระเจ้า)พระองค์เดียว 2. ศรัทธาในบรรดามลาอีกะฮ์ของอัลลอฮ 3. ศรัทธาในบรรดาคัมภีร์ทั้งหลายของอัลลอฮ 4. ศรัทธาในบรรดารซูลทั้งหลาย 5. ศรัทธาในวันสุดท้ายและการเกิดใหม่ในวันปรโลก 6. ศรัทธาในกฎกำหนดสภาวะของอัลลอฮ

อิตเตอรอต หมายถึง คัมภีร์ที่อัลลอฮทรงมอบให้แก่ท่านนบีมูซา (โมเสส)

อิจเราะฮ์ศักราช หมายถึง การนับปฏิทินอิสลามโดยคำริซึ้นในสมัยเคาะลีฟะฮ์อุมัร บิน ค็อฎ็อบ เริ่มนับตั้งแต่การอพยพของท่าน รซูล (ซ.ล.) จากเมืองมักกะฮ์ไปฟ่านัก ณ เมืองมาดีนะฮ์ เป็นอิจเราะฮ์ศักราชที่ 1 ใช้อักษรย่อ ว่า ฮ.ศ.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ สกุล	ว่าที่ร.ต.หาญ บิลก่อเต็ม	
รหัสประจำตัวนักศึกษา	5011121062	
วุฒิการศึกษา		
วุฒิ	ชื่อสถาบัน	ปีที่สำเร็จการศึกษา
ศิลปศาสตรบัณฑิต	มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์	2550
สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์และการจัดการในอิสลาม		

การตีพิมพ์และเผยแพร่ผลงาน

การเผยแพร่ในการประชุมวิชาการ

หาญ บิลก่อเต็ม. 2554. การจัดสวัสดิการเพื่อคนด้อยโอกาสในชุมชนมุสลิม: กรณีศึกษากองทุน
ชะกาตในชุมชนมุสลิมมัสยิดบ้านเหนือ ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. *การประชุม
หาดใหญ่วิชาการ เรื่อง การวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมไทยประจำปี 2554*: 62.